

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ЕСТЕТИКА І ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Збірник наукових праць

Виходить два рази на рік

Заснований у червні 2011 року

Випуск 29

Київ – Полтава
2024

УДК 37.013(111.852:17)

Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава ; Київ, 2024. Вип. 29. 284 с.

Засновники та видавці:

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 5 від 30 травня 2024 р.)

Головний редактор

Вовк М. П., доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора

Сулаєва Н. В., доктор педагогічних наук, професор

Відповідальний секретар

Лобач О. О., кандидат педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія

Ничкало Н. Г., д. пед. н., проф., дійсний член НАПН України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих

Гриньова М. В., д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Сотська Г. І., д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Пікула Н., д. хаб., проф., Інститут соціальної праці Педагогічного університету імені Комісії народної освіти у Кракові

Єрушка У., д. хаб., проф., Інститут педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві

Бабушко С. Р., д. пед. н., проф., Національний університет фіз. виховання і спорту України

Дяченко-Богун М. М., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Жамардій В. О., д. пед. н., доц., Полтавський державний медичний університет

Палічук Ю. І., к. пед. н., доц., ВНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

Рибалко Л. М., д. пед. н., ст. наук співр., Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Фазан В. В., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Федій О. А., д. пед. н., проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Хомич Л. О., д. пед. н., проф., Інститут пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Палеха О. М., к. пед. н., доц., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рецензенти

С.С. Горбенко, доктор педагогічних наук, професор

С.О. Соломаха, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Малгожата Франц, доктор гуманітарних наук (Польща)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24249-14089 ПР від 21.12.2019 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань (категорія «Б») у галузі «Педагогічні науки» (Наказ Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 р.)

Збірник наукових праць індексується наукометричними базами Index Copernicus International (ICI), Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, BASE

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2024

© Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2024

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

AESTHETICS AND ETHICS OF PEDAGOGICAL ACTION

Collection of scientific papers

Edited twice a year

Founded in June 2011

Issue 29

Kyiv – Poltava
2024

УДК 37.013(111.852:17)

Aesthetics and ethics of pedagogical action: Collection of scientific papers / Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava; Kyiv, 2024. Is. 29. 284 p.

Founders and editors:

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Recommended for publication by the Academic Council of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine (Protocol № 5 on 30 May 2024)

Editor-in-chief

Vovk M. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Deputy Editors

Sulaieva N. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Executive Secretary

Lobach O. O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Editorial board

Nychkalo N. G., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member of NAPS of Ukraine, Department of Professional Education and Adult Education

Grynova M. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Sotska H. I., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Pikula N., Doctor, Full Professor, Institute of Social Labour Commission Pedagogical University of Education in Krakow

Yerushka W., Doctor, Full Professor, Institute of Pedagogy of the Academy of Special Pedagogy of Maria Hżehozhetskoyi in Warsaw

Babushko S. R., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Diachenko-Bohun M. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy V. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poltava State Medical University

Palichuk Y. I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Higher Educational Institution of Ukraine «Bukovinian State Medical University»

Rybalko L. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Fazan V. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Fediū O. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Homytch L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Palekha O. M., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Reviewers

S. S. Horbenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,

S. O. Solomakha, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Senior Researcher

Malgozhata Frants, Doctor of Sciences in Pedagogy (Poland)

Certificate of state registration of KV № 24249-14089 ПП on 21.12.2019 p. Specialized edition of Pedagogical Sciences (Ministry of Education and Science of Ukraine №886 on 02.07.2020)

Collection of scientific works is registered in Index Copernicus International (ICI), Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, BASE

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, 2024
© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2024

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Оксана Комаровська

Музика як актуалізація історії:
світоглядні орієнтири підготовки вчителя та учнів9

Ганна Товканець, Катерина Кришінець-Андялошій

Тенденції модернізації закладів загальної середньої освіти в Україні
у першій чверті ХХІ ст.22

Василь Фазан, Наталія Манжелей, Тетяна Фазан

Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти
до професійного розвитку та самовдосконалення:
акмеологічний підхід.....33

Ольга Косенчук

Форми організації освітнього процесу в закладах дошкільної
освіти в умовах кризи в Україні.....43

Ярина Танявська

«Жіноча» професія дошкільного педагога:
досвід, тенденції і перспективи.....53

Оксана Білоус

Розвиток «м'яких» навичок учителя початкових класів
Нової української школи: методологічні орієнтири63

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

Лідія Лимаренко

Синергія духовності та творчості
у студентських культурно-мистецьких проєктах.....76

Людмила Сокіл, Ірина Цебрій

Збереження традицій української народної сценографії Полтавщини
в педагогічній роботі хореографів-постановників89

Інна Гуржій

Декоративна кераміка як галузь сучасного мистецтва100

Наталія Філінчук, Ольга Железник

Розвиток шкільних музеїв в Україні: сучасний дискурс112

Михайло Нідзельський, Сергій Кіпріч, Микола Римар, Олександр Мякота

Естетика усмішки людини:
медико-біологічний і психолого-педагогічний аспекти128

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

Alla Rastrygina

The practice of introduction of art-communication experience of British
scientists in the training of future music teacher in Ukrainian universities
(Практика запровадження арт-комунікаційного досвіду британських
науковців у підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва
в університетах України)141

Світлана Бендікова

Особливості музичної освіти Ізраїля:
традиції, національні пріоритети 153

Наталія Сулаєва, Валентина Березан

Дистанційні форми та інструменти музично-освітньої діяльності
в закладах загальної середньої та позашкільної освіти 167

Вікторія Прокопчук, Микола Корейчук

Студентські наукові проблемні групи у професійній підготовці
здобувачів вищої освіти музичних спеціальностей 181

Наталія Дем'янюк

Організація науково-дослідницької діяльності
майбутніх учителів музичного мистецтва 192

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Myroslava Vovk

Development tendencies of philological pedagogical education in Ukraine:
challenges and prospects (Тенденції розвитку філологічної педагогічної освіти
в Україні: виклики і перспективи) 203

Teresa Janicka-Panek, Katarzyna Jadczyk

Edukacja językowa w kształceniu początkowym uczniów w Polsce – wymiar
Europejski i Narodowy (Мовне навчання у початковій освіті учнів у Польщі:
європейський і національний виміри) 216

Юлія Стеркіна

Загальна стратегія розробки мовних курсів за професійним спрямуванням
для студентів різних спеціальностей 231

Руслана Лоцман

Співочі курси для українських родин як технологія відродження
традицій українського співу в сучасних умовах 240

Ірина Василенко

Тенденції професійної підготовки вчителів початкових класів у США 251

РЕЦЕНЗІЇ

Aurora-Adina Colomeischi

Evoluția artei moderne și a educației pedagogice: context național și european
(рецензія на колективну монографію «Розвиток сучасної мистецько-
педагогічної освіти: національний і європейський контекст» /
Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Г. Філіпчук, О. Комаровська та ін.;
передм. С. Пуріча; за наук. ред. М. Вовк. Сучава, 2023. 517 с.) 263

**ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ
ТА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ**

Мирослава Вовк, Олена Лобач

Партнерство у сфері мистецько-педагогічної освіти України
(інформація про міжнародні та всеукраїнські наукові заходи
в закладах вищої освіти за квітень – травень 2024 року) 265

Відомості про авторів 277

CONTENT

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF PEDAGOGICAL ACTION

Oksana Komarovska

Music as an actualization of history:
worldview orientations of teacher and student training9

Hanna Tovkanets, Kateryna Krishinets-Andyaloshiy

Modernization trends of general secondary education institutions in Ukraine
in the first quarter of the 21ST century)22

Vasyl Fazan, Nataliia Manzheliy, Tetiana Fazan

Formation of readiness of future specialists of preschool education
for professional development and self-improvement:
acmeological approach33

Olha Kosenchuk

Forms of educational process organization in preschool education
institutions in the context of the crisis in Ukraine43

Yaryna Taniavska

«Female» profession of preschool teacher:
experience, trends and perspectives53

Oksana Bilous

Soft skills development of primary school teacher
of the New Ukrainian School: methodological guidelines63

EDUCATIONAL AESTHETICS AND ETHICS

Lidiia Lymarenko

Synergy of spirituality and creativity
in student cultural and art projects76

Lyudmila Sokil, Iryna Tsebriy

Preservation of the traditions of the Ukrainian folk scenography of the Poltava
region in the pedagogical work of the choreographers-producers89

Inna Gurzhii

Decorative ceramics as a branch of modern art100

Nataliia Filipchuk, Olha Zheleznyk

Development of school museums in Ukraine: modern discourse112

Mykhailo Nidzelskyi, Serhiy Kiprych, Mykola Rymar, Oleksandr Miakota

Aesthetics of a human smile:
medical-biological and psychological-pedagogical aspects128

ART EDUCATION: THEORY, HISTORY, METHODS

Alla Rastrygina

The practice of introducing of art-communication experience of British
scientists in the training of future music teacher in Ukrainian universities141

Svitlana Bendikova

Peculiarities of music education in Israel: traditions and national priorities 153

Nataliia Sulaieva, Valentyna Berezan

Distance forms and tools of artistic and educational activities in preschool, secondary and extracurricular education institutions..... 167

Viktoriia Prokopchuk, Mykola Koreychuk

Student scientific problem groups as an integral factor of professional training for higher education students 181

Nataliia Demianko

Organization of the scientific and research activities of future music teachers 192

INNOVATIONS IN ARTS AND PEDAGOGICAL EDUCATION

Myroslava Vovk

Development tendencies of philological pedagogical education in Ukraine: challenges and prospects 203

Teresa Janicka-Panek, Katarzyna Jadczyk

Language education in primary education of pupils in Poland – the European and national dimension 216

Yuliia Styrkina

General strategy for the development of professional language courses for students of different specialties 231

Ruslana Lotsman

Singing courses for Ukrainian families as a technology to revive the traditions of Ukrainian singing nowadays..... 240

Iryna Vasylenko

Trends in the professional training of primary school teachers in the USA 251

REVIEWS

Aurora Adina Colomeischi

The evolution of modern art and pedagogical education: national and European context (review of the collective monograph “Development of modern art and pedagogical education: national and European context”/ N. Nychkalo, L. Lukianova, H. Filipchuk, O. Komarowska, etc.; preface by S. Purich; ed. by M. Vovk. Suchava, 2023. 517 p. 263

INFORMATION ABOUT SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL, ART AND EDUCATIONAL ARRANGEMENTS

Myroslava Vovk, Olena Lobach

Partnership in the sphere of art and pedagogical education of Ukraine (information about international and All-Ukrainian scientific events in the institutions of higher education during April -May 2024) 265

About the Authors 277

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 78.071.5

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306129>

Оксана Комаровська, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-9673>

МУЗИКА ЯК АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ: СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ

У статті розкрито роль мистецтва в актуалізації пізнання історії молодим поколінням. У центрі уваги авторки – події української історії ХХ-ХХІ ст., які мають драматичні, трагедійні смисли. Основою для формування світоглядних орієнтирів молоді через мистецтво та для переоцінки цінностей усіх суб'єктів освітнього процесу визначається україноцентризм, що має точкою відліку і водночас орієнтиром українськість художнього мислення як фундамент національно-патріотичного виховання.

Здійснено вибірковий огляд музичних творів, присвячених подіям Голодомору, Чорнобильській трагедії, боротьбі України за Незалежність на Майдані 2014 року і воєнним реаліям після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Серед авторів творів, до яких апелює стаття, – Л. Дичко, С. Луньов, В. Польова, В. Сильвестров, Є. Станкович, К. Цепколенко, Ю. Шевченко, О. Щетинський, О. Яковчук, С. Ярунський та інші митці. Виокремлено стрижневі аспекти для комунікації з учнівською та студентською молоддю в освітньому процесі на основі музики, яка актуалізує історичні події. Наголошено на складності такої комунікації стосовно втілення трагедійних образів. Підкреслено необхідність формування позитивного образу майбутньої України через музику, яка втілює драматичні сторінки української історії, що важливо для утвердження національної ідентичності молоді, формування потреби захищати власні культурні надбання.

Ключові слова: інтерпретація; історичний контекст; мистецька освіта; музичне мистецтво; підготовка вчителів музики; світогляд; україноцентризм; цінності; школярі.

© О. Комаровська, 2024

Постановка проблеми. Одне із нагальних завдань сучасної української мистецької освіти – виховувати у молодих людей потребу бути причетними до суспільних та історичних процесів і подій, які переживає країна. У цьому як раз полягає мета культуротворення, яка досягається через формування суб'єктності особистості. Цього неможливо досягти без встановлення у свідомості молоді емоційних зв'язків з історією та її переосмислення з позиції відновлення справжньої національної пам'яті; так само маємо говорити про осмислення зв'язків минулих історичних подій із сучасними процесами, інтерпретованих митцями. Разом це надважливо для національного самоствердження, а ще більше – для формування потреби суспільства захищати власну культуру: національно-патріотичне виховання в цьому контексті нині набуває нових акцентів – як виховання оборонної свідомості (Бех, Канішевська, Малиношевський, 2023).

Які можливості мистецтва і мистецької освіти в цьому? Чи можемо вивчати історію через мистецтво? До чого в цьому напрямі має бути підготовленим учитель, зокрема учитель музики?

Як відомо, мистецтво є художнім узагальненням життєвих подій, у якому проступає особистісне ставлення митця до їхнього бачення – як унікальне й неповторне образне втілення. Тож акцентуємо увагу на тому, що мистецтво, про яке ми часто говоримо як про «документ історії», насправді через переживання *актуалізує* історію в нашій уяві, дає емоційний поштовх до вивчення документів, достовірних фактів, що стоять за творами; адже до художньої інтерпретації однієї події можуть звертатися різні автори і по-різному індивідуалізовано інтерпретувати її. Тобто мистецтво є не стільки віддзеркаленням певних подій та їх трансформації в художні образи, скільки втіленням митцем власної художньої емпатії і рефлексії; до того ж має значення й тяжіння митця до певного кола виразових засобів. Звідси – безкінечність художньо-образних трактувань історії, що віддзеркалює безкінечність унікальних талантів митців та реципієнтів, котрі також вибудовують індивідуальні бачення і твору, і події, що стоїть «за твором», формуючи власний художній і життєвий світогляд (Комаровська, 2022). Разом із тим – і це вкрай важливо в художній комунікації – кожен дотичний до історичної

тематики твір, наближуючи нас до давніх подій, одночасно встановлює у свідомості емоційні світоглядні паралелі між минулим і теперішнім, дає можливість піднятися над реаліями, осмислюючи майбутнє.

Зрозуміло, що наша історія – це і драматичний, навіть трагедійний досвід, і досвід переможний, що однаковою мірою втілюється у художніх творах. Так само розуміємо, що наразі мистецькі твори саме трагедійного звучання актуалізують свою присутність в переосмисленні українцями власних цінностей. Стосовно молоді перед педагогами постає завдання на основі вибудовувати оптимістичний погляд на майбутнє, при тому розкривати в діалозі з молоддю і образність та сенси мистецтва, і його смислові підтексти.

Мета статті – здійснити вибіркового огляд музичних творів українських митців, присвячених деяким гостро драматичним подіям української історії ХХ-ХХІ ст., виокремлюючи аспекти спілкування зі школярами, котрі мають допомогти їхньому особистісному позитивному самоствердженню.

Методи дослідження. Насамперед, застосовуємо методи історико-контекстного (як історико-політичного, з декодуванням реальних смислів історичних подій та їхнього художнього втілення), музикознавчого (виокремлення специфічних жанрових, стильових особливостей творів), художньо-педагогічного (як націленого на підготовку сприйняття молоддю) аналізу-інтерпретації музичних творів, зіставлення і порівняння образів і життєвих реалій, а також методи прогнозування способів міжособистісної художньої комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У запропонованому огляді музичних творів спиратимемось як на власні висновки, так і на наукові розвідки музикознавців, присвячені певним творам або творчості митців. Зокрема орієнтуємось на актуалізацію композиторами історичних подій ХХ ст. – Голодомору 1932-33 рр., Чорнобильської трагедії (дослідження Г. Карась, З. Лаврової, О. Василенко та ін.), подій ХХІ ст. – боротьбі України за Незалежність від Майдану-2014 до повномасштабної війни від 2022 року (праці Ю. Чекана, В. Яценка, В. Дутчак, О.Сморжевської та ін.), а також на журналістські

публікації, інтерв'ю з митцями, оприлюднені в інтернет-виданнях (The Claquers, Music-review, Журнал Музика та ін.), дописи композиторів у відкритому доступі на особистих сторінках у соціальних мережах тощо.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо декілька музичних творів, які стали композиторськими рефлексіями саме драматичних подій української історії. Вибір композицій довільний; авторка статті не претендує на «антологічність» висвітлення питання, орієнтуючись на можливе спілкування викладачів з аудиторією учнівської і студентської молоді.

Так, однією з найбільших і при цьому штучно організованих тоталітарною владою трагедій українського народу в ХХ ст. став Голодомор 1932-1933 рр., про що майже до кінця ХХ ст. офіційно не згадувалось. Але з початку 90-х рр. паралельно з історичними науковими розвідками розпочалося й активне художнє осмислення трагедії в різних видах мистецтва. Однак, попри замовчування і офіційне невизнання, деякі твори вражали глибиною й набагато раніше. Так, в образотворчому мистецтві з'являються «Де серп і молот, там смерть і голод» К. Малевича (один з перших безпосередніх «свідків» подій), «Рік 1933» В. Цимбала (1936), серія картин 90-х рр. Н. Марченко («Мати 1933-го», «Останній шлях», «Діти Голодомору», «Дорога скорботи»), роботи І. Новобранця («Ой, налетіли тії вороненьки», «Ой, у році тридцять третім»), «Мадонна Голодомору-33» М. Яроцької (художниці української діаспори в Австралії), «Земля» Б. Певного (за кадром з фільму О.Довженка), серія плакатів В. Вітера та ін. У кінематографі першим повнометражним фільмом став «Голод 33» О. Янчука за мотивами роману В. Барки; кінодокументалісти зафіксували моторошні спогади тих, хто пережив трагедію... Важливою для осмислення теми в мистецтві є монографія Т. Конончук про відображення трагедії в українському фольклорі (Конончук, 1998). Як зазначила Т. Новицька, «разом із чисельними репресіями, депортаціями, масовими розстрілами, що відбувались в Україні з подачі більшовиків, Голодомор перетворив для нашої країни ходу історії ХХ століття у хресну дорогу» (Новицька, 2022).

На початку 90-х рр. першим у Незалежній Україні масштабним музичним твором на цю тему стала «Панахида за померлими з голоду» (1992) Є. Станковича до 60-х роковин сумних подій. За жанром (позначеним композитором) – реквієм для двох мішаних хорів, симфонічного оркестру, народного жіночого голосу та читця. Літературна основа поєднала канонічні православні тексти та проникливу поезію Д. Павличка, в якій (партія Читця, що розпочинає твір) згадується не тільки 1932-33 роки, а й усі три хвили геноциду українців голодом. Музична інтонаційність – це напружений синтез притаманного Станковичу гострого драматизму й ліричної мелодійності, в якій майже інтимно перетворено український мелос і яка проникає до глибин душі завдяки трагедійній «тиші» звучання, авторськи потрактованим інтонаціям православних піснеспівів («Святий Боже, Святий кріпкий», «Упокой, Боже», «Господи, помилуй», «Упокой, Боже, раба Твого» та ін.), до яких уплетено церковний передзвін: адже це заупокійний у своїх жанрових вибоїтах твір. Утім ці начебто різні інтонаційні пласти постають як невід’ємність, котра завжди йде поряд в людському житті і скорботі, що впливає на слухачів з неймовірною силою драматизму, але в цьому драматизмі відчувається й катарсис: *Повстаньте всі, кому сказали: вмри!*

У 90-ті рр. ХХ ст. з’являється низка творів пам’яті жертв Голодомору це хорова поема Л. Дичко «Голод-33» (текст С. Коломійця), Симфонія-реквієм «Тридцять третій» О. Яковчука (текст В. Юхимовича), «Притча про хліб і голод» (текст Л. Мельник) Віктора Камінського, «Дума про тридцять третій» (текст М. Ткача) Г. Саська та ін. У 2000-х – ораторія Ю. Ланюка «Скорботна мати» (на поетичний цикл П. Тичини), Духовний концерт-реквієм І. Щербакова (тексти Ю. Плаксюка); серед композиторів-«дослідників» незагойної для українців теми і Л. Колодуб, Г. Ляшенко, В. Бібік, М. Скорик, І. Карабиць, Б. Фроляк, В. Степурко та інші українські митці (Василенко, 2021).

Не оминула тема Голодомору і оперу, показовим зразком чого є опера «Червона земля. Голод» (2011) сучасного американського композитора (українського походження) В. Балея на лібрето Б. Бойчука, детальний аналіз якої подає Г. Карась

(Карась, 2013): філософськи узагальнена сюжетна канва вибудовується на розкритті психологічно непростих взаємин персонажів – Жінки, її Дитини і Чоловіка, а музичні трансформації – не стільки характеристики дійових осіб і подій, скільки акцентування моральних проблем, демонстрація можливостей людського духу. Щодо музичної мови, то філософський задум, як зазначає Г.Карась, зумовив у сценічному втіленні поряд із суто оперними засобами й балетно-пантомімними сценами (які введено в оперу в моменти, коли слово «зайве»), й широке використання мультимедіа – кінохронік, уривків із фільмів і радіопередач 30-х років, автентичних записів тогочасної музики тощо, що разом надало твору гострого соціально-політичного і дещо кінематографічного забарвлення.

Однак, звернімо увагу й на композиторські рефлексії кінця 1980-х рр. молодого на той час (ще студента) С. Ярунського, який створює їх тоді, коли про ті події говорили пошепки. Варто згадати струнний квартет (1989) № 1 *Lamento e infernale* (або «Чорний квартет»), де, як оголений нерв, вібрують «тихі» інтонації оплакування, а поряд – «танець смерті» (за висловом композитора). Твори С. Ярунського – це філософські і дещо біографічні осмислення життя рідної землі: композитор з дитинства (за його розповідями) вбирав від старших людей скупку й «випадкову», «крихтами» інформацію про різні події, що торкнулись рідної місцевості й його роду, і про ставлення людей до них (Василенко, 2020). У композиціях «Дідів день для баяну», «Біля руїн капища», «Потойбіччя» (квазі соната для фортепіано) також наче сплітаються ці «нитки» зникаючої пам'яті предків: і усвідомлення справжньої суті Голодомору, і людський біль за затоплені совами села Київського моря заради «технічного переможного поступу радянської людини» і безжально зруйновані заради цього древні святилища, і репресії; недарма декодуємо в цій музиці той самий плач, мотиви колискових із трагедійними підтекстами, механістичний танцювальний рух-вакханалію смерті, потоки «руйнації і знищення», і, зрештою запитання митця до себе і слухачів: «Що ж далі?».

Серйозне потрясіння ХХ ст. – Чорнобиль. Миттєвою рефлексією страшних наслідків «мирного атома» і музичною

пересторогою людству стала симфонія «Біоритми Чорнобиля» О. Яковчука. Суттєво, що композитор паралельно осмислює і власний життєвий досвід, оскільки виступав з концертами для ліквідаторів у «зоні» (Бондаренко, 2022). Синтезований драматизм і медитативні звучання втілюють образи «вимерлої» без присутності людини землі, причому майже із зорово зображувальними ефектами.

Тема Чорнобильської катастрофи, знов-таки, з філософською глибиною осмислення розкривається і в «Чорній елегії» для хору, оркестру Є. Станковича (1991, на вірші П. Мовчана), перетворюючись на складний і водночас завдяки людській емоції зрозумілий звуковий процес проживання драматизму життя загалом («Чорна елегія» разом зі згаданою вище «Панахидою» та Кадиш-Реквіємом («Бабин Яр») склали трилогію «Страсті за Україною»). Пам'ять про ці глобальні для людства потрясіння вкарбована композитором і в образах «Рудого лісу» для скрипки, віолончелі та фортепіано (1992), де перед слухачем «візуально» постають майже реалістичні, немов прописані графічною, механістичною мовою картини знищення живого, уточнені в авторських ремарках як «мертвий пейзаж», «гра зі смертю», «потойбічна тиша» (Кравченко, 2020, с. 184), із композиторським епіграфом, що декодує назву, – «Від жахливої радіації після Чорнобильської трагедії ліс навколо став рудим».

Подією, яка ознаменувала початок XXI ст. і привернула увагу світу до України як демократичної і сильної країни, стала Революція Гідності. Один із перших емоційних відгуків на події Майдану 2014 р. – глибоко особистісне переживання Ю. Шевченком цього визначального для України історичного моменту став парафраз на мелодію «Ще не вмерла» М. Вербицького «Ми Є» для скрипки і камерного оркестру: як розповідав композитор, музика «завучала після того, як холодним вечором разом з усіма співав Гімн на Майдані Незалежності».

Поряд із цим з'являється також авторське переосмислення Гімну – масштабне хорове полотно В. Сильвестрова «Майдан 2014» (Лігус, 2023; Яценко, 2022), музика якого народжувалась, за висловом композитора, «з живого голосу Майдану», де поєднались «Ще не вмерла Україна», народна пісня, православні

молитви, церковні дзвони (як багатозначний маркер, що поєднав загальнолюдські смисли дзвонів із конкретикою події, пов'язаної з Михайлівським Золотоверхим Собором), які трансформуються від скорботи до набату; а «тихою» кульмінацією постала Колискова, у якої також «зчитується» чимало підтекстів.

Нагадування про події 2014 – і в майже зорових, імерсивних образах Майдану в кантаті для голосу з камерним оркестром Лесі Дичко «Три етюди Зими» (присвята Небесній сотні, 2017), у яких композиторка апелює до фольклору (колядки і щедрівки, голосіння тощо), майстерно переосмислюючи його в «контексті» знаковості подій і власної стильової виразовості: три етюди – три холодних і водночас спекотних місяців Майдану: від напруги «грудневого» (кінець 2013) – нарощування протесту, що переростає в тривожне усвідомлення вагомості моменту («січневий») і, зрештою, «лютневий», що звучить трагедійно і водночас дає відчуття катарсису.

Подіям Майдану і АТО присвячений симфонічний диптих О. Яковчука: Симфонія № 7 («Майдан», де, мабуть, основна емоція – напружене передчуття трагедії «Небесної сотні», якою розпочався докорінно інший етап нашої історії) і Симфонія № 8 «Нескорені» для духового оркестру, присвячена кіборгам ДАПу, героям Іловайська, Маріуполя, Дебальцевого, в музиці якої також вмістилися дзвони (виявляється, типово українська інтонаційність, що набуває нині нових смислів), і вокаліз – не просто як оркестрова барва, а як голос багатостраждальної України.

24 лютого 2022 року змусило українців дуже стрімко переоцінювати цінності (що заслуговує на окреме дослідження). Утім вражає сплеск музичних рефлексій, що оприлюднювались (у концертах і в соціальних мережах) вже в перші тижні і місяці повномасштабної війни, перетворюючи музику на потужний аргумент культурної дипломатії, привертаючи увагу світу до України: С. Луньов висловлюється електроакустичною інсталяцією «Post», накладаючи на звучання неймовірної сили відеоряд, підтексти якого невід'ємні від смислів музики: «Я звинувачую» різними мовами і чорно-білі силуети, що впливають з суцільної чорної темряви паралельно з народженням звуку з такої ж «темряви-тиші», що завершується темрявою, але після «вибуху» -

як попередження людству; пророче прозвучала й кантата К. Цепколенко «Читаючи історію» на вірші О. Забужко, в яких у 2006 була наче закладена аналогія між Україною 2022-го і Римом у часи його захоплення варварами, багатосенсово візуально презентована ансамблем Senza Sforzando. Привертає увагу й «промовлена» до українців і світу в перші місяці 2022 р. *Lacrimosa*: від О. Щетинського (для органа, скрипки, гобоя, валторни та двох тромбонів), В. Польової («Буча. *Lacrimosa*»). Для скрипки і симфонічного оркестру), В. Сильвестрова (як частина циклу з трьох п'єс квітня 2022 р.); в кожному унікальному переосмисленні за «оплакуванням» – внутрішня сила спротиву як ментальна риса українців, продемонстрована впродовж історії.

Музичні рефлексії повномасштабної війни як такої з'являються і як реагування митців на цілком конкретні події в череді втрат: поряд із «Буча. *Лакрімоза*» В.Польової – намагання осмислити масштаби трагедії Маріуполя (*Vocalise (in memory Mariupol's)* С. Ярунського, Гімн-реквієм «Місто Марії» З. Алмаші), долі конкретних українців, як, наприклад, «Танго свободи» О. Родіна (Пам'яті Юрія Керпатенка, диригента з Херсона, розстріляного окупантами за відмову виступати для них восени 2022), «Татусева книга» Є. Оркіна – кантата-оповідь світу про вбивство окупантами письменника і перекладача Володимира Вакуленка, лібрето якої вибудовано на його дитячих віршах, щоденниках від початку окупації Харківщини, свідченнях очевидців).

Однією з наймасштабніших розповідей світу, помітною частиною всеукраїнського воєнного «літопису» стала львівська прем'єра (жовтень 2023) чотиричастинних «Псалмів війни» Є. Станковича, втілених на театральній сцені з усіма можливими сучасними видовищними ефектами: «Музика війни», «Чорна рілля ізорана», «Колискова», «Псалм війни». Твір, який перед тим прозвучав під час «Київ Музик Фесту» в концертному виконанні, в театралізованій сценічній версії ще більше занурив глядача в нову емоційно складну хвилю болючих переживань подій, що не скінчилися.

Перелік творів, зрозуміло, не є вичерпним. Адже осмислення митцями подій, особливо теперішніх воєнних реалій, триватиме.

Принципово важливо для викладачів у комунікації з молоддю: пізнаючи через музику трагедійні сторінки, націлювати на те, щоб «почути» в ній спротив у композиторських висловлюваннях, передусім у засобах виразовості, формі, драматургії творів тощо; спонукати ставити запитання «чому і що далі», обговорювати нові мовні прийоми, якими оперують митці (наприклад, майже зображувальні «воєнні» звучання-імітації), звернення і переосмислення духовних музичних жанрів тощо.

Плідною може стати й дискусія про можливості мистецтва у комунікації з культурними спільнотами світу задля підтримки України.

Такі рефлексії спонукатимуть і до відкриттів нових імен, до повернення у звуковий простір і переосмислення значущості імен митців і творів, що були забуті, заборонені, замовчувались, звісно з обговоренням «чому».

Висновки і перспективи. У межах статті неможливо подати навіть перелік творів – «документів» історичних подій. Важливо інше: досягнути розуміння молоддю того, в який спосіб музика актуалізує історію, і спонукати осмислювати причини і наслідки, аналізувати процеси, зрозуміло, апелюючи до мови самої музики. Називаючи певний твір, авторка намагалась показати, що навіть у творах, які постали як індивідуалізовані особистісні композиторські рефлексії трагедійних подій, через музику проступають (у різний спосіб) ознаки нескореності Людини. Недарма одним з перших творів 2022 року стала Героїчна увертюра В. Камінського, а в 2023 прозвучала Симфонія «Переможна» З. Алмаші.

Ще одна проблема, перед якою постає педагогічна спільнота: чи варто настільки відверто говорити зі школярами про трагедійні за концепцією твори, яких у медіа просторі щодня з'являється все більше? Чи не є вони травмоінформаційними для юного покоління? Очевидно, що розв'язувати такі проблеми педагогам необхідно починати у співпраці з психологами – арт-терапевтами, визнаючи при цьому, що українці до цього моменту практично не мали досвіду професійного використання арттерапевтичних технологій у подібних умовах.

Однак, зрозуміло й те, що оминати таке спілкування неможливо. Як зазначив Г. Філіпчук, «Попри всю трагіку воєнного

часу маємо обов'язок вберегти національну Освіту і Культуру саме в такому українознавчому обрамленні, щоби повік стати вільним Народом, засіваючи огнистим насінням Правди і Свободи шкільні класи й студентські аудиторії (Філіпчук, 2023, с. 86). Найперше, про що слід пам'ятати і націлювати сприйняття і творів, і подій, які в них вкарбовані, – це те, що попри трагедійність звучання вони не є песимістичними: напруга, тривога, попередження, скорбота, але все ж на першому плані – відчуття перспективи життя, позитивний образ майбутньої України, яка мужньо чинить багатовіковий спротив окупантам. Саме тому, звертаючись до споглядання і слухання творів, особливо під час комунікації з юним поколінням, котре, як і вся Україна, гостро переживає трагедію нашого часу як власну, учителю важливо культивувати у свідомості учнів позитивний образ майбутньої України незалежно від того, наскільки драматичні або навіть трагедійні смисли закладено у творі: через різножанрові масштабні полотна і через мініатюри українці осмислюють свою самість, національну ідентичність.

Список використаної літератури

- Бех, І. Д., Канішевська, Л. В., Малиношевський, Р. В. (2023). Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5 (2), 1-7. Взято з <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
- Бондаренко, А. Ю. (2022) Історія України у дзеркалі симфонічної творчості Олександра Яковчука. *Музичне мистецтво і культура*, 2, 35, 39-48.
- Василенко, О. (2020). *Інтерв'ю з С. Ярунським. Канадський інститут українських студій. Сюжет 11*. Взято з https://www.youtube.com/watch?v=2uoV_TQFPxE&t=2s
- Василенко, О. (2021). Тема Голодомору у творчих концепціях українських композиторів ХХ-ХХІ століть. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 36, 1, 44-49.
- Карась, Г. В. (2013). Тема Голодомору 1932-1933 в Україні в контексті музики постмодерну: на прикладі опери Вірко Балея. *Культура і сучасність*, 2, 102-107.
- Комаровська, О. А. (2022). Музика як рефлексія війни: осмислення з учнями реалій сьогодення на уроках мистецтва. *Мистецтво та освіта*, 3, 16-21.
- Конончук, Т. І. (1998). *Затемнення українського сонця, або Трагедія 1932-1933 років у фольклорі України*: монографія. Київ: Твім інтер.
- Кравченко, А. І. (2020). *Камерно-інструментальне мистецтво України кінця ХХ – початку ХХІ століть (семіологічний аналіз)*: монографія. Київ: НАКККіМ.
- Лігус, О. М. (2023). Духовно-патріотичні детермінанти стилю Валентина Сильвестрова в хоровому циклі «Майдан. 2014». *Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях*, 6, 216-222.
- Новицька, Т. (2022). «Панахида за померлими з голоду» Євгена Станковича. Національна трагедія в музиці. *Theclaquers*. 26.11.2022. Взято з <https://theclaquers.com/posts/10397>

Філіпчук, Г. Г. (2023). Українознавчі актуалітети педагогічної культури сучасного вчителя. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії* (Вип. 28, с. 74-89). Київ; Полтава.

Яценко, В. Р. (2022). «Майдан – 2014» Валентина Сильвестрова: жанрово-стильові параметри твору. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 3, 266-271.

Oksana Komarovska

MUSIC AS AN ACTUALIZATION OF HISTORY: WORLDVIEW ORIENTATIONS OF TEACHER AND STUDENT TRAINING

The article reveals the role of art in actualizing the knowledge of national history by the younger generation, aimed at re-evaluating the meanings that were distorted over the centuries by the Russian and later Soviet empires.

The author's focus is on historical events in Ukrainian history of the 20th and 21st centuries, which have dramatic and tragic meanings.

Ukrainian-centrism is defined as the basis for forming the worldview orientations of young people through art and for re-evaluating the values of all subjects of the educational process. Ukrainianness of artistic thinking as the foundation of national-patriotic education is positioned as a point of reference and at the same time a reference point for Ukrainian-centrism as a technology of musical education.

A selective review of musical works dedicated to the events of the Holodomor, the Chernobyl tragedy, Ukraine's struggle for independence on the Maidan in 2014, during the anti-terrorist operation, and the military realities of the full-scale Russian invasion of Ukraine has been carried out. Among the authors of the works to which the article appeals are L. Dychko, S. Luniov, V. Polova, V. Sylvestrov, Ye. Stankovych, K. Tsepkoenko, Yu. Shevchenko, O. Shchetynskyi, O. Yakovchuk, S. Yarunskyi et al.

The landmark of psychological and pedagogical cultivation of an optimistic attitude towards the future as a vital need for Ukrainians is singled out. It is a key aspect of communication with pupils and student youth in the educational process based on music that actualizes historical events. The complexity of such communication regarding the embodiment of tragic images is emphasized. The necessity of forming a positive image of the future Ukraine through music that embodies the dramatic pages of Ukrainian history is emphasized. It is important for establishing the national identity of the youth and forming the motivation to protect one's own cultural heritage.

Keywords: *interpretation; historical context; art education; musical art; teacher training; worldview orientations; Ukrainian-centrism; artistic communication; values; schoolchildren.*

References

Bekh, I. D., Kanishevska, L. V., & Malynoshevskyi, R. V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity Ukrainy: realii ta oriientovni pozytsii [The strategy of military-patriotic education of children and youth in the education system of Ukraine: realities and indicative positions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 5 (2), 1-7. Retrieved from <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202> [in Ukrainian].

Bondarenko, A. Yu. (2022) Istoriiia Ukrainy u dzerkali symfonichnoi tvorchosti Oleksandra Yakovchuka [The history of Ukraine in the mirror of Oleksandr Yakovchuk's symphonic work.]. *Muzychne mystetstvo i kultura [Music art and culture]*, 2, 35, 39-48 [in Ukrainian].

- Filipchuk, H. H. (2023). Ukrainoznavchi aktualitety pedahohichnoi kultury suchasnoho vchytelia [Ukrainian studies actualities of the modern teacher's pedagogical culture]. In. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]* (Is. 28, pp. 74-89). Kyiv; Poltava [in Ukrainian].
- Karas, H. V. (2013). Tema Holodomoru 1932 - 1933 v Ukraini v konteksti muzyky postmodernu: na prykladi opery Virko Baleia [The theme of the Holodomor 1932 1933 in Ukraine in the context of postmodern music in the example of Virko Bale's opera]. *Kultura i suchasnist [Culture and modernity]*, 2, 102-107 [in Ukrainian].
- Komarovska, O. A. (2022). Muzyka yak refleksii viiny: osmyslennia z uchniamy realii sohodennia na urokakh mystetstva [Music as a reflection of war: understanding today's realities with students in art classes]. *Mystetstvo ta osvita [Arts and Education]*, 3, 16-21 [in Ukrainian].
- Kononchuk, T. I. (1998). *Zatemnennia ukrainskoho sontsia, abo Trahediia 1932 - 1933 rokiv u folklori Ukrainy [The eclipse of the Ukrainian sun, or the Tragedy of 1932 and 1933 in the folklore of Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: Tvim inter [in Ukrainian].
- Kravchenko, A. I. (2020). *Kamerno-instrumentalne mystetstvo Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolit (semiologichnyi analiz) [Chamber and instrumental art of Ukraine of the late 20th - early 21st centuries (semiological analysis)]*: monohrafiia. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
- Lihus, O. M. (2023). Dukhovno-patriotychni determinanty stilu Valentyna Sylvestrova v khorovomu tsykli «Maidan. 2014» [Spiritual and patriotic determinants of Valentin Sylvestrov's style in the choral cycle "Maidan. 2014"]. *Ukraina. Yevropa. Svit. Istoriia ta imena v kulturno-mystetskykh refleksiiakh [Ukraine. Europe. World. History and names in cultural and artistic reflections]*, 6, 216-222 [in Ukrainian].
- Novytska, T. (2022). «Panakhyda za pomerlymy z holodu» Yevhena Stankovycha. Natsionalna trahediia v muzytsi ["Remembrance for those who died of hunger" by Yevhen Stankovych. National tragedy in music]. *Theclaquers*. 26.11.2022. Retrieved from <https://theclaquers.com/posts/10397> [in Ukrainian].
- Yatsenko, V. R. (2022). «Maidan – 2014» Valentyna Sylvestrova: zhanrovo-stylovi parametry tvoriv ["Maidan – 2014" by Valentina Sylvestrova: genre and style parameters of the work]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv [Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Managers]*, 3, 266-271 [in Ukrainian].
- Vasylenko, O. (2020). *Interviu z S. Yarunskym. Kanadskyi instytut ukrainskykh studii. Siuzhet 11 [Interview with S. Yarunskiy. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Plot 11]*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=2uoB_TQFPxE&t=2s [in Ukrainian].
- Vasylenko, O. (2021). Tema Holodomoru u tvorchykh kontseptsiiakh ukrainskykh kompozytoriv XX XXI stolit [The Holodomor theme in the creative concepts of Ukrainian composers of the 20th and 21st centuries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 36, 1, 44-49 [in Ukrainian].

Одержано 01.04.2024 р. Рекомендовано до друку 03.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 373.5(477):37.01

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306130>

Ганна Товканець, м. Мукачєво

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

Катерина Кришінець-Андялошій, м. Мукачєво

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2610-9277>

ТЕНДЕНЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТ.

В оглядовій статті проаналізовано основні характеристики української освіти у першій чверті ХХІ ст.: побудова національної школи, особистісно орієнтованої, національно спрямованої освіти; спрямування на формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, на утвердження національної ідеї; індивідуалізований характер навчання; спрямування освітнього процесу на парадигму дослідницько-пошукової діяльності учнів. Виявлено позитивні зміни у модернізації української освіти: розширення шкільної мережі, інтенсивний розвиток педагогічної науки в напрямі модернізації змісту освіти на наукових і загальнокультурних засадах, методів навчання; розвивальних освітніх стратегій, формування ідеалів виховання особистості з урахуванням моральних цінностей та принципів загальнолюдської і національної культури.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти; модернізація; Нова українська школа; освітня концепція; перспективи розвитку освіти.

Постановка проблеми. Державна політика у сфері освіти і науки в Україні в останні десятиліття спрямована на модернізацію основних ключових позицій, які становлять систему загальної середньої освіти, що відіграє вирішальну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу, суспільного та індивідуального добробуту (*Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016: 52; Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року, 2021*). Мета модернізаційних й інноваційних перетворень у системі загальної середньої освіти спрямована на реалізацію принципів рівності, доступності, безпечності, комфортності на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, здоров'язберігаючого підходів, що забезпечує освітні умови для розвитку самодостатньої, креативної особистості.

© Г. Товканець, К. Кришінець-Андялошій, 2024

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція Нової української школи (2018), Державний стандарт початкової освіти (2018), «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» (2021) та інші документи державного рівня наголошують на необхідності на сучасному етапі спрямовувати освітній процес на розвиток компетентності як «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що забезпечує здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту», 2017). Важливим видається аналіз розвитку вітчизняної загальної середньої освіти у першій чверті ХХІ ст., оскільки система шкільної освіти, зокрема заклади загальної середньої освіти, забезпечують створення умов для розвитку і становлення особистості (Освіта в незалежній Україні, 2021), суспільства та цивілізації в цілому.

Мета статті – схарактеризувати тенденцію модернізації закладів загальної середньої освіти в Україні в першій чверті ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз розвитку закладів загальної середньої освіти засвідчує, що в першій чверті ХХІ ст. українська освіта характеризувалася певними сутнісними ознаками, систематизація яких дала можливість об'єднати їх у групи (рис. 1):

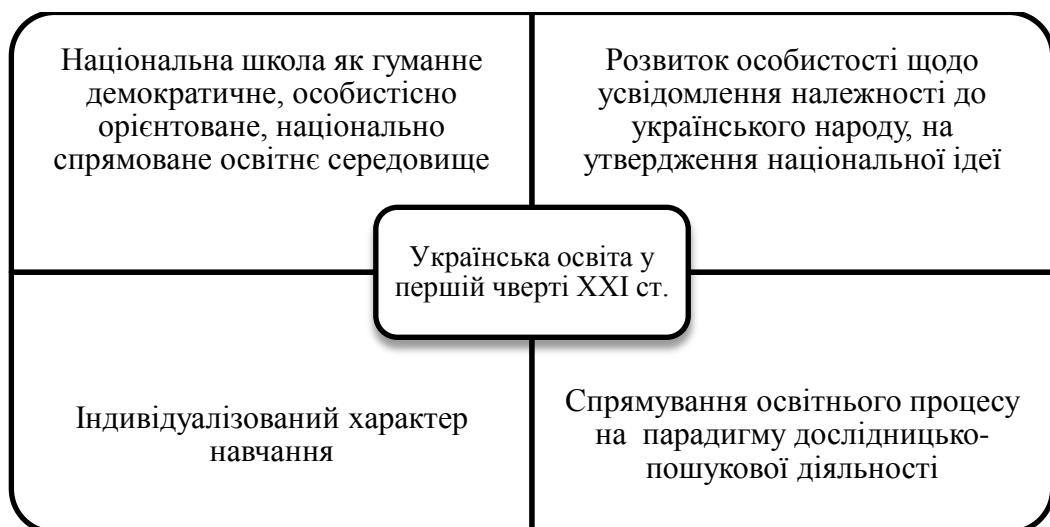

Рис. 1. Сутнісні характеристики української освіти в першій чверті ХХІ ст.

Побудова національної школи як гуманного, демократичного, особистісно орієнтованого, національно спрямованого освітнього середовища полягає в органічному поєднанні освіти з історією і традиціями українського народу, збереженні та збагаченні його національних цінностей як основного напрямку цих змін, що важливо врахувати у процесі створення освітнього середовища закладу загальної середньої освіти (*Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016*).

Початок ХХІ ст. для закладів загальної середньої освіти визначає *спрямуванням на формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, на утвердження національної ідеї, сприяння національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодіння цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями* (*Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016; Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р., 2021*).

Нова освітня парадигма української освіти у першій чверті ХХІ ст. передбачає *індивідуалізований характер навчання*, який дозволяє враховувати можливості кожного конкретного учня і сприяти його самореалізації та розвитку. Водночас сутність нової освітньої парадигми особистісно-зорієнтованого навчання на основі компетентнісного підходу полягає в орієнтації на інтереси особистості та адекватність сучасним тенденціям суспільного розвитку (*Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016, с. 5; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2021, с. 28; Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р., 2021*). Важливим чинником у цьому напрямі розвитку освіти є формування в учнів умінь вчитися, умінь самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів інформаційних технологій, розробки різних освітніх програм відповідно до різних індивідуальних можливостей як учнів, так і педагогів.

Основною тенденцією сучасної освіти є поступова переорієнтація системи викладання на розвиток пізнавальної діяльності

(Калініна, Калініна, 2016, с. 68), яка має стати провідною, за якої здійснюється конструювання знання та *спрямування освітнього процесу на парадигму дослідницько-пошукової діяльності учнів*. Створення таким чином творчо-інтелектуального середовища означатиме розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої освіти (*Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*, 2021, с. 42-44).

Відповідно до Концепції Нової української школи має відбуватися забезпечення розвитку ключових компетентностей на основі оновлення змісту базової освіти; впровадження нового менеджменту профільної освіти; проектування і моделювання професійного розвитку, підтримки педагогічних працівників. Окрім цього, передбачається поширення цифрової трансформації освіти та створення в ЗЗСО безпечного освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства і дискримінації та нового освітнього простору відповідно до принципів мотивуючого і креативного дизайну, технологічності та інклюзивності. Звертається увага на підвищення якості психологічних послуг у закладах освіти і забезпечення умов для проведення профорієнтації учнів з урахуванням інтересів та здібностей (*Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти...*, 2016).

Механізмами забезпечення якості шкільної освіти визначені шкільний аудит, запровадження педагогічної інтернатури для молодих вчителів, врегулювання окремих питань інклюзивної освіти (*Закон України «Про повну загальну середню освіту»*, 2020). XXI ст. потребує людей, які будуть мотивовані, впевнені й критичні, готові до вирішення конкретних завдань – це ті якості, які знадобляться їм для успішного залучення до соціуму, що стрімко розвивається, і які повинна забезпечити Нова українська школа. Школі необхідно продемонструвати, що зміни, які здійснюються у педагогічній практиці, дозволять учням застосувати отримані знання та навички в умовах соціально орієнтованого освітнього середовища (Кришинець-Андялошій, 2021, с. 201).

На основі аналізу результатів наукових досліджень та законодавчих джерел (Лук'янова, 2023, с. 8; Мешко & Мешко,

2022, с. 189 та ін.) можемо зробити узагальнення, що мета Нової школи – забезпечити згуртовану спільноту творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих для розвитку потужної української держави і конкурентної економіки. У школі формується особистість, її громадянська позиція та професійні якості. Новий освітній проєкт для шкіл України має національний масштаб, у якому задіяні значні ресурси економічного та соціального характеру, дослідницькі діагностичні інструменти (зворотний зв'язок, діагностичний аналіз та оцінка ефективності впровадження на основі дослідження шкільної культури, мікроклімату, внутрішніх правил школи, успішності учнів, унікальності системи оцінювання, заснованої на підтримці та розвитку здібностей учня, чіткому розумінні, яким має бути зміст).

Створюється і постійно вдосконалюється мережа регіональних експертних груп, до яких увійдуть відібрані тендерами фахівці, які пройшли перепідготовку та готові допомогти школам із новою методологією освітнього процесу. Кожна школа протягом усього семестру координується робочою групою, що включає експертів з навчальних планів (методистів), експертів з освітніх технологій, виборних представників до шкільного співтовариства, які дбають про підвищення якості викладання та навчання (*Організаційно-педагогічні засади функціонування опорних закладів освіти в умовах децентралізації*, 2021).

Упровадження Концепції НУШ, Державного стандарту початкової освіти (2018) та Державного стандарту базової середньої освіти (2020) стало можливим завдяки активній консультативній роботі педагогів у всіх напрямках: розробка та реалізація шкільної програми, шкільний менеджмент, пошук ефективних підходів та результативних методик, що сприяють розвитку рівня освіти, інтеграція в освітній процес цифрових технологій.

Провідною ідеєю є забезпечення партнерських відносин між усіма суб'єктами освітнього процесу на засадах партнерства директора школи, вчителів, учнів та їхніх батьків на рівні повноправних членів команди, які працюють разом та долають проблемні питання індивідуальних потреб школи та учнів. Кожна

школа реалізує свій унікальний план дій, створюючи свій профіль сильних і слабких сторін з погляду показників якості навчання, не використовуючи при цьому кількісні маркери, що дозволяють зіставляти ЗЗСО та впливати на їхнє ранжування.

Відповідно підготовка сучасного вчителя передбачає впровадження нових форм роботи та орієнтацію на нові ролі: вчителя як організатора та консультанта, учня як активного дослідника, який творчо і самостійно працює над вирішенням навчальної задачі, що широко використовує інформаційні технології для отримання необхідної інформації. Нині шкільному педагогу все частіше доводиться виконувати роль не тільки інформатора, джерела знань, експерта в навчальному процесі, а скоріше роль супроводжуючого – консультанта, модератора, фасилітатора, методолога, тьютора (Lukianova & Nychkalo, 2019).

Можемо констатувати, що у розвитку закладів загальної середньої освіти у першій чверті ХХІ ст. спостерігаються позитивні зміни: наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти; спрямування на формування в учнів технологічних компетентностей; організація впровадження положень Нової української школи на засадах «педагогіки партнерства»; повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) тощо; стимулювання для особистого і професійного зростання вчителя, який має стати агентом змін – вмотивованим учителем; автономія ЗЗСО, що передбачає для школи можливість самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани і програми з навчальних предметів відповідно до стандартів середньої освіти, обирати підручники, методики навчання і виховання, розвивати навчально-матеріальну базу тощо).

В умовах воєнного стану освіта потребує нових підходів до навчання, швидких та ефективних рішень, інноваційних форм

організації освітнього процесу, адаптованих до умов сьогодення. В Україні у 2023 р. нараховується 12 929 закладів загальної середньої освіти, в яких навчається 3,9 млн учнів. Освітній процес забезпечують 388 тис. учителів (Загальна середня освіта, 2023).

Варто підкреслити успішність реформи НУШ, що підтверджується моніторинговими дослідженнями, які проводить ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Опираючись на досвід трирічної роботи на засадах НУШ, більше половини вчителів зазначають, що їм самим (55,31%) та їхнім учням (61,33%) подобається працювати / навчатися в НУШ. Це підтверджують і 63,8% батьків третьокласників. Окрім того, на думку як вчителів (58,3%), так і батьків учнів (48,8%), у третьокласників спостерігається однаковий прогрес у набутті предметних і загальнопредметних навичок (компетентностей). Отже, на підставі даних моніторингових досліджень всеукраїнського й міжнародного рівня можна стверджувати, що реформа «Нова українська школа» є в цілому успішною, її досягнення необхідно закріплювати й розвивати в наступні роки (*Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність*, 2021, с. 103-104).

Варто звернути увагу на такі позитивні зміни: розширення шкільної мережі, інтенсивний розвиток педагогічної науки в напрямі модернізації змісту освіти на наукових і загальнокультурних засадах, методів навчання; розвивальних освітніх стратегій, формування ідеалів виховання особистості з урахуванням моральних цінностей і принципів загальнолюдської та національної культури.

Водночас на основі аналізу наукових досліджень, концепцій і педагогічних підходів (*Організаційно-педагогічні засади функціонування опорних закладів освіти в умовах децентралізації*, 2021), статистичних джерел та аналізу діяльності ЗЗСО можемо визначити педагогічні завдання їх модернізації у першій чверті ХХІ ст.:

– упровадження в освітньому процесі ЗЗСО нових методів навчання та виховання, освітніх технологій, що забезпечують засвоєння учнями ключових компетентностей, базових навичок та умінь, підвищення їх мотивації до навчання та залучення до освітнього процесу;

- створення сучасного та безпечного цифрового освітнього середовища;
- впровадження національної системи професійного зростання педагогічних працівників;
- модернізація професійної педагогічної освіти, зокрема на основі впровадження адаптивних, практико-орієнтованих та гнучких освітніх програм;
- формування системи безперервного оновлення працюючими громадянами своїх професійних знань та набуття ними нових професійних навичок, включаючи оволодіння компетенціями в галузі цифрової економіки всіма бажаними.

Висновки. Аналіз тенденції модернізації закладів загальної освіти України у першій чверті ХХІ ст. засвідчує, що проблеми, які накопичилися в даний час, вимагають невідкладних рішень з урахуванням загальнонаціональних стратегічних інтересів держави та інтересів суб'єктів ринку освітніх послуг:

1. Необхідність врахування концептуальних підходів до фінансування, демографічних змін, законодавчо-правової бази системи освіти, передбачивши її максимальну адаптацію до потреб соціуму та ринкової економіки.

2. Формування напрямів і стратегій розвитку на основі досягнення сучасного рівня змісту загальної освіти, гуманізації, орієнтації на особистісний розвиток, формування життєвих цінностей, соціальних норм та інших елементів культури. Соціальна ідея та цілі освіти завжди залишаються спрямованими на досягнення блага як самого індивіда, так і суспільства загалом.

3. Забезпечення школярів базовими та обов'язковими знаннями, наявність у школах професійних кадрів, альтернативні форми навчання, активне застосування найсучасніших моделей та технологій у навчанні як умови стабільності функціонування освіти загалом і середньої загальної освіти зокрема.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення проблем впровадження інновацій шкільної освіти, з якою пов'язують значні зміни та очікування, підвищення якості викладання та навчання, створення безпечного толерантного середовища для розвитку особистості в ЗЗСО.

Список використаної літератури

- Загальна середня освіта. МОН України: веб-сайт. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/tag/zagalna-serednya-osvita>.
- Калініна, Г. М., Калініна, Л. М. (2016). Тенденції управління закладами освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Вісник Черкаського університету*, 37 (370), 66-76.
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. Взято з <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.
- Кришінець-Андялошій, К. О. (2021). Організаційно-педагогічні умови формування розвиваючого середовища закладу загальної середньої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (48), 199-203.
- Лук'янова, Л. Б. (2023). Стратегія розвитку закладів загальної середньої освіти: пріоритетні завдання у національному та європейському вимірах. *Імідж сучасного педагога*, 3 (210), 5-10.
- Мешко, Г. М., Мешко, О. І. (2022). Управління процесом формування соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (50), 186-190.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2016). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ: Педагогічна думка.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія. Київ: Нац. акад. пед. наук України.
- Калініна, Л. М., Онаць, О. М., Лісова, Н. В., Малихін, О. В., Арістова, Н. О., Топузов, М. О., Калініна, Г. М., & Малуґа, М. М. (2021). *Організаційно-педагогічні засади функціонування опорних закладів освіти в умовах децентралізації*: монографія. Київ: КОНВІ ПРІНТ.
- Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність*. (2021). Інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Інститут освітньої аналітики. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/>.
- Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року*: постанова Кабінету міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
- Про освіту*: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Про повну загальну середню освіту*: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
- Lukianova, L., & Nychkalo, N. (2019). Continuing education as a global trend and modern Ukrainian reality. *Education modern edition*, 2, 108-115.

Hanna Tovkanets, Kateryna Krishinets-Andyaloshiy

MODERNIZATION TRENDS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE IN THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY)

The article characterizes the main features of Ukrainian education at the beginning of the 21st century: the construction of a national school as a humane, democratic, personally oriented, nationally oriented education; direction to the formation of an individual who is aware of his belonging to the Ukrainian people, to the affirmation of the national idea,

promotion of national self-identification; individualized nature of training; directing the educational process to the paradigm of research and investigative activities of students. The task of implementing the concept of the New Ukrainian School has been updated: the formation of key competencies based on updating the content of basic education; provision of specialized education management; design and modeling of professional development, support for teaching staff; digital transformation of education; creation of a safe educational environment, free from any form of violence and discrimination, and a new educational space in accordance with the principles of motivating and creative design, technology and inclusiveness in the general secondary education institution; improving the quality of psychological services in educational institutions; provision of conditions for career guidance of students. It was determined that the goal of the new school is to provide a cohesive community of creative people, responsible citizens, active and enterprising for the development of a powerful Ukrainian state and a competitive economy. The leading idea is the relationship between all subjects of the educational process as the cooperation between the school headmaster, teachers, students, and their parents at the level of full team members who work together and overcome the problematic issues of the individual needs of the school and students. Positive changes in the modernization of Ukrainian education have been identified: the introduction of general compulsory secondary education, the expansion of the school network, the intensive development of pedagogical science in the direction of modernization of the content of education on scientific and general cultural principles, teaching methods; developmental educational strategies, formation of ideals of personality education, taking into account moral values and principles of universal and national culture.

Keywords: *general secondary education institution; development prospects; development of education; the New Ukrainian School; educational concept.*

References

- Kalinina, H. M., & Kalinina, L. M. (2016). Tendentsii upravlinnia zakladamy osvity v umovakh rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Trends in the management of educational institutions in the conditions of the development of the information society in Ukraine]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu [Herald of Cherkasy University]*, 37 (370), 66-76 [in Ukrainian].
- Kalinina, L. M., Onats, O. M., Lisova, N. V., Malykhin, O. V., Aristova, N. O., Topuzov, M. O., Kalinina, H. M., & Maliuha, M. M. (2021). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady funktsionuvannia opornykh zakladiv osvity v umovakh detsentralizatsii [Organizational and pedagogic principles of functioning of supporting educational institutions in conditions of decentralization]: monohrafiia*. Kyiv: KONVI PRINT [in Ukrainian].
- Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [The concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform "New Ukrainian School" for the period until 2029]: rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-r. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934> [in Ukrainian].*
- Kremen, V. H. (Ed.). (2016). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

- Kremen, V. H. (Ed.). (2016). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: Nats. akad. ped. nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Kryshinets-Andialoshii, K. O. (2021). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia rozvyvaiuchoho seredovyscha zakladu zahalnoi serednoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for the formation of a developing environment of a general secondary education institution]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work]*, 1 (48), 199-203 [in Ukrainian].
- Lukianova, L. B. (2023). Stratehiia rozvytku zakladiv zahalnoi serednoi osvity: priorytetni zavdannia u natsionalnomu ta yevropeiskomu vymirakh [Development strategy of general secondary education institutions: priority tasks in national and European dimensions]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (210), 5-10 [in Ukrainian].
- Lukianova, L., & Nychkalo, N. (2019). Continuing education as a global trend and modern Ukrainian reality. *Education modern edition*, 2, 108-115 [in English].
- Meshko, H. M., & Meshko, O. I. (2022). Upravlinnia protsesom formuvannia sotsialno-psykholohichnoho klimatu v pedahohichnomu kolektyvi zakladu doshkilnoi osvity [Management of the process of formation of the social and psychological climate in the teaching staff of the preschool education institution.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 1 (50), 186-190 [in Ukrainian].
- Osvita v nezalezhnii Ukraini: rozvytok ta konkurentospromozhnist [Education in independent Ukraine: development and competitiveness]*. (2021). Informatsiino-analitychnyi zbirnyk. Kyiv: Instytut osvitoi analityky. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku [On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030]*: postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 179. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]*: Zakon Ukrainy vid 05 veresnia 2017 r. № 2145-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About the new hidden middle light]*: zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2020 roku № 463-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. Retrieved from: [zaskon. rada.gov](https://zakon.rada.gov.ua/) [in Ukrainian].
- Zahalna serednia osvita [General secondary education]*. (2023). Sait MON Ukrainy. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/zagalna-serednya-osvita> [in Ukrainian].

Одержано 27.02.2024 р. Рекомендовано до друку 28.03.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 378.011.3-051:373.2]:005.336.5

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306131>

Василь Фазан, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9823-3704>

Наталія Манжелій, м. Полтава

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1030-764X>

Тетяна Фазан, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9132-9394>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Оглядова стаття присвячена одній з актуальних тем сучасності – формуванню готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення на засадах акмеологічного підходу. Здійснено аналітичний огляд і аналіз психолого-педагогічних досліджень з означеної проблеми. Теоретично обґрунтовано роль акмеологічного підходу в процесі формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення. Представлено основні завдання досліджуваного процесу, визначено відповідні методи, форми і засоби.

Ключові слова: майбутні фахівці дошкільної освіти; професійна підготовка; готовність; професійний розвиток; самовдосконалення; самореалізація; акмеологічний підхід.

Постановка проблеми. Державна політика сьогодення висуває до підготовки майбутніх фахівців нові вимоги, що тісно пов'язані з кардинальними змінами в освітній галузі, зокрема й у системі дошкільної освіти. Професійна підготовка та постійне самовдосконалення педагога життєво важливі для розвитку нинішнього суспільства і вимагають від сучасних фахівців дошкільної освіти оновлених знань, умінь і навичок. Для особистісного та професійного розвитку майбутнього вихователя особливого значення набуває сформованість його готовності до неперервного професійного розвитку та самовдосконалення.

У сучасному науково-освітньому просторі необхідність застосування акмеологічного підходу в професійній підготовці студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта зумовлена потребою суспільства у професіоналах, які мають високий рівень розвитку компетентностей відповідно до професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». Саме тому вимагає детальної теоретичної розробки та вдосконалення питання формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення на засадах акмеологічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження акмеології як фундаментальної науки представлено в наукових набутках О. Антонової, В. Вакуленко, В. Гладкової, А. Деркач, Л. Іщенко, С. Калаур, Н. Кузьміна, А. Маркова С. Пальчевського, Х. Шапаренко та ін. (детальний аналіз досліджень див. у монографії В. Антонова (2018)). Теоретичні аспекти використання акмеологічного підходу в педагогічній освіті висвітлено в дослідженнях О. Дубасенюк (2015), М. Євтуха (2020), І. Зязюна (2001), Л. Рибалки (2008), Т. Скорик (2020) та ін. Проблему професійного розвитку і самопроектування вивчала О. Остапчук (2007), у контексті духовного та морального становлення майбутнього педагога – Т. Фазан (Fazan, 2022). Тематику професійної самореалізації майбутнього фахівця дошкільної освіти розкрито у працях Л. Зданевич (2023), Л. Пісоцької (2023), Н. Фроленкової (2023), М. Ярославцевої (2007), зокрема й на засадах акмеологічного підходу (Л. Романишина, Л. Зданевич, Н. Миськова, 2023). Методи та форми підготовки майбутніх вихователів до професійної самореалізації запропонували М. Ярославцева та С. Пехарєва (2019).

Аналіз педагогічної та науково-методичної літератури свідчить про те, що проблема формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення на засадах акмеологічного підходу потребує більш детального розгляду, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – розкрити роль акмеологічного підходу в процесі формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення.

Методи дослідження. У дослідженні використовувалися загальнонаукові методи (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація) під час опрацювання наукової літератури з означеної проблеми; контент-аналіз нормативно-правової бази (професійного стандарту «Вихователь ЗДО») з метою характеристики ключових компетентностей вихователя дітей дошкільного віку; узагальнення опрацьованих матеріалів задля формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. У професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» чітко визначено загальні та професійні компетентності, якими повинен володіти кожен фахівець закладу дошкільної освіти. Так, до переліку загальних компетентностей належать громадянська, соціальна, культурна, лідерська, підприємницька, етична компетентності; до професійних компетентностей – прогностична, організаційна, оцінювальна-аналітична, предметно-методична, здоров'язберезувальна, проєктувальна, психоемоційна, педагогічне партнерство, морально-етична, здатність до навчання впродовж життя та інформаційно-комунікаційна компетентності. Усі перераховані вище професійні компетентності входять до чотирьох трудових функцій: організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу; участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища; партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу; професійний розвиток і самовдосконалення. Отже, сформувані в майбутнього вихователя здатність до постійного професійного розвитку та самовдосконалення є одним із головних завдань його професійної підготовки.

Оскільки предметом нашого дослідження є проблема формування готовності майбутнього фахівця дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення на засадах акмеологічного підходу, то вважаємо за необхідне зупинитися на визначенні ключових понять дослідження більш детально. Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Іщенко (2022), Л. Рибалко (2008) та Л. Романишиної, Л. Зданевич, Н. Миськової (2023), ми розглядаємо готовність до професійного розвитку та самовдосконалення як інтегративну властивість вихователя дітей

дошкільного віку, яка характеризує його здатність до самостійної майбутньої діяльності та прагнення розкривати, реалізовувати й розвивати власний потенціал. Така готовність формується у процесі професійної підготовки студента в закладі вищої освіти, на етапі входження фахівця у професію і подальшої самореалізації в ній.

Підґрунтям формування готовності майбутнього фахівця дошкільної освіти до професійного розвитку та самовдосконалення є використання акмеологічного підходу в професійній підготовці студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Акмеологія (у перекладі з давньогрецького – «квітуча сила», «вершина») – це наука про досягнення особистістю найвищого ступеня в життєдіяльності, саморозвитку та самореалізації власного творчого потенціалу. Проаналізувавши вітчизняну психолого-педагогічну науку, можна стверджувати, що акмеологію визначають як галузь переважно психологічної науки, яка виникла на перехресті природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін та вивчає феноменологію, закономірності й механізми розвитку особистості людини на етапі зрілості, зокрема досягнення нею високого рівня в цьому розвитку (Дубасенюк, 2015).

Суть акмеологічного підходу в професійній підготовці майбутніх вихователів до професійного розвитку та самовдосконалення полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її показників: єдність інтелектуального та емоційного розвитку; спрямованість на розвиток і самоосвіту; мотиваційні чинники досягнення високих результатів професійної діяльності тощо (Євтух, Скорик, 2020).

Акмеологічний підхід спрямовує особистість на постійний саморозвиток, самоорганізацію та самореалізацію, що відповідає сучасним вимогам досягнення високих результатів у майбутній професійній діяльності. Як зазначає О. Чорна (2013), «...акмеологічний підхід орієнтований на цілісний і стійкий розвиток освітніх систем і суб'єктів освітнього процесу. Педагог і вихованець, перебуваючи у творчій взаємодії і співробітництві, забезпечують успіх один одного в їх самореалізації» (с. 338).

Акмеологічна спрямованість майбутнього дошкільного педагога на постійний професійний розвиток і самовдосконалення визначає високу продуктивність та емоційну комфортність, є джерелом його успішності в професійній діяльності. Сучасні науковці Л. Романишина, Л. Зданевич, Н. Миськова (2023) стверджують, що «впровадження акмеологічного підходу в освітній процес закладів вищої освіти дасть змогу майбутнім вихователям ЗДО досягнути як особистісного, так і професійного зростання, уможливить ефективну професійну самореалізацію» (с. 42).

Професійний розвиток і самовдосконалення студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта на засадах акмеологічного підходу є надзвичайно важливою складовою їх становлення як професіоналів, які будуть здатні досягати власної мети, розвивати особистісні та професійні якості, використовувати різноманітні креативні й інноваційні методики в роботі з дітьми дошкільного віку. Безперервність процесу професійного самовдосконалення формує здатність майбутнього вихователя дітей дошкільного віку визначати перспективи свого професійного зростання й самореалізації та відчувати в цьому постійну потребу, незалежно від ступеня вдосконалення системи педагогічної діяльності (Зданевич, Пісоцька, Фроленкова, 2023, с. 217).

Відомий учений І. Зязюн (2001) у своїх працях акцентує на значенні для особистості освіти впродовж життя. Із його слів динамізм сучасної цивілізації, підвищення ролі особистості в суспільстві та виробництві, постійне зростання її потреб, гуманізація та демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка та непередбачувана зміна техніки і технологій – усе це зумовлює необхідність зміни формули «освіта на все життя» на формулу «освіта впродовж усього життя» (с. 15).

На думку М. Євтуха та Т. Скорик (2020) «професійна успішність педагога є особистісно якісною характеристикою діяльності, яка визначається як професійними, так і особистісними показниками, гуманістичними та діловими якостями, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності, є джерелом постійного саморозвитку і самовдосконалення. Професійна успішність педагога відображає його високу професійну

кваліфікацію і компетентність, здатність до використання інноваційних алгоритмів вирішення професійних завдань, характеризується високою продуктивністю» (с. 9).

Згідно із твердженням О. Остапчук (2007) «професійний саморозвиток – це свідомо діяльність людини, спрямована на повну самореалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її майбутня професія; розвиток у себе особистісних, професійно важливих якостей, загальних (інтелект) і спеціальних (професійних) творчих здібностей» (с. 14). Автор наголошує на тому, що «гуманізація професійної підготовки вихователя повинна передбачати і створювати умови, за яких майбутній педагог матиме можливість будувати власний образ професійного «Я» і, аналізуючи суперечність між «Я-реальним» та «Я-професійним», програмувати й здійснювати професійний саморозвиток» (с. 14).

Професійне самовдосконалення вихователя охоплює всі сфери особистості (інтелектуальну, емоційну, вольову). Так, процес самовдосконалення піднімає особистість на новий, вищий рівень функціонування, тобто інтенсифікує процеси «самості»: самопізнання, творче самовизначення, самоорганізацію, творчу самореалізацію педагогів.

Професійний розвиток і самовдосконалення будуть успішними тоді, коли засвоєння матеріалу студентами відбуватиметься у процесі активних форм і методів навчання: майстер-класів, вебінарів, тренінгів індивідуальних і групових, круглих столів, ділових і рольових ігор, вирішення проблемних ситуацій і завдань креативного типу, роботи в малих групах та ін. Відбір означених форм і методів зумовлений спрямованістю змісту освіти не лише на міцне засвоєння знань, умінь і навичок, але й на розвиток готовності до професійної самореалізації (Ярославцева, Пехарева, 2019, с. 178).

Головними засобами самовдосконалення є різноманітні форми творчої самоактивності дошкільного педагога, що тісно переплітаються і взаємодіють у його цілісному рухові до вершин особистісного і професійного розвитку. Серед провідних форм самовдосконалення можна виділити професійне самовиховання, самоосвіту й самоактуалізацію, кожна з яких має свої специфічні

завдання й можливості для досягнення загальної мети професійного зростання вихователя.

Проаналізувавши наукові дослідження сучасних учених, можемо окреслити основні завдання процесу розвитку та самовдосконалення професійної діяльності майбутнього фахівця дошкільної освіти:

- збагачення професійних знань;
- формування професійних навичок, вербальних і невербальних комунікативних умінь, педагогічної техніки;
- удосконалення вмінь використання технічних засобів навчання;
- розвиток сучасного стилю педагогічного мислення (системності, гнучкості, почуття міри, економічності, конкретності, вибірковості);
- формування та вдосконалення рефлексивних навичок;
- виховання стійких моральних якостей особистості (гуманізму, доброти, щирості, виховного оптимізму, щедрості та ін.);
- розвиток мотивів творчої діяльності (любові й поваги до дітей, захоплення предметом, потреби в самореалізації тощо);
- розвиток і вдосконалення саморегуляції діяльності, культури емоцій і вольового вираження;
- розширення світогляду, загальнолюдських та професійних цінностей і переконань (Ярославцева, 2015, с. 13-19).

Представлені завдання професійного розвитку та самовдосконалення відповідають сучасним завданням науково-методичної роботи ЗДО стосовно кожного працівника.

Критерієм успішності у професійній діяльності кожного фахівця дошкільної освіти є кар'єрний розвиток, який включає високий рівень компетентності в обраній професії, прагнення до постійного професійного розвитку шляхом підвищення своєї кваліфікації та самовдосконалення.

Висновки. Отже, однією з головних умов професійної сформованості майбутнього фахівця дошкільної освіти є готовність до постійного професійного розвитку та самовдосконалення. Впровадження в процес підготовки студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта акмеологічного підходу дає

змогу майбутнім вихователям ЗДО усвідомити необхідність набуття найвищого фахового рівня, досягнення як особистісного, так і професійного зростання, сприятиме стимулюванню творчого потенціалу, посиленню професійної мотивації, ефективній самореалізації та використанню власних ресурсів для досягнення успіху в подальшій професійній діяльності. Безперервність процесу професійного розвитку та самовдосконалення формує компетентного фахівця, який відповідає викликам сьогодення.

Перспективи подальших досліджень. На окрему увагу заслуговує обґрунтування інноваційних технологій професійного розвитку і самовдосконалення майбутніх вихователів ЗДО у процесі практичної підготовки в контексті акмеологічного підходу.

Список використаної літератури

- Антонов, В. М. (2018). *Інноваційна акмеологічна педагогіка*: монографія. Київ; Одеса: КУПРІЄНКО СВ.
- Дубасенюк, О. А. (2015). Акмеологічний підхід як стратегічний орієнтир особистісно-орієнтованої педагогічної освіти. *Проблеми освіти*, 84, 25-30. Взято з <http://eprints.zu.edu.ua/18163/1/%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf>
- Євтух, М. Б., Скорик, Т. В. (2020). Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Тенденції розвитку вищої освіти. Педагогічні науки*, 7 (163), 8-13.
- Зданевич, Л. В., Пісоцька, Л. С., Фроленкова, Н. О. (2023). Професійна самореалізація майбутнього фахівця з дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка. Дошкільна педагогіка*, 59, 216-219. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.46>
- Зязюн, І. А. (2001). Неперервна освіта як основа соціального поступу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1, 15-23.
- Іщенко, Л. В. (2022). Формування готовності майбутніх вихователів до реалізації сучасних педагогічних технологій у закладах дошкільної освіти. *Věda a perspektivu*, 2(9), 152-164.
- Остапчук, О. Є. (2007). Професійний саморозвиток і самопроєктування в системі педагогічної освіти. *Шлях освіти*, 4, 13-18.
- Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти»*. (2021): наказ Міністерства економіки України від 19 жовтня 2021 р. №755-21. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti>
- Рибалко, Л. С. (2008). *Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Харків.
- Романишина, Л. М., Зданевич, Л. В., Миськова, Н. М. (2023). Готовність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної самореалізації: акмеологічний підхід. *Молодь і ринок*, 5 (213), 39-43.
- Чорна, О. Г. (2013). Науково-методологічні підходи щодо професійної підготовки майбутніх вчителів з безпеки життєдіяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Педагогічна*, 19, 337-339.

- Ярославцева, М. І. (2015). *Формування професійної самореалізації майбутніх фахівців дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Переяслав-Хмельницький.
- Ярославцева, М. І., Пехарева, С. В. (2019). Методи і форми підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до професійної самореалізації. *Педагогічні науки*, 87, 176-182.
- Fazan, T. (2022). Modern spiritual and moral aspects of education in pedagogical institutions of higher education. *Педагогічні науки*, 79, 142-147. DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264673>

Vasyl Fazan, Nataliia Manzheliy, Tetiana Fazan

FORMATION OF READINESS OF FUTURE SPECIALISTS OF PRESCHOOL EDUCATION FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND SELF-IMPROVEMENT: ACMEOLOGICAL APPROACH

The article is devoted to one of the topical topics of our time – the formation of readiness of future specialists in preschool education for professional development and self-improvement in the context of the acmeological approach. An analytical review and analysis of psychological and pedagogical research on this problem is carried out. Emphasis is placed on the fact that the ability to continuous professional development and self-improvement is one of the main tasks in the professional training of students majoring in 012 Preschool Education. The methods, forms, and means of professional development and self-improvement of future educators are defined. The main functions performed by the process of development and self-improvement of the professional activity of the future specialist of preschool education are presented. A theoretical substantiation of the potential of the acmeological approach in the process of forming the readiness of future specialists in preschool education for professional development and self-improvement is carried out.

Keywords: *future specialists of preschool education; vocational training; readiness; professional development; self-improvement; self-realization; acmeological approach.*

References

- Antonov, V. M. (2018). *Innovatsiina akmeolohichna pedahohika [Innovative acmeological pedagogy]*: monohrafiia. Kyiv; Odesa: KUPRIeNKO SV.
- Chorna, O. G. (2013). Naukovo-metodolohichni pidkhody shchodo profesiinoi pidhotovky maibutnix vchyteliv z bezpeky zhyttiediialnosti [Scientific and methodological approaches to the professional training of future teachers in life safety]. *Zbirnyk naukovykh prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Pedahohichna [Collection of scientific papers of Kamianets-Podilskiy National University. Ivan Ohienko. Pedagogical]*, 19, 337-339 [in Ukrainian].
- Demianchuk, O. O. (2015). Akmeolohichniy pidkhid yak stratehichnyi oriientyr osobystisno-oriientovanoi pedahohichnoi osvity [Acmeological Approach as a Strategic Guideline of Personality-Oriented Pedagogical Education]. *Problemy osvity [Problems of Education]*, 84, 25-30. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/18163/1/%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].
- Fazan, T. P. (2022). Modern spiritual and moral aspects of education in pedagogical institutions of higher education. *Педагогічні науки [Pedagogical sciences]*, 79, 142-147. DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264673> [in English].
- Ishchenko, L. V. (2022). Formation of readiness of future educators to implement modern pedagogical technologies in preschool education institutions [Formation of the

- readiness of future educators for the implementation of modern pedagogical technologies in preschool education institutions]. *Věda a perspektivy*, 2(9), 152-164.
- Ostapchuk, O. E. (2007). Profesiinyi samorozvytok i samoproektuvannia v systemi pedahohichnoi osvity [Professional self-development and self-design in the system of pedagogical education]. *Shliakh osvity [The Path of Education]*, 4, 13-18 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu Vychovatel zakladu doshkilnoi osvity [On Approval of the Professional Standard of the Educator of the Preschool Education Institution]*. (2021): nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 19 zhovtnia 2021 r. №755-21. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Rybalko, L. S. (2008). *Akmeolohichni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia [Acmeological principles of professional and pedagogical self-realization of the future teacher]*. (Extended abstract of D diss). Kharkiv [in Ukrainian].
- Romanyshyna, L. M., Zdanevich, L. V., & Myskova, N. M. (2023). Hotovnist maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity do profesiinoi samorealizatsii: akmeolohichni pidkhid [Readiness of future preschool educators for professional self-realization: an acmeological approach]. *Molod i rynok [Youth and Market]*, 5 (213), 39-43 [in Ukrainian].
- Yaroslavtseva, M. I. (2015). *Formuvannia profesiinoi samorealizatsii maibutnikh fakhivtsiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u protsesi pedahohichnoi praktyky [Formation of professional self-realization of future specialists of preschool educational institutions in the process of pedagogical practice]*. (Extended abstract of PhD diss.). Pereyaslav-Khmelnytsky [in Ukrainian].
- Yaroslavtseva, M. I., & Pekhareva, S. V. (2019). Metody i formy pidhotovky maibutnikh vykhovateliv ditei doshkilnoho viku do profesiinoi samorealizatsii [Methods and forms of training future educators of preschool children for professional self-realization]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 87, 176-182 [in Ukrainian].
- Yevtukh, M. B., & Skoryk, T. V. (2020). Akmeolohichni pidkhid do stanovlennia profesiinoi uspishnosti maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to the formation of professional success of a future teacher]. *Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity. Pedahohichni nauky [Trends in the development of higher education. Pedagogical Sciences]*, 7 (163), 8-13 [in Ukrainian].
- Zdanevich, L. V., Pisotska, L. S., & Frolenkova, N. O. (2023). Profesiina samorealizatsiia maibutnoho fakhivtsia z doshkilnoi osvity [Professional self-realization of the future specialist in preschool education]. *Innovatsiina pedahohika. Doshkilna pedahohika [Innovative pedagogy. Preschool Pedagogy]*, 59, 216-219. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.46> [in Ukrainian].
- Ziazium, I. A. (2001). Neperervna osvita yak osnova sotsialnoho postupu [Lifelong learning as the basis of social progress]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka [Continuing Professional Education: Theory and Practice]*, 1, 15-23 [in Ukrainian].

Одержано 05.04.2024 р. Рекомендовано до друку 06.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 373.2(477)«202»

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306133>

Ольга Косенчук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1733-5937>

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КРИЗИ В УКРАЇНІ

В оглядовій статті визначено і схарактеризовано сучасний стан та особливості організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО) під час кризи в Україні. Автором проаналізовано нормативні документи, які регламентують особливості діяльності в ЗДО. Визначено виклики у процесі організації освітнього процесу в різних формах. Обґрунтовано особливості імплементації забезпечення освітнього процесу у змішаній формі. Ґрунтовно представлено особливості організації партнерської взаємодії з батьками під час організації освітнього процесу в різних формах.

Ключові слова: дошкільна освіта; різні форми набуття дошкільної освіти, освітні втрати.

Постановка проблеми. З 2019 року освітня галузь України долає виклики COVID-19, а з 24 лютого 2022 року розпочалася широкомасштабна війна російських окупаційних військ на всій території України, що кардинально змінило умови функціонування системи дошкільної освіти – її доступності, безпечності та інклюзивності. З метою забезпечення якісної освіти в нових реаліях науковці та практики розпочали пошук, розробку й імплементацію нових форм, засобів, методів навчання та розвитку дітей дошкільного віку.

У Стратегічному плані Міністерства освіти і науки України до 2027 року зазначено, що контекст української дошкільної освіти залишається фундаментальним для майбутнього розвитку особистості (2024).

Наразі важливо забезпечити безперервність навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні. Право на освіту зазначено в статті 53 Конституції України (1996).

Освіта має бути доступною та якісною. З огляду на це постає низка проблем щодо організації освітнього процесу в різних формах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу порушеного питання складають праці українських науковців: Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко, Л. Шелестова та ін. (Піроженко, 2023). Цікавими для нашого дослідження стали наукові розвідки зарубіжних науковців: Т. Бейтс, Х. Бітем, П. Твінінг, Ф. Обрі-Сміт, Р. Шарп.

У ході вивчення проблеми організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) в нових реаліях, встановлено відсутність системних досліджень та новизна проблематики змішаної форми організації дошкільної освіти в умовах кризи в Україні.

Сьогодні актуалізує потребу системного аналізу таких питань: організація освітнього процесу в ЗДО в нових реаліях; розроблення та імплементація навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у змішаній формі; розробки та імплементації інструментів підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗДО щодо організації освітнього процесу у змішаній формі; партнерська взаємодія з батьками під час організації освітнього процесу в різних формах.

Метою статті є вивчення та аналіз особливостей організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в дистанційному та змішаному форматах через призму сучасних реалій.

Методами дослідницького пошуку обрано *контент-аналіз* – задля представлення основних положень законодавчо-нормативних документів у сфері педагогічної освіти; *теоретичний аналіз* – для уточнення сутності поняття «змішана форма», «дистанційна форма».

Виклад основного матеріалу. Організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в Україні з 1991 року здійснювалась в очному форматі. Проте з 2019 року ситуація кардинально змінилася, дистанційна та змішана форми стали новими в роботі педагогічних колективів ЗДО.

У статті 12 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що основними формами здобуття дошкільної освіти є інституційна

(очна (денна), дистанційна, мережева) та індивідуальна (сімейна (домашня), педагогічний патронаж) (2001).

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій (*Закон України «Про освіту», 2017*).

Під час дистанційної форми організації освітнього процесу реалізуються *асинхронний* та *синхронний режими*. Основна особливість здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу – одночасна інтерактивна взаємодія педагога з дітьми та дорослими, які за ними доглядають, виокремлення часу в усіх учасників освітнього процесу для освоєння дитиною пізнавального матеріалу, консультативного супроводу тощо.

Загалом у нормативних документах таке поняття, як «змішане навчання» не є формою здобуття освіти. Проте нові реалії, спричинені воєнним станом та безпековою ситуацією в Україні, сприяли новим пошукам форм і моделей забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку.

За оперативною інформацією департаментів освіти обласних військових адміністрацій станом на 15.02.2024 року освітній процес здійснюють 11 774 закладів дошкільної освіти (743 915 дітей), з них: за очною формою надають освітні послуги 8 428 закладів (553 120 вихованцям); за дистанційною формою – 2 142 закладів (113 984 вихованцям); за змішаною – 1 204 заклади (76 811 вихованцям).

73,1 % дітей дошкільного віку, охоплено навчанням у закладах освіти. (Інформаційний бюлетень, 2024)

Отже, переважна більшість ЗДО працюють за очною формою – 71,6%, дистанційною – 18,2%, змішаною формою – 10,2% (Інформаційний бюлетень, 2024).

Аналізуючи оперативну інформацію департаментів освіти обласних військових адміністрацій, можна зробити висновок, що освітній процес у ЗДО на період дії правового режиму воєнного стану організовується відповідно до вимог чинного законодавства,

з урахуванням безпекової ситуації в населеному пункті та рішення обласних, місцевих військово-цивільних адміністрацій.

За оперативною інформацією департаментів освіти обласних військових адміністрацій станом на 15.02.2024 року освітній процес забезпечують 98 929 педагогів ЗДО з них: за очною формою надають освітні послуги 74 796 педагогів; за дистанційною формою – 13 779; за змішаною – 10 519 (*Інформаційний бюлетень, 2024*).

Кадрове забезпечення у ЗДО, що функціонують, становить 94,1% від потреби.

Якщо врахувати той факт, що організація освітнього процесу в ЗДО з 1991 року була тільки в очному форматі, то з 2019 року ситуація кардинально змінилася, дистанційна та змішана форми стали принципово новим і невідомим явищем у роботі педагогічних колективів ЗДО.

Наведена оперативна інформація вказує на унікальний досвід щодо забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи, який останнім часом отримали українські педагоги.

Міністерством освіти і науки України розроблено низку листів щодо здійснення освітньої діяльності під час дії правового режиму воєнного стану, зокрема «Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році» (2023).

Як це відбувається на практиці в ЗДО в умовах кризи в Україні?

Сьогодні для педагогічних колективів ризиком стає не сам вибір комплексної програми, адже обрати є з чого. Йдеться про умови реалізації програм і самого Державного стандарту під час воєнного стану. Задекларований раніше обрис освітнього процесу, в якому жорсткий конструкт планування й організації має змінитися на гнучке реагування на «живу» ситуацію з урахуванням реальних потреб та інтересів дітей, тепер стає необхідністю. Тож педагогічні колективи мають діяти більш самостійно і відповідально, усвідомлюючи всі ризики в конкретних умовах, під час яких доводиться працювати, осмислено оцінювати свій потенціал і ресурси, щоб зберегти

життя й здоров'я всіх учасників освітнього процесу та реалізувати Державний стандарт.

У нових реаліях у методичній роботі на перший план має вийти формування рефлексивних умінь у вихователів, підготовка педагога-фасилітатора. Це один з основних викликів організації освітнього процесу під час дії правового режиму воєнного стану.

Орієнтуючись на будь-яку з обраних програм, які рекомендовані МОН України (2023) маємо враховувати реальні умови роботи закладу дошкільної освіти та вимоги Базового компонента дошкільної освіти (Косенчук, Новик, Венгловська, Куземко, 2021).

Основна мета впровадження дистанційної форми організації освітнього процесу в ЗДО – забезпечення продуктивної інтерактивної взаємодії та тісної комунікації між педагогом, дітьми, батьками та дітей між собою.

Організація освітнього процесу в змішаному форматі з дітьми дошкільного віку не є усталеною, адже ми не можемо визначити завчасно й гарантувати графік навчання протягом тижня / дня.

Логіка спільних дій дорослих визначає алгоритм педагогічної взаємодії вихователя й родини (Піроженко, 2023).

З огляду на те, що діти дошкільного віку через свої фізичні та психологічні особливості не можуть самотійно, без допомоги дорослих, бути активними учасниками освітнього процесу, дистанційна освіта дошкільнят – це, насамперед, педагогічна просвіта батьків. Педагогу необхідно допомогти, а водночас надати шанс батькам або особам, які їх замінюють, відчувати себе повноправними й відповідальними суб'єктами освітнього процесу.

Основні зусилля під час здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу з малюками необхідно зосередити саме на налагодженні партнерської взаємодії між батьками вихованців або особами, які їх замінюють, і педагогічним колективом, передбаченої Державним стандартом.

Водночас педагог виступає фасилітатором, забезпечує успішну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу, допомагає батькам та скеровує їх дії, надаючи їм можливість діяти

самостійно та підтримуючи прагнення до самореалізації, самовдосконалення та саморозвитку.

Важливо приділити особливу увагу пошуку шляхів ефективної взаємодії з дорослими без жодного нав'язування, тиску чи зобов'язань. Для дієвої організації такої взаємодії та здійснення педагогічної підтримки сімейного виховання акцентуємо увагу вихователів на дотриманні послідовності та системності під час здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу в ЗДО. Зокрема, під час календарного планування на місяць / тиждень необхідно визначати теми та завдання, які надавати батькам для ознайомлення в доступному для них форматі (Viber, Telegram, WhatsApp, Googl Meet, Google Classroom тощо).

Окрім того, доречно проводити проміжні опитування батьків із метою врахування індивідуальних запитів і потреб щодо інформаційної підтримки, організовувати зворотний зв'язок для надання консультативної допомоги.

Однією з основних форм комунікації педагогів з батьками є створення сучасного, інформаційного та постійно оновлюваного сайту ЗДО.

Варто ознайомити батьків у доступному форматі з освітньою програмою / програмами, за якою / якими в даний час працює вихователь групи. Адже батьки мають чітко розуміти, якими знаннями, уміннями та навичками має володіти їхня дитина у певний період свого життя.

Водночас важливе значення має здійснення психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу шляхом організації онлайн-зустрічей із провідними фахівцями ЗДО (вихователем-методистом, сестрою медичною, практичним психологом, учителем-логопедом, музичним керівником та інструктором з фізкультури тощо), надання індивідуальних і групових консультацій з використанням різних форматів, проведення опитувань тощо.

Акцентуючи увагу на тому, що дошкільний вік є сенситивним періодом для розумового розвитку дитини, під час здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу необхідно обов'язково враховувати вікові та психофізіологічні особливості розвитку кожної дитини. Оскільки проведення

онлайн-занять передбачає обов'язкове використання інформаційно-комунікаційних технологій, під час їх організації маємо користуватися нормами, визначеними в розділі XII Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів (*Наказ Міністерства охорони здоров'я...*, 2016).

Спеціальних вимог щодо здійснення дистанційної та змішаної форм організації освітнього процесу в ЗДО немає. Головне – безпека всіх учасників освітнього процесу. ЗДО мають стати осередками, які дають змогу дітям отримувати не лише знання та практичні вміння й навички для життя, а й психолого-педагогічну підтримку, допомагають їм не втрачати відчуття приналежності до колективу.

Окрім того, кожен педагог, маючи право на академічну свободу, самостійно обирає шляхи організації освітнього процесу відповідно до вимог освітньої програми розвитку дітей своєї групи, їх вікових та індивідуальних особливостей, сформованих міжособистісних взаємин як із дітьми, так і з їхніми батьками.

Під час вибору платформи, інструментів і ресурсів для здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу необхідно звертати увагу на ефективність обраного ресурсу та онлайн-інструментів для досягнення очікуваних результатів; універсальність; зрозумілість інтерфейсу для дітей різного віку; доступність для дітей з особливими освітніми потребами; можливість використовувати на пристроях з різними операційними системами; безпечність.

Головною умовою якісного впровадження дистанційної форми організації освітнього процесу в ЗДО є володіння педагогами інноваційними технологіями онлайн-навчання, наявність технічного забезпечення та стійкого Інтернет-з'єднання в усіх учасників освітнього процесу.

Під час організації освітнього процесу в ЗДО у різних формах освіти необхідно базуватися на цінностях і переконаннях; стандартах дошкільної освіти, комплексній програмі, моніторингу досягнень дитини.

Висновки. Отже, для успішного та ефективного здійснення дистанційної форми організації освітнього процесу недостатньо перенести заняття в онлайн-формат без зміни методів і підходів.

Перед педагогом стоїть нове завдання – навчитися вільно користуватися сучасними освітніми електронними ресурсами, на відстані організувати роботу з дітьми та мотивувати й надихати батьків до співпраці та партнерської взаємодії, застосовуючи апробовані ефективні практики та інноваційні підходи, налагодити дієвий зворотний зв'язок, рефлексувати, обов'язково здійснювати моніторинг досягнень дитини старшого дошкільного віку в різних формах набуття дошкільної освіти. Результати моніторингу стануть дороговказом під час побудови індивідуальної траєкторії розвитку дитини дошкільного віку.

Основними викликами та бар'єрами на шляху до ефективної організації роботи у дистанційній та змішаній формах є: відсутність належного технічного забезпечення всіх учасників освітнього процесу; недостатній рівень володіння педагогами інформаційно-комунікаційною компетентністю; неналежний рівень педагогічної та медіаграмотності батьків; недостатній рівень зворотного зв'язку та комунікації між учасниками освітнього процесу; відсутність ліцензованих програм для роботи з дітьми дошкільного віку в дистанційній та змішаній формах; недостатній рівень навчально-методичного забезпечення ЗДО щодо організації освітнього процесу в дистанційній і змішаній формах; відсутність алгоритмів моніторингу досягнень дитини старшого дошкільного віку в різних формах набуття дошкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень. Подальшої дослідницької уваги потребують висвітлення тенденції цифровізації у сфері дошкільної освіти, підвищення професійної компетентності педагогів ЗДО; аналіз навчально-методичного забезпечення ЗДО в різних формах набуття дошкільної освіти; питання моніторингу досягнень дитини старшого дошкільного віку в різних формах набуття дошкільної освіти; підготовка педагогів до надання якісних освітніх послуг у різних формах набуття дошкільної освіти в ЗДО; партнерська взаємодія з батьками під час дистанційної та змішаної форм освіти.

Список використаної літератури

- Косенчук, О. Г., Новик, І. М., Венгловська, О. А., Куземко, Л. В. (Упоряд.). (2021). *Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження*. Харків: Ранок.
- Закон України «Про освіту». (2017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Закон України «Про дошкільну освіту». (2001). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

- Інформаційні бюлетені ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Взято з <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2024-2/informacijni-byuleteni/>
- Конституція України. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр>
- Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 21.08.2023 р. № 1/12490-23
Взято з <http://surl.li/kkхут>
- Перелік навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих МОН для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 №1/12038 (2023). Взято з <https://goo.gl/17YmaJ>.
- Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text>
- Піроженко, Т. О. (Ред.). (2023). Путівник забезпечення безперервності освітнього процесу з дітьми дошкільного віку у змішаному форматі: навчальний посібник. Київ: ЮНІСЕФ; ВГО «АПДО». Взято з <https://drive.google.com/file/d/1BSk-q1Pwv-WzSXJB0ul1S22ERlOydAQB/view>
- Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. (2024). Взято з <http://surl.li/rpxkn>

Olha Kosenchuk

FORMS OF EDUCATIONAL PROCESS ORGANIZATION IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE CRISIS IN UKRAINE

The review article identifies and characterizes the current state and peculiarities of the organization of the educational process in preschool educational institutions in the context of the crisis in Ukraine. The normative documents regulating the specifics of preschool education institutions are analyzed. The challenges in organizing the educational process in various forms are substantiated. The features of implementing various forms of preschool education under the legal regime of martial law are characterized. The issues of organizing the educational process in preschool education institutions in the new realities are analyzed in detail, the lack of systematic research and the novelty of the problem of the mixed form of organization of preschool education in the context of the crisis in Ukraine are established.

The author identifies barriers to the organization of educational activities in the context of the crisis in Ukraine. The author presents statistical data from the operational information of the departments of education of the regional military administrations as of February 15, 2024, on the organization of the educational process in preschool education institutions in various forms of education, the number of children covered by preschool education and the human resources of teachers.

It is noted that an important place in the new realities should be occupied by rethinking the system of methodological work. The formation of teachers' reflective skills, training of a teacher-facilitator who ensures successful communication between all participants in the educational process, helps parents and guides their actions, enabling them to act independently and supporting their desire for self-realization, self-improvement, and self-development should come to the fore. This is one of the main challenges of organizing the educational process during martial law. The organization of the educational process cannot have a rigid construct of planning and organization and must be replaced by a flexible response to the "live" situation, taking into account the real needs and interests of children, which is now a necessity.

In the article, the author notes that teaching teams should act more independently and responsibly, realizing all the risks in the specific conditions in which they have to work, meaningfully assessing their potential and resources to preserve the life and health of all participants in the educational process and implement the State Standard. Partnering with parents is one of the most important conditions for organizing the educational process in the context of the crisis in Ukraine.

Keywords: preschool education; different forms of preschool education; educational losses.

References

- Informatsiini biuleteni DNU «Instytut osvitalnoyi analityky» [Information bulletins of DNU "Institute of Educational Analytics"]*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/analitika/informatsijni-byuleteni/2024-2/informacijni-byuleteni/> [in Ukrainian].
- Konstitutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/254k/96-vr> [in Ukrainian].
- Kosenchuk, O. H., Novyk, I. M., Venhlovska, O. A., & Kuzemko, L. V. (Comps.). (2021). *Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity: osoblyvosti vprovadzhennia [State standard of preschool education: features of implementation]*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
- Perelik navchalnoi literatury ta navchalnykh prohram, rekomendovanykh MON dlia vykorystannia v osvitnomu protsesi zakladiv osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi [List of educational literature and educational programs recommended by the Ministry of Education and Culture for use in the educational process of educational institutions in the 2023/2024 academic year]*: lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 14.08.2023 №1/12038. Retrieved from <https://goo.gl/17YmaJ> [in Ukrainian].
- Pirozhenko, T. O. (Ed.). (2023). *Putivnyk zabezpechennia bezperernosti osvitnoho protsesu z ditmy doshkilnoho viku u zmishanom formati [A guide to ensuring the continuity of the educational process with preschool children in a mixed format]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1BSk-q1Pwv-WzSXJB0ul1S22ERlOydAQB/view> [in Ukrainian].
- Pro okremi pytannia diialnosti zakladiv doshkilnoi osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi [About specific issues of activities of preschool education institutions in the 2023/2024 academic year]*: lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21.08.2023 № 1/12490-23. Retrieved from <http://surl.li/kkxyt> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Sanitarnoho rehlamentu dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv [On the approval of the Sanitary Regulations for preschool educational institutions]*: nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 24.03.2016 № 234. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text> [in Ukrainian].
- Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku [Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]*. Retrieved from <http://surl.li/rpxkn> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]*. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine "On Preschool Education"]*. (2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> [in Ukrainian].

Одержано 23.03.2024 р. Рекомендовано до друку 04.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 373.2.011.3-051-055.2

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306134>

Ярина Танявська, м. Чернівці

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4270-878X>

«ЖІНОЧА» ПРОФЕСІЯ ДОШКІЛЬНОГО ПЕДАГОГА: ДОСВІД, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті схарактеризовано досвід становлення професійної освіти вихователів дошкільних закладів, зокрема на західноукраїнських землях, що відбувалося в контексті загальноєвропейського культурно-освітнього процесу XIX ст. Ретроспективний аналіз розвитку перших педагогічних інституцій з підготовки наглядного персоналу засвідчив, що до одних закладів приймали жінок, а до інших – чоловіків. Особлива роль в утвердженні поглядів про жіночий характер професії дошкільного педагога належить Ф. Фребелю. Проте на зламі XX–XXI ст. питання гендерної рівності серед педагогів дошкільної сфери привернули увагу у зв'язку з низькою участю представників чоловічої статі, що негативно позначалося на навчально-виховному процесі. Як засвідчує досвід таких європейських країн, як Норвегія, Данія і Німеччина, вирішення питання гендерної рівності в дошкільній освіті вимагає комплексних наукових і соціальних досліджень, прийняття відповідних урядових програм і управлінських рішень.

Ключові слова: дошкільна освіта; професійна підготовка; «жіноча» професія; чоловіки-педагоги; гендерна рівність; тенденції; досвід; перспективи.

Постановка проблеми. У грудні 2002 року в Україні була схвалена Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затверджено операційний план заходів на 2022–2024 роки з її реалізації (*Стратегія впровадження гендерної рівності...*, 2022). Схвалення Стратегії стало початком нового етапу вивчення, тео ретичного обґрунтування й прогностичного вирішення важливої проблеми, особливо у сфері дошкільної освіти, яка на нинішній день в Україні є найбільш фемінізованою ланкою освітньої ієрархії. Якщо загалом у сфері освіти представленість жінок серед педагогічних працівників становить близько 78,3%, то у закладах дошкільної освіти цей показник близький до абсолютного – 98,3%.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Історичні аспекти становлення і розвитку дошкільної освіти, зокрема професії вихователя (дошкільного педагога), відображено в працях багатьох вітчизняних науковців. С. Попиченко, В. Сергеева, Т. Слободянюк досліджували ці питання у Наддніпрянській Україні, С. Івах, З. Нагачевська – у Галичині, М. Олійник, Я. Квасецька – на Буковині, Г. Реґо – на Закарпатті. Залучення жінок до суспільного виховання дітей, а відтак зростання їх ролі в дошкільній сфері сприймалося як важлива умова досягнення гендерної рівності. Проте на початку ХХІ ст. питання дотримання гендерного співвідношення в дошкільній освіті все частіше розглядаються в контексті повернення чоловіків до цієї надто фемінізованої сфери.

У колі наукової літератури з гендерної проблематики в дошкільній освіті можна відзначити методичний посібник «Гендерні будні дошкілля» за загальною редакцією О. Андрусик і О. Марущенка (2020), публікації С. Бабака (2018), С. Бабушко, М. Соловей і Л. Соловей (2022), В. Іванової (2019) та ін. Однак серед цих праць відсутні дослідження, які б комплексно розглядали питання «жіночого» характеру професії дошкільного педагога і пов'язаних із ним стереотипів.

Метою статті є аналіз і висвітлення проблеми гендерної рівності в дошкільній сфері в координатах історичного досвіду, сучасних тенденцій і найближчих перспектив.

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження було застосовано низку методів: *загальнонаукові* – аналіз, синтез, порівняння й узагальнення – з метою визначення характеру предмету й основних аспектів дослідження; *історико-педагогічні* – для вивчення процесу розвитку дошкільної педагогічної освіти на західноукраїнських землях з акцентом на формуванні жіночого характеру професії вихователя; *прогностичний метод* – для визначення перспектив забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері дошкільної освіти, усунення дисбалансу у вихованні дітей і формуванні майбутньої гендерної ідентичності з урахуванням сучасних педагогічних, соціокультурних і політичних викликів.

Виклад основного матеріалу. Перші організатори і популяризатори дошкільних закладів у Європі С. Вільдершпін і Й. Вертгаймер не були одностайними в тому, представники якої статі – жіночої чи чоловічої – найбільше підходять для цього фаху. Й. Вертгаймер вважав, що для виконання своїх завдань дитячому закладу потрібні дві особи, тобто вчитель і вчителька (помічниця). Часто чоловік був керівником закладу і виконував навчальні завдання, а жінка турбувалася про навчально-виховну кімнату і постійний догляд за дітьми (Kellner, 2009, с. 86).

У 1836–1837 роках у Європі було засновано перші педагогічні заклади з підготовки наглядового персоналу, які очолювали Ч. Майо (Англія), Т. Фріднер (Німеччина), Л. Фештетіч (Австрія). Однак вони відрізнялися своїми підходами до організації навчання педагогічних кадрів. До одних закладів приймали жінок, а до інших – чоловіків (Квасецька, 2017, с. 100).

Виняткове значення в утвердженні думки, що саме жінки повинні турбуватися про виховання дітей в громадських інституціях, належить Ф. Фребелю. Він здійснив основну перебудову змісту і форм занять маленьких дітей у дитячих закладах, які більше не орієнтувалися на шкільний зразок. У 1839 р. Ф. Фребель розпочав навчальний курс для «дитячих провідників» (*Kinderführer*) у Бланкенбурзі. Спочатку він більше піклувався про навчання чоловіків, але незабаром зрозумів, що саме молоді жінки за своєю природою були покликані піклуватися про маленьких дітей через їх жіночий, материнський дух і їхню материнську любов (Berger, 2000).

Перший «загальний німецький дитячий садок» (1840) планувався Ф. Фребелем як зразковий заклад для виховання дітей і навчання організаторів (керівників) дитячих ігор та матерів. Фребель обґрунтував необхідність нової жіночої професії, що вимагала певної спеціалізованої освіти. Пізніше (в Кайлгау) він навчав на курсах доглядальниць (нянь) і вихователів (Квасецька, 2017, с. 101).

Специфічно гендерне розуміння ролі жінки в дитячому садку, пропагованому Ф. Фребелем, відчували насамперед жінки, які намагалися дистанціюватися від чоловіків і водночас самоствердитися в громадському житті. Як зазначала згодом Г. Шрадер-

Брейманн, внучата племінниця Ф. Фребеля, саме Фребель «показав жінці ґрунт, на якому вона стане помічницею чоловіка в суспільній роботі, хто хотів дати жінці гідне місце не тільки біля колиски, у дитячій кімнаті, але також у школах і за межами всіх установ, які займаються доглядом і освітою людей» (Berger, 2000). Не випадково саме жінки активно продовжували його роботу, заохочуючи до створення дитячих садків, працюючи вчителями на освітній фребелівських курсах, засновуючи різні громадські організації, пропагуючи ідею дитячих садків і узагальнюючи в навчальних творах провідні ідеї Ф. Фребеля.

Після того, як 1851 р. у Пруссії дитячі садки були заборонені, ця хвиля перекинулася й на інші країни, зокрема в Австрію. Без засобів існування залишилися керівники дитячих закладів, припинила своє поширення і фребелівська освіта. Однак на початку 60-х років фребелівські ідеї дитячого садка, ігрова теорія занять почали повертатися в освітній простір, а з ними – і погляди Ф. Фребеля на жіноче покликання у сфері громадського виховання дітей і фахову підготовку вихователів.

Офіційним визнанням в Австро-Угорщині фребелівської дошкільної педагогіки і нової жіночої професії – дитячої садівниці-виховательки, став 1869 р., коли був прийнятий загальноавстрійський закон про народні школи. Цей закон забезпечував реалізацію жіночого права на здобуття педагогічної освіти в нових навчальних закладах – жіночих учительських семінаріях, які готували фахівців для народних шкіл і дошкільної сфери (Квасецька, 2017, с. 118).

Повільніше стверджувався жіночий характер професії вихователя в угорській частині Австро-Угорщини, до якої належало Закарпаття. Тут освітній процес регулювався дещо іншими юридичними актами. І хоча перший заклад із підготовки вихователів у Габсбурзькій імперії постав саме 1837 р. в Угорському королівстві (в м. Толні, а згодом був перенесений до м. Будапешту), однак упродовж перших десятиліть він приймав лише представників чоловічої статі. З 1858 р. тут почали навчатися також жінки. Остаточно жіночий характер професії вихователя в угорській частині Австро-Угорщини, зокрема й на Закарпатті, був офіційно визнаний лише 1912 р. після чергової освітньої реформи.

Згідно зі змінами до закону «Про дошкільне виховання» на навчання до закладів з підготовки вихователів почали приймати лише представниць жіночої статі (Рого, 2010, с. 156).

XX ст. у дошкільній освіті пройшло під знаком непохитного авторитету жіночого характеру професій дошкільного педагога. І лише на зламі XX–XXI ст. почали активно обговорюватися питання про порушення «гендерного рівноправ'я» в дитячих закладах дошкільної освіти і висловлюватися пропозиції про необхідність повернути чоловіків до складу педагогічного персоналу. Питання гендерної рівності стали предметом дослідження не тільки громадських організації, але й наукових та державних установ (Андрусик, Марущенко, 2020; Бабак, 2018; Іванова, 2019).

У 2019 р. Міністерство освіти і науки України та Інститут освітньої аналітики провели дослідження щодо якості дошкільної освіти. Аналіз за гендерним розподілом учасників дослідження засвідчив, що більшість респондентів серед директорів і вихователів – представники жіночої статі. Варто зауважити, що серед директорів респонденти чоловічої статі становили майже 3,0% (15 осіб), а серед вихователів – 0,1 % (1 особа) (*Дослідження якості дошкільної освіти*, 2019, с. 15). За підсумками дослідження були сформовані рекомендації для прийняття виважених рішень органами управління освітою. З огляду на незначний відсоток чоловіків – директорів і вихователів, було визнано за необхідне проводити інформаційну кампанію щодо популяризації роботи в закладах дошкільної освіти з акцентом на гендерну рівність професій (*Дослідження якості дошкільної освіти*, 2019, с. 62-63).

Очевидно, що організатори дослідження усвідомлювали, що рекомендація щодо проведення інформаційної кампанії з метою популяризації роботи в закладах дошкільної освіти – це лише початковий етап на шляху вирішення актуальної проблеми. Тому відзначили, що питання кадрової політики, зокрема гендерної, у сфері дошкільної освіти вимагають подальшого дослідження і глибокого вивчення.

Директор освітніх програм Українського інституту майбутнього С. Бабак, проаналізувавши офіційні статистичні дані за 2017 р., висловив серйозне занепокоєння щодо гендерного

розподілу дошкільних педагогів (Бабак, 2018). Згідно з офіційними даними на кінець 2017 р. в закладах дошкільної освіти України нараховувалося 140,2 тис. педагогічних працівників, серед яких 98,7% становили жінки. Із 11 304 завідувачів (нині – директорів) було лише 7 чоловіків, а серед 4 746 вихователів-методистів – 3 особи чоловічої статі. При цьому в закладах дошкільної освіти 52% вихованців становили хлопчики. Важко не погодитися з думкою, що відсутність чоловічих рольових моделей на ранньому етапі розвитку дитини може призвести до серйозного дисбалансу у вихованні й негативно позначитися на формуванні майбутньої гендерної ідентичності.

В європейських країнах проблема залучення чоловіків до «жіночої» професії вихователя була актуалізована наприкінці минулого століття. У 1996 р. європейська організація «Догляд за дітьми» рекомендувала збільшити кількість чоловіків у дошкільних закладах до 20%. Таке завдання і на нинішній день виявилось недосяжним, однак сприяло реалізації серйозних організаційних заходів і відповідних позитивних змін. Наприклад, у ФРН до 2013 р. кількість чоловіків-педагогів у дошкільних закладах досягла 3%. Щоб надати новий імпульс цьому процесу, федеральне міністерство у справах сім'ї, літніх людей, дітей і молоді заснувало спеціальну програму «Більше чоловіків у дитсадках». На неї виділяють кошти німецький уряд та Європейський соціальний фонд (Гаманн, Вишневецька, & Грабська, 2013).

На нашу думку, найбільшого успіху серед європейських країн у залученні чоловіків до «жіночих» професій досягла Норвегія. За майже двадцять років (1990–2009) частка чоловіків серед осіб, які працюють у дошкільних закладах, зростає в п'ятеро. Станом на 2021 р. вона досягла 9%. Це найвищий показник у Скандинавії і в усій Європі. В одній із популярних у Норвегії мережі дитячих дошкільних закладів під назвою «Canvas» цю частку довели до 20% (Шевцова, 2021). Важливу роль у цьому процесі відіграли національна урядова програма і систематичні зусилля державних органів і громадських організацій, що спрямовані на підвищення престижу професій і зростання зарплати в дошкільній сфері.

Стереотипи у ставленні до професії вихователя дитячого садка і низька матеріальна зацікавленість – основні причини, що гальмують залучення чоловіків до сфери дошкільля в Україні. Таку думку висловлює один із небагатьох чоловіків-вихователів Олександр Гоцик – випускник Луцького педагогічного училища (коледжу), який ще 2001 р. став першим чоловіком-вихователем у Луцьку. Він переконаний, що «дітьми в дошкільних закладах повинні займатися і чоловіки, і жінки» – за прикладом повноцінної сім'ї, тому що вони по-різному впливають на формування дитячої особистості і, відповідно, стають різними зразками для наслідування (Карпюк-Манюхіна, 2020).

Один із послідовників Олександра Гоцика – Володимир Гришков, вихователь закладу дошкільної освіти № 148 м. Миколаїв. Ще студентом він висловлював думку, що для того, аби у групах дошкільного закладу панувала сімейна атмосфера, повинні працювати вихователями і чоловік, і жінка. Найкраще, щоб це були дві молоді людини, які «дихають із дитиною одним повітрям». Така модель, по-перше, забезпечує наближення навчально-виховного процесу до традицій сімейного виховання, а по-друге, посилює формування гендерної ідентичності майбутнього покоління (Гришков, 2020).

Із 2011 р. чоловіки почали здобувати професію дошкільного педагога і в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. На цей час тут навчається 3 представники «сильної» статі, з них 2 – на стаціонарному відділенні. Позитивна тенденція знайшла своє відображення і в статистичних даних. Якщо в 2017 р. у закладах дошкільної освіти серед педагогічних працівників України чоловіки становили 1,3% (Бабак, 2018), то на кінець 2022 р. цей показник зріс до 1,7% (*Стратегія впровадження гендерної рівності...*, 2022).

Висновки. Подальший успішний розвиток дошкільної освіти в Україні повинен відбуватися в рамках реалізації однієї з важливих цілей сталого розвитку – гендерної рівності професій. На це спрямована Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. Цей документ визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та

завдання щодо реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти.

Дослідження історичного досвіду реалізації гендерних ідей у дошкільній освіті у європейських країнах, на західноукраїнських землях, дозволило підтвердити, що утвердження ролі жінки у вихованні дітей належить Ф. Фребелю, який обстоював жіноче покликання у сфері виховання дітей і фахову підготовку вихователів. Акцентовано увагу, що на зламі ХХ–ХХІ століть питання гендерної рівності серед педагогів дошкільної сфери стали предметом наукових і соціальних досліджень, а також відповідних урядових програм і управлінських рішень. 1996 р. в європейських країнах була схвалена рекомендація довести кількість чоловік серед педагогічного персоналу дошкільної освіти до 20%, що залишається недосяжним і нині. У Норвегії цей показник становить 9 % і вважається найвищим серед європейських країн. Суттєві зрушення зроблено в Данії, Німеччині. Натомість в Україні частка чоловіків-педагогів досягла 1,7%, що вимагає більшої уваги до порушеної проблеми з боку державних органів, наукових установ і громадських організацій.

Перспективою подальших досліджень є вивчення практичного досвіду європейських країн і виокремлення раціональних педагогічних ідей для України.

Список використаної літератури

- Андрусик, О., Марушенко, О. (Ред.). (2020). *Гендерні будні дошкілля*. Харків: Планета-Принт.
- Бабак, С. (2018). *Що не так з дошкільною освітою в Україні?* Взято з <https://uifuture.org/publications/24434-shcho-ne-tak-z-doshkilnoyu-osvitoyu-v-ukraini/>
- Бабушко, С. Р., Соловей, М. І., Соловей, Л. С. (2022). Гендерні бар'єри в неформальній освіті дорослих в Європі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2 (22), 37-48.
- Гаманн, Г., Вишневецька, Ю., Грабська, А. (2013). *Вусаті няні*. Взято з <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D1%83%D1%81%D0%B0%D1%82%09.10>.
- Гришков, В. С. (2020). *Що б я зробив для вдосконалення сучасного дошкільного закладу*. Есе. Взято з <https://vseosvita.ua/library/so-b-a-zrobiv-dla-vdoskonalenna-sucasnogo-doskilnogo-zakladu-231008.html>
- Дослідження якості дошкільної освіти: складові освітнього середовища* (2019). ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Аналітичний звіт. Взято з <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/DO-1.pdf>
- Іванова, В. В. (2019). Організація сучасної дошкільної освіти у системі неперервної освіти Європейського Союзу. *Педагогічні науки*, 145, 62-71. Взято з <http://enpuiir.npu.edu.ua/handle/123456789/32328>
- Квасецька, Я. А. (2017). *Професійна підготовка вихователів дошкілля на західноукраїнських землях: історичний аспект*. Чернівці: Зелена Буковина.

- Карпюк-Манюхіна, А. (2020). *Толіч. Як вихователь із Коршовця 14 років «грається» у пісочниці*. Взято з <https://gendergid.org.ua/tolich-yak-vyhovatel-iz-korshovczya-14-rokiv-grayetsya-u-pisochnyczy/>
- Рого, Г. І. (2010). *Дошкільне виховання у Закарпатті: витоки й історія розвитку (1836-1918 рр.)*. Ужгород: Патент.
- Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року*. (2022). Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. №1163-р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#n13>
- Шевцова, М. (2021). *Норвегія: залучаючи чоловіків у «жіночі» професії*. Взято з <https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminism-in-detail/norvegiya-zaluchayuchi-cholovikiv-u-zhinochi-profesii.html#:~:text=>
- Berger, M. (2000). *Frauen in der Geschichte des Kindergartens: Eine Einführung*. Retrieved from <https://www.kindergartenpaedagogik.de/fachartikel/geschichte-der-kinderbetreuung/manfred-berger-frauen-in-der-geschichte-des-kindergartens/170/>
- Kellner, M. W. (2009). *Aus-und Weiterbildung österreichischer Kindergartenpädagoginnen aus historischer und zukünftiger Perspektive: Dissertation*. Graz. Retrieved from <https://u.to/EKmeGw>.

Yaryna Taniavska

«FEMALE» PROFESSION OF PRESCHOOL TEACHER: EXPERIENCE, TRENDS AND PERSPECTIVES

The article characterizes the experience of professional education of preschool teachers, in particular, in the western Ukrainian lands, which took place in the context of the pan-European cultural and educational process of the 19th century and the gradual establishment of the female nature of the teaching profession. A retrospective analysis of the development of the first pedagogical institutions for the training of supervisory personnel by C. Mayo (England), T. Friedner (Germany), and L. Festetich (Austria), which appeared in 1836-1837, testified that at that time there was no unified view on the gendered nature of the new profession. Women were admitted to some institutions, and men to others. The specific role of F. Froebel in establishing the opinion that women should be concerned about raising children not only in families but also in public institutions and outside them is noted.

It has been found that the year 1869 when the fundamental educational law on public schools was adopted can be considered the official recognition of Froebel's pedagogical theory and practice in the Austrian part of Austria-Hungary, to which Galicia and Bukovina belonged. According to it, children's preschool institutions became the primary link of the public education system, and based on the newly created female teacher's seminaries, it was supposed to start the professional training of preschool teachers.

On the other hand, in the Hungarian part of Austria-Hungary, including Transcarpathia, until 1912, male teachers continued to be educated as well. Attention is drawn to the fact that at the turn of the 20th-21st century issues of gender equality among preschool teachers have become the subjects of scientific and social research, as well as relevant government programs and management decisions. In 1996, a recommendation was approved in European countries to increase the number of men among the teaching staff of preschool education to 20%. To this day, this level remains unattainable. In Norway, this figure is currently 9% and is considered the highest among European countries. Significant changes have been made in Denmark and Germany. On the other hand, in Ukraine, the share of male teachers reached 1.7%, which requires more attention to this issue from state bodies, scientific institutions, and public organizations.

Keywords: *preschool education; professional training; “female” profession; male teachers; gender equality; trends; experience; perspectives.*

References

- Andrusyk, O., & Marushchenko, O. (Eds.). (2020). *Henderni budni doshkillia [Gender weekdays of preschool]*. Kharkiv: Planeta-Prynt [in Ukrainian].
- Babak, S. (2018). *Shcho ne tak z doshkillnoiu osvitoiu v Ukraini? [What is wrong with preschool education in Ukraine?]*. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/24434-shcho-ne-tak-z-doshkillnoyu-osvitoiu-v-ukraini/> [in Ukrainian].
- Babushko, S. R., Solovei, M. I., & Solovei, L. S. (2022). *Henderni bariery v neformalnii osviti doroslykh v Yevropi [Gender barriers in non-formal adult education in Europe]*. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy [Adult education: theory, experience, perspectives]*, 2(22), 37-48 [in Ukrainian].
- Berger, M. (2000). *Frauen in der Geschichte des Kindergartens: Eine Einführung*. Retrieved from <https://www.kindergartenpaedagogik.de/fachartikel/geschichte-der-kinderbetreuung/manfred-berger-frauen-in-der-geschichte-des-kindergartens/170/>
- Hamann, G., Vyshnevetska, Yu., & Hrabaska, A. (2013). *Vusati niani [Mustache babysitters]*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D1%83%D1%81%D0%B0%D1%82%09.10>. [in Ukrainian].
- Hryshkov, V. S. (2020). *Shcho b ya zrobyv dlia vdoskonalennia suchasnoho doshkillnoho zakladu [What would I do to improve a modern preschool]*. *Ese*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/so-b-a-zrobiv-dla-vdoskonalenna-sucasnogo-doshkillnogo-zakladu-231008.html> [in Ukrainian].
- Doslidzhennia yakosti doshkillnoi osvity: skladovi osvitnoho seredovyshcha [Research on the quality of preschool education: components of the educational environment]*. (2019). DNU «Instytut osvitnoi analityky». *Analitychnyi zvit*. Retrieved from <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/DO-1.pdf> [in Ukrainian].
- Ivanova, V. V. (2019). *Orhanizatsiia suchasnoi doshkillnoi osvity u systemi neperervnoi osvity Yevropeiskoho Soiuzu [Organization of modern preschool education in the system of continuous education of the European Union]*. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 145, 62-71. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32328> [in Ukrainian].
- Karpiuk-Maniukhina, A. (2020). *Tolich. Yak vykhovatel iz Korshovtsia 14 rokiv «hraietsia» u pisochnytsi [Tolich. As a teacher from Korsovets, he has been "playing" in the sandbox for 14 years]*. Retrieved from <https://gendergid.org.ua/tolich-yak-vykhovatel-iz-korshovczya-14-rokiv-grayetsya-u-pisochnyczi/> [in Ukrainian].
- Kellner, M. W. (2009). *Aus-und Weiterbildung österreichischer Kindergartenpädagoginnen aus historischer und zukünftiger Perspektive: Dissertation*. Graz. Retrieved from <https://u.to/EKmeGw>
- Kvasetska, Ya. A. (2017). *Profesiina pidhotovka vykhovateliv doshkillia na zakhidnoukrainskykh zemliakh: istorychnyi aspekt [Professional training of preschool teachers in Western Ukrainian lands: historical aspect]*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Reho, H. I. (2010). *Doshkillne vykhovannia u Zakarpatti: vytoky y istoriia rozvytku (1836 – 1918 rr.) [Preschool education in Transcarpathia: origins and history of development (1836 – 1918)]*. Uzhhorod: Patent [in Ukrainian].
- Shevtsova, M. (2021). *Norvehiia: zaluchaiuchy cholovikiv u «zhinochi» profesii [Norway: bringing men into women professions]*. Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminism-in-detail/norvegiya-zaluchayuchi-cholovikiv-u-zhinochi-profesii.html#:~:text=> [in Ukrainian].
- Strategii vprovadzhennia hendernoi rivnosti u sferi osvity do 2030 roku [Strategies for the implementation of gender equality in the field of education until 2030]*. (2022). *Zatverdzhena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2022 r. №1163-r*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#n13> [in Ukrainian].

УДК 373.3.091.12:37.014.3

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306136>

Оксана Білоус, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6915-1160>

РОЗВИТОК «М'ЯКИХ» НАВИЧОК УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

В оглядовій статті схарактеризовано пріоритети розвитку «м'яких» навичок учителя початкових класів з урахуванням пріоритетів Нової української школи. Проаналізовано результати опитування вчителів початкових класів м. Києва щодо вагомості «м'яких» навичок у професійній діяльності. Визначено методологічні підходи (діяльнісний, андрагогічний, аксіологічний, системний) та принципи (гнучкості діяльності, зв'язку теорії і практики, креативності, діалогової взаємодії, опори на досвід, партнерства, рефлексії) розвитку «м'яких» навичок учителів початкових класів.

Ключові слова: розвиток «м'яких» навичок; учитель початкових класів; методологічні орієнтири; аксіологічний підхід; діяльнісний підхід; системний підхід; андрагогічний підхід; Нова українська школа; принципи розвитку «м'яких» навичок.

Постановка проблеми. Нині набула актуальності проблема неперервного професійного розвитку вчителя початкових класів як ретранслятора інноваційних змін у Новій українській школі, концепція якої імплементується з 2018 р., що потребує особливої уваги до вдосконалення професійних якостей, а також «гнучких» навичок, котрі уможливають ефективність, успішність здійснення професійної діяльності, враховуючи сучасні виклики. Крім того, європейський досвід неперервного професійного зростання педагога спрямовує увагу на вдосконалення відповідних умінь, які в науковому дискурсі набули означення «гнучких», «м'яких», «соціальних».

У законодавчо-нормативних документах (Законі України «Про освіту» (2017), Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018), «Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель

закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста) (2020), Положеннях «Про Центри професійного розвитку педагога» (2020), «Про сертифікацію педагогічних працівників» (2019) та ін.) акцентується увага на тому, що найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть учителі, насамперед учителі початкової школи, які зорієнтовані на навчання впродовж життя, здатні критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, бути лідерами, партнерами, менторами. Саме тому сучасний учитель початкових класів має володіти не лише професійними, «твердими» навичками, що визначають професійність, сформованість методичної, інноваційної та інших компетентностей, а також умінням швидко орієнтуватися в ситуації невизначеності, добирати відповідний стиль педагогічної взаємодії, реалізовувати стратегію партнерства, діалогової взаємодії, виявляти емпатію, здійснювати рефлексію власної професійної діяльності, що можливо за умови сформованості «м'яких» («гнучких») навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі неперервного професійного розвитку вчителя присвячено широкий діапазон наукових досліджень (І. Зязюн, В. Кремень, О. Кучерявий, В. Луговий, Л. Лук'янова, Н. Ничкало та ін.). Значний спектр наукових праць розкривають проблеми професійного розвитку вчителя в умовах формальної і неформальної освіти (О. Аніщенко, О. Лавріненко, В. Сидоренко, Т. Сорочан, Н. Сулаєва, Т. Федірчик та ін.). Процес розвитку «м'яких» навичок педагога став предметом дослідницької уваги Н. Авшенюк, М. Вовк, Л. Хомич та ін. Водночас у дослідницькому дискурсі несистемно визначено методологічні орієнтири розвитку «м'яких» навичок учителя початкових класів Нової української школи.

Метою статті є висвітлення результатів опитування вчителів початкових класів м. Києва щодо вагомості «м'яких» навичок у професійній діяльності; визначення принципів та проєктування положень методологічних підходів (діяльнісного, андрагогічного, аксіологічного, системного) у розвитку «м'яких» навичок учителя початкових класів з урахуванням пріоритетів Нової української школи.

Методи дослідження. Задля розв'язання мети статті було застосовано такі методи: *теоретичний аналіз* – для обґрунтування сутності поняття «м'які» навички, визначення спектру основних навичок; *систематизація* – для окреслення положень методологічних підходів і принципів розвитку «м'яких» навичок учителів початкових класів; *опитування* – для визначення вагомості «м'яких» навичок у професійній діяльності серед вчителів початкових класів м. Києва.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі, насамперед у сфері загальної середньої освіти, відбувається активне впровадження концепції «Нова українська школа» (далі – НУШ), що зумовлює необхідність оновлення методологічних підходів і принципів професійного розвитку вчителя. Поряд з фаховими знаннями чинне місце посідають навички універсального спрямування, що уможлиблює розвиток і саморозвиток учителя як тьютора, коуча, фасилітатора (*Нова українська школа...*, 2016).

На переконання М. Вовк, «з-поміж вагомих тенденцій розвитку педагогічної освіти виокремлено формування й удосконалення «м'яких» навичок (soft skills) педагога – спектру професійних й особистісних якостей, що зумовлюють успішність професійного розвитку педагога, є супровідними до професійних, фахових компетентностей, важливі з урахуванням специфіки професійної діяльності, з-поміж яких – лідерські якості, здатність працювати в команді, презентаційні навички, аналітичні здібності, навички комунікації, стресостійкість, креативність та ін. (Вовк, 2021). Відповідно вчитель початкових класів НУШ серед професійних якостей потребує розвитку та вдосконалення соціальних («м'яких») навичок, що в науковому дискурсі мають такі синонімічні відповідники, як навички успішності, критерії професійної успішності, кар'єрного зростання тощо.

Н. Побірченко (2007) визначає соціально-комунікативні навички («м'які» навички (від англ. soft skills), навички ХХІ століття, життєві навички, «гнучкі» навички) як комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успіх у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою (с. 36).

Важливими «м'якими» навичками, що є бажаними в роботі вчителя початкових класів НУШ, на нашу думку, є вміння налагоджувати міжособистісні контакти (навички ефективної комунікації, активного слухання, ведення переговорів); прогностичні навички (здатність прогнозувати, адаптивність, гнучкість); уміння вирішувати складні проблеми; навички контекстного мислення (здатність обробляти великий масив інформації, виділяти головне, систематизувати й аналізувати її). «М'які» навички вчителя передбачають високий рівень комунікаційних здібностей, сформовану самоорганізацію, вміння працювати в команді, креативність, гнучкість і розвинений емоційний інтелект. Підкреслимо, що соціальні навички саме в педагогічній сфері відзначаються як нагальні та набувають статусу домінуючих. Переконані, що в сучасному мінливому світі «м'які» навички забезпечують ефективність педагогічної взаємодії у системі комунікації: «вчитель – учень», «вчитель – батьки», «вчитель – адміністрація закладу», – і належать до спектру загальних компетенцій, які потребують постійного розвитку.

У нашому дослідженні ми розробили методіку ранжування з метою опитування вчителів початкових класів м. Києва щодо вагомості «м'яких» навичок у професійній діяльності, що стало підґрунтям визначення методологічних підходів та принципів розвитку відповідних якостей. Учителі мали визначити ступінь значущості «м'яких» навичок за вагомістю у професійній діяльності: «дуже важливо», «важливо», «менш важливо».

За результатами опитування вчителів початкових класів м. Києва констатовано, що найбільш вагомими «м'якими» навичками вони вважають комунікабельність / контактність / вміння слухати / здатність комунікувати («дуже важливо» – 42% відповідей, «важливо» – 58%, жодної відповіді, що визначає менший ступінь важливості). Здатність до командної роботи / здатність управляти командною роботою вчителі оцінюють як менш вагому якість для виконання професійних функцій («менш важливо» – 31%, «дуже важливо» – 17% відповідей, «важливо» – 52%). Критичне мислення / здатність комплексно підходити до вирішення проблем розглядається вчителями як переважно важлива якість (32% реципієнтів відповіли, що «дуже важливо»,

49% – «важливо», 19% – «менш важливо»). Показовим стало визначення ступеня вагомості спрямованості на навчання впродовж життя / вмотивованості професійно зростати через формальну, неформальну, інформальну освіту / прогностичне бачення власного розвитку: 47% педагогів вважають цю якість «менш важливою», 29% – «важливою», 24% – «дуже важливою».

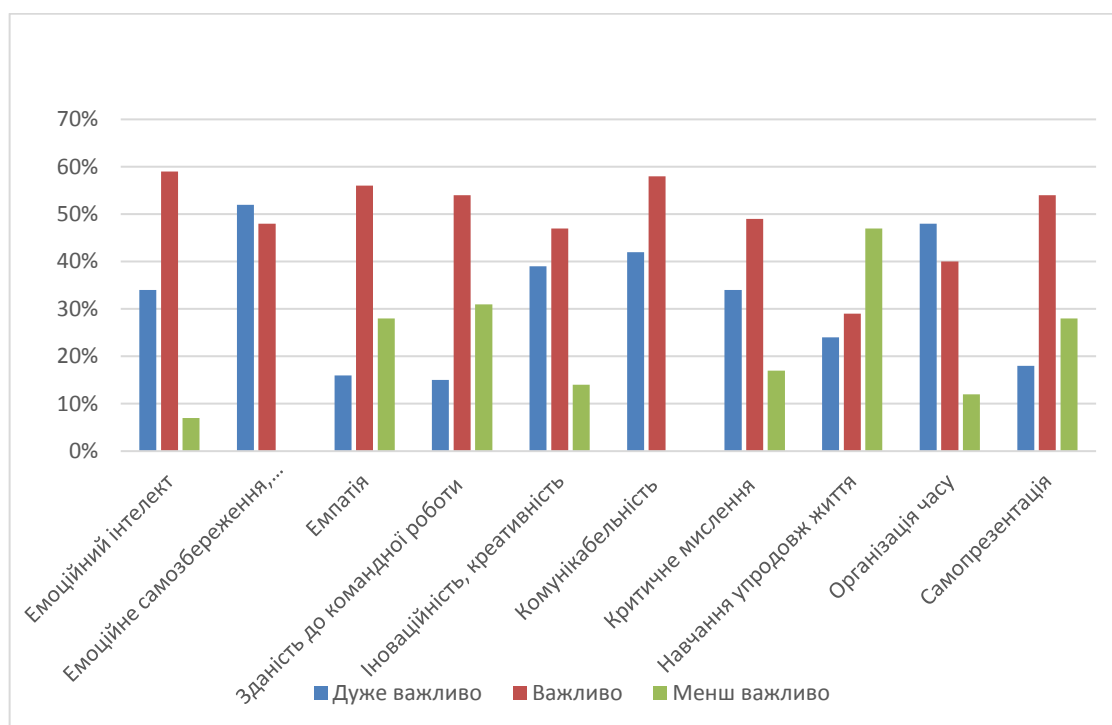

Рис. 1. Результати опитування вчителів початкових класів м. Києва (2023 р.) щодо важливості «м'яких» навичок для фахівців початкової освіти

Здатність до емоційного самозбереження / стресостійкість / психологічна гнучкість визначається педагогами як дуже важлива якість (51% реципієнтів відповіли «дуже важлива», 49% – «важлива»). Така якість, як позитивне мислення / емоційний інтелект оцінюється вчителями початкових класів «важливою» (59%), «дуже важливою» (32%), 9% вважає її «менш важливою». Здатність до емпатії / розумні межі емпатійного ставлення до інших розглядається вчителями-практиками як у міру важлива (56%); інші 17% вважають, що ця якість є дуже важливою, 27% – менш важливою. Креативність / інноваційність є, на думку вчителів, дуже важливою (39%) і важливою (47%) якістю, а 14% – менш вагомою у професійній діяльності. Значний відсоток

опитаних відзначили важливість здатності організовувати, планувати свій час (49% – дуже важлива якість, 40% – важлива, 11% – менш важлива). Навички самопрезентації / знання алгоритму створення портфоліо / амбітність засвідчили як важливі 53% вчителів, 18% вважають цю якість дуже важливою, 28% – менш важливою.

За результатами опитування вчителів початкової школи, що реалізують концепцію НУШ в сучасних умовах, ми констатували, що педагоги-практики нерівномірно ранжували за ступенем важливості у професійній діяльності основні «м'які» навички, що потребує пошуку форм і методів їх удосконалення і розвитку в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. Підґрунтям для ефективної організації відповідного процесу мають бути методологічні орієнтири розвитку «м'яких» навичок, котрі включають методологічні підходи та принципи.

Спроекуємо найбільш доцільні методологічні підходи до процесу розвитку «м'яких» навичок у вчителів початкових класів.

На переконання Л. Михайлової, **діяльнісний підхід** спрямовує освітній процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здатності до самоосвіти й командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію (Михайлова, Пагава, Проніна, 2020). Лише в активній діяльності у вчителя початкових класів розвивається комунікабельність / контактність / вміння слухати / здатність комунікувати через різні мережі, спрямованість на навчання впродовж життя / вмотивованість професійно зростати через формальну, неформальну, інформальну освіту / прогностичне бачення власного розвитку, здатність до командної роботи / здатність управляти командною роботою тощо. У процесі реалізації діяльнісного підходу для розвитку «м'яких» навичок учителів початкових класів варто враховувати, що діяльнісний підхід визначає добір відповідних форм і методів професійного самовдосконалення з урахуванням індивідуальної траєкторії професійного розвитку і саморозвитку. Моделювання професійних ситуацій, залученість до формальних і неформальних заходів, набуття практичних умінь через професійну комунікацію – ці та інші форми розвитку «м'яких»

навичок визначаються з урахуванням законодавчо-нормативних механізмів, необхідних професійних функцій, що забезпечуються через активні форми і методи навчання.

Особистість учителя початкових класів віднесена до категорії дорослих фахівців у своїй професійній сфері, що потребує застосування **андрагогічного підходу**. Відповідно розвиток «м'яких» навичок педагогів досягається через реалізацію принципів навчання дорослих. На переконання О. Ходацької, зазначений вище підхід орієнтує на врахування специфіки навчання дорослих, ступеня соціальної зрілості, вікових і психологічних особливостей, готовності до сприйняття інновацій, їх продукування та генерацію в освітній практиці; зумовлює зміну професійно-життєвої мотивації – знання, компетентності, уміння мають здобуватися не заради них самих, а задля вирішення конкретних професійних проблем (Ходацька, 2022, с. 59). При цьому основними принципами навчання є, як слушно вважає Л. Лук'янова, пріоритет самостійного навчання (організація дорослими учнями процесу свого навчання); принцип спільної діяльності тих, хто навчається з тим, хто навчає, а також з іншими, хто навчається, з планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання; принцип опори на досвід того, хто навчається (життєвий досвід використовується як один із джерел навчання); індивідуалізація навчання (створення індивідуальної програми навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби і цілі навчання та враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості дорослих учнів); системність навчання; контекстність навчання (термін А. А. Вербицького), відповідно до цього принципу, навчання, з одного боку, переслідує конкретні, життєво важливі цілі тих, хто навчається, орієнтоване на виконання ними соціальних ролей або вдосконалення особистості, а з іншого боку, будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто навчається, і його просторових, тимчасових, професійних, побутових чинників (умов); принцип актуалізації результатів навчання припускає невідкладне застосування на практиці отриманих знань, умінь, навичок, якостей; принцип елективності навчання означає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм,

методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також тим, хто навчає; принцип розвитку освітніх потреб; принцип усвідомленості навчання припускає усвідомлення, осмислення тими, хто навчається, і тими, хто навчає, усіх параметрів освітнього процесу і своїх дій з організації процесу навчання (Лук'янова, 2010, с. 123).

Аксіологічний підхід до розвитку «м'яких» навичок учителів початкової освіти передбачає ціннісне ставлення до професійної діяльності, усвідомлення власної місії у здійсненні професійних функцій, формування ціннісного ставлення до світу в учнів початкової школи. Відповідно вчителі мають використовувати потенціал формальної, неформальної, інформальної освіти для розвитку власних професійних цінностей, з-поміж яких – «гнучкі» навички, що забезпечують успішність у виконанні професійної місії. Л. Хомич та інші дослідники слушно вважають, що вчитель має бути спрямований на «формування людини з інноваційним типом мислення і поведінки, зорієнтованої на безперервну освіту і самоосвіту впродовж усього життя, національно усвідомленого громадянина», «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури» (Машкіна, Усатенко, Хомич, Шахрай, 2016, с. 17). Здатність до емпатії, креативність, інноваційність, стресостійкість, ціннісне ставлення до людей, до власної професії – ці «м'які» навички мають ціннісне підґрунтя, що проєктується на успішне виконання професійної місії, реалізацію відповідних професійних функцій.

Упровадження **системного підходу** в процесі розвитку «м'яких» навичок учителя дає змогу окреслити системність, послідовність удосконалення професійних компетентностей, особистісних якостей педагога. З позиції системного підходу необхідно співвідносити наявні компетентності, «гнучкі» навички вчителя початкових класів із Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого

спеціаліста)» (2020). Системний підхід до розвитку досліджуваних якостей передбачає дотримання певного алгоритму: визначення наявного рівня соціальних навичок вчителя, моделювання процесу вдосконалення й розвитку окреслених навичок; розробка конкретної технології, методики розвитку «м'яких» навичок учителя; оцінка та корекція рівня їхнього розвитку. Системний підхід дозволяє спроектувати якісне зростання професійних компетенцій та соціальних навичок педагога, надає можливість прогнозувати траєкторію фахового зростання вчителя з урахуванням вимог суспільства.

Методологічними орієнтирами розвитку «м'яких» навичок учителя початкової школи мають бути *принципи*, сукупність яких покладено в основу технології та/або моделі та/або методики вдосконалення відповідних якостей в умовах формальної і неформальної освіти. З-поміж педагогічних принципів акцентуємо увагу на таких:

- *принцип гнучкості діяльності* передбачає гнучкість, урахування індивідуальних професійних потреб, запитів у розвитку здатності до інноваційності, креативності, командної роботи, добір відповідних форм і методів навчання на основі наявного рівня особистісних і професійних якостей;

- *принцип зв'язку теорії і практики* орієнтує на реалізацію теоретичних засад у практичному моделюванні процесу розвитку «м'яких» навичок учителя початкових класів через сукупність діяльнісних, практико орієнтованих методів і форм, через реальний досвід самоосвіти тощо;

- *принцип креативності* акцентує, що творчий підхід у професійній діяльності вчителя початкової школи є ключовим, саме тому розвиток «м'яких» навичок має відбуватися з оперттям на творчий потенціал педагога-практика, актуалізація креативних задатків повинна враховувати інновації у шкільній практиці;

- *принцип діалогової взаємодії* передбачає вдосконалення «гнучких» навичок в умовах формальної та неформальної освіти, яке має відбуватися на основі гуманності, відвертості, доброзичливості, за принципом «рівний – рівному» шляхом застосування діалогових методів навчання (майстер-клас, тренінг, дискусія тощо);

- *принцип опертя на досвід* підкреслює, що власне педагогічна діяльність учителя є підґрунтям для вдосконалення його «м'яких» навичок. Відповідно розвиток цих якостей має відбуватися шляхом опертя на цінні освітні практики вчителів, врахування їх успішного професійного досвіду, інновацій, спродукованих ними протягом педагогічної діяльності. При цьому має активізуватися готовність до свідомого навчання та активно впроваджуватися стратегія навчання впродовж життя;

- *принцип партнерства* реалізується на основі стратегії діалогової комунікативної взаємодії між учасниками освітнього процесу – батьками, учнями, учителями, менеджерами освіти. Саме від учителя початкової школи залежить успішність втілення ключових положень педагогіки партнерства, а тому він має розвивати здатність до комунікації, діалогічності, емпатії, командної роботи через спектр відповідних методів організації формального і неформального навчання;

- *принцип рефлексії* передбачає здатність учителів до рефлексивних оцінок результатів професійної діяльності, самооцінювання й самовдосконалення «м'яких» навичок і необхідних якостей; дозволяє оцінити на певних етапах професійного становлення рівень їхнього прояву та змодельовати алгоритм подальшого розвитку.

Висновки. Отже, згідно з результатами опитування за методикою ранжування вчителів початкової школи, котрі реалізують концепцію НУШ в сучасних умовах, нами було констатовано, що педагоги-практики нерівномірно ранжували за важливістю у професійній діяльності основні «м'які» навички, що потребує пошуку форм і методів їх удосконалення і розвитку в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Основними «м'якими» навичками визначено: комунікабельність / контактність / вміння слухати / здатність комунікувати через різні мережі; здатність до командної роботи / здатність управляти командною роботою; критичне мислення / здатність комплексно підходити до вирішення проблем; спрямованість на навчання впродовж життя / вмотивованість професійно зростати через формальну, неформальну, інформальну освіту / прогностичне бачення власного розвитку; здатність до емоційного само-

збереження / стресостійкість / психологічна гнучкість; позитивне мислення / емоційний інтелект; здатність до емпатії / розумні межі емпатійного ставлення; креативність / інноваційність; раціональна організація часу; навички самопрезентації / алгоритм створення портфоліо / амбітність.

Підґрунтям для організації процесу розвитку «м'яких» навичок мають бути відповідні методологічні орієнтири, які включають методологічні підходи та принципи. Впровадження діяльнісного, андрагогічного, аксіологічного та системного методологічних підходів до проблеми розвитку «м'яких» навичок вчителя початкової школи сприяє взаємозв'язку його особистісного і професійного зростання, запровадженню педагогіки партнерства, де вчитель позиціонується як ментор, тьютор, коуч, фасилітатор – людина, яка надихає на навчання. Розвиток «м'яких» навичок з оперттям на основні визначені принципи (гнучкості діяльності, зв'язку теорії і практики, креативності, діалогової взаємодії, опори на досвід, партнерства, рефлексії) допомагає якісній реалізації професійно-педагогічного та особистісного потенціалу фахівців початкової освіти в умовах Нової української школи.

Перспективами подальших дослідницьких пошуків є обґрунтування педагогічних умов та розробка технологій розвитку «м'яких» навичок учителя початкових класів.

Список використаної літератури

- Вовк, М. П. (2020). Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: збірник наук. праць (Вип. 22, с. 150-165), Київ; Полтава. Взято з <https://aesthetethicpedaction.rnpri.edu.ua/article/view/222016/222238>
- Лук'янова, Л. Б. (2010). Основоположні принципи андрагогічної моделі навчання: оптимальні умови використання. В кн. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наук. праць (Вип. 23, с. 119-124). Київ; Вінниця: ТОВ фірма «Планер».
- Машкіна, С. В., Усатенко, Т. П., Хомич, Л. О., Шахрай, Т. О. (2016). *Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності*: монографія. Київ: ШКОЛА НАПН України.
- Михайлова, Л. М. (Ред.), Пагава, О. В., Проніна, О. В. (Уклад.). (2020). *Словник термінів і понять сучасної освіти*. Северодонецьк: Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Взято з https://drive.google.com/file/d/172BrH7n8FyBeFFimTMDq_6m23yJAvRHm
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*. (2016). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

- Побірченко, Н. А. (Ред.). (2007). *Психологічний словник*. Київ: Наук. світ.
- Про затвердження Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»:* наказ № 2736-20 від 23.12.2020 (2020). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- Ходацька, О. М. (2022). *Розвиток професіоналізму вчителів української мови і літератури в умовах неформальної освіти*. (Дис. д-ра філософії). Київ.

Oksana Bilous

SOFT SKILLS DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: METHODOLOGICAL GUIDELINES

The review article characterizes the priorities for primary school teachers' soft skills development, taking into account the conditions of the New Ukrainian School. According to the results of the survey based on the method of ranking primary school teachers in Kyiv, who implement the concept of the NUS in modern conditions, we have found that practicing teachers unevenly ranked the main soft skills in terms of importance in their professional activities, which requires finding forms and methods of their improvement and development in the conditions of formal, non-formal and informal education.

The main soft skills are defined as follows: sociability / contact / ability to listen / ability to communicate through different networks; ability to work in a team / ability to manage team work; critical thinking / ability to comprehensively approach problem solving; focus on lifelong learning / motivation to grow professionally through formal, non-formal, informal education / prognostic vision of one's own development; the ability to emotional self-preservation / stress resistance / psychological flexibility; positive thinking / emotional intelligence; ability to empathize / reasonable limits of empathic attitude; creativity / innovativeness; rational time-management; self-presentation skills / portfolio creation algorithm / ambition.

The basis for organizing the process of developing soft skills should be appropriate methodological guidelines, which include methodological approaches and principles. The introduction of activity, andragogical, axiological and systemic methodological approaches to the issue of primary school teacher's soft skills development contributes to the relationship of his personal and professional growth, the introduction of partnership pedagogy, where the teacher is positioned as a mentor, tutor, coach, facilitator, a person, who inspires learning. Soft skills development based on the main defined principles (flexibility of activity, connection of theory and practice, creativity, dialogical interaction, reliance on experience, partnership, reflection) helps to realize the professional, pedagogical and personal potential of primary education specialists in conditions of the New Ukrainian School.

Keywords: *soft skills development; primary school teacher; methodological guidelines; axiological approach; activity approach; systematic approach; andragogic approach; the New Ukrainian School; principles of soft skills development.*

References

- Khodatska, O. M. (2022). *Rozvytok profesionalizmu vchyteliv ukrainskoi movy i literatury v umovakh neformalnoi osvity [Development of professionalism of teachers of Ukrainian language and literature in the conditions of non-formal education]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Lukianova, L. B. (2010). *Osnovopolozhni pryntsypy andrahohichnoi modeli navchannia: optymalni umovy vykorystannia [Basic principles of the andragogic model of learning: optimal conditions of use]*. In *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia,*

- dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems]: zbirnyk nauk. prats* (Is. 23, pp. 119-124). Kyiv; Vinnytsia: TOV firma «Planer» [in Ukrainian].
- Mashkina, C. V., Usatenko, T. P., Khomych, L. O., & Shakhrai, T. O. (2016). *Teoretychni zasady kulturolohichnoho pidkhodu u pidhotovtsi pedahoha do vykhovnoi diialnosti [Theoretical foundations of the cultural approach in teacher training for educational activities]: monohrafiia*. Kyiv: IPOOD NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Mykhailova, L. M. (Ed.), Pahava, O. V., & Pronina, O. V. (Comps.). (2020). *Slovyk terminiv i poniat suchasnoi osvity [Dictionary of terms and concepts of modern education]*. Sievierodonetsk: Luhanskyi oblasnyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/172BrH7n8FyBeFFimTMDq_6m23yJAvRHm [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
- Pobirchenko, N. A. (Ed.). (2007). *Psykhologichnyi slovyk [Psychological dictionary]*. Kyiv: Nauk. svit [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [On the approval of the Professional Standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a diploma of junior specialist)"]*: nakaz № 2736-20 vid 23.12.2020 (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
- Vovk, M. P. (2020). Tendentsii rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy [Trends in the development of pedagogical education in Ukraine: challenges and prospects]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zbirnyk nauk. prats* (Is. 22, pp. 150-165). Kyiv; Poltava. Retrieved from <https://aesthetethicpedaction.pnpu.edu.ua/article/view/222016/222238> [in Ukrainian].

Одержано 04.04.2024 р. Рекомендовано до друку 22.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 378.14:[008+7.06]:378.4(477.72)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306140>

Лідія Лимаренко, м. Херсон

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2901-8429>

СИНЕРГІЯ ДУХОВНОСТІ ТА ТВОРЧОСТІ У СТУДЕНТСЬКИХ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТАХ

В оглядовій статті обґрунтовано взаємозв'язок духовного розвитку особистості та творчого потенціалу як чинника створення культурно-мистецьких проєктів у процесі підготовки майбутніх фахівців мистецького фаху. Доведено на прикладі реалізації сертифікатної програми «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів», що рівень духовності здобувача вищої освіти впливає на його художню творчість, створюючи синергію у сфері якісних культурологічних, мистецьких практик. З'ясовано, що синергія духовності і творчості є важливим чинником творення культурно-мистецьких проєктів-відеоконтентів; синергетична дія здобувачів ефективно спрямована на взаємодію духовних цінностей, моральних принципів та особистісного творчого потенціалу; сукупний ефект синергії духовності та творчості за умов поєднання та взаємодії декількох учасників проєкту підвищує рівень результативності спільної діяльності здобувачів освіти, зокрема магістрантів мистецьких спеціальностей.

Ключові слова: синергія; духовність; творчість; культурно-мистецький проєкт-відеоконтент; сертифікатна програма.

Постановка проблеми. Сучасні реалії сьогодення (повномасштабна збройна агресія РФ на території України, здебільшого дистанційний формат навчання тощо) змушують викладачів закладів вищої освіти добирати інноваційні форми, методи, технології професійної підготовки майбутніх фахівців, що призводить до трансформації сучасної української освіти. Усвідомлюючи складну ситуацію, запити часу та обраний шлях інтеграції у світову спільноту через європейський освітній вектор розвитку, колектив Херсонського державного університету

ефективно впроваджує в навчання сертифікатні програми. Зокрема на факультеті культури і мистецтв університету, з 2021-2022 н. р. реалізується авторська сертифікатна програма «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів», у рамках опанування якої здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти створюють культурно-мистецькі проєкти. Основним принципом діяльності здобувачів освіти є реалізація духовного і творчого потенціалу у проєктній діяльності через представлення актуальних соціокультурних проблем, викликів сьогодення

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти синергії творчості, питання синергетичної детермінованості творчого мислення у системному осмисленні світу висвітлено у колективній монографії В. Г. Кременя, В. В. Ільїна, Ф. П. Власенка та ін. (Кремень, 2014), у якій розкрито проблеми синергетичного мислення як умови творчості в парадигмі людиноцентризму, домінуючого гуманістичного підходу до національної системи освіти. Українські і зарубіжних науковці, практики розглядали питання синергії психології та духовності; використання сучасних освітніх технологій у процесі розвитку освіти й духовності; роль та місце закладів вищої духовної освіти в державі; міжнародний досвід пошуку синергії освіти і духовності (*Державний заклад вищої освіти...*, 2021).

Важливим відкриттям стала колективна монографія «Українське суспільство в умовах війни», у якій представлено результати соціологічних спостережень за змінами в українському суспільстві внаслідок агресії російської федерації (Головаха, Макеєв, 2022). У межах окресленої проблематики не залишилися поза нашою увагою актуальні наукові напрацювання С. В. Ковалевського та Л. В. Кошевої (2023), які визначили чинники синергії освітніх процесів у відбудові України, які базуються на унікальному векторі духовності української нації.

Здійснений аналіз останніх досліджень, публікацій певною мірою висвітлює спектр проблеми та зобов'язує нас активізувати зусилля щодо розкриття питання синергії творчості та духовності у контексті створення здобувачами вищої освіти культурно-мистецьких проєктів-відеоконтентів. Нині аспекти взаємодії

духовності та творчості у рамках розробки культурно-мистецьких проєктів не знайшли достатнього висвітлення в наукових джерелах.

У попередніх дослідженнях нами аргументовано ефективність упровадження сертифікатної програми «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів» в освітній процес університету та доведено успішне засвоєння здобувачами її освітніх компонент, що сприяють підвищенню якості освіти (Лимаренко, 2022). В іншій науковій розвідці порушено питання трансформації духовних цінностей народу України в умовах російсько-української війни через призму студентських культурно-мистецьких проєктів; визначено особливості проєктів, створених у період окупації (Лумаренко, 2023). Вирішення завдання досягнення високоякісного публічного результату на заліковому занятті сертифікатної програми, допомогло нам знайти і новий рівень викладання. Суттєвого значення в якому набуває синергія творчості та духовності у контексті культурно-мистецьких проєктів, зокрема, відеоконтентів, які створюють студенти закладу вищої освіти.

Метою статті є обґрунтування взаємозв'язку духовності і творчого потенціалу магістрантів мистецького фаху в процесі створення культурно-мистецьких проєктів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети нами було використано такі методи: *спостереження* за художньо-творчою діяльністю здобувачів; *теоретичний аналіз* – для розкриття сутності таких понять, як «синергія», «синергія творчості», «духовність» та визначення культурно-мистецького проєкту як особливої форми активної творчої міжособистісної взаємодії; *метод моделювання* – задля цілісної побудови композиції сценарію культурно-мистецького проєкту; *узагальнення досвіду* проєктної діяльності магістрантів.

Виклад основного матеріалу. Сфера духовності української нації завжди була надзвичайно актуальною проблемою у контексті дослідницьких студій різних галузей знань: філософії, педагогіки, психології, соціології, культурології тощо.

С. Гончаренко розглядає духовність як «індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити,

діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовність співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності...» (Гончаренко, 1997, с. 106). Це визначення слугує для нас орієнтиром і свідчить про важливість та потребу його глибинного осмислення внутрішнього світу людини, її здатності до позитивних перетворень.

Проте нині, в умовах трагічних подій в Україні, що пов'язані з повномасштабним вторгненням військ російської федерації на нашу територію, проблеми духовності ще більше загострилися і набули світоглядного значення. Адже від того, наскільки наша молодь національно свідома та патріотично вихована, залежить, настільки вона здатна бути відповідальною за захист незалежності України. Проблема духовності актуалізувалася під час війни для всього українського народу. Не є винятком і студентська молодь, яка продовжує навчання у дистанційному і змішаному форматі та намагається здійснити свій внесок у Перемогу України.

Досвід педагогічної роботи та художньо-творчої діяльності дозволяє зауважити, що саме духовність є тим визначальним фактором творчості як викладача, так і здобувачів у процесі творення культурно-мистецьких проєктів. У складних умовах онлайн-навчання, у процесі опанування здобувачами змісту сертифікатної програми «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів» між учасниками освітнього процесу відбувається постійний діалог, сучасна переоцінка історичних фактів минулого, інтелектуальне корегування відібраного матеріалу за певною тематикою.

Не викликає сумнівів, що переосмислення важливих історичних подій, їх мистецька інтерпретація є важливим елементом творчості. Звичайно, цілеспрямована творча діяльність у різних сферах життя не лише спонукає особистість до створення

нового, оригінального, нестандартного витвору, а й водночас сприяє її самовдосконаленню і виявленню себе як творця. Це свідчить про те, що внутрішнє прагнення до творчості є невід'ємною складовою ціннісного існування людини у світі.

Відповідно виникає потреба презентувати творчість як продуктивну людську діяльність, що, на переконання С. Гончаренка, «здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення» (Гончаренко, 1997, с. 326). Безумовно, питання дослідження творчості, її механізмів дії, специфіки творчого процесу викликали і небезпідставно продовжують перебувати в полі зору сучасних науковців.

Нам імпонує позиція М. Ілляхова щодо презентації творчості як «однієї з тих реалій, що надає сенс нашому життю», адже «у процесі осмислення феномену творчості концентрується вся складність, парадоксальність і загадковість процесу виникнення власне нового, як у свідомості людини, так і в структурах майбутнього» (Кремень, 2014, с. 92). Динаміка творчості є якісно «живим» процесом втілення креативних ідей особистості та творення нового. Тому, на нашу думку, проблематика творчості є багатовимірною і невичерпною. До цього аргументу доцільно додати й те, що у складних соціокультурних умовах війни творчість стає досить ваговою складовою адаптації студентської молоді до воєнних реалій.

Потрібно зазначити, що більшість українських науковців, розглядаючи питання художньої творчості, визначають три основних етапи її розвитку: задум, концентрація та виконання (Кремень, 2014; Оніщенко, 2001). Створюючи культурно-мистецькі проєкти, ми дотримувалися окреслених етапів, що охоплювали: творчий пошук актуальної тематики та креативної ідеї; добір матеріалу для сценарію, композиційну побудову та його написання; влучне визначення художньої форми подання змісту майбутнього заходу; авторсько-режисерський задум втілення розробленого сценарію в цілісний витвір мистецтва, який генеруватиме нову, цінну інформацію та обов'язково буде мати суспільно-культурну значущість.

Сутність синергії в освітньому просторі розглядається вченими з позиції філософії, психології, педагогіки, культурології тощо. Так, О. Куций дослідив еволюцію поняття «синергії» в загальнонауковому трактуванні. Він обґрунтував, що цілеспрямована увага до цього поняття формувалася поступово і «впродовж 2019–2020 рр. відбувався розширений пошук з відповідним аналізом опублікованих результатів наукових досліджень у таких науках, як психологія, менеджмент, біологія, соціологія, державне управління та інших інформацій, що розкриває саме гуманітарний аспект організації» (Куций, 2022, с. 73). Посилаючись на наукову спадщину засновника синергетики (вчення про взаємодію), відомого німецького вченого, професора Германа Хакена, О. Куций довів, що важливого значення в синергії набуває «здатність її структурних компонентів до взаємодоповнення, тому далеко не кожна штучно створена система, якою є й організація як певне об'єднання людей, буде характеризуватися синергетичними ефектами. Синергія характеризує унікальну властивість за взаємодії суб'єктів, отримувати вищий результат, ніж поодиноці» (Куций, 2022, с. 74). Саме прикладний аспект синергії зацікавив нас у процесі створення культурно-мистецького проекту.

Культурно-мистецький проект ми трактуємо як складний, багатоаспектний, різноманітний процес за своєю природою і особливою формою творчої міжособистісної взаємодії, спрямованої на досягнення певної мети, що обмежена місцем, часом і ресурсами. (Лимаренко, 2023, с. 93).

Потрібно зазначити, що успішній реалізації творчих проєктів передувало засвоєння здобувачами значного обсягу теоретичного матеріалу та поступове набуття практичних умінь з організації й режисури різних форм культурно-мистецьких проєктів, отриманих на заняттях з дисциплін сертифікатної програми, таких як: «Мистецтво сценічного мовлення», «Акторська майстерність та режисура», «Методика написання сценаріїв культурно-мистецьких заходів». Під час опанування висновкового освітнього компоненту «Методика організації культурно-мистецьких проєктів та їх режисура» магістранти вдало реалізують себе як диктори, читці, ведучі, сценаристи, організатори та режисери в сфері івент-

індустрії. Відповідно, оволодівши прийомами художньо-творчої діяльності, синтезом знань й умінь взаємодії мистецтв, основним положенням співвідношення форми та змісту, що сприяє глибокому розумінню подання та оформлення сценарного матеріалу в художній формі, студенти переходять до професійної проєктної самореалізації. За професійним наставництвом викладача вони створюють власні художні проєкти, оперуючи при цьому різними виражальними засобами. Це доводить, що якісне створення проєкту закономірно залежить від високої концентрації та реалізації особистісних можливостей кожного студента як актора, режисера і драматурга у вимірах цілеспрямованої творчої самореалізації.

Практичний досвід дозволяє стверджувати, що втілення сценарію культурно-мистецького проєкту відбувається через активне об'єднання особистісних потенційних можливостей всіх учасників освітнього процесу, через синергію духовності та творчості для досягнення визначених спільних цілей – творення нового високоякісного культурного продукту.

Нами було здійснено порівняльний аналіз творчих проєктів, спродукованих здобувачами у мирний період та в умовах сьогодення. Цей аналіз дозволив нам виявити особливості культурно-мистецьких проєктів, реалізованих під час війни, а саме:

- радикальна зміна тематики та змісту проєктів;
- використання досягнень вітчизняної культури під час написання сценаріїв та виклад матеріалу винятково державною мовою;
- відеоконтентний формат культурно-мистецьких проєктів;
- різноманітність та інноваційність художніх форм культурно-мистецьких проєктів-відеоконтентів;
- поширення у сучасному медіапросторі відеоконтентних проєктів на хвилюючі, болючі теми життя українського народу з метою донесення людству всього світу правдивої інформації.

Кожній із визначених особливостей авторських робіт, створених в умовах війни, ми можемо надати детальну характеристику, однак зупинимося на одній із них – радикальній зміні тематики та змісту проєктів. Це особливо важливий аспект,

оскільки він найбільше пов'язаний із духовністю та емоційним станом творців-магістрантів.

Відмінність у тематиці полягає передусім у тому, що злочинні події війни, а не щасливі та мирні як раніше, стали основою для створення культурно-мистецьких проєктів. Ці відео-контенти віддзеркалюють трансформацію особистісних духовних цінностей студентів: любов до Батьківщини, рідного міста, своєї родини, беззахисних дітей; національну гідність і визначення важливості свого «Я» в умовах війни; віру в справедливість щодо покарання російських злочинців та Перемогу українського народу, його мирне майбуття. Також вважаємо за доцільне відзначити, що у змісті сценаріїв магістранти використовували лише досягнення національної культури, рішуче відмовившись від зразків російської культури. У творчих роботах авторів звучала тільки державна мова, ніхто принципово не вживав російської мови. Така радикальна зміна тематики, змісту проєктів та отримані результати вказують на глибокі мотиваційні, емоційні процеси, які зосереджені на основних духовних цінностях українського суспільства в умовах російської агресії. Це дозволяє нам стверджувати, що і означених проєктах відбито духовні цінності, що є найголовнішими для здобувачів і формуються у сфері духовності та культурно-мистецької творчості.

Беззаперечним є факт, що під час творення проєктів рівень духовності кожного здобувача відбивається і на його художній творчості. Така синергія у контексті нашого дослідження має особливе значення для забезпечення успішної реалізації здобувача в освітньому процесі, в рамках створення культурно-мистецького проєкту. Ця взаємодія логічно утворює основу для подальших видів цілеспрямованої художньо-творчої діяльності, синтезу мистецтв, що призводить до виникнення нових їх поєднань у проєктах крізь призму духовності. Духовність здобувача у синергетичному вимірі впливає на добір та емоційне обрамлення інформаційних фактів, на написання поетичних рядків, на музичний супровід, що підсилює зміст певного культурно-мистецького проєкту.

Доцільно акцентувати увагу ще на одній властивості синергії, яку ми враховували у межах створення відповідних проєктних робіт, – поєднання та взаємодія декількох учасників проєкту. Здобувачі могли об'єднуватися в групи від трьох до п'яти осіб, що давало унікальну можливість – отримати результат партнерської художньо-творчої діяльності. Наприклад, над культурно-мистецьким проєктом «Зона медіатиші», який отримав Гран-прі на міжнародному фестивалі (м. Кропивницький, 2023) працювали дві магістрантки-культурологині Тетяна Ільїна та Софія Борщаговська. Проєкт інформує про трагічні події на Херсонщині: окупація, звільнення Херсона, наслідки підриву Каховської ГЕС... Авторками твору поставлено питання про те, що чомусь про Херсон і Херсонщину дуже мало подається інформації українськими загальнонаціональними каналами. Адже ЗМІ – не лише джерело подання інформації, а й основний ресурс, що надає широкий розголос, підтримку, нагадування про те, що Херсон і Херсонська область, лівий та правий берег славетного Дніпра – це частина України і про це треба говорити, не мовчати...

Презентуючи цей проєкт на дискусійній панелі ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки» (м. Миколаїв, 08-09.11.2023 р.), ми отримали високу оцінку нашої роботи від: науковців у особі професора Віктора Мозгового; відомого в світі драматурга Андрія Курейчика, який нині викладає в Єльському університеті США; українського режисера та продюсера, лауреата премії імені Івана Котляревського – Михайла Журавля. Театральна діячка із Польщі Мартина Чодовська (Martina Chodovska) зазначила, що такі студентські проєкти виконують не лише освітню, а ще й інформаційну функцію, так як професійно та правдиво висвітлюють усьому світові найважливіші події, що своїм вибухом руйнують медійну тишу, розширюють інформаційні кордони, комунікацію (<https://mfknukim.mk.ua/ikh-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-stan-ta-perspektivi-rozvitku-kulturologichnoji-nauki>).

Культурно-мистецький проєкту у форматі фільму-рефлексії «Зона медіатиші» на прохання організаційного комітету було

представлено на XXI Міжнародних мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О. П. Рудницької «Неперервна педагогічна освіта XXI століття: досвід, інновації, тенденції» (м. Київ, 30.11.2023 р.). Науковцями було відзначено, що переглянута ними творча робота – не лише про синергію творчості та духовності, а ще й про медіапростір як найпопулярнішу форму міжкультурної комунікації людей, націй і поколінь, про правдивість емоційно-чуттєвих подій і чесність українського медійного простору. Підкреслено, що саме таким чином вступає у дію культуротворчість, яка виявляється у діалоговій взаємодії між учасниками цього процесу та в діалозі між різними видами мистецтва (<https://ipoodhab.com/digital-cluster/rudnytska-2023>). Через творення нового культурного продукту відбулася переоцінка, переосмислення минулого, зіставлення фактів, аналіз подій сьогодення, що стало важливою складовою творчості учасників освітнього процесу. Показовим є те, що у творчому культурно-мистецькому проєкті закладено і відбито високий рівень духовності авторів, їхній емоційний стан, що яскраво простежується в думках, ідеях, глибокій осмисленості життя і є невід'ємною частиною втілення режисерського задуму через самореалізацію здобувачів вищої освіти як митців. Відповідно у студентському проєкті важливим є:

- продукування синергії, що визначається у спільній для здобувачів єдності національних традицій та духовних загальнолюдських цінностей;
- правдивість передачі чуттєвих подій і чесність українського медійного простору під час війни;
- авторський інноваційний та синергетичний підходи у створенні культурного продукту.

Висновки. Отже, у процесі дослідження проблеми синергії духовності та творчості та її втілення у студентських культурно-мистецьких проєктах можна констатувати:

- синергія духовності та творчості у діяльності кожного магістранта відіграє ключову роль у творенні культурно-мистецьких проєктів-відеоконтентів;

- синергетична дія здобувачів вищої освіти спрямована на відтворення духовних цінностей, моральних принципів та реалізацію особистісного творчого потенціалу;

- духовність особистості як його внутрішня моральна сутність, спрямованість до любові, добра, краси та істини тощо у поєднанні з творчістю, цілеспрямованою, свідомою художньою діяльністю, створюють синергію, що призводить до креативної генерації нових культурно-мистецьких проєктів;

- творчість як складний, динамічний, але свідомо організований та оригінальний процес втілення креативних ідей особистості утверджує самодостатність здобувача як митця, який є творцем нового культурно-мистецького продукту, що відрізняється своєю унікальністю;

- сукупний ефект синергії духовності та творчості за умов поєднання та взаємодії декількох учасників проєкту підвищує рівень результативності спільної діяльності здобувачів вищої освіти.

Зауважимо, що студентські культурно-мистецькі проєкти-відеоконтенти ми представляємо для перегляду глядацькій аудиторії фестивалів, конкурсів, конференцій, соціальних мереж тощо. У творчих авторських доробках виразно виявлено синергетичні переваги, ціннісні пріоритети сучасної молоді. Відповідно подібні творчі проєкти сприяють зміцненню єдності українського народу, боротьбі за своє майбутнє, на особистому прикладі утверджують національні цінності у сучасному культурологічному просторі.

Перспектива подальших досліджень полягає в необхідності обґрунтування психолого-педагогічних механізмів синергії в організації та реалізації культурно-мистецьких проєктів-відеоконтентів здобувачів.

Список використаної літератури

- Головаха, Є., Макеєв, С. (Ред.). (2022). *Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
- Державний заклад вищої освіти. *Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України*. (2021). Взято з <http://umo.edu.ua/news/vidbulasja-ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-shkola-sinerghiji-osviti-i-dukhovnosti-novi-vikliki-trendi-i-mozhливosti>

- Ковалевський, С. В., Кошева, Л. В. (2023). Вектор духовності в підготовці фахівців з відбудови України. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1, 2 (106), 95-106.
- Кремень, В. Г. (Ред.). (2014). *Синергетика і творчість*: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини.
- Куций, О. А. (2022). Синергія в загально-науковому та організаційно-психологічному тлумаченнях: аналіз теорії та експериментів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*, 3 (56), 72-77.
- Лимаренко, Л. І. (2022). Сертифікатна програма «Організація та режисура культурно-мистецьких проєктів» в освітньому процесі Херсонського державного університету. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. (Вип. 26, с. 241-249). Полтава; Київ.
- Оніщенко, О. І. (2001). *Художня творчість у контексті гуманітарного знання*: монографія. Київ: Вища школа.
- Lymarenko, L. (2023). Spiritual values of student youth in today's realities: analysis of cultural and artistic projects. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. (Вип. 28, с. 89-99). Полтава; Київ.

Lidiia Lymarenko

SYNERGY OF SPIRITUALITY AND CREATIVITY IN STUDENT CULTURAL AND ART PROJECTS

The article substantiates the question of the relationship between spirituality and creativity in the internal environment of the acquirer's personality as an important factor in the conditions of the educational process within the framework of the creation of a cultural and artistic project. Attention is focused on highlighting the cultural component of student projects through: the production of synergy, which is defined in the unity of national traditions and spiritual universal values shared by the acquirers; the truthfulness of the transmission of sensitive events and the honesty of the Ukrainian media space during the war; the author's innovative and synergistic approach to the creation of a Ukrainian cultural product. The author proved the fact that in the process of creating projects within the scope of mastering the long-term certificate program "Organisation and direction of cultural and artistic projects", the level of spirituality of each student of higher education is also reflected in his artistic creativity: there is interosculation, interaction – synergy. Such a relationship is of great importance for ensuring the successful implementation of the acquirer in the conditions of the external environment – the educational process in the field of cultural practice. This interaction logically forms the basis for further types of targeted artistic and creative activity, which leads to the emergence of new combinations of them in projects through the prism of spirituality. Scientific research has proven that: the synergy of spirituality and creativity, which arises due to the relationship between these phenomena in the inner space of the individual, plays a key role in the creation of cultural and artistic projects-video content; the synergistic action of the acquirers is effectively aimed at the interaction of spiritual values, moral principles and personal creative potential; the acquirer's spirituality as his inner moral essence (orientation towards love, goodness, beauty and truth) in combination with creativity (purposeful, conscious artistic activity) create a synergy that leads to the creative generation of new cultural and artistic projects; creativity as a complex, dynamic, but consciously organisational and original process of embodying the creative ideas of an individual, reveals the self-sufficiency of the acquirer as

an artist, who is the creator of a new cultural and artistic product, distinguished by its uniqueness; the total effect of the synergy of spirituality and creativity, under the conditions of combination and interaction of several project participants, increases the level of effectiveness of joint activities of master's students.

Keywords: synergy; spirituality; creativity; cultural and artistic project-video content; certificate program.

References

- Derzhavnyi zaklad vyshchoi osvity. Universytet menedzhmentu osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [State institution of higher education. University of Educational Management of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. (2021). Retrieved from <http://umo.edu.ua/news/vidbulasja-ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-shkola-sinerghiji-osviti-i-dukhovnosti-novi-vikliki-trendi-i-mozhливosti> [in Ukrainian].
- Holovakha, Ye., & Makeiev, S. (Eds.). (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny* [Ukrainian society in the conditions of war]: kolektyvna monohrafiia. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Kovalevskyi, S. V., & Kosheva, L. V. (2023). Vektor dukhovnosti v pidhotovtsi fakhivtsiv z vidbudovy Ukrainy [The vector of spirituality in the training of specialists for the reconstruction of Ukraine]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* [Personal spirituality: methodology, theory and practice], 1, 2 (106), 95-106 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (Ed.). (2014). *Synerhetyka i tvorchist* [Synergy and creativity]: monohrafiia. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
- Kutsyi, O. A. (2022). Synerhiia v zahalno-naukovomu ta orhanizatsiino-psykholohichnomu tлумachenniakh: analiz teorii ta eksperymentiv [Synergy in general-scientific and organizational-psychological interpretations: analysis of theory and experiments]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia* [Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology], 3 (56), 72-77 [in Ukrainian].
- Lymarenko, L. I. (2022). Sertyfikatna prohrama «Orhanizatsiia ta rezhysura kulturno-mystetskykh proektiv» v osvitnomu protsesi Khersonskoho derzhavnoho universytetu [Certificate program "Organization and direction of cultural and artistic projects" in the educational process of Kherson State University]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii* [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. pr. (Is. 26, pp. 241-249). Poltava; Kyiv [in Ukrainian].
- Lymarenko, L. (2023). Spiritual values of student youth in today's realities: analysis of cultural and artistic projects. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii* [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. pr. (Is. 28, pp. 89-99). Poltava; Kyiv.
- Onishchenko, O. I. (2001). *Khudozhnia tvorchist u konteksti humanitarnoho znannia* [Artistic creativity in the context of humanitarian knowledge]: monohrafiia. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

Одержано 14.03.2024 р. Рекомендовано до друку 28.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 379.8.015.31:111.852:7

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306144>

Людмила Сокіл, м. Полтава

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4873-5386>

Ірина Цебрій, м. Полтава

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0844-4004>

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ СЦЕНОГРАФІЇ ПОЛТАВЩИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРЕОГРАФІВ-ПОСТАНОВНИКІВ

У статті йдеться про збереження традицій української народної сценографії Полтавщини в педагогічній діяльності хореографів-постановників, про особливості творчості хореографічних колективів Полтавщини, історію їхнього становлення, форми, спільне й відмінне в роботі керівників. Відображено роль непересічних митців, які відроджували не лише регіональний танець, а й танцювальну культуру України загалом. Виступи полтавських танцювальних колективів у країнах близького й далекого зарубіжжя, визнання їх та їхнього репертуару на міжнародній арені доводить цінність української народної сценографії у світовій культурі.

Ключові слова: українська народна сценографія; традиція; Полтавщина; хореографи-постановники; танець; культурна спадщина.

Постановка проблеми. Хореографічне мистецтво в Україні посідає особливе місце, бо через танець відтворюються не лише національні ритуали та обряди, але й виражаються почуття й емоції, що притаманні українському народові. Відродження, охорона та розвиток хореографічної спадщини важливі для збереження самобутності української культури. Вона допомагає прийдешнім поколінням не втратити зв'язок зі своїми прадавніми витоками та відчувати себе учасником великого історичного поступу. Народна сценографія є витонченою формою вираження національної гідності й краси. Її збереження та популяризація – завдання кожного громадянина, який пишається своїм краєм, його культурними скарбами. Закладені видатними хореографами Василем Верховинцем і Ніною Уваровою принципи відтворення на сцені українського регіонального танцю з його неповторним

колоритом на Полтавщині відроджують хореографи-постановники та керівники танцювальних колективів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для написання статті насамперед використано матеріали з «Архіву старих газет» («Полтавщина», «Новини Полтави», «Записки наукового товариства імені Шевченка» та ін.), Архіву української періодики онлайн «Libraria» (<https://libraria.ua/>) та результати дисертації «Українська народна хореографічна культура ХХ століття» кандидата історичних наук С. Легкої (2003). В. Білошкурський, В. Перепелкін, С. Шалапа (2014) доповнили, упорядкували та описали танці Полтавщини, які в середині минулого століття зібрала, зафіксувала й популяризувала зі своїми колективами етнограф, постановник-хореограф і педагог Н. Уварова. 1969 року вперше описав знахідки «Берегині полтавського танцю» славетний професор К. Василенко (Білошкурський, с. 90). В. Єфімов (2019), А. Литвиненко (2001), Л. Сокіл (2017) розглянули окремі аспекти порушеної наукової проблеми.

Незважаючи на належну кількість матеріалів, нині з проблеми збереження традицій української народної сценографії Полтавщини немає праць узагальнювального характеру.

Мета статті – проаналізувати традиції української народної сценографії Полтавщини в педагогічній діяльності хореографів-постановників.

Методи дослідження: змістовно-порівняльний метод застосовувався для порівняння змісту архівних матеріалів різних років; метод історизму уможливив дослідження феномена української народної сценографії Полтавщини в конкретних хронологічних межах; метод узагальнення дав змогу виявити спільне та відмінне у творчій роботі хореографів-постановників.

Виклад основного матеріалу. Заслужений самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Лтава» імені В. Міщенка, танцювальна група українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка), народний ансамбль українського танцю «Козацькі забави» та багато інших професійних і аматорських колективів продовжують традиції української народної сценографії Полтавщини. Основна мета названих

колективів – збирання, вивчення та збереження традицій, звичаїв і обрядів полтавського краю, створення на цій основі народних танців і нових хореографічних композицій із минулого та сучасного життя (Сокіл, 2017, с. 109).

Володар Гран-прі Міжнародного фестивалю «Світ музики» (Італія), лауреат міжнародних, всеукраїнських конкурсів і фестивалів *пісенно-танцювальний ансамбль «Полтава»* – провідний колектив Полтавської обласної філармонії. Його створено на базі жіночого вокально-хореографічного ансамблю «Веселка», засновником якого був відомий хореограф, композитор, фольклорист і педагог Василь Верховинець (Легка, 2003, с. 71).

Пісенно-танцювальний ансамбль «Полтава» увібрав найкращі традиції виконавського мистецтва. У своїй творчості відобразив характерне для Полтавщини синтетичне використання всіх виразних художніх засобів – вокальних, хореографічних і артистичних. Склад ансамблю включає три групи: хорову (22 артисти), оркестрову (8 артистів), танцювальну (14 артистів) (Сокіл, 2017, с. 109). У цьому колективі розпочали свою творчу діяльність багато талановитих митців, зокрема народна артистка України, повний кавалер ордена Княгині Ольги, Герой України Раїса Кириченко; народна артистка України Наталія Хоменко; заслужені артисти України Валентина Колісник, Олена Білоконь. Колектив, популярний на Полтавщині, успішно презентував своє мистецтво за кордоном – в Естонії, Польщі, Німеччині, Франції та ін.

Нині колектив очолює заслужений працівник культури України Федір Кривенко, який досконало володіє основами хорового співу та постановочною сценографією. Він творчо працює над обробками українських народних пісень, поповнює репертуар хору українськими козацькими і стрілецькими піснями, створює вокально-хореографічні композиції, тематичні програми (Легка, 2003, с. 86). Із діяльністю митця пов'язане сучасне становлення колективу, формування його художніх традицій, органічно пов'язаних із національними. Творча самобутність програм, високий рівень майстерності, поєднання вимогливості та гуманності в діяльності керівника забезпечують колективу успіх і визнання глядачів.

Хормейстер пісенно-танцювального ансамблю «Полтава» Лариса Бакланова працює з колективом понад двадцять років, об'єднуючи у творчій роботі професійність музиканта, багаті напрацювання фольклориста, компетентність педагога-хормейстера. Творчий експеримент керівника хорової групи ансамблю став запорукою організації на його основі малих вокальних форм: чоловічого тріо «Вольниця» та жіночого – «Козачка».

За участі хормейстера підготовлено вокально-хореографічні композиції, у яких оригінально вплітаються в сюжетну канву театральні елементи: «Весняне намисто», «Золоте перевесло», «Коляда». Названі постановочні роботи здійснено разом із балетмейстером, заслуженим артистом України Вадимом Перепелкіним. Останньому належать побудовані на фольклорному матеріалі танці та жанрові мініатюри, як-от: «Удовиця», «Та й орав мужик край дороги», «Стукалка», «Бойовий гопак», «Тропак», «Опішнянські куманці». Загалом В. Перепелкін здійснив понад двадцять постановок танців і вокально-хореографічних композицій, зокрема на фольклорному матеріалі Полтавщини ґрунтуються «Полтавський викрутас», «Витребеньки», «Підколупки».

Показником високої майстерності знаного колективу є активна гастрольно-концертна діяльність. Ансамбль виступає на всіх святкових і ювілейних концертах, які відбуваються на головних сценах полтавського краю та інших регіонів України. Щороку восени артисти ансамблю радують глядачів усіх районів під час обласного туру Всеукраїнської культурно-мистецької акції «Майстри мистецтв України – трудівникам села». Концертні виступи колективу – окраса щорічних міжнародних фестивалів «Калинове літо на Дніпрі» та «Козацькі сурми» в м. Горішні Плавні.

Пісенно-танцювальний ансамбль «Полтава» – лауреат Полтавської обласної премії імені І. П. Котляревського за професійну культурно-освітню, громадську та творчу діяльність, що сприяє розвитку української культури, української класичної та сучасної музики. Потужну концертну діяльність колективу спрямовано на збереження, розвиток і примноження національних і регіональних традицій. Кожен концерт і виступ ансамблю – незабутнє свято музики, пісні й танцю, справжнє торжество українського мистецтва.

Отже, на сьогодні в репертуарі колективу збереглися народно-сценічні танці Полтавщини в постановці В. Перепелкіна, такі як: «Голубок», «Стуколка», «Хрест-вибиванець» у постановці балетмейстера Ніни Уварової; «Женці», «Опішнянські куманці», «Полтавський викрутас». «Дукачі» (Сокіл, 2017, с. 109).

Відомим в Україні та далеко за її межами є Заслужений ансамбль пісні і танцю України «Лтава», який сьогодні названо ім'ям його фундатора Валентина Міщенка. Диригент і композитор створив колектив після закінчення Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського (нині – Національна академія музики України ім. П. І. Чайковського). Він керував хоровою групою ансамблю, а танцювальною опікувався Олександр Гвоздь. Навчаючись у консерваторії, В. Міщенко мріяв створити колектив, який би підніс великий трилисник народного мистецтва: 1) пісню, 2) музику, 3) танець. Надихав В. Міщенка приклад відомого в Україні етнографа Василя Верховинця – засновника театрального вокально-хореографічного ансамблю «Жінхоранс» у Полтаві.

Репертуар ансамблю «Лтава» складався з пісень і танців, що побутували на Полтавщині. В. Міщенко цілеспрямовано проводив потужну фольклорну та аранжувальну діяльність: їздив по селах, відшукував старожилів, записував від них пісні, а потім, талановито обробивши їх свіжими й яскравими гармонічними фарбами, надавав їм нового життя, рятуючи від забуття чи спотворення. Пісні та вокально-хореографічні композиції, мов дорогі діаманти, знову спалахували на концертах у прекрасному виконанні ансамблю пісні і танцю «Лтава» під керівництвом В. Міщенка (Легка, 2003, с. 91-92).

Справу відомого митця гідно продовжила випускниця кафедри музики ПНПУ імені В. Г. Короленка Наталія Іванова – художній керівник колективу (2010-2023 рр.), а з 2023 року – балетмейстер колективу Олена Кулько. У 2013 році Заслужений ансамбль пісні і танцю «Лтава» презентував країну на Міжнародному фестивалі «Дні України в Грузії» в містах Батумі та Кобулетті; 2014 року здобув два Дипломи I ступеня у конкурсі «Тріумф-фест» (м. Умань) і «DanceSongFest» (м. Харків); 2015 року отримав Гран-прі на Міжнародному конкурсі «Pattison-15»

у м. Чинадієве (Західна Україна); 2016 року взяв участь у Всеукраїнському різдвяному фестивалі «Велика коляда» (м. Львів) та в телепроекті «Фольк-мюзік» на Першому національному телебаченні (м. Київ) тощо. У його репертуарі зберігаються найкращі зразки полтавського танцювального мистецтва – «Рогоза», «Санжарівка», «Василечки», «Сорочинський ярмарок».

У 1979 році на базі ПНПУ імені В. Г. Короленка за ініціативи ректора І. А. Зязюна було засновано хореографічний колектив «Весна». Його художнім керівником став один із провідних хореографів Полтави Володимир Гаврилук, а першими учасниками – студенти різних факультетів інституту. Обравши провідним напрямом своєї творчості народну сценографію, колектив перетворився на мистецьку лабораторію для підготовки танцюристів – майбутніх учителів хореографії (Легка, 2003, с. 110).

У 1986-1996 роках ансамблем керував досвідчений хореограф, балетмейстер, засновник багатьох танцювальних колективів, заслужений працівник культури України Володимир Білошкурський (нині – доцент кафедри хореографії Українського державного університету імені М. П. Драгоманова). Завдяки його професійній майстерності «Весна» 1988 року здобула почесне звання «народний самодіяльний колектив», гастролювала в Австрії, Німеччині, Польщі. Керівниками ансамблю в різні роки були О. Нікішов, О. Живолуп, заслужений артист України В. Перепелкін, з 2004 року – доцент кафедри хореографії ПНПУ імені В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України Лілія Пригода.

Визначальним критерієм творчої досконалості колективу є його гастрольно-конкурсна діяльність. За останні п'ятнадцять років ансамбль взяв участь у 36-ти фестивалях-конкурсах різного рівня й неодноразово ставав лауреатом і переможцем міжнародних, всеукраїнських і обласних конкурсів хореографічного мистецтва, зокрема дворазовим володарем Гран-прі Всеукраїнського конкурсу «Барвистий віночок» (м. Дніпро, 2006, 2011 рр.); здобув Гран-прі на Міжнародних мистецьких конкурсах «Танцюючий бриз» (м. Керч, Автономна Республіка Крим, 2011), «DanceSongFest» (м. Харків, 2015 р.), «Морський зорепад» (м. Одеса, 2018 р.) (Сокіл, 2017, с. 111).

Ансамблю «Весна» неодноразово аплодували глядачі Болгарії, Македонії, Польщі, Словаччини, Туреччини, Угорщини. Він займає активну патріотично-громадську позицію, постійно пропагує народну хореографію, сприяє вихованню молоді, у своїй творчості надає перевагу рідному українському танцю, зокрема й Полтавщини («Барви України», «Василечки», «Чебатуха»). Головне, що об'єднує учасників колективу, – любов до народного хореографічного мистецтва, яку вони дарують своїм глядачам.

У вересні 2007 року на базі факультету фізичного виховання ПНПУ імені В. Г. Короленка Людмила Сокіл (одна з авторів статті) створила ансамбль українського танцю «Козацькі забави». Учасники колективу – студентська молодь. Репертуар ансамблю складають лише українські народні танці (загальна кількість – біля 15 хореографічних постановок), з-поміж них і танці Полтавщини (*140 років тому народився хореограф...*, 2020). Колектив демонструє високий рівень виконавської майстерності та сценічної культури. 31 травня 2010 року ансамблю «Козацькі забави» присвоєно звання «народний». Він постійно бере участь у різноманітних концертах університетського, міського та обласного рівнів, пропагує українське народне хореографічне мистецтво, виступаючи з сольними концертами в різних навчальних закладах Полтави. «Козацькі забави» – учасник численних всеукраїнських фестивалів і конкурсів (Дніпропетровськ, Каховка, Львів, Маріуполь, Харків). Колектив виконує народні танці різних регіонів України, зокрема «Волинянка», «Кокетка», «Ворітця», «Вулиця», «Закарпатський дівочий», «Капіруш» «Полька-Українка», «Чорноморочка», які знайомлять глядача з розмаїттям української народної хореографії. У репертуарі ансамблю чільне місце належить танцям полтавського регіону – «Полтавські вечорниці», «Полтавський козачок».

Іншим хореографічним колективом авторки статті є зразковий ансамбль «Соколики», географію лауреатства і гастролей якого важко переоцінити (колектив створено 2004 року). До пандемії та масштабного вторгнення росії в Україну найбільш яскравими були виступи на ХХІХ Міжнародному фестивалі танцю «ФЕСТ-2019», ІХ Міжнародному конкурсі хореографічних і вокально-хореографічних колективів «Самоцвіти-2019», де

«Соколики» отримали найвищу нагороду – «Гран-прі» та 1 місце (*Виховані в народних традиціях...*, 2016). У 2019 році хореографічний ансамбль переміг в інтернет-голосуванні на «Приз глядацьких симпатій» у межах Всеукраїнського танцювального онлайн-конкурсу, який проводився за відеозаписами.

Проаналізувавши роботу та досягнення вищеназваних колективів, ми можемо виділити спільне та відмінне в роботі хореографів-педагогів.

Спільним у навчанні народної сценографії є: добровільна участь у колективі; організація загального хореографічного виховання (фізичне виховання тіла, розвиток музично-ритмічного відчуття й танцювальності); створення сприятливих умов для комунікативної інтеграції учасників колективу; навчально-пізнавальна, рекреаційно-гедоністична (поновлення сил, підвищення емоційного тону тощо) та творча спрямованість занять.

Відмінність у навчанні народній сценографії в різних танцювальних колективах полягає в: обсязі сформованості хореографічних умінь і навичок учасників колективу (від початкового до професійного рівня виконання); наявності та кількості навчальних занять із різних видів хореографії (класична, сучасна, бальна та ін.) та допоміжних дисциплін (акторська майстерність, акробатика, спів, гра на музичних інструментах та ін.); участі в суспільному житті закладу, міста, області, країни; репертуарній політиці вчителів-хореографів; розмаїтті педагогічних моделей навчання танцювального мистецтва, зокрема й у закладах позашкільної освіти.

Висновки. Отже, проаналізувавши традиції української народної сценографії Полтавщини в педагогічній роботі хореографів-постановників і сучасний стан народно-сценічної хореографічної культури Полтавщини, ми можемо зробити такий висновок: у Полтавській області функціонує чимала кількість професійних і аматорських колективів, які не лише зберігають регіональну хореографічну культуру, а й примножують її. Провідними колективами, що демонструють свою майстерність на вітчизняному та світовому рівнях, є пісенно-танцювальний ансамбль «Полтава» Полтавської обласної філармонії, Заслужений самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Лтава» імені В. Міщенка,

танцювальна група українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка, народний ансамбль українського танцю «Козацькі забави», зразковий хореографічний ансамбль «Соколики» та багато інших.

Перспективою подальших досліджень вважаємо:

1) укладання практичних рекомендацій щодо підготовки педагогів-хореографів до роботи з народною сценографією в закладах позашкільної освіти; 2) систематизація, розробка та впровадження специфічних методів підготовки хореографічного твору з урахуванням унікальних особливостей народної сценографії Полтавського регіону.

Список використаної літератури

- Ансамбль «Соколики». Спілка шанувальників польської культури на Полтавщині. *Organizacje Polonijne*. Взято з <http://poltawa.byethost5.com/sokoliki.html?i=1>
- Білошкурський, В. С. (2019). Ніна Уварова – Березина полтавського танцю. *Хореографічна культура і освіта: проблеми та перспективи*: зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 86-90). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Білошкурський, В. С., Шалапа, С. В., Перепелкін, В. В. (2014). *Танцювальне мереживо Полтавського краю*: зб. хореографічних матеріалів. Київ: Нац. академія керівників кадрів культури і мистецтв.
- Виховані в народних традиціях: зразковий хореографічний ансамбль «Соколики». (2016). *Новини Полтави*. Взято з <https://topnews.pl.ua/other/2016/06/17/64593.html>
- Дем'янко, Н. Ю. (2012). *Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця*: монографія. Полтава: АСМІ.
- Єфімов, В. (2019). Розвиток українського народно-сценічного танцю ХХ – початку ХХІ століття як невід'ємна частина світової хореографії. В кн. *Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 39-41). Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава.
- Легка, С. А. (2003). *Українська народна хореографічна культура ХХ століття*. (Дис. канд. іст. наук). Київ.
- Литвиненко, А. І. (2001) Березина Полтавського танцю. В кн. Михайлик, П. Я. (Ред.). *Піснями й танцями уславлена Полтава* (с. 15-17). Полтава: Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка.
- Сокіл, Л. М. (2017). Хореографічна культура Полтавщини як одна з складових при вивченні дисципліни «Теорія і методика викладання українського народно-сценічного танцю». *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2 (307), 1, 107-111.
- 140 років тому народився хореограф, композитор і фольклорист Василь Верховинець, життя і діяльність якого пов'язані з Полтавщиною. (2020). *Інтернет-видання «Полтавщина»*. Взято з <https://poltava.to/project/5889/>
- Libraria: Архів української періодики онлайн*. Взято з <https://libraria.ua/>

Lyudmila Sokil, Iryna Tsebriy

PRESERVATION OF THE TRADITIONS OF THE UKRAINIAN FOLK SCENOGRAPHY OF THE POLTAVIA REGION IN THE PEDAGOGICAL WORK OF THE CHOREOGRAPHERS-PRODUCERS

The article deals with the preservation of the tradition of Ukrainian folk scenography of the Poltava region in the pedagogical work of choreographers-directors, the peculiarities of the creative direction of each of the choreographic collectives of the Poltava region, the history of their formation and the form of making talented leaders. The authors highlight the common and distinctive features of the work of these collectives and analyze and compare the specifics of choreographic and vocal-choreographic productions. The article reflects unique figures that revived not only the Poltava regional dance but also the dance culture of Ukraine in general. Performances of Poltava folk ensembles in Estonia, Poland, Germany, France, and other countries near and far abroad, recognition of them and their repertoire on the world stage proves the value of Ukrainian folk scenography.

The difference in the teaching of folk scenography in various types of amateur dance groups consists in the extent of formation of choreographic skills and skills of the members of the group (professional level of performance); the availability and number of training classes in various types of choreography (classical, modern, historical and every day, etc.) and auxiliary (acting skills, acrobatics, singing, playing musical instruments, etc.); creative activity in the social life of the university, the city, the country; created in the repertoire of the team, as well as in various pedagogical models of teachers-choreographers. Having analyzed the traditions of Ukrainian folk scenography of the Poltava region in the pedagogical work of choreographers-directors and the current state of the folk-stage choreographic culture of the Poltava region, we can conclude that in the Poltava region, there is a considerable number of collectives, both professional and amateur, which not only preserve the regional choreographic culture but also multiply it. Today, the leading ensembles that demonstrate their skills at the world level are the Honored Amateur Ensemble of Song and Dance «Ltava» named after V. Mishchenko, the dance group of the folk choir «Kalyna», the Song and Dance Ensemble «Poltava», the folk ensemble of Ukrainian dance «Cossack entertainments», choreographic ensemble «Falcons», etc.

We consider the prospect of further research to be the creation of practical recommendations for training choreographer teachers to work with folk scenography in out-of-school education institutions; the use of specific methods of preparation of a choreographic work, which take into account the unique features of folk scenography of the Poltava region.

Keywords: *Ukrainian folk scenograph; tradition; Poltava Region; choreographers-directors; dance; popularization; cultural treasure.*

References

- Ansambl Sokolyky [Sokolyka Ensemble]. Spilka shanuvalnykiv polskoi kultury na Poltavshchyni. *Organizacje Polonijne*. Retrieved from <http://poltawa.byethost5.com/sokoliki.html?i=1> [in Ukrainian].
- Biloshkurskyi, V. S. (2019). Nina Uvarova – Berehynia poltavskoho tantsiu [Nina Uvarova – Guardian of the Poltava Dance]. *Khoreorafichna kultura i osvita: problemy ta perspektyvy [Choreographic culture and education: problems and prospects]*: zb. materialiv I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 86-90). Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

- Biloshkurskyi, V. S., Shalapa, S. V., & Perepelkin, V. V. (2014). *Tantsiuvalne merezhyvo Poltavskoho kraiu [Dance lace of the Poltava region]: zb. khoreorafichnykh materialiv*. Kyiv: Nats. akademiia kerivnyk kadriv kultury i mystetstv [in Ukrainian].
- Demianko, N. Yu. (2012). *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi v pedahohichnii spadshchyni V. M. Verkhovynetsia [The formation of the national culture of youth in the pedagogical heritage of V. M. Verkhovynets]: monohrafiia*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Lehka, S. A. (2003). *Ukrainska narodna khoreorafichna kultura XX stolittia [Ukrainian folk choreographic culture of the 20th century]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Lytvynenko, A. I. (2001) Berehynia Poltavskoho tantsiu [Guardian of the Poltava Dance]. In: Mykhailyk, P. Ya. (Ed.). *Pisniamy y tantsiamy uslavlena Poltava [Poltava is celebrated with songs and dances]* (pp. 15-17). Poltava: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University [in Ukrainian].
- Sokil, L. M. (2017). Khoreorafichna kultura Poltavshchyny yak odna z skladovykh pry vyvchenni dystsypliny «Teoriia i metodyka vykladannia ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu» [Choreographic culture of the Poltava region as one of the components in the study of the discipline «Theory and teaching methods of Ukrainian folk-stage dance»]. *Visnyk LNU im. Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences]*, 2 (307), 1, 107-111 [in Ukrainian].
- 140 rokiv tomu narodysvia khoreoraf, kompozytor i folkloryst Vasyl Verkhovynets, zhyttia i diialnist yakoho pov'iazani z Poltavshchynoiu [Vasyl Verkhovynets, a choreographer, composer and folklorist, was born 140 years ago, whose life and activities are connected with the Poltava region]. (2020). *Internet-vydannia «Poltavshchyna» [Internet publication "Poltavshina"]*. Retrieved from <https://poltava.to/project/5889/> [in Ukrainian].
- Vykhovani v narodnykh tradytsiiakh: zrazkovyi khoreorafichnyi ansambl «Sokolyky» [Raised in folk traditions: exemplary choreographic ensemble "Falcons"]. (2016). *Novyny Poltavy [News of Poltava]*. Retrieved from <https://topnews.pl.ua/other/2016/06/17/64593.html> [in Ukrainian].
- Yefimov, V. (2019). Rozvytok ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu XX – pochatku XXI stolittia yak nevidiemna chastyna svitovoi khoreorafii [The development of Ukrainian folk stage dance of the 20th – early 21st centuries as an integral part of world choreography]. In *Khudozhni praktyky ta mystetska osvita u kroskulturnomu prostori suchasnosti [Artistic practices and art education in the cross-cultural space of modernity]: materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 39-41). Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava [in Ukrainian].
- Libraria: Arkhiv ukrainskoi periodyky onlain [Archive of Ukrainian periodicals online]*. Retrieved from <https://libraria.ua/>

Одержано 11.03.2024 р. Рекомендовано до друку 05.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 738.3

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306146>

Інна Гуржій, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5364-9650>

ДЕКОРАТИВНА КЕРАМІКА ЯК ГАЛУЗЬ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

У статті схарактеризовано сучасну українську декоративну кераміку, її види (екстер'єрна, інтер'єрна та виставкова), напрями розвитку (традиційна, академічна) та техніки виготовлення. Акцентується, що традиційна декоративна кераміка формується методом ліплення вручну та на гончарному крузі; академічна – методами ліплення, гончарування, відминання чи відливання в гіпсові форми, формування з пласта, 3D друк. Систематизовано методи декорування традиційної кераміки (ангобування, ритування, наліплювання, покриття поливою) та академічної кераміки, де використовуються як традиційні, так і експериментальні методи (розписи окисами металів, розписи солями металів, розпис під поливними фарбами, розпис над поливними фарбами, розпис препаратами дорогоцінних металів і люстрами). З'ясовано, що в академічній кераміці художник не обмежує свої творчі можливості, у традиційній – має триматися регіональних особливостей.

Ключові слова: *кераміка; сучасна кераміка; традиційна кераміка; академічна кераміка.*

Постановка проблеми. Вивчення сучасного українського мистецтва, його популяризація – важлива проблема сьогодення. Ми починаємо усвідомлювати та цінувати здобутки українських митців саме зараз під час повномасштабної війни, коли питання самоідентифікації постає, як ніколи, гостро.

Сучасна українська кераміка відіграє важливу роль в сучасному мистецтві, бо вона продовжує традиції й водночас поєднує новітні ідеї. Традиційними залишаються методи формування й декорування, а також інші технологічні процеси, але сама кераміка набуває іншого змісту. З ужиткової вона перетворюється на виставкову, асоціативну, що несе ідею та має зміст. Нині кераміка почала конкурувати із станковими творами, має складну композицію та форми, повністю втрачає ужитковість

і функціональність та стає повноцінним твором сучасного академічного мистецтва.

Декоративна кераміка незалежної України досить молода, хоча й має потужне традиційне коріння. В Україні сучасну академічну кераміку популяризує Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, створюючи для дослідників і митців умови для вивчення та створення керамічних виробів сучасних напрямів. Зважаючи на те, що кераміка стрімко змінюється, вона потребує глибокого теоретико-мистецтвознавчого аналізу, узагальнення задля прогнозування перспектив її подальшого розвитку. Зараз, як ніколи, необхідно вивчати традиції, відновлювати їх і створювати нове українське декоративне мистецтво, тому теорія і методика вивчення української декоративної кераміки зі студентами мистецьких спеціальностей є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визнаним дослідником вітчизняної кераміки є доктор історичних наук, професор О. Пошивайло (2021a, 2021b). Велику увагу вивченню сучасного мистецтва України приділяє відомий мистецтвознавець В. Ханко (1998, 2007), який у своїх працях аналізує процеси формування нових напрямів як традиційного, так і академічного українського мистецтва, зокрема Полтавщини. Кераміка є предметом спеціального дослідження І. Гуржій (2017, 2022). К. Чернявський (2008) висвітлює широкий спектр проблем сучасної архітектурно-художньої кераміки. Т. Бей, І. Гнатишин, П. Ляшкевич, Т. Покотило, Р. Шмигало (2023) розглядають роль кераміки та інших видів мистецтв у культуротворчому процесі України протягом останнього століття.

Мета публікації – проаналізувати декоративну кераміку як галузь сучасного мистецтва.

Методи дослідження. У дослідженні використано метод системно-структурного аналізу та метод теоретичного узагальнення, що дозволили сформулювати ключові поняття, зробити висновки дослідження та визначити перспективи впровадження його результатів у процес професійної підготовки майбутніх митців.

Виклад основного матеріалу. Декоративна кераміка є важливою галуззю декоративного мистецтва, яка має сталі традиції та постійно розвивається в різних напрямках залежно від сучасних мистецьких тенденцій. Вона завжди актуальна та цікава,

має різноманітні техніки й технології, що постійно оновлюються. Перед детальним вивченням поняття «декоративна кераміка» слід визначити сутність тієї галузі, де вона розвивається. Зауважимо, що в різних джерелах розглядалися два поняття: «декоративно-прикладне» та «декоративно-ужиткове мистецтво». У нашому дослідженні вживаємо поняття «декоративне мистецтво», котре є більш загальним.

Декоративне мистецтво – це вид образотворчого мистецтва, що зосереджується на створенні художніх творів традиційного чи академічного напрямку з метою прикрашання та надання їм естетичної привабливості. Ці твори можуть мати як утилітарне, так і суто естетичне призначення. Декоративне мистецтво може існувати в різних жанрах і матеріалах, таких як: кераміка, ткацтво, мозаїка, витинанка та ін. Воно існує для створення образних і оригінальних декоративних елементів, що прикрашають життя та середовище існування людини. Твори декоративного мистецтва можуть мати як ужиткове, так і суто естетичне призначення. Його мета полягає в тому, щоб зробити навколишнє середовище більш привабливим, комфортним та естетично виразним. Отже, декоративне мистецтво – це мистецтво прикрашати.

Декоративна кераміка – це галузь декоративного мистецтва. Декоративна кераміка може бути представлена в різних формах, включаючи вази, панно, тарілки, статуєтки, плитки, модульну кераміку, а також кераміку виставкового характеру, яка не має утилітарного призначення. Ці вироби можуть мати різноманітні декоративні мотиви, такі як: геометричні візерунки, рослинні орнаменти, живописні зображення або абстрактні елементи.

Сучасна українська декоративна кераміка – важлива галузь новітнього декоративного мистецтва, яке розвивалася на основі тисячолітніх традицій і має свої територіальні особливості.

Сучасна декоративна кераміка використовується для створення цікавих дизайнерських елементів у сфері інтер'єру та екстер'єру. По відношенню до середовища її можна поділити на такі види: *екстер'єрна, інтер'єрна та виставкова* (монументальна чи станкового характеру). Наприклад, декоративна кераміка може включати в себе не тільки вази, тарелі, панно, кольорові мозаїки для облицювання стін або підлоги. До неї відносимо також керамічну скульптуру, яка створює атмосферу в парках чи іншому рекреаційному середовищі. Вона яскраво демонструє індивіду-

альний стиль і творчість художника-кераміста, який може створити неповторний, унікальний, оригінальний об'єкт у будь-якому просторі.

Декоративна кераміка має два *напрями розвитку*: *традиційна та академічна* (див. рис.1).

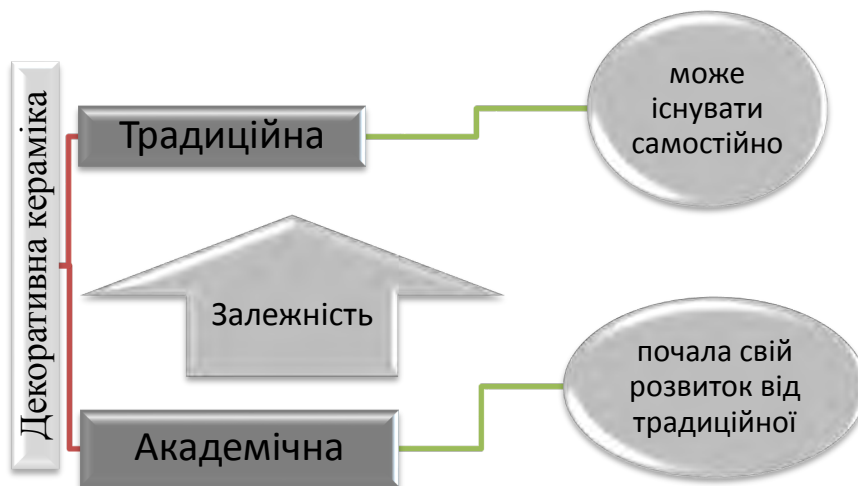

Рис. 1. Поняття «декоративна кераміка» та її складові

Ці два напрями мають тісний зв'язок. Цікаво, що традиційна кераміка може існувати самостійно, вона не повинна залежати від академічної, а академічна кераміка почала свій розвиток від традиційної, тому тією чи іншою мірою наслідує її. Хоча академічна кераміка в ході свого розвитку втратила традиційні особливості, проте точно можна встановити її територіальну приналежність за методами декорування, кольору та глинам. Саме тут проявляються традиційні зв'язки. У час відродження національної свідомості та утвердження незалежності України варто зважати на відновлення та збереження традицій, бо саме той, хто не має минулого, той не матиме й майбутнього. Тому завжди актуально вивчати історію традиційного мистецтва та звертатися до надбань минулого. Нижче розглянемо основні поняття, які допоможуть охарактеризувати традиційну народну кераміку.

Традиційність – наслідування попередніх зразків. Поняття «традиція» як досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління (Білодід, 1979, с. 225).

Традиційна народна кераміка Полтавщини має глибоке коріння. Вона пережила пишній розквіт у кінці XIX – на початку

XX століть і занепад на початку XXI століття. На сьогодні майже не залишилося династій майстрів кераміки, немає кому зберігати традиції. Такі відомі керамісти Опішного, як Василь Омеляненко, В'ячеслав Білик, Гаврило та Явдоха Пошивайли, Михайло Китриш, Олександра Селюченко та інші, що залишили по собі великий здобуток, але не залишилося майстрів, котрі б продовжували їхню справу. На жаль, у квітні 2022 року пішов із життя гончар з Опішного Сергій Островний, уся творчість якого була спрямована на розвиток українського народного мистецтва, його роботи були втіленням гончарних традицій. На правду, в Опішному нині є сім'я майстрів народної кераміки Шкурпелів, Олександр і Анатолій, які провадять мистецьку справу і зберігають традиції.

Ремесло, на нашу думку, має малу долю творчості, це знання та вміння, що передаються з покоління в покоління від батька до сина як професія. Ремісник може віртуозно виконувати ті традиційні форми, яких його навчили, але творити щось своє – це справа художника. Коли художник досконально володіє ремеслом, тоді народжуються справжні шедеври народного мистецтва, головне – зберегти традиційність.

На жаль, у сучасній українській кераміці виникли нові явища, котрі можна назвати «псевдотрадиційними». Так, розглядаючи твори сучасних керамістів Полтавщини, які намагаються наслідувати народні мотиви у своїх роботах, виникає відчуття, що в якийсь момент вони втратили зв'язок поколінь. Навіть віртуозно виконані вироби, які ми називаємо народною керамікою, позбулися традиційних форм, пропорцій і автентичного декору.

Для ефективного вирішення питання традиційності сучасної кераміки треба ознайомитися з колекціями народної кераміки музеїв регіону: Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського та Миргородського краєзнавчого музею імені Опанаса Сластьона. Можна дослідити колекції й інших музеїв, бо керамічне виробництво було дуже поширене в регіоні й кожен музей має свої зібрання.

Автентичний – справжній, дійсний, який походить із першоджерела, відповідає оригіналові зразків (Білодід, 1979, с. 10).

Узагальнюючи розглянуті вище поняття, дамо визначення *традиційній декоративній кераміці* – це вид декоративної кераміки, що використовує методи, техніку та мотиви, які передаються з покоління в покоління і зберігаються в певній культурі або на певній території протягом тривалого періоду. Вона є важливою складовою культурної спадщини багатьох народів і етнічних груп. Вона показує особливості культурного контексту, релігійних або міфологічних уявлень, соціальних або історичних подій, які характеризують певну спільноту.

Традиційна українська декоративна кераміка має не лише естетичну цінність, але й культурну значимість. Вона повністю зберігає традиції, історію та ідентичність певної спільноти, а також сприяє розвитку мистецтва та ремесел у цьому напрямку.

Сьогодні українська кераміка продовжує розвиватися і привертає увагу як українських, так і іноземних митців. Твори української сучасної кераміки стали популярними предметами декору та творами мистецтва, що надають український колорит і витонченість будь-якому простору. Новий напрямок кераміки, який зараз інтенсивно розвивається, – це академічна кераміка.

На нашу думку, українська *академічна кераміка* – напрям у сучасному українському мистецтві, що поєднує в собі традиційні техніки та мотиви української кераміки із сучасними художніми підходами та інноваціями. Цей напрям виник зусиллями науковців-експериментаторів, технологів і художників, які співпрацюють з університетами, академіями та керамічними майстернями.

Українська академічна кераміка характеризується високим рівнем майстерності, технічною обізнаністю та естетичною вишуканістю. Вона поєднує в собі високу якість виготовлення, досконалість форми та деталей, а також глибоке розуміння культурних, історичних та естетичних аспектів українського мистецтва.

В академічній декоративній кераміці застосовують різні традиційні техніки, такі як ліплення, покриття поливою, розписування та випалювання, але з використанням різних нових матеріалів та експериментальних підходів. Вона може включати вироби, які відображають традиційні українські мотиви, символіку та орнаменти, але в нестандартних формах або з використанням нетрадиційних матеріалів.

Сучасна українська академічна кераміка стимулює творчу свободу та індивідуальний підхід митця до твору. Вона дозволяє художникам виражати свою особистість, експериментувати з формами, текстурами, кольорами та техніками, що надає кераміці нового життя та визначає її місце в розмаїтті сучасних мистецтв.

Українська академічна кераміка відображає особливості розвитку сучасного українського мистецтва та робить свій внесок у художній процес. Твори декоративної академічної кераміки представлені в художніх галереях, музеях, виставках і конкурсах, а також використовуються для оздоблення унікальних дизайнерських середовищ.

Отже, українська академічна кераміка поєднує в собі традицію, інновації та творчість, розкриваючи нові можливості для виразності та поступу цього виду мистецтва в Україні.

Техніки виготовлення сучасної декоративної кераміки можна розділити на: формування та декорування. Розглянемо відмінності академічної та традиційної кераміки згідно з технологічними процесами виготовлення.

Формування чи формоутворення як надання виробу форми може бути різним для традиційної та академічної декоративної кераміки (див. рис. 2).

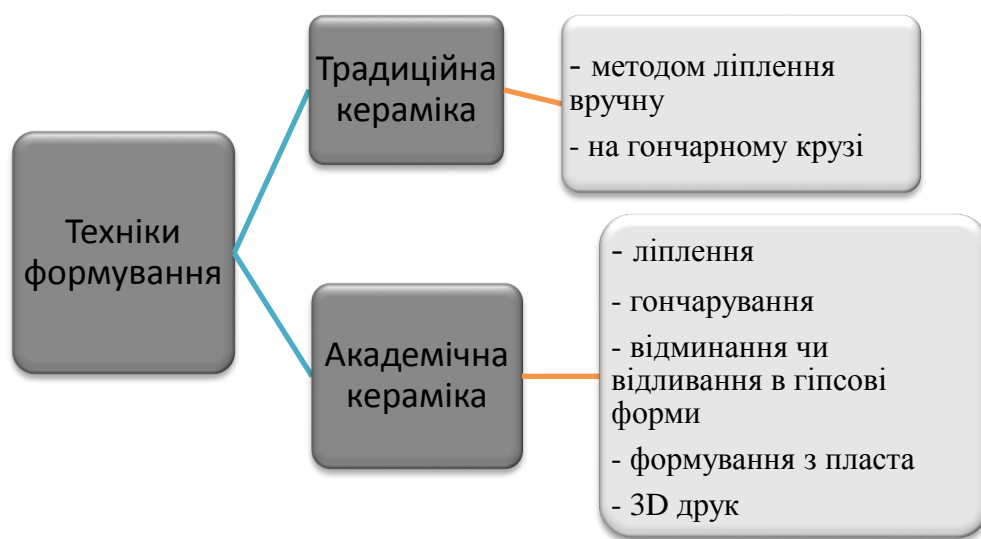

Рис. 2. Порівняння методів формування традиційної та академічної кераміки

Декорування сучасної декоративної кераміки досить різноманітне, але *традиційні* методи залишаються незмінними. Для академічної декоративної кераміки використовуються як традиційні, так і експериментальні сучасні методи декорування (див. рис. 3).

При цьому в традиційній українській декоративній кераміці не використовують одночасно декілька методів декорування, а в академічній може застосовуватися водночас увесь спектр описаних методів.

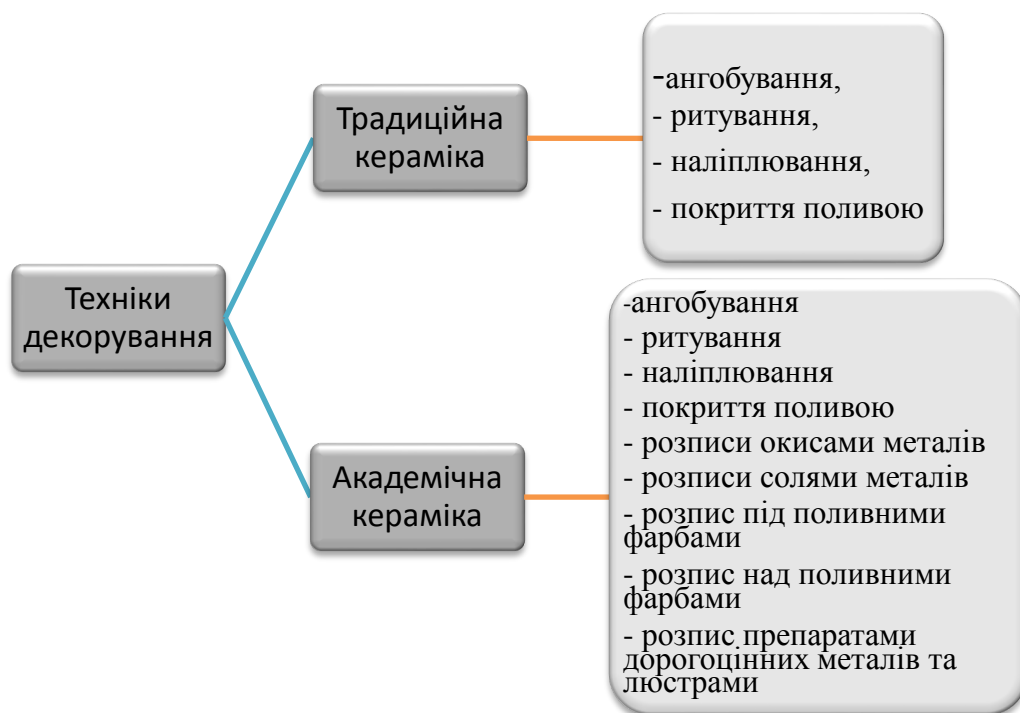

Рис. 3. Порівняння методів декорування

Щодо *матеріалів*, то в традиційній сучасній декоративній кераміці використовують гончарні низькотемпературні глини (950-1100°C) та майолікові маси. В академічній можуть бути застосовані такі матеріали: фаянсові маси, фарфорові маси, майолікові маси, шамотні маси, кам'яні маси (див. нижче рис. 4).

Декорування кераміки виконується по сирому виробу чи випаленому черепку. Для традиційної кераміки, сирий черепок декорується методом ритування, наліплювання та ангобування. Випалений виріб поливають одноколірною поливою. Для академічної кераміки декорування сирого виробу може

виконуватись методом ритування, вирізування, нанесення відбитку штампом, наліплювання рельєфу, ангобування, розпис пігментами, солями металів. Випалений виріб розписують підполивними фарбами та кольоровими поливами. Також для академічної кераміки існує надполивний розпис та третій декоративний випал.

Тобто, в академічній кераміці художник не обмежує свої можливості, він не зв'язаний традиційними методами декорування, а може робити все, що нафантазує. У традиційній кераміці митець має дотримуватися регіональних особливостей у методах декорування та формування.

Рис. 4. Порівняння використання матеріалів (мас і глин) для виготовлення традиційної та академічної кераміки

Чи можна вирізнити з цих видів якийсь більш художній і професійний? Ні, обидва існують на високому професійному рівні та мають загальну вимогу – навчання. Але в традиційній кераміці на перше місце виходить ремесло, кераміст може й не бути художником, а віртуозно виконувати зразки традиційного посуду. В академічній кераміці важливіше мати художній задум, а не лише досконале виконання твору. Головним у декоративному керамічному виробі постає не сам твір, а його концепція, зміст, задум митця.

Декоративна кераміка в сучасному декоративному мистецтві відіграє притаманну їй головну роль – поєднання фігуративного і абстрактного. Вона сформувалася як щось середнє між скульптурою та живописом. Абстрактні форми набули асоціативності, вони виражають ідею та зміст. Частіше за все мистецькі твори не мають фігуративного реалістичного наповнення, а є абстрактною композицією.

Нині декоративна академічна кераміка позбулася своєї ужитковості, змінила напрямок. Вона стала виставковою, втративши утилітарний зміст. Її головна ідея – донести послання митця, його ідею та думки.

Паралельно існує і традиційна кераміка, яка залишається утилітарною, але дуже сучасною.

Безліч зарубіжних країн почали вивчати невідому для них українську культуру в добу відродження нашої нації, національної свідомості та культури. Весь світ переконався в багатстві українських традицій і сучасних мистецьких напрямів. Багато художників-керамістів беруть участь у міжнародних симпозиумах, популяризують українську кераміку в світі та переймають досвід відомих керамістів. Процес застосування зарубіжної мистецької практики дещо перешкоджає самоідентичності, але, безсумнівно, насичує українську декоративну кераміку новими методами формування та декорування.

Висновки. Отже, нами розглянуто ключові поняття порушеної проблеми («декоративне мистецтво», «декоративна кераміка», «традиційна кераміка», «академічна кераміка», «ремесло»); схарактеризовано сучасну українську декоративну кераміку, її види (екстер'єрна, інтер'єрна та виставкова), напрями розвитку (традиційна, академічна), техніки та матеріали. Здійснено порівняльний аналіз традиційної та академічної декоративної кераміки, виокремлено характерні особливості останньої. Систематизовано методи декорування та формування української декоративної кераміки. Головна відмінність академічної кераміки полягає в тому, що художник не обмежує своїх творчих можливостей, а традиційна вимагає від митця дотримання усталених регіональних особливостей.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо в детальному вивченні технологічних процесів сучасної декоративної кераміки з урахуванням досвіду українських і закордонних художників-керамістів. Результати дослідження впроваджено в процес вивчення студентами навчальних дисциплін «Сучасна українська кераміка», «Технологія кераміки», а також у розробку нових освітніх компонентів, що стосуються опанування сучасного декоративного мистецтва України.

Список використаної літератури

- Білодід, І. К. (Ред.). (1979). *Словник української мови* (Т. 10: Т-Ф). Київ: Наук. думка.
- Гуржій, І. (2017). Принципи удосконалення середовища рекреаційних систем засобами художньої кераміки. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2 (1), 145-151.
- Гуржій, І., Коршунов, Д. (2022). Сучасна монументальна керамічна скульптура в рекреаційному середовищі. В кн. *Estetika i etika педагогічної дії*: зб. наук. пр. (Вип. 26, с. 130-136). Полтава; Київ.
- Пошивайло, О. (2021а). *Національний симпозиум монументальної кераміки «гіганти незалежної України»*: альбом-каталог. Опішне: Українське народознавство.
- Пошивайло, О. (2021б). *Міжнародне Бієнале художньої кераміки імені Василя Кричевського. 2019*: каталог. Опішне: Українське Народознавство.
- Ханко, В. М. (1998). Художньо-промисловий інститут у Миргороді. В кн. *Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області*: матеріали наукової конференції (с. 131-146). Полтава.
- Ханко, В. М. (2007). Керамічні вироби миргородців (перша половина ХХ ст.). *Образотворче мистецтво*, 1, 112-114.
- Чернявський, К. В. (2008). Психофізіологія сприйняття людиною елементів художньої кераміки в інтер'єрах лікувальних закладів. В кн. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. (Вип. 14, с. 150-158). Харків.
- Шмигало, Р., Покотило, Г., Ляшкевич, П., Гнатишин, І., Бей, Т. (2023). *Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ-ХХІ століть*: навч. посіб. Львів: ЛНАМ; Тернопіль: Мандрівець.

Inna Gurzhii

DECORATIVE CERAMICS AS A BRANCH OF MODERN ART

The article examines decorative arts as a type of visual arts that focuses on works of art creation, with the aim of decorating and giving them aesthetic appeal, as well as objects of a purely exhibition nature.

Decorative ceramics are divided into the following types: exterior, interior, and exhibition, and have two directions of development: traditional and academic.

Modern Ukrainian decorative ceramics is characterized as an essential branch of decorative arts that developed based on millennial traditions and has its territorial features. It has been found that the technique of making modern decorative ceramics can be divided into forming and decorating.

Traditional decorative ceramics are formed by the method of sculpting by hand and on the potter's wheel. Academic ceramics have broader possibilities of formation, such as sculpting, pottery, pressing or casting in plaster molds, layer formation, and 3D printing.

The decoration of modern decorative ceramics is quite diverse, but the traditional techniques remain unchanged. They are engobe, ceremony, pasting, smearing with water.

For academic decorative ceramics, a variety of decoration methods, both traditional and experimental, are used. The methods are the following: engobing, etching, pasting, coating with water, painting with metal oxides, painting with metal salts, painting under watercolor paints, painting over watercolor paints, painting with precious metal products and chandeliers

It has been found that the artists do not limit their possibilities in academic ceramics. They are not bound by traditional decoration methods. Artists can do whatever they fantasize about, while in traditional ceramics, they must stick to regional features in the methods of decoration and formation.

Keywords: *ceramics; modern ceramics; traditional ceramics; academic ceramics.*

References

- Bilodid, I. K. (Ed.). (1979). *Slovník ukraínskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 10: T-F). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Cherniavskiy, K. V. (2008). Psykhofiziologhiia spryiniattia liudynoiu elementiv khudozhnoi keramiky v interierakh likuvalnykh zakladiv [Psychophysiology of human perception of artistic ceramic elements in the interiors of medical institutions]. In *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts]: zb. nauk. pr. (Is. 14, pp. 150-158)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Gurzhiy, I. (2017). Pryntsypy udoskonalennia seredovyshcha rekreatsiinykh system zasobamy khudozhnoi keramiky [Principles of improving the environment of recreational systems by means of artistic ceramics]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenkaю Pedahohichni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences]*, 2 (1), 145-151 [in Ukrainian].
- Gurzhiy, I., Korshunov, D. (2022). Suchasna monumentalna keramichna skulptura v rekreatsiinomomu ceredovyshchi [Modern monumental ceramic sculpture in a recreation environment]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. pr. (Is. 26, pp. 130-136)*. Poltava; Kyiv [in Ukrainian].
- Khanko, V. M. (1998). Khudozhno-promyslovyi instytut u Myrhorodi [Art and Industrial Institute in Myrhorod]. In *Arkhivnyi zbirnyk do 80-richchia Derzhavnogo arkhivu Poltavskoi oblasti [Archive collection for the 80th anniversary of the State Archive of the Poltava Region]: materialy naukovoi konferentsii (pp. 131-146)*. Poltava [in Ukrainian].
- Khanko, V. M. (2007). Keramichni vyrobny myrhorodtsiv (persha polovyna XX st.) [Ceramic products of Myrhorod residents (first half of the 20th century)]. *Obrazotvorche mystetstvo [Art]*, 1, 112-114 [in Ukrainian].
- Poshyvailo, O. (2021). *Mizhnarodne Biiennale khudozhnoi keramiky imeni Vasylia Krychevskoho. 2019 [Vasyl Krychevskiy International Art Ceramics Biennale]: kataloh. Opishne: Ukrainske Narodoznavstvo [in Ukrainian]*.
- Poshyvailo, O. (2021). *Natsionalnyi sympozium monumentalnoi keramiky «hianty nezaleznoi Ukrainy» [National Symposium of Monumental Ceramics "Giants of Independent Ukraine"]*: albom-kataloh. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo [in Ukrainian].
- Shmyhalo, R., Pokotylo, H., Liashkevych, P., Hnatyshyn, I., & Bei, T. (2023). *Mystetska osvita y mystetstvo v kulturotvorchomu protsesi Ukrainy XX-XXI stolit [Art education and art in the cultural process of Ukraine in the 20-21 centuries]: navch. posib. Lviv: LNAM; Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian]*.

Одержано 07.04.2024 р. Рекомендовано до друку 22.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 37:069(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306154>

Наталія Філіпчук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1023-923X>

Ольга Железник, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6971-7822>

РОЗВИТОК ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано типи, форми роботи і перспективи діяльності сучасних шкільних музеїв в Україні. Констатовано, що музеї при закладах освіти мають тривалу історію й стали традиції освітньої, творчої, просвітницької діяльності. З'ясовано, що в сучасних соціально-історичних умовах освітня діяльність шкільних музеїв ґрунтується на використанні інноваційних форм і методів роботи. Узагальнено принципи діяльності шкільних музеїв та представлено цінний досвід сучасного музейного шкільництва в Україні.

Ключові слова: музей; шкільний музей; навчальний заклад; інноваційні засади; навчально-виховний комплекс; Концепція НУШ; музейна педагогіка.

Постановка проблеми. В Україні протягом тривалого часу триває краєзнавча та пам'яткознавча робота з учнівською молоддю й осередками цієї просвітницької діяльності є музеї при закладах освіти. Мета створення та функціонування шкільних музеїв – збереження та вивчення пам'яток історії, популяризація культурних традицій, звичаїв народу, вшанування пам'яті відомих земляків. У процесі музейних уроків і позакласних заходів у просторі шкільних музеїв учасники освітнього процесу залучаються до збереження матеріальної і нематеріальної спадщини попередніх поколінь.

В Україні впродовж майже століття створені й діють тисячі музеїв при закладах освіти. Незалежно від типу (середня загальноосвітня школа I-III ступенів, ліцей, колегіум тощо) за музеями при навчальних закладах закріпилась назва «шкільні», які є складовою сучасного освітнього-культурологічного середовища України, оптимально організованим середовищем для навчання школярів шляхом використання потенціалу музейної педагогіки.

Функціонування шкільних музеїв регулюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 р. №1195, яким затверджено Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Організаційно-методичне керівництво діяльністю шкільних музеїв здійснює єдиний профільний позашкільний заклад – Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. Шкільні музеї, на відміну від державних, не є юридичними особами (*Про затвердження положень про музеї...*, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню, аналізу діяльності шкільних музеїв в Україні присвячені роботи Л. Гайди (2012), О. Міхна (2020), М. Щербаченка, О. Дудар та ін. У наукових працях С. Майко, Т. Ремех, Є. Пащенко (2020), К. Постової (2020) розглядаються принципи організації роботи шкільних музеїв як освітнього простору, просвітницького ресурсу та форми неформальної освіти. І. Єрко, Н. Мельник (Чир), Р. Качаровський, О. Антипюк, В. Громовий, Н. Мінакова та інші присвятили дослідження перспективам розвитку шкільних музеїв на семінарах з музейної педагогіки та науково-практичних конференціях, у публікаціях. С. Посохов досліджував роль музею при вищому навчальному закладі. І. Медведева зосереджувала увагу на проблемах організації ефективної соціально-педагогічної діяльності музеїв вищих технічних навчальних закладів. Методологічним засадам, на яких ґрунтується діяльність шкільних музеїв, вивченню досвіду їх роботи присвячені праці Л. Гайди (2012). Провівши ґрунтовні дослідження діяльності шкільних музеїв, науковиця уклала Каталог музеїв при навчальних закладах України. На сайті Педагогічного музею України створено електронний ресурс «Меморіальні музеї при навчальних закладах України», мета якого – оприлюднення для широкого загалу відомостей про присвячені життю й діяльності відомих земляків музеї при навчальних закладах України задля формування «позитивного іміджу цих музеїв і розвитку традиційних та інноваційних методик музейної педагогіки» (*Меморіальні музеї...*, 2024).

Попри низку публікацій, що висвітлюють досвід роботи шкільних музеїв, недостатньо дослідженими залишаються меморіальні музеї при навчальних закладах, присвячені пам'яті

героїв-оборонців України, зокрема тих, хто загинув унаслідок збройної агресії росії протягом 2014-2024 рр.

Мета статті – схарактеризувати роль шкільних музеїв в Україні на основі досвіду сучасного музейного шкільництва.

Методи дослідження: *історико-педагогічний аналіз* – для з'ясування витоків становлення шкільних музеїв; *аналіз документів* – для вивчення якісних освітніх практик функціонування сучасних шкільних музеїв; *систематизація* – для узагальнення принципів функціонування шкільних музеїв на основі потенціалу музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. В Україні діє понад 4 тисячі шкільних музеїв різного спрямування, серед них – краєзнавчі, мистецтвознавчі (художні), меморіальні, літературні, природознавчі та ін. Зародження шкільного музейництва України відслідковуються наприкінці XIX – початку XX ст. У 1900 – 1920-ті рр. з'явилися педагогічні музеї (музеї наочних посібників), що створювалися для ефективно організації навчального процесу з метою застосування наочного методу навчання. Цей процес відображено в численних публікаціях у фаховій педагогічній періодиці. У 1930 – 1940-х рр., у зв'язку з розвитком шкільного краєзнавства, окреслилася тенденція створення краєзнавчих музеїв. Форми і методи роботи в музеях навчальних закладів відповідали меті створення експозицій – здійснення музейно-педагогічної діяльності. Навчально-виховні заходи на експозиціях відбуваються на теоретико-методичних засадах музейної педагогіки.

Збереження й вивчення пам'яток природи, історії, культури та побуту – завдання функціонування краєзнавчого музею. Шкільні музеї, особливо в сільській місцевості, стали осередками збереження історії, культурних традицій. Використання потенціалу музеїв як освітнього простору сприяло виникненню феномену музейної педагогіки. Родоначальником музейної педагогіки вважається Г. Фройденталь (1905–1990), він цей термін сформулював у праці «Музей – освіта – школа» (1931). Займаючись дослідженням проблеми взаємодії музеїв та освітніх закладів, науковець розробив методику роботи зі школярами, що передбачає попередню підготовку учнів до роботи в музеї, практичну роботу безпосередньо в музеї й закріплення здобутих знань і вражень.

Зазначимо, що меморіальні музеї при навчальних закладах є простором для реалізації патріотичного виховання учнів на основі особистісно орієнтованого підходу із застосуванням різних форм практичної діяльності. Приклад сучасних героїв України, як і їхніх попередників (козаків, січових стрільців, воїнів УПА та інших борців за волю України) сприяє формуванню в молодого покоління якостей свідомих громадян, патріотів своєї країни.

Цікавим є досвід сучасних дослідників, які систематизували дослідження українських педагогів, краєзнавців, вивчаючи їх професійну діяльність у контексті розвитку музейної справи, музейного шкільництва. Співробітники Педагогічного музею України здійснили ретроспективний аналіз діяльності С. Русової, М. Биковця, П. Сапухіна, Н. Мірзи-Авакянц, О. Булдовського та ін. Так, відома педагогиня, фахівчиня в галузі дошкільного виховання, громадська діячка Софія Русова (1856–1940) у праці «Позашкільна освіта. Засоби її переведення. Лекції, читані на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту» (1918) (лекція №10 «Музеї. Екскурсії») згадує про музей педагогічного типу: «...Педагогічний мандрівний, – він розсилає на час по школам різні знаряддя, наочні прилади, картини, мапи, зразки ґрунту і т. ін. Сі музеї закладаються земствами, або якими-небудь освітніми товариствами... Сі музеї корисні більш за все для вчителів» (цит. за: Рудницька, 2021). Михайло Биковець (1894-1937), український письменник, громадський діяч і педагог, пропагував ідею створення шкільного музею: «Екскурсія мусить розвинути в учнях самодіяльність і інтерес до самостійної праці. На кожній екскурсії учень повинен виконувати певну обов'язкову для нього працю заздалегідь визначену спільно з керовником.... Інтерес до екскурсій і праці на них зміцнюється одержанням реальних наслідків у вигляді плакатів, колекцій, гербаріїв і утворенням шкільного музею із всього цього... Екскурсії і музей мають самий тісний зв'язок і взаємно допомагають одно одному» (цит. за: Рудницька, 2021).

В. Гайдей, О. Міхно (2020) з'ясували, що педагог, засновник одного з перших в Україні шкільних краєзнавчих музеїв Павло Сапухін (1893–1970) обґрунтував алгоритм дій педагога-керівника шкільного краєзнавчого музею: «Ми гадаємо, що живі шматочки педагогічної дійсності, хоч якби вони не були біднішими супроти відповідної до них педагогічної теорії, мають, проте, свою

становчу цінність на терезах педагогічних шукань. ...Лише через знайомство з поодинокими, хай навіть і невдалими, хай і не всюди вмотивованими спробами, можна, кінець-кінцем, натрапити на вірну путь у новій подекуди справі – організації пришкільних музеїв» (цит. за: Гайдей, Міхно, 2020).

Педагогиня, історикиня Наталя Мірза-Авакянц (1888–1940) у статті «Історичні екскурсії, їх значення й методика» («Вільна українська школа», 1918-1919, №2-3) акцентувала увагу на значенні краєзнавчих екскурсій у формуванні світоглядних, національних цінностей молоді: «Огляд старовини на екскурсіях утворює місток між минулим та сучасним життям, історія перестає бути відірваною від ґрунту і набуває міцного коріння.», «...екскурсії викликають і виховують інтерес до минулого, екскурсії цікавість мають величезну і для дітей і для дорослих, надто яскравий матеріал вони дають, надто багато вносять нового, в'яснюють незрозуміле» (цит. за: Гайдей, Міхно, 2020).

Ідеї українських педагогів, реформаторів у сфері шкільного музейництва розвивалися впродовж багатьох десятиліть. Нині в Україні реформується система діяльності музеїв при закладах освіти, постійно оновлюється та оптимізується зміст їх діяльності, упроваджуються цікаві форми музейної педагогіки в навчально-виховний процес. На думку О. Дудар (2014), музеї при навчальних закладах є творчою лабораторією навчання і виховання учнів. Відповідно актуалізується проблема впровадження потенціалу музейної педагогіки, що функціонує на межі музеєзнавства, психології й педагогіки та має важливе значення для інтелектуального, творчого, світоглядного, етичного, естетичного розвитку учнів. Завдяки своїй специфіці (навчання на матеріалах, що мають історичну, культурну цінність) навчання засобами музейної педагогіки сприяє всебічному розвитку особистості учня, формуванню у нього ціннісного ставлення до світу, мистецтва, культури.

Схарактеризуємо принципи функціонування шкільних музеїв у контексті реформування шкільної освіти в Україні. Діяльність шкільного музею як едукативного майданчика повинна відповідати сучасній соціокультурній парадигмі освіти, принципам, на яких ґрунтується реформа Нової української школи (далі – НУШ). Мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини (*Нова українська школа*). На переконання Є. Пашенка та

К. Постової (2020), шкільні музеї створюються та працюють на принципах науковості, інтеграції, наочності та демонстрації, дослідницького, практичного, творчого підходів, гуманності, наступності, динамічності, систематичності:

- принцип науковості унормовує дотримання наукового рівня подання інформації. Усі експонати музею мають достовірно відображати дійсність і пояснювати процеси, явища відповідно до тематики музею та програмних цілей уроку, який там проводиться. Розповідь екскурсовода (учня-експерта) має бути науково обґрунтованою, доступною для сприйняття учнями певної вікової категорії;

- принцип інтеграції передбачає врахування змісту та вимог нормативних документів (зокрема, програм з різних навчальних предметів) під час роботи на експозиціях шкільних природничих музеїв, що дає можливість забезпечити освітні потреби в різних галузях знань: історія, географія, література, мистецтво тощо. При цьому інформація, яку учні мали б отримати на уроках з різних навчальних предметів, поєднується та взаємовикористовується при дослідженні експонатів. Нова українська школа спрямовує діяльність учасників навчального процесу на створення образу цілісної картини світу, чому сприяє інтегрований підхід до навчання;

- принцип наочності та демонстрації полягає у використанні на уроках у музейному просторі демонстраційних і наочних матеріалів. Моделі, що демонструють будову предметів, відтворюють процес чи явище, доречно представляти в експозиції не просто з їх демонстрацією, а з можливістю використання дітьми у практичній, дослідницькій діяльності (діяльнісний підхід до навчання);

- принцип практичності передбачає застосування (практичне використання) досліджуваного об'єкта, явища в життєдіяльності, роботі людини в теперішній час чи в майбутньому;

- принцип динамічності експонатів передбачає можливість використання артефактів, їх моделей і муляжів для імітації процесів і явищ, а шкільний музей має бути осередком дослідницької діяльності дітей;

- принцип творчості враховує можливості творчої реалізації кожного учасника освітнього процесу через науково-дослідницьку, організаційну або навчальну діяльність шкільного музею;

- принцип наступності в розміщенні експонатів у експозиції формує розуміння часових меж, прогресу в розвитку тих чи інших соціально-культурних процесів;

- принцип системності передбачає послідовне, планомірне, визначене в часі накопичення і засвоєння знань, умінь, навичок, поєднаних з особистісним ставленням учня. Навчальна, дослідницька діяльність у шкільному музеї має бути систематичною, лише тоді вона дасть очікуваний результат – сформовані компетентності учнів (с. 32-34).

Є. Пащенко, К. Постова (2020) доводять, що «при створенні шкільного (зокрема, природничого музею) як освітнього та наукового осередку в закладах формальної й неформальної освіти, дотримання сукупності визначених принципів сприятиме ефективності розвитку, науковій, дослідницькій, просвітницькій діяльності серед дітей» (с. 32-34).

В Україні функціонують краєзнавчі, меморіальні музеї, музеї історії педагогіки тощо. Так, станом на 2010 р. в Україні було зареєстровано 4432 музеї при навчальних закладах (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2011). Висвітленню роботи шкільних музеїв було присвячено Всеукраїнську виставку «Музейно-педагогічна палітра України», яку в травні – жовтні 2009 р. вперше в нашій державі було організовано Педагогічним музеєм України. Мета цього заходу – висвітлення системи освітньо-виховної роботи, що проводиться шкільними музеями, виявлення та поширення досвіду їхнього використання в процесі навчальної діяльності, зокрема впровадження новітніх освітніх технологій у сфері музейної педагогіки, залучення учнівської молоді до вивчення, дослідження і збереження історико-культурної спадщини нашого народу. Серед учасників виставки варто відзначити Історико-краєзнавчий музейний комплекс ЗОШ І-ІІІ ст. №13 м. Ірпеня Київської області, що складається з Музею історії школи, історико-краєзнавчого музею селища Гостомель і кімнати народознавства; Педагогічний музей В. О. Сухомлинського Українського коледжу імені В. О. Сухомлинського м. Києва (Рудницька, 2021).

Згідно з матеріалами виставки цікавими є експозиції Музею космонавтики СШЗ №36 м. Києва, Музею історії навчального закладу і краєзнавства спеціалізованої школи №14 м. Києва: матеріали музейної експозиції присвячені історії школи й

пов'язані з іменами видатних громадських діячів, фундаторів закладу Сергія Федоровича і Михайла Сергійовича Грушевських, є експонати, присвячені видатним митцям і науковцям, які працювали і навчалися в школі, серед них художник І. Їжакевич і письменник А. Кузнецов (Рудницька, 2021).

В Історико-етнографічному музеї «Світлиця» Коритнянської ЗОШ I-III ст. Закарпатської області представлені предмети домашнього вжитку селян першої половини ХХ ст., фотографії, оригінальний жіночий, чоловічий і дитячий одяг минулого століття, грошові знаки. Цікавість викликають ксерокопії документів: табелю успішності учня (1914 р.), договору купівлі землі (1924 р.), паспорту селянина (1929 р.).

Музей історії Святошинського району Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва засновано при відділі туризму і краєзнавства Центру. Серед експонатів музею – праска, цвях, кулеметна стрічка, гільзи, цегла, мінометна міна, книга «Про землю і людей Святошинських» та ін. Особливістю музею є змінні модулі його експозиції.

На Всеукраїнській виставці в Педагогічному музеї України було представлено чимало шкільних музеїв, більшість із яких мають етнографічну тематику або присвячені історії навчального закладу, при якому функціонують. Були серед них і ті, що висвітлюють у своїх експозиціях славні сторінки історії нашої країни. Сучасний етап історії України позначився надважкими випробуваннями: десятий рік, із 2014 р., країна живе в стані війни, яка в лютому 2022 р. перейшла у новий етап – повномасштабне вторгнення армії РФ на нашу землю. Мільйони українців стали на захист своєї держави, майже в кожному навчальному закладі прийшла сумна звістка про загибель його випускників – сучасних героїв. На фасадах шкільних будівель з'являються меморіальні дошки, в експозиціях музеїв – стенди, куточки, присвячені випускникам, загиблим за волю України.

У 2019 р. кількість шкільних музеїв становила 4130 (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019). Згідно з офіційними даними, на той час (2019 р.) в Україні функціонувало 3762 музеї в закладах середньої спеціальної освіти (школах), 175 – у закладах професійної (професійно-технічної освіти), 40 – дошкільної, 153 – позашкільної освіти. Із них за профілями та видами музеїв поділялися на: історичні (2304): широкого історичного змісту –

901, військово-історичні – 625, історії освіти або закладу освіти – 424, інші – 354; археологічні – 2; краєзнавчі – 607; природні – 34; літературні – 179; мистецькі – 58; етнографічні – 627; технічні – 8; галузеві – 54.

За підсумками огляду (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019) 557 музеїв підтвердили звання «зразковий», 777 музеїв історичного профілю визнано такими, що відповідають вимогам законодавства про декомунізацію суспільного життя та Методичним рекомендаціям МОН України; 132 музеї на той час здійснювали свою реекспозицію. Зазначимо, що в період із грудня 2015 р. до жовтня 2018 р. (період між оглядами) на облік взято 233 музеї, 177 музеїв закрито. Згідно зі звітом причинами припинення діяльності шкільних музеїв є закриття закладів освіти у зв'язку з адміністративною реформою, аварійний стан приміщень, неактуальність тематики, неспроможність або небажання керівників ОТГ зберігати зібрані освітянами-ентузіастами музейні матеріали (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Водночас у звіті зазначається, що на базі шкільних музеїв проводиться активна просвітницька робота, вчителі співпрацюють з державними та комунальними музеями, упроваджуючи в навчально-виховну роботу елементи музейної педагогіки. Так, музеї Житомирської області постійно поповнюють експозиції, у своїй діяльності застосовують інноваційні методи роботи. Геологічний музей комунального позашкільного закладу «Обласний центр туризму, краєзнавства, спорту і екскурсій» Житомирської обласної ради проводить інтерактивні змагання з геології та географії, конкурс «Кращий юний краєзнавець». У мінералогічному музеї імені В. Г. Бондарчука Денишівської ЗОШ І-ІІІ ст. Тетерівської сільської ради Житомирського району екскурсії розробляються польською та англійською мовами, екскурсії в шкільному музеї проводяться для туристів з України та інших держав. У музеї історії освіти ЗОШ І-ІІІ ст. №3 м. Малин (Житомирська область) проводяться уроки, на яких учні за матеріалами із сімейних фотоальбомів досліджують свій родовід (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Учні спеціалізованої школи І-ІІІ ст. ім. А. Волошина (м. Хуст, Закарпатська область), досліджуючи матеріали шкільного музею, що відображають життєвий шлях, педагогічну, наукову й громадсько-політичну діяльність президента Карпатської України

Августина Волошина, беруть участь в обласних і всеукраїнських конкурсах. Учні-краєзнавці з Миколаївщини на базі обласного центру туризму навчалися не лише проводити екскурсії, а й оформлювати музейну документацію, організовувати інтелектуальні ігри-вікторини. Свої вміння вони демонстрували на обласному конкурсі юних екскурсоводів «Музейна скарбниця Миколаївщини» (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Діяльність шкільних музеїв Полтавщини в період до 2019 р. зосереджувалася переважно на дослідженні спадщини видатних земляків у галузях освіти, науки, мистецтва. За матеріалами, зібраними вчителями та учнями-краєзнавцями, видано методичні праці: колективом ЗОШ І-ІІІ ст. №20 ім. Бориса Серги (м. Полтава) – збірка матеріалів про історію школи; радою музею письменників-земляків Григорія і Григора Тютюнників при Шилівській ЗОШ І-ІІІ ст. Зінківського району – пішохідний маршрут «Шилівка: вічна загадка любові». Матеріали музею були використані учасниками творчої лабораторії вчителів початкових класів і вчителів української мови та літератури під час укладання методичного посібника «Інноваційна діяльність учителя під час вивчення творчості Григора Тютюнника за шкільною програмою» (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

У музеї при НВК «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія ім. В. Т. Сенатора» (м. Сміла, Черкаська область) у ході реалізації історико-краєзнавчих проєктів «Шкільна газета – дім дитячих думок» та «Джерела інформації – погляд крізь віки» було оформлено інформаційні куточки «Історія шкільної газети «Дзвоник» і «Історія носіїв інформації». Музеї Чернігівської області, згідно зі звітом комісії МОН України про перевірку шкільних музеїв країни, відзначаються застосуванням новітніх (зокрема, інтерактивних) технологій в освітньому процесі та дослідницькій роботі. Так, у музеї «Історія рідної школи» спеціалізованої середньої школи № 1 з поглибленим вивченням іноземних мов м. Чернігова впроваджувалися інтерактивні форми роботи з відвідувачами: розповідаючи про шкільне приладдя, представлене в експозиції музею, екскурсоводи пропонують відвідувачам відтворити каліграфічний напис з допомогою чорнильної ручки з пером, розв'язати завдання та виконати вправи з підручників, за якими навчалися бабусі та дідусі теперішніх школярів (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Варто зазначити, що шкільні музеї здавна здійснюють активну діяльність із патріотичного виховання учнівської молоді, громадян з активною життєвою позицією, тепер ця діяльність набула особливої актуальності. Так, у Музейному комплексі спеціалізованої школи І-ІІІ ст. № 17 м. Суми станом на 2009 рік на 11 стендах і діорами «Будівництво Сумської фортеці» було висвітлено не лише цікаві сторінки історії краю – побут, традиції, звичаї, а й оформлено шкільну галерею слави, музей бойової слави «Солдатська пам'ять». На виставці в Педагогічному музеї України 2009 р. було представлено матеріали й з Музею бойової слави СЗШ № 221 м. Києва.

У Музеї історії села та визвольних змагань імені Романа Шухевича Тишківської ЗОШ І-ІІІ ст. Івано-Франківської області, згідно з матеріалами виставки в Педагогічному музеї України (2009 р.), зберігаються експонати історико-етнографічного спрямування, складено історичну довідку про заснування села, життя селян, їхній побут, звичаї. Є матеріали, присвячені родині Шухевичів, в експозиції є книги про життя і діяльність видатної родини. Музеї бойової слави входять до численних музейних комплексів, зокрема до Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019 р.).

На експозиції Історико-краєзнавчого музею Іршавського міського центру позашкільної освіти Закарпатська області відвідувачі ознайомлюються не лише із знаряддями праці людей кам'яного віку, експонатами часів двох світових війн та Карпатської України, монетами й паперовими грішми різних часів, а й мають змогу побачити експонати, що висвітлюють події новітньої історії України – Революції Гідності, елементи зброї та прапори з автографами воїнів, що боронили України в АТО (ООС). У звіті МОН України зазначено, що цей музей пропагував свою роботу в соцмережах в Україні та за її межами, що на той момент було унікальним явищем (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019 р.).

У музеї бойової слави Української армії Ковельського центру професійно-технічної освіти експозиція оформлена згідно з методичними рекомендаціями до предмету «Захист Вітчизни»,

охоплює період від княжої доби і до нинішнього часу. На базі музею бойової слави працює клуб «Майбутній воїн», учасники якого досліджують історію українського війська, на матеріалах експозиції музею проводяться уроки з предмету «Захист Вітчизни», зустрічі з воїнами. Музей героїв-ольшанців ЗОШ І-ІІІ ст. №43 ім. К. Ф. Ольшанського до свята Покрови готують і проводять фестиваль козацької пісні, елементом цього патріотичного дійства є оформлення стіннівок і виготовлення сувенірів для учасників бойових дій на території східних областей України (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

У наказі МОН за матеріалами перевірки шкільних музеїв зазначається, що в експозиціях значної частини шкільних музеїв Рівненщини зберігаються експонати, що демонструють збройну боротьбу українського народу проти нацистських окупантів у роки ІІ Світової війни й тоталітарного радянського режиму СРСР у 40-50 рр. ХХ ст. Так, на базі музею «Наш край в роки другої світової війни» Навчально-виховного комплексу «Оженинська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. (ліцей) – дошкільний навчальний заклад» імені Тараса Шевченка Острозької районної ради постійно проводиться патріотично-просвітницька робота, учасники історико-краєзнавчого гуртка «Стежина» здійснюють збір матеріалів про випускників школи – учасників АТО (ООС) для поповнення експозиції «Вони захищають Батьківщину».

Шкільні музеї Сумщини з грудня 2015 р. до жовтня 2018 р. реформувалися згідно з новітньою концепцією діяльності музею як центру громадської активності та відкритого простору для суспільного діалогу. Так, на базі музею «Моє місто, моя школа» спеціалізованої школи №17 м. Суми проводяться музейні уроки на експозиції; значну увагу педагог приділяє патріотичному вихованню учнів. Проводяться тематичні заходи, серед них: «100-річчя української революції», «Україна пам'ятає мужність партизан», «Вони звільняли місто Суми», до Дня українського козацтва – «Козацькому роду нема переводу». Педагоги разом із учнями здійснюють пошукову дослідницьку роботу, постійно збираючи матеріали для поповнення експозиції музею.

Черкаська область славиться своїми традиціями. Шкільні музеї спрямовані на збереження пам'яті про славне минуле і

героїчне сьогодні козацького краю. У НВК «Дошкільний навчальний заклад-спеціалізована школа І-ІІІ ст. №2» м. Чигирин станом на 2019 р. функціонував військово-історичний музей ім. І. П. Литвиненка. Рада музею співпрацювала з Національним історико-культурним заповідником «Чигирин», районними спілками воїнів-афганців та учасників АТО (ООС), районними будинками дитячої творчості і культури. На базі музею працював історико-краєзнавчий гурток «Скіф». Учні-краєзнавці проводять активну краєзнавчу роботу; її результати представлені в експозиції музею, присвяченій новітній історії України: Револуції Гідності, АТО тощо. За матеріалами, зібраними гуртківцями-краєзнавцями, облаштовано Кімнату слави в музеї при НВК «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія ім. В. Т. Сенатора м. Сміла Черкаської області (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Варто зазначити, що від часу оприлюднення матеріалів Всеукраїнської виставки в Педагогічному музеї України (2009 р.) та Наказу МОН України за підсумками перевірки шкільних музеїв (2019 р.) минуло чимало часу, в суспільному житті нашої країни за цей час відбулися певні зміни, пов'язані з декомунізацією в Україні, децентралізацією влади, карантинними заходами через пандемію COVID-19. Згодом, у лютому 2022 р., відбулося повномасштабне вторгнення армії РФ в Україну з окупацією частини території нашої держави.

Зрозуміло, що частина шкільних музеїв припинила свою роботу через ідеологічну невідповідність сучасним світоглядним реаліям (зокрема, Закону №2558 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки»), а також через інші об'єктивні причини. Однак аналіз роботи музеїв при навчальних закладах свідчить про те, що ця форма громадської, дослідницької, пізнавальної активності учнів є дієвим центром навчально-виховної роботи шляхом використання потенціалу музейної педагогіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, шкільні музеї відіграють значну роль у навчально-виховному процесі, адже музейний простір, пред-ставлені в ньому експонати мають значний вплив на образне сприйняття учнів через емоційну сферу. Особливе враження справляють експонати, зібрані,

досліджені та збережені безпосередньо учасниками навчального процесу – вчителями, учнями, батьками учнів. Переконані, що варто продовжувати організацію нових і роботу вже існуючих на базі навчальних закладів музеїв, адже практика проведення музейних уроків сприяє інтеграції знань учнів із різних галузей, допомагає поєднати навчальну і позакласну діяльність учасників освітнього процесу. Збирання, дослідження, обробка, оформлення, презентація матеріалів з історії України й рідного краю, які мають виховну і науково-пізнавальну цінність, сприяють формуванню в учнів ключових і спеціальних (предметних) компетентностей, вихованню учнів на принципах людяності, патріотизму.

Список використаної літератури

- Гайда, Л. А. (2012). *Каталог музеїв при навчальних закладах України*. Кіровоград: Лисенко, В. Ф.
- Гайдей, В. О., Міхно, О. П. (Уклад.). (2020). *Шкільні музеї в Україні в першій половині ХХ сторіччя*. Вінниця: Вид-ць ФОП Кушнір Ю. В. Взято з http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/
- Дудар, О. В. (2014). *Патріотичне виховання засобами музейної педагогіки*. Взято з https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8108/1/DUDAR_ZDSH_4_14.pdf
- Меморіальні музеї при навчальних закладах України*. (2024). Взято з http://pmu.in.ua/memorialni_mus_navch_zakladiv/
- Музейно-педагогічна палітра України*: Всеукраїнська виставка музеїв при навчальних закладах. Взято з [http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0](http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0)
- Нова українська школа*. Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8%20%E2%80%93%20>
- Пашенко, Є. Ю., Постова, К. Г. (2020). Принципи організації шкільного музею природничого напрямку. *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*, 3 (19), 32-34. Взято з <https://snman.science/index.php/sn/article/download/27/5/6&ved=2ahUKEwjjeiti0q9iGAxUMRPEDHSzDDX4QFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw3TrKAGiPAFmPkPS69HFItI>
- Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України*: наказ Міністерства освіти і науки України №1195 від 22.10.2014 р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text>
- Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*: наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2011 р. № 239. Взято з <http://consultant.parus.ua/?doc=076FC8CDC0>

Про підсумки проведення огляду музеїв при закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України № 987 від 16.07.2019 р. Взято з <https://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/PDF/987-Pro-pidsumki-provedenna-ogladu-muzeiv.pdf>

Рудницька, Т. О. *Шкільні музеї і музейна педагогіка в Україні в першій половині XX століття: персоналії*. Взято з <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/school-museums/>
Філіпчук, Н. О. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI сторіччя)*: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка».

Nataliia Filipchuk, Olha Zheleznyk

DEVELOPMENT OF SCHOOL MUSEUMS IN UKRAINE: MODERN DISCOURSE

The article analyzes the types, profiles, forms of work, and prospects of modern school museums in Ukraine. It has been found that the activity of museums at educational institutions has a long history and established traditions of educational practice formed based on scientific principles; the functioning of school museums in modern socio-historical conditions is based on the usage of innovative forms and methods of work. The principles on which school museums are created, and work are determined; trends according to which their work is being reformed are revealed.

The legal framework on which school museums operate is determined. It is indicated how the organizational and methodical management of the activities of museums at educational institutions is carried out. An analysis of the activities of school museums (more than 4,000 of which operate in Ukraine) has been conducted based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated March 17, 2011 # 239 and on the Order dated June 17, 2019 # 987 “On the results of the inspection of museums at educational institutions under the management of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine.”

Valuable experience in organizing educational work based on school museums is presented, in particular, the usage of non-standard forms and methods of teaching. The role of museums at educational institutions (which, due to their specificity, is an optimally organized educational dimension) in introducing the principles of museum pedagogy into the educational process and implementing patriotic education of students based on personally oriented approaches with the usage of various types of practical activities is noted.

Keywords: *museum; school museum; educational institution; innovative principles; EBC; the NUS Concept; museum pedagogy.*

References

- Dudar, O. V. *Patriotychne vykhovannia zasobamy muzeinoi pedahohiky [Patriotic education by means of museum pedagogy]*. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8108/1/DUDAR_ZDSH_4_14.pdf [in Ukrainian].
- Filipchuk, N. O. (2020). *Pedahohichno-prosvitnytska diialnist muzeiv Ukrainy (kinets XIX – pochatok XXI storichchia): monohrafiia [Pedagogical and educational activities of museums of Ukraine (end of the 19th - beginning of the 21st century)]*. Kyiv: TOV «Jurka Liubchenka» [in Ukrainian].
- Haida, L. A. (2012). *Kataloh muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy [Catalog of museums at educational institutions of Ukraine]*. Kirovohrad: Lysenko, V. F. [in Ukrainian].
- Haidei, V. O., & Mikhno, O. P. (Comps.). (2020). *Shkilni muzei v Ukraini v pershii polovyni XX storichchia [School museums in Ukraine in the first half of the 20th century]*. Vinnytsia: Vyd-ts FOP Kushnir Yu. V. Retrieved from http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/ [in Ukrainian].

- Memorialni muzei pry navchalnykh zakladakh Ukrainy [Memorial museums at educational institutions of Ukraine]*. Retrieved from http://pmu.in.ua/memorialni_mus_navch_zakladiv/ [in Ukrainian].
- Muzeino-pedahohichna palitra Ukrainy [Museum and pedagogical palette of Ukraine]: Vseukrainska vystavka muzeiv pry navchalnykh zakladakh*. Retrieved from [http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0](http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0) [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola [New Ukrainian School]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8%20%E2%80%93%20> [in Ukrainian].
- Pashchenko, Ye. Yu., & Postova, K. H. (2020). Pryntsypy orhanizatsii shkilnoho muzeiu pryrodnychoho napriamu [Principles of organizing a school museum of natural sciences]. *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*, 3 (19), 32-34. Retrieved from <https://snman.science/index.php/sn/article/download/27/5/6&ved=2ahUKEwjejt0q9iGAXUMRPEDHSzDDX4QFnoECBIQAQ&usq=AOvVaw3TpKAGiPAFmPkPS69HFItI> [in Ukrainian].
- Pro pidsumky provedennia ohliadu muzeiv pry navchalnykh zakladakh, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy [About the results of the inspection of museums at educational institutions under the management of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17.03.2011 r. № 239*. Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=076FC8CDC0> [in Ukrainian].
- Pro pidsumky provedennia ohliadu muzeiv pry zakladakh doshkilnoi, zahalnoi serednoi, pozashkilnoi ta profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [About the results of the inspection of museums at preschool, general secondary, out-of-school and professional (vocational-technical) education institutions that are under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 987 vid 16.07.2019 r.* Retrieved from <https://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/PDF/987-Pro-pidsumki-provedenna-ogladu-muzeiv.pdf> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia polozhen pro muzei pry doshkilnykh, zahalnoosvitnikh, pozashkilnykh ta profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [On the approval of regulations on museums at preschool, general education, extracurricular and vocational educational institutions, which are under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1195 vid 22.10.2014 r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text> [in Ukrainian].
- Rudnytska, T. O. *Shkilni muzei i muzeina pedahohika v Ukraini v pershii polovyni XX stolittia: personalii [School museums and museum pedagogy in Ukraine in the first half of the 20th century: personalities]*. Retrieved from <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/school-museums/> [in Ukrainian].

Одержано 02.04.2024 р. Рекомендовано до друку 20.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 616.314:111.85

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306158>

Михайло Нідзельський, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2026-4096>

Сергій Кіприч, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9226-5713>

Микола Римар, Олександр Мякота, м. Полтава

ЕСТЕТИКА УСМІШКИ ЛЮДИНИ: МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИЙ І ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У теоретичній статті розкрито естетику усмішки людини через аналіз її поліфункціонального простору в контексті сучасних медико-біологічних і психолого-педагогічних досліджень. Виокремлено та розкрито сутність сигнальної (семіотичної), експресивної, терапевтичної (здоров'я-збережувальної), захисної (маскувальної), репрезентативної, комунікативної, соціальної, педагогічної та естетичної функцій усмішки. Уточнено та доповнено критерії естетики усмішки. Класифіковано усмішки на підґрунті анатомо-біологічних ознак: комісурна, іклова, складна. Акцентовано увагу на реалізації всіх функцій усмішки в процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності.

Ключові слова: усмішка; поліфункціональність; естетична функція; естетична стоматологія; критерії естетики усмішки; класифікація усмішок; фізкультурно-оздоровча діяльність.

Постановка проблеми. Україна та її стражденний народ переживають важку добу російсько-української війни, безпрецедентні історико-політичні, економічні, соціальні, культурні та морально-психологічні умови, які позбавляють кожну людину жаданого щастя, благополуччя, добробуту, радості, необхідних для повноцінного здоров'я й розвитку, спілкування й дружби, навчання й пізнання, творчості та професійної діяльності, загалом – життя. Напруження, стреси, непевність природно породжують агресію, страх, гнів, злість, ворожнечу, що засвідчують щоденні повідомлення в засобах масової інформації. Гостро постає актуальна психолого-педагогічна і медична

проблема збереження в дітей, молоді та дорослих надії на краще, віри в майбутнє, оптимізму, уміння зберігати здоровий глузд і почуття гумору, жартувати в найнесприятливіших ситуаціях, що є характерною рисою національного менталітету. Про роль і значущість усмішки в житті та діяльності кожної людини промовисто говорить факт затвердження 1999 року Всесвітнього дня усмішки, девіз якого – «Зроби добру справу. Допоможи хоча б одній людині усміхнутися».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усмішка та пов'язані з нею емоції, стани, властивості людини досліджуються в різних галузях науки (анатомія, іміджологія, конфліктологія, медицина, педагогіка, профайлінг, психолінгвістика, психофізіологія, соціологія, філологія тощо). Так, у психології усмішку вивчають як засіб невербальної комунікації (А. Кондрук, 2019), маркер психологічного благополуччя та емоційного інтелекту людини (Л. Сердюк, І. Данилюк, В. Турбан, О. Пенькова, Н. Володарська, 2021). Психологи переконливо доводять позитивний вплив сміху на здоров'я людини та її тривалість життя (Gonot-Schoupinsky, 2023; Devereux, & Heffner, 2007), навіть засновано спеціальну науку гелотологію, предметом якої є сміх (Gonot-Schoupinsky, 2023).

Педагогіка вивчає естетику «радості» (Васянович, 2021) та емоційної культури вчителя (Лобач, 2013), роль гумору у професійно-освітній (Bell, & Pomerantz, 2016; Preeti Oza, & Shivani Ahluwalia, 2021) та фізкультурно-спортивній (Момот, 2023) діяльності; пропонує застосовувати сміх як один із засобів естетотерапії (Федій, 2016).

2008 року японський учений Й. Кімура створив і продемонстрував апарат для вимірювання інтенсивності й щирості сміху та ввів спеціальну одиницю вимірювання сміху аН (*In Japan, laughter to be measured by 'aH'*, 2008), але нової інформації щодо його подальших досліджень на сьогодні немає.

Найбільш глибоко естетику усмішки розробляє вітчизняна (С. Ахмед, В. Бойко, Р. Гольдштейн, К. Гуревич, Б. Левин, О. Пономаренко та ін.) та зарубіжна (Й. Шмітзедер, J. Eubank, M. Karrer, J. Morley та ін.) естетична стоматологія (більш детальний аналіз першоджерел див. у колективній монографії

(Нідзельський, Шиян, Давиденко, 2016)). Окремі проблеми названої вище науки вирішуються на засадах міждисциплінарного підходу, наприклад, на перетині з фонетикою (Нідзельський, Чикор, 2005) або психологією особистості (Камалеонте, 2020).

Незважаючи на потужний список учених, що вивчають порушену наукову проблему, натепер не зроблено функціонального аналізу усмішки як естетичного феномену.

Мета статті – розкрити естетику усмішки людини через аналіз її поліфункціонального простору в контексті сучасних медико-біологічних і психолого-педагогічних досліджень.

Методи дослідження: *загальнонаукові методи* (аналіз, синтез, систематизація, абстрагування, узагальнення) дозволили виокремити й розкрити функції усмішки та уточнити критерії її естетики; метод класифікації використовувався для визначення типів усмішки; *емпіричні методи* (узагальнення власного професійного досвіду, спостереження) уможливили розкриття змісту поліфункціонального простору досліджуваного предмета загалом і його естетичної функції зокрема; прогностичний метод сприяв визначенню перспектив подальшого дослідження проблеми.

Виклад основного матеріалу. В українській мові диференціюється лексема «усмішка» і «посмішка». За останнім словом закріпився негативний зміст (вираз глузування, кепкування, іронічного ставлення), а за першим – позитивний (Білодід, 1979, с. 491). Зважаючи на це, у нашій статті ми будемо аналізувати саме усмішку людини, яку поетично називають «тихим сміхом».

З анатомічної точки зору, усмішка – це нейромускулярний акт, імпульс центральної нервової системи у відповідь на слухову, зорову, тактильну та іншу інформації, що відображається роботою певної групи м'язів обличчя. В усміхненої людини в дію вступають декілька (до 20) мимічних м'язів: скорочуються кругові м'язи очей, підіймається верхня губа, куточки рота і щоки трішки зміщуються вгору і в сторони, що призводить до утворення зморшок під очима біля їхнього зовнішнього краю. Розширюються крила носа, на переніссі утворюються дрібні поперечні, а з боків – поздовжньо-нахилені зморшки, що створює ілюзію скорочення носа. Верхні передні зуби оголюються, носо-губні складки в молодих людей заглиблюються і стають виразнішими, а в людей

похилого віку можуть бути подвійними, очі світлішають, стають блискучими, а при бурхливому сміхові навіть сльозяться. У процесі переходу до сміху збільшується тонус м'язів обличчя, додатково залучаються м'язи різних зон обличчя. Особливо видозмінюється навколоротова ділянка: розширюються межі фільтрума верхньої губи (він згладжується, розтягується); видозмінюється лінія Купідона; звужується та розтягується червона облямівка губ (стають вузькішими, напруженішими, змінюється вертикальний кут нахилу та чітко виражений горизонтальний згин верхньої губи). Усміхнене обличчя стає ширшим через переміщення щік у сторони, відбувається звуження очних щілин. Широка усмішка та бурхливий сміх характеризуються оголенням не тільки передніх, але й бокових зубів аж до останніх.

Отже, усмішка як нейромускулярний акт виражає радість – базальну, природну, вроджену емоцію, яку люди в усьому світі сприймають, розпізнають і тлумачать однаково, незважаючи на значні культурні відмінності. За влучним визначенням Ч. Дарвіна: «Ми всі усміхаємося на одній мові».

У ході аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та узагальнення власного професійного й життєвого досвіду, а також результатів спостереження ми окреслили поліфункціональний простір усмішки, який складають сигнальна (семіотична), експресивна, терапевтична (здоров'язберезувальна), захисна (маскувальна), репрезентативна, комунікативна, соціальна, педагогічна та естетична функції.

Сигнальна (семіотична) функція усмішки полягає в тому, що вона є зоровим умовним знаком фізичного та морального здоров'я людини, її щирості й доброзичливості. Такий знак демонструє іншим актуальний психологічний стан, переживання та емоції суб'єкта, повідомляє про його позитивне ставлення до іншого або конкретної ситуації, що виникла, попереджає можливі конфлікти й непорозуміння, адже є невербальним аналогом вибачення, запрошення до діалогу тощо.

Експресивна функція усмішки формально схожа на попередню, але вирізняється за змістом і спрямованістю: усмішка як знак орієнтована на іншого; а в даному разі вона є природним засобом вираження емоцій, почуттів, переживань, ставлень і

світовідчуття особистості, виникає мимовільно й несвідомо, не має зовнішньої апеляції. Крім того, згідно із закономірністю Джеймса – Ланге емоційна експресія своєю чергою викликає відповідні емоції, тобто людина через усмішку моделює свій позитивний, оптимістичний внутрішній світ (Лобач, 2016).

Терапевтична (здоров'язберезувальна) функція. Численні експериментальні дослідження засвідчують корисність сміху для здоров'я: зміцнюється імунна система організму; відбувається позитивний вплив на роботу всіх органів (частішає подих, розробляються діафрагма, шия, живіт, обличчя та плечі, збільшується вміст кисню в крові, поліпшується кровообіг і розширюються кровеносні судини, знижується рівень кортизолу, зменшується частота серцебиття тощо). Сміх застосовується як ефективний терапевтичний засіб у загальному лікуванні пацієнтів, геріатрії, ревматології, інтенсивній терапії, онкології, реабілітації, психіатрії, домашньому догляді, паліативній допомозі тощо, а також у педагогічній практиці. На жаль, з часом доросла людина усміхається й сміється значно менше, ніж дитина або юнак (Федій, 2016; Devereux, & Heffner, 2007; Gonot-Schoupsinsky, 2023 та ін.).

Захисна (маскувальна) функція засвідчує те, що усмішка є механізмом охорони внутрішнього світу від небажаного втручання сторонніх і способом збереження свободи, незалежності особистого/особистісного психологічного простору. Наприклад, до неї частіше прибігають сором'язливі інтроверти, щоб позбутися зайвої тривожності, а також втомлені, розгублені, збентежені, засмучені люди. Відомо, що внутрішній світ індивіда амбівалентний, тому особистість його не лише убезпечує, але й маскує. У ході психологічного аналізу сучасної та класичної літератури А. Кондрук (2019) доводить, що усмішка/посмішка є невербальним засобом маскування лицемірства та нещирості.

Із сигнальною та захисною функціями тісно пов'язана **репрезентативна (самопрезентація)**. Психологи вважають, що найперше враження про людину формується протягом 20-30 секунд зустрічі. За цей час ми оцінюємо зріст, контури фігури, зовнішність і, звичайно, усмішку. Відомо, що привабливим, чарівним людям простіше знайти контакт з іншими і, як наслідок, легше досягти соціального, професійного та особистого успіхів.

Саме усмішка зумовлює формування зв'язків у суспільстві, допомагає знаходити друзів, що спричинює вирізнення її наступних функцій.

Комунікативна – ґрунтується на тому, що усмішка є одним із засобів невербальної комунікації. Вона є ефективним інструментом досягнення професійної або особистісної мети, створення комфортної атмосфери спілкування (знімає напруження, непевність, страх, тривожність, заспокоює, підіймає настрій тощо). Відкрита усмішка, чітка та правильна мова роблять людину приємною. На підсвідомому рівні такий співрозмовник оцінюється іншим як привабливий, благополучний, щирий, гідний довіри та партнерства. В такий спосіб усмішка підвищує шанси на успіх у діаді «людина-людина». Безумовно, комунікативний успіх залежить не лише від усмішки, а від багатьох чинників, зокрема від уміння розпізнавати та інтерпретувати різні типи усмішок, які в експресивній формі виражають зміну ставлення до предмета обговорення під час спілкування. Формування та розвиток в особистості комунікативних умінь і навичок складає проблемне поле педагогіки.

Педагогічна функція полягає в тому, що вчителі, викладачі, тренери використовують усмішку як засіб впливу на особистість у процесі її виховання та розвитку (духовного, морального, національно-патріотичного, екологічного, емоційного, естетичного, фізичного тощо). До прикладу, О. Момот (2023) розкриває специфіку розвитку моральних, вольових і естетичних якостей особистості у фізкультурно-спортивній діяльності, аналізує систему засобів і чинники ефективного спілкування тренера зі спортсменами та їх між собою у колективі, де усмішка, радість, доброзичливість, підтримка, єдиний командний дух відіграють важливу роль. Під час навчання людини на різних вікових етапах усмішка й гумор сприяють розвитку пізнавальних інтересів, мотивації, міцності знань, загалом підвищують якість освіти, що переконливо доводять у своїх дослідженнях американські (Bell, & Pomerantz, 2016) та індійські професори (Preeti Oza, & Shivani Ahluwalia, 2021). Вчені-педагоги і практики розробляють ефективні методики й технології формування комунікативної та соціальної компетентностей людини як ключових у сучасній

освіті. Названі вище компетентності передбачають адекватне вираження, сприймання, розуміння та інтерпретацію своєї / «чужої» усмішки в різних ситуаціях, обставинах і умовах.

Соціальна функція пов'язана зі зміною традицій поведінки в урбанізованому соціумі, де недоречно демонструвати на загал свої проблеми й переживання, що сприймається більшістю як ознака невихованості й низької культури. У західних країнах узвичаєний термін «соціальна усмішка», якій цілеспрямовано навчають громадян. Для соціальної усмішки характерна імітація щирості, позитивних почуттів, а не їхнє реальне переживання. Нині словосполучення «сліпуча усмішка» є символами благополуччя, успішності та високого соціального статусу. Крім соціокультурних норм, діють і психофізіологічні закономірності. Так, британський професор Рут Кемпбелл наполягає на існуванні «дзеркального нейрона», котрий активізує ділянку мозку, яка відповідає за розпізнавання міміки та викликає аналогічну реакцію в інших (Devereux, & Heffner, 2007). Тому усмішка має стати важливою частиною буття людини в соціумі. Соціальна функція усмішки яскраво реалізується в техніко-естетичних видах спорту (художня і спортивна гімнастика, акробатика та акробатичний рок-н-рол, фігурне катання, спортивна аеробіка і танці, синхронне плавання тощо), які потребують від виконавців вишуканої виразності й артистизму (Момот, 2023).

Естетична функція усмішки відбиває досконалість її форми. Гарна, без вад усмішка стала символом престижу, комунікабельності, успішності в бізнесі й особистому житті, що зумовило зростання вимог до її естетики. Проблеми дизайну усмішки глибоко розроблено в естетичній стоматології. Так, у далекому 1928 році творець технології «голлівудської усмішки» каліфорнійський доктор Чарльз Пінкус (Charles Pincus) помітив, що усмішка, яка відкриває ряд рівних і природно білих зубів, – важливий фактор, котрий впливає на визначення соціального статусу особистості (Нідзельський, Шиян, & Давиденко, 2016).

У різні часи існували різні стандарти усмішки, які склалися під впливом канонів краси, прийнятих у суспільстві. Якщо ми подивимося на картини майстрів епохи Відродження, то помітимо, що тоді широко усміхатися було не прийнято. Краса була

спокійною, мудрою, виваженою. Такою самою була й усмішка. Споглядальному ставленню до життя відповідала й загадкова напівусмішка (згадаймо «Джоконду» Леонардо да Вінчі). Іншою причиною стриманості усмішки був рівень розвитку стоматологічних послуг. Так, естетичні недоліки тогочасних зубних протезів помітно погіршували зовнішність (наприклад, на портреті Дж. Вашингтона на однодоларовій купюрі нижня губа через протез дуже випинається вперед, а верхня здається запалою).

Сучасна краса є яскравою, стрімкою, непередбачуваною, а усмішка – відкритою, широкою, радісною, що пов'язано зі змінами цілей і цінностей у суспільстві. Вона залежить від настрою, психологічного типу людини і навіть від моди. Усмішка прикрашає обличчя, покращує зовнішній вигляд людини загалом, підвищує самооцінку й додає впевненості в собі (Камалеонте, 2020), що висуває нові вимоги до стоматології.

Естетична стоматологія є синтезом науки і мистецтва. В ній превалюють реконструктивно-відновлювальні втручання на підґрунті знань законів краси й уміння їх використовувати на практиці. Завдання стоматолога – оцінити й проаналізувати величезну кількість параметрів і змоделювати ідеальну усмішку для конкретної людини. Зважаючи на це, до лікаря-стоматолога висуваються певні художньо-естетичні вимоги. Він має бути не тільки гарним клініцистом, але й скульптором, який створює мініатюрну скульптуру при відновленні форми зуба; живописцем, котрий безпомилково визначає теплі й холодні відтінки, загальну кольорову гаму зубів кожного пацієнта; графіком, який точно відчуває й визначає тональну насиченість апроксимальних поверхонь зубів, їхню лінію.

На думку творця Асоціації естетичної стоматології США доктора Еванса, краса усмішки складається з трьох компонентів: рівні зуби, здорові ясна, неушкоджена червона облямівка губ, що підкреслює білизну зубів. Ґрунтуючись на результатах узагальнення власного науково-теоретичного і медико-практичного досвіду, тривалих спостережень ми уточнили та доповнили критеріальний апарат естетики усмішки. Крім показників, названих вище, до них відносимо такі: форму, розмір, кольорову гаму, тональну насиче-

ність, просторове розташування зубів (Нідзельський, Шиян, & Давиденко, 2016).

Важливо, щоб «архітектура» усмішки була природною для конкретної людини і приємною для інших, тому стоматологам необхідно навчитися їх розрізняти. Учені намагаються класифікувати усмішки та пропонують від 3 до 30 видів. До прикладу, дев'ятитипова класифікація включає верхню, сором'язливу, фальшиву, широку, напружену, жартівливу, просту, криву, вимучену усмішки (Дячук, 2017, с. 131-134).

На наш погляд, систематизувати види усмішок за психологічними критеріями досить важко, бо вони виражають незліченне розмаїття позитивних / негативних переживань людини, їх нюанси і динамічні зміни. Для ефективної роботи стоматолога прийнятна класифікація, що ґрунтується на анатомо-біологічних ознаках і включає лише три види усмішок, що відповідає загальним законам гармонії.

Комісурна усмішка – найбільш розповсюджений вид (67%), яку ще називають «лук Амура». При такій усмішці куточки рота відводяться спочатку догори і в сторони, після чого скорочуються м'язи, які підіймають верхню губу, у результаті чого оголюються різучі краї верхніх різців. Це нижня точка усмішки, від якої лінія продовжується через перші моляри на 1-3 мм вище різучих країв різців. Спонтанна усмішка такого типу характеризується зміщенням куточків рота на 7-22 мм під кутом приблизно 40° відносно горизонталі (у середньому 24-38°). Ліва і права сторони рота можуть зміщуватися на різну відстань, але напрям руху практично однаковий і йде до завитка вушної раковини.

Іклова усмішка (31 %). Форма губ нагадує ромб. Провідна роль у цій усмішці належить м'язам, які підіймають верхню губу. Вони скорочуються першими, оголюючи ікла, потім скорочуються м'язи в куточках рота, що тягнуть губи догори і в сторони. Але куточки рота часто залишаються нижче губи, яка проходить над верхніми іклами, і ясна при цьому схожі на крило чайки, повторюючи вигин верхньої губи.

Складна усмішка (2 %). Губи розташовуються паралельно, підіймаючи м'язи верхньої губи і куточків рота, а також опускаючи м'язи нижньої губи. Вони скорочуються одночасно, а

верхні та нижні зуби оголюються. Характерними рисами такої усмішки є досить велике напруження м'язів і зміщення нижньої губи вниз назад.

Усмішка «програмується» за звичкою або неправильною позицією підлеглих твердих тканин. Виправлення некрасивої усмішки може надати пацієнтові впевненості в собі, а інколи й вплинути на нервово-м'язове програмування.

Висновки. Отже, розкрито естетику усмішки людини в поліфункціональному просторі на підґрунті аналізу сучасних медико-біологічних і психолого-педагогічних досліджень. Застосування загальнонаукових методів дозволили виокремити сигнальну (семіотичну), експресивну, терапевтичну (здоров'я-зберезувальну), захисну (маскувальну), репрезентативну, комунікативну, соціальну, педагогічну та естетичну функції, визначити їхню сутність і описати зміст кожної. Акцентовано особливу увагу на реалізації названих вище функцій усмішки в процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності.

Естетика усмішки більшою мірою розглядається з позицій естетичної стоматології. Остання синтезує науку і мистецтво, де реконструктивно-відновлювальні втручання здійснюються на основі знань законів краси й уміння їх використовувати на практиці. Уточнено та доповнено критерії естетики усмішки: форма, розмір, кольорова гама, тональна насиченість, просторове розташування, рівність зубів, неушкоджена червона облямівка губ, котра підкреслює їхню білизну, здорові ясна. На основі анатоμο-біологічних ознак класифіковано види усмішок (комісурна, іклова, складна), які сприяють ефективній роботі стоматолога під час дизайну індивідуальної усмішки.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення феномену усмішки може здійснюватися в майбутньому на засадах міждисциплінарного підходу за такими напрямками: пошук ефективного інструментарію її діагностики; уточнення критеріїв дизайну усмішки через вивчення її мікроелементів; розробка ефективних методик розвитку виразності, артистизму та оптимізму професіоналів техніко-естетичних видів спорту з урахуванням результатів досліджень із різних галузей знань (естетика, педагогіка, психологія, медицина, біологія, іміджологія тощо).

Список використаної літератури

- Білодід, І. К. (Ред.). (1979). *Словник української мови* (Т. 10: Т-Ф). Київ: Наук. думка.
- Васянович, Г. П. (2021). Естетичні категорії «любов», «радість» і «страх» у професійній діяльності педагога. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*, 8, 1, 17-23.
- Дячук, В. П. (2017). *Іміджологія. Соціокультурний вимір*: навчальний посібник. Київ: Видавництво Ліра-К.
- Камалеонте, Г. (2020). Як підвищити самооцінку, створивши нову усмішку? *ДентАрт*, 1 (98), 26-33.
- Кондрук, А. Ю. (2019). Посмішка як невербальний засіб маскуванню лицемірства та нещирості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*, 39, 2, 39-42.
- Лобач, О. (2013). Кордоцентрична парадигма розвитку емоційної культури вчителя мистецьких дисциплін. В кн. Отич, О. М. (Ред.), Зязюн, І. А., Філіпчук, Г. Г., Семенов, О. М., Соломаха, С. О., Сотська, Г. І., Вовк, М. П. *Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності*: монографія (с. 98-114). Бердянськ: Видавець Ткачук О. В.
- Момот, О. (2023). *Педагогіка фізкультурно-спортивної діяльності*: навчально-методичний посібник. Полтава: Астроя.
- Нідзельський, М. Я., Чикор, В. П. (2005). Роль фонетики в покращенні якості зубних протезів. В кн. *Сучасні технології профілактики та лікування в стоматології*: матеріали II (IX) з'їзду Асоціації стоматологів України (с. 434-435). Київ: Книга плюс.
- Нідзельський, М. Я., Шиян, Є. Г., Давиденко, Г. М. (2016). *Естетичні акценти стоматології*: посібник. Вінниця: Нова Книга.
- Сердюк, Л. З. (Ред.), Данилюк, І. В., Турбан, В. В., Пенькова, О. І., Володарська, Н. Д. (2021). *Самодетермінація психологічного благополуччя особистості*: монографія. Київ; Львів: Видавець Вікторія Кундельська.
- Федій, О. А. (2016). *Естетотерапія*: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури.
- Bell, N. D. & Pomerantz, A. (2016). *Humor in the Classroom: A Guide for Language Teachers and Educational Researchers*. New York: Routledge ISBN: 978-0-415-64054-1
- Devereux, P. G., & Heffner, K. L. (2007). Psychophysiological approaches to the study of laughter: Toward an integration with positive psychology. In A. D. Ong, & M. H. M. van Dulmen (Eds.). *Oxford handbook of methods in positive psychology* (pp. 233-249). Oxford: Oxford University Press.
- Gonot-Schoupsinsky, F. (2023). From positive psychology to positive biology: laughter and longevity. *Exploration of Medicine*, 4, 1109–1015. Retrieved from <https://doi.org/10.37349/emed.2023.00198>
- In Japan, laughter to be measured by 'aH' (23.02.2008). *CHINADAILY*. Retrieved from https://www.chinadaily.com.cn/world/2008-02/23/content_6479008.htm
- Preeti Oza, & Shivani Ahluwalia. (2021). Teacher as a Communicator: Blending Formal and Informal Communication through Humor in a Higher Education Classroom. *ResearchGate*. DOI:10.13140/RG.2.2.17081.29288

*Mykhailo Nidzelskyi, Serhiy Kiprych,
Mykola Rymar, Oleksandr Miakota*

AESTHETICS OF A HUMAN SMILE: MEDICAL-BIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS

The theoretical article reveals the aesthetics of a human smile in the context of modern medical-biological and psychological-pedagogical research. The authors have convincingly proved the multi-functionality of the smile, distinguished the signaling (semiotic), expressive, therapeutic (health-preserving), protective (masking), representative, communicative, social, pedagogical, and aesthetic functions, defined their essence, and formulated the content. Emphasis is placed on the realization of the above-mentioned functions of the smile in physical culture and health and sports activities.

Attention is focused on the aesthetics of the smile from the standpoint of aesthetic dentistry. The thesis is put forward that medicine as a synthesis of science and art is especially suitable for dentistry, where reconstructive and restorative interventions based on knowledge of the laws of beauty and the ability to use them in practice prevail. The artistic and aesthetic requirements for a dentist as an artist are outlined. The criteria for the aesthetics of a smile, formulated by the founder of the American Association of Aesthetic Dentistry, Dr. Evans, have been clarified and supplemented, namely: shape, size, color range, tonal saturation, spatial arrangement, evenness of teeth, an intact red border of the lips that emphasizes their whiteness, healthy gums. Based on anatomical and biological features, the types of smiles (commissural, canine, and complex) are classified, which contribute to the efficient work of the dentist during the design of an individual smile.

Keywords: *smile; multifunctionality; aesthetic function; aesthetic dentistry; criteria of smile aesthetics; classification of smiles; physical culture and health activities.*

References

- Bell, N. D. & Pomerantz, A. (2016). *Humor in the Classroom: A Guide for Language Teachers and Educational Researchers*. New York: Routledge ISBN: 978-0-415-64054-1
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1979). *Slovnnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 10: T-F). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Devereux, P. G., & Heffner, K. L. (2007). Psychophysiological approaches to the study of laughter: Toward an integration with positive psychology. In A. D. Ong, & M. H. M. van Dulmen (Eds.). *Oxford handbook of methods in positive psychology* (pp. 233-249). Oxford: Oxford University Press.
- Diachuk, V. P. (2017). *Imidzholohiia. Sotsiokulturnyi vymir [Imageology. Sociocultural dimension]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
- Fedii, O. A. (2016). *Estetoterapiia [Aesthetotherapy]: navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Gonot-Schoupinsky, F. (2023). From positive psychology to positive biology: laughter and longevity. *Exploration of Medicine*, 4, 1109-1015. Retrieved from <https://doi.org/10.37349/emed.2023.00198>
- In Japan, laughter to be measured by 'aH' (23.02.2008). *CHINADAILY*. Retrieved from https://www.chinadaily.com.cn/world/2008-02/23/content_6479008.htm
- Kamaleonte, H. (2020). Yak pidvyshchyty samoostinku, stvoryvshy novu usmishku? [How to improve self-esteem by creating a new smile]. *DentArt*, 1 (98), 26-33 [in Ukrainian].

- Kondruk, A. Yu. (2019). Posmishka yak neverbalnyi zasib maskuvannia lytsemirstva ta neshchyrosti [A smile as a non-verbal means of masking hypocrisy and insincerity]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya. Filolohiia [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series. Philology]*, 39, 2, 39-42 [in Ukrainian].
- Lobach, O. (2013). Kordotsentrychna paradyhma rozvytku emotsiinoi kultury vchytelia mystetskykh dystsyplin [Cordocentric paradigm of the development of the emotional culture of the art teacher]. In Otych, O. M. (Ed.), Ziaziun, I. A., Filipchuk, H. H., Semenoh, O. M., Solomakha, S. O., Sotska, H. I., Vovk, M. P. *Uchytel mystetskykh dystsyplin u dyskursi pedahohichnoi maisternosti [The teacher of art disciplines in the discourse of pedagogical mastery]: monohrafiia* (pp. 98-114). Berdiansk: Vydavets Tkachuk O. V. [in Ukrainian].
- Momot, O. (2023). *Pedahohika fizkulturno-sportyvnoi diialnosti [Pedagogy of physical culture and sports activities]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Poltava: Astraia [in Ukrainian].
- Nidzelskyi, M. Ya., & Chykor, V. P. (2005). Rol fonetyky v pokrashchenni yakosti zubnykh proteziv [The role of phonetics in improving the quality of dentures]. In *Suchasni tekhnolohii profilaktyky ta likuvannia v stomatolohii [Modern technologies of prevention and treatment in dentistry]: materialy II (IX) zizdu Asotsiatsii stomatolohiv Ukrainy* (pp. 434-435). Kyiv: Knyha plius [in Ukrainian].
- Nidzelskyi, M. Ya., Shyian, Ye. H., & Davydenko, H. M. (2016). *Estetychni aktsenty stomatolohii [Aesthetic accents of dentistry]: posibnyk*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
- Preeti, Oza, Shivani, Ahluwalia. (2021). Teacher as a Communicator: Blending Formal and Informal Communication through Humor in a Higher Education Classroom. *ResearchGate*. DOI: 10.13140/RG.2.2.17081.29288
- Serdiuk, L. Z. (Ed.), Danyliuk, I. V., Turban, V. V., Penkova, O. I., & Volodarska, N. D. (2021). *Samodeterminatsiia psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Self-determination of the psychological well-being of the individual]: monohrafiia*. Kyiv; Lviv: Vydavets Viktoriia Kundelska [in Ukrainian].
- Vasianovych, H. P. (2021). Estetychni katehorii «liubov», «radist» i «strakh» u profesiinii diialnosti pedahoha [Aesthetic categories of "love", "joy" and "fear" in the professional activity of a teacher]. *Zhurnal Prykarpatskoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka [Journal of Vasyl Stefanyk Prykarpattia University]*, 8, 1, 17-23 [in Ukrainian].

Одержано 05.04.2024 р. Рекомендовано до друку 25.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 378.091.3:78] (410+477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306159>

Alla Rastrygina, Kropyvnytskyi (Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-2831>

THE PRACTICE OF INTRODUCING OF ART-COMUNICATION EXPERIENCE OF BRITISH SCIENTISTS IN THE TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHER IN UKRAINIAN UNIVERSITIES

The article presents the expediency and timeliness of introducing the art-communication experience of British scientists in the training of future teachers of musical art with the aim of acquiring students' ability to perform artistic and communicative activities in order to restore and support the mental health of Ukrainians in the conditions of war. It has been noted, that the introduction of foreign experience of art-communication interaction in the training of music teachers can become an effective basis for achieving the specified goal. The author's vision of the appropriateness of the application of the definition of "art-communication" in the context of the development of an updated strategy for the training of music teachers is presented. The prospects of further exploration in the researched direction.

Keywords: *music-pedagogical education; training of future music teachers; foreign experience; art-communication interaction; trauma-informed art; innovative direction.*

Statement and justification of relevance of the problem. The full-scale war unleashed by the Russian invaders in Ukraine has made harsh adjustments to all spheres of our lives, radically destroying the sense of security and causing powerful negative consequences that are dangerous for both children and adults. And at a time when our glorious Armed Forces of Ukraine are defending the future of our country, each of us must make every effort to preserve the life and health of the Ukrainian nation at our workplace. In this context, the system

© A. Rastrygina, 2024

of training modern art professionals and, in particular, future music teachers for trauma-informed assistance to students through art-communication interaction needs some adjustment.

It is because art can be a powerful non-clinical means of overcoming the traumatic experience of war.

The experience of leading scientists from the United Kingdom (N. Osborne, A. Kennedy, G. Redwood, D. Abrahams) can become an efficient basis for acquiring trauma-informed care skills through art. Thus, thanks to the volunteer work of Professor N. Osborne of the University of Edinburgh, V. Vynnychenko Central State University, starting in February 2023 and during the current academic year, systematic work with students under the international program "Arts and Communications" began to prepare higher education students for artistic and communicative activities to restore and maintain the mental health of the Ukrainian nation.

It requires finding new approaches and innovative forms of organizing the educational process, improving and modifying educational programs, designing a specially organized artistic educational space that is comfortable for subject-subjective artistic communication of all participants in the educational process, and favorable pedagogical conditions for acquiring artistic and communication competencies.

Analysis of recent research and publications. A great number of scholars in various fields of humanitarian knowledge are turning to the analysis of the category "communication" as a universal type of human existence and activity. However, despite the peculiarities of the interpretation of this category, in the interdisciplinary dimension, communication is interpreted as a means of transmitting values in any sphere of human life (personal, professional), reflecting the structure, state, and needs of society and performing the function of interpersonal communication. In turn, interpersonal communication interaction is a necessary and crucial value of modern society. Since, the value of communication and information exchange are the components that are realized in every act of communication activity without exception.

In the context of the problem mentioned in the article, we are impressed by the interdisciplinary level of understanding of the phenomenon of communication as a multiculturally defined and

mentally defined personification of the spiritual being of man and society, which is studied in detail in the works of S. Khrypko (Khrypko, & Yatsenko, 2011, p. 13-15). Since, music and pedagogical education being focused on the spiritual and creative development of the younger generation based on a value-based attitude to national and world cultural, heritage should ensure the training of future music teachers for professionally directed artistic and communication activities in secondary, vocational and higher education institutions through the means of musical art.

Numerous studies by scholars in the field of artistic pedagogy (N. Guralnyk, A. Kozyr, A. Zaitseva, N. Lupak (2019), H. Padalka, A. Rastryhina (2023a; 2023b), O. Rudnytska (2000), etc.) emphasize the importance of developing the value attitude of artistic professionals to communication interaction in their future professional activities. For instant, Professor O. Rudnytska (2000) emphasized the need for a music teacher to acquire knowledge and ways of action, which are not typical for traditional pedagogical education, and the ability of students to reveal their vision of the impact of art on the development of spirituality (and therefore mental health) through the sense of the inner world of another and interpersonal dialogic communication. The works of the respected professor talk about the awareness of the value of artistic knowledge for the professional and personal self-realization of future professional musicians and the stimulation of the processes of their awareness of the self-worth of communication through art since it is in this way that education reform will provide, on the one hand, a “teacher of a new formation” (Rudnytska, 2000), and on the other hand, we will add, his training will allow expanding the boundaries of future professional activity in view of the challenges of today and the urgent need to restore the psycho-emotional state and support the mental health of the young generation of the war and post-war times. It is the experience of art-communication interaction of British scholars in the training of music teachers that will become an efficient basis for achieving the fundamental goal of modern music-pedagogic education.

The purpose of the article is to present the practical experience of applying foreign experience in art-communication interaction and the possibilities of its implementation in the professional training of future music art teachers.

Research methods. In the process of organizing the work of students within the framework of this program and the development of Professor N. Osborne's course "Art and Communication," we used both traditional theoretical (analysis, synthesis, induction, deduction) and empirical methods of scientific research (observation, explanation, surveys, conversations) related to the need to substantiate the conceptual idea of the pedagogical foundations of trauma-informed care through art-communication interaction.

The methodological basis for our planned activities organization was a number of scientific approaches that ensured the effective solution of the tasks. At the stage of creating a communication platform for cooperation between foreign scholars and the V. Vynnychenko Central State University, the principles of the communicative approach (collaboration, interactivity, individualization, novelty) are being implemented, as a basis for promoting mutual understanding between domestic and foreign colleagues.

At the stage of implementing the materials based on the priority areas of foreign studies, the following approaches are used in the training of future music teachers: multidisciplinary (for rethinking and practical implementation of innovative achievements of foreign colleagues in art therapy, digital art, art management and event organization); personality-oriented approach (involves cooperation and co-creation of students and teachers on the basis of humanistic principles of a democratic society); project-based (determines the active position of the student, his/her subjectivity and understanding of personal significance for society, which becomes a scientific and educational basis for the development of professional and artistic communication competencies of future musicians); culture-logical (to create conditions for self-development, self-actualization and self-expression of students in art-communication interaction based on intercultural dialogue); digital (defines information as the central resource of scientific and socio-cultural development, promotes the dissemination of our scientific work through the means of Internet communications, television and radio).

The stage of disseminating the results of the research work among the national educational and scientific community, based on the art

communication experience of EU universities, requires an integrative approach that entails a symbiosis of all the above approaches. Their combination allows us to present the results of each stage of our project in the form of an intermediate product. It applies to the interaction of foreign and domestic colleagues with students in the educational process and research work, as well as, the reflection of this information at international scientific and practical conferences, symposia, seminars, etc.

Given the goal stated in the article, we have to state that within the framework of the art-communication topics stated in the international program, the work is carried out through the presentation of theoretical material to the student audience at lectures with its further elaboration at training. The major purpose of the lectures as a method and, at the same time, a form of education was the consistent analysis, systematization, and generalization by Professor N. Osborne of historical, cultural, psychophysiological, psychological, pedagogical, musicological sources in order to present students with the key concepts of the studied issues and systematize knowledge about art-communication interaction and trauma-informed care through art.

During the training, as one of the most effective teaching methods, students acquire the skills to apply theoretical knowledge directly in their practical activities. By observing and solving various problem situations with children's audiences in the course of practical classes, students gain new experiences aimed at developing the ability to use communication through art in their future professional activities.

Summary of the main research material. Achieving the overall goal of improving the system of training a modern music art teacher in accordance with the present-day challenges and needs requires a step-by-step specification of partial goals that will ensure its achievement shortly. Among the goals we have identified the following:

- creation of a communication platform for cooperation between British scientists and the V. Vynnychenko Central State University (establishing cooperation with foreign universities in the direction of art-communication interaction, determining ways of implementing the experience of using art-communications in the professional training of future teachers-artists; extrapolation of the features of foreign practice

in art-communications to the plane of the artistic educational space of the university (attraction of British colleagues to conducting lectures, seminars, round tables, discussing the results of the work within the framework of the annual international scientific and practical conference), active involvement of students in the study of the work of foreign scientists in art communication and its application in their practical activities;

- implementation of materials based on the priority areas of European studies in the preparation of future professional musicians (development of interdisciplinary content according to specific areas of application of art-communication interaction in the artistic educational space of educational institutions of various levels, updating of educational and professional programs and improvement of curricula of students of higher education bachelor's and master's degree in the specialty 014 "Secondary education (Musical art)" at the level of normative disciplines and free choice of students, which involves the formation of art communication competencies of students through mastering courses in art technologies, digital technologies, event technologies and art management in art (Rastryhina, 2023a), creating certificate programs and expanding the content of advanced training courses created by us for scientific and pedagogical workers due to the introduction of an interdisciplinary module on art communications);

- cooperation with the Institute of Modernization of the Education Content of the Ministry of Education and Culture of Ukraine, the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Education of Adults of the National Academy of Sciences of Ukraine, the Laboratory of Aesthetic Education and Art Education of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine;

- dissemination of the results of scientific investigations based on the art-communication experience of foreign scientists among the domestic scientific and educational community (holding an annual international scientific and practical conference, publishing articles and preparing a monograph based on results of the work carried out, discussing the results of the research with domestic scientists, stakeholders, and public organizations at other scientific and practical conferences, round tables and seminars, creation of a page on the

university website and social networks Facebook, Telegram, and Instagram to disseminate the results of the work carried out, cooperation with public organizations for financial support and practical approval of the results of the researched issues.

It should be noted that in the conceptual field of domestic art pedagogy, the phenomenon of artistic communication in a generalized form is highlighted through the prism of specific properties of art. However, N. Lupak (2019) emphasizes that artistic communication, determining the knowledge-interpretation of the world through living and experiencing specific events and phenomena, requires the discovery of new facets of art to enrich it, expand the limits of application and actively introduce it into the practice of artistic activity (p. 10). Supporting the scientist's opinion, we believe that the multifaceted nature of the phenomenon of artistic communication and the innumerable art-communication connections through art allow us to significantly expand the range of awareness of the "artistic communication" category. In our opinion, the restart of musical and pedagogic education given the tough challenges faced by Ukrainian society during the war requires reconstruction (updating, restructuring according to new principles) of the training system of the future music art teacher (new strategy, new approaches, modification of educational programs and curricula, application of the latest learning technologies) based on value-communication priorities in his or her personal development as a professional whose activities meet the needs of the times.

We believe that in the development of the updated strategy, given the specific features of the training of teacher-musicians, it is appropriate to use the term art-communications. This will contribute to a broader understanding of the mentioned concept in the context of expanding the boundaries of the professional activity of future professional musicians. When, along with the solution of traditional tasks related to the development of musical culture of schoolchildren and professionally directed training, they will acquire the ability for art-communication interaction through art to restore and support the mental health of the military generation of Ukrainians as a basis for preserving and strengthening the gene pool of the nation (Rastryhina, 2023b).

The first steps in achieving the set general goal were related to the need to improve the content of the educational and professional programs of bachelor's and master's degree applicants in the specialty 014 Secondary education (Musical art) through the introduction of an additional block on art communications. This required the development of an updated OPP “Secondary education (Art and Music). Art Communication,” which was discussed twice at the Department of Art Education, with reviewers and external stakeholders in March and December 2023.

Leading scientists of higher education institutions of Ukraine, practicing teachers of higher educational institutions, and undergraduate and graduate students, who are currently pursuing higher education in the specialty 014 Secondary education (Musical art) at V. Vynnychenko Central State University, unanimously confirmed the expediency and timeliness of implementing the specified updated educational and professional program in the process of training future teachers of musical art, emphasizing its absolute uniqueness and undeniable demand given the challenges of the war and post-war times, the overcoming of which should primarily be ensured by the artistic - pedagogic education. Therefore, from the next academic year, music students in the first years of bachelor's and master's degrees will study under the educational-professional program “Secondary Education (Art. Musical Art). Art communication,” the implementation of which requires the improvement of curricula through the introduction of appropriate educational components, the introduction of certificate programs for university students, the introduction of an additional block on art communication into the content of the advanced training program for scientific and pedagogical workers developed by us, etc.

The next step was systematic work on the implementation of the art-communication experience of the leading scientists of Great Britain in the training of future teachers of musical art, which will be carried out during the 2023/2024 academic year at V. Vynnychenko Central Ukrainian State University, currently associated with the involvement of students in familiarization with the author's program, developed by Professor Nigel Osborne of the University of Edinburgh. This became possible thanks to the signed memorandum of agreement on

cooperation between the V. Vynnychenko CUSU and the NGO “Art-Dot” within the framework of the “Art-Therapy Force” project. So, we have grounds for characterizing the state of implementation of the stage of the practical application of the experience of British scientists in art-communication interaction in the training of music teachers, which is carried out at our university today.

Based on propaedeutic meetings of Professor N. Osborn with the management, teachers, students of the V. Vynnychenko CSU and teachers of secondary schools of the city and region, which took place last academic year, where the main positions of his author’s methodology regarding overcoming post-traumatic syndrome in children in war conditions were outlined, which aroused great interest of the scientific and educational audience, an agreement was reached on the organization of the long-term “Arts and Communications” project during the 2023/2024 academic year. Therefore, starting from October 2023, the above-mentioned systematic work with students of education under the program “Art-Communications and Trauma-Informed Art” began, with a total volume of up to 60 hours, which includes a lecture course for students and training with students and schoolchildren of secondary general education institutions, and children with special needs.

During monthly meetings, students master the course in two areas: 1) art communication or communication through art, what art conveys and how this communication affects a person, 2) how art can help or support people in times of crisis and war, that is, about informed help in case of injury. The first two lectures at the beginning of the course were devoted directly to art-communication interaction, the second two to trauma-informed art, but as the course unfolds, they gradually combine to become the basis of learning how future professionals can use art to overcome the symptoms of trauma and help those who have been injured.

The practical work of Professor N. Osborn within the framework of training with children and students deepened our conviction that his author's method is effective and productive and therefore, proposed by us and discussed with Professor N. Osborn, the scientific-experimental program “Art-Communications and Trauma-Informed Art,” related to

the restoration and maintenance of mental health of children and adults in war and post-war times, should be tested in the 2024-2025 academic year and implemented in the system of training future teachers of musical art in universities of Ukraine.

Conclusions and prospects of further exploration of the direction. For us personally, the practice of cooperation with foreign colleagues on the implementation of the experience of art-communication interaction became the basis for the development within the scientific research laboratory of a conceptual idea for the initiation of an innovative direction in artistic-pedagogical education – the trauma-informed artistic pedagogy for the restoration of mental (and, possibly, physical) health of children and the Ukrainian nation as a whole. So, the sphere of our scientific interests is currently connected with the development of pedagogical foundations, technologies, and practices of art communication and trauma-informed art, which have a non-clinical focus, are available for mastering by a musician teacher, and are interesting and effective for students of higher education in the specialty 014 Secondary education (Art. Musical Art) in working with children in the future professional activity. This approach can also be useful for future specialists in other specialties of the artistic profile: choreographers, artists, etc.

Of course, the reconstruction of educational and professional programs and curricula in the specified direction must meet the current requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding artistic and pedagogical specialties. In this context, the introduction of the educational-professional program “Secondary education (Art. Musical art). Art-communication” at the official level will allow us to create a new program of a modern format, where students will acquire additional competencies in art-communication and trauma-informed art as during the study of normative disciplines, as well as by a certified program. This will also become possible for teachers of music and other types of art already working at the school, as well as other professionals, thanks to improving their qualifications under the developed program for scientific and pedagogical workers.

According to our belief, defining the pedagogical aspect of trauma-informed art should be an essential characteristic of the scientific research investigation for introducing an innovative direction related to trauma into art pedagogy. That is, we have to prove that the purpose of art-communication interaction and trauma-informed art in the training of future music teachers (or other specialists in the art profile) in universities of Ukraine is that communication through art affects not only the elimination of post-traumatic disorders in children or adults (students, military personnel), it should be addressed to the development of the strengths of an individual and directed to the support of their mental health.

References

- Лупак, Н. (2019). Художня комунікація в площині мистецької совіти: теорія, практика, інновації. *Мистецтво та освіта*, 1(91), 6-11.
- Растригіна, А. (2023а). Арт-комунікації в мистецько-педагогічній освіті: до постановки проблеми. В кн. Гнатів, З., Медвідь, Т. (Ред.-упор.). *Теорія і практика мистецької освіти в цивілізаційних викликах сьогодення: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 31-33). Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка.
- Растригіна, А. (2023б). Ціннісні основи арт-комунікації у мистецько-педагогічній освіті: інтеграційно-міждисциплінарний дискурс. В кн. *Наукові записки. Педагогічні науки* (Вип. 209, с. 86-92). DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-86-92>.
- Рудницька, О. (2000). Педагогіка мистецтва: пошуки і перспективи. В кн. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: українсько-польський щорічник* (Вип. 2, с. 223-245). Київ; Ченстохова.
- Хрипко, С.А. (Ред.), Яценко, Г.Ю. (Уклад.). (2011). *Аксіологія освіти в сфері комунікативної культури: ціннісні акценти; комунікативні тенденції; дистанційний формат: навчально-методичний посібник*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.

Алла Растригіна

ПРАКТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ АРТ-КОМУНІКАЦІЙНОГО ДОСВІДУ БРИТАНСЬКИХ НАУКОВЦІВ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

У статті представлено доцільність і своєчасність запровадження арт-комунікаційного досвіду Британських науковців у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва з метою набуття здобувачами освіти здатності до художньо-комунікативної діяльності для відновлення та підтримки метального здоров'я українців в умовах війни. Подано аналіз наукової літератури, що засвідчує необхідність розуміння самоцінності комунікації через мистецтво для розширення меж майбутньої професійної діяльності фахівця-музиканта. Підкреслено, що саме впровадження зарубіжного досвіду арт-комунікаційної взаємодії у підготовку вчителів музичного мистецтва може стати дієвою основою для досягнення означеної мети, що актуалізується у мистецько-педагогічній освіті сьогодення. Конкретизовано зміст покрокових завдань для досягнення поставленої мети. Схарактеризовано наукові

підходи, котрі стали методологічним підґрунтям у розв'язанні поставлених завдань. Подано авторське бачення доречності застосування дефініції «арт-комунікації» у контексті розробки оновленої стратегії підготовки вчителів музичного мистецтва, спрямованої на розширення меж їхньої майбутньої професійної діяльності. Роз'яснено особливості оновленої освітньо-професійної програми для майбутніх вчителів музичного мистецтва. Розкрито сутність системної роботи провідних науковців Великої Британії по запровадженню арт-комунікаційного досвіду у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямку пов'язані з розробкою педагогічних основ, технологій і практик арт-комунікацій та травмоінформованого мистецтва, котрі мають неклінічну спрямованість й доступні для освоєння вчителем-музикантом, що може стати підґрунтям для започаткування у мистецько-педагогічній освіті інноваційного напрямку - травмоінформованої мистецької педагогіки.

Ключові слова: музично-педагогічна освіта; підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва; зарубіжний досвід; арт-комунікаційна взаємодія; травмоінформоване мистецтво; інноваційний напрямок.

References

- Khrypko, S. A. (Ed.), & Yatsenko, H. Yu. (Comp.). (2011). *Aksiologhiia osvity v sferi komunikatyvnoi kultury: tsinnisni aktsenty; komunikatyvni tendentsii; dystantsiinyi format* [Axiology of education in the field of communicative culture: value accents; communicative tendencies; distance format]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Lupak, N. (2019). Khudozhnia komunikatsiia v ploshchyni mystetskoï sovity: teoriia, praktyka, innovatsii [Artistic communication in the field of art education: theory, practice, innovations]. *Mystetstvo ta osvita [Art and education]*, 1(91), 6-11 [in Ukrainian].
- Rastryhina, A. (2023a). Art-komunikatsii v mystetsko-pedahohichnii osviti: do postanovky problem [Art communications in musical and pedagogical education: before the problem statement]. In. Hnativ, Z., Medvid, T. (Eds.-comp.). *Teoriia i praktyka mystetskoï edukatsii v tsyvilizatsiinykh vyklykakh sohodennia [Theory and practice of art education in today's civilizational challenges]*: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 31-33). Drohobych: DDPU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Rastryhina, A. (2023b). Tsinnisni osnovy art-komunikatsii u mystetsko-pedahohichnii osviti: intehratsiino-mizhdystsyplinarnyi diskurs [Value bases of art communication in art and pedagogical education: integrative and interdisciplinary discourse]. In *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky [Scientific notes. Pedagogical Sciences]*. (Is. 209, pp. 86-92). DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-86-92> [in Ukrainian].
- Rudnytska, O. (2000). Pedahohika mystetstva: poshuky i perspektyvy [Art pedagogy: searches and perspectives]. In. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia: ukrainsko-polskyi shchorichnyk [Professional education: pedagogy and psychology: Ukrainian-Polish yearbook]* (Vol. 2, pp. 233-245). Kyiv; Chenstokhova [in Ukrainian].

Одержано 12.03.2024 р. Рекомендовано до друку 13.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 37.016:78(569.4)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306162>

Світлана Бендікова, м.Єрусалим (Ізраїль); м. Кривий Ріг (Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7783-9301>

ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ІЗРАЇЛЯ: ТРАДИЦІЇ, НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ

В оглядовій статті представлено особливості музичної освіти Ізраїля з урахуванням полікультурного розмаїття ізраїльського суспільства, векторності на збереження культурних і освітніх традицій. Доведено, що викладання музики та співу в Ізраїлі має особливості, з-поміж яких вирізняється полікультурність змісту, що поєднує в собі елементи європейської класичної музики, єврейської музичної традиції та музики різних етнічних груп, що мешкають в країні; на організацію музичної освіти в дитячих садках і школах впливають релігійні канони. З'ясовано, що музична освіта в Ізраїлі розглядається як важливий фактор розвитку особистості та суспільства в цілому; система викладання музики та співу в Ізраїлі вирізняється інклюзивністю. Виявлено, що зміст музичної освіти в закладах освіти різного рівня в Ізраїлі врегульовується програмами, укладеними Міністерством освіти країни, а також на рівні держави запропоновані ресурси для вивчення музичних дисциплін і музичного виховання особистості. В ході компаративістського аналізу виявлено подібності та відмінності в музичній освіті Ізраїля та України.

Ключові слова: музична освіта; Ізраїль; музична культура; полікультурність; релігійні канони; програма музичної освіти.

Постановка проблеми. Музичне мистецтво на всіх етапах історичного поступу завжди залишалося вагомим чинником культурного розвитку суспільства загалом та потужним фактором розвитку особистості, її емоційного інтелекту й творчого потенціалу. Саме тому в освітніх системах різних держав чільне місце відведено музичній освіті, покликаний розвивати творчі здібності учнів, студентів, формувати культурно-мистецьку еліту. Система музичної освіти Ізраїлю вирізняється спектром унікальних особливостей, кристалізація яких відбувалася з урахуванням національних цінностей, традицій музичної культури, релігійних канонів тощо.

Мистецька освіта в Ізраїлі регулюється законодавством, що визначає загальні рамки та цілі навчання в музичних, художніх та

мистецьких школах. Наведемо декілька ключових законів і нормативних актів, які врегульовують структуру та принципи функціонування системи мистецької освіти в Ізраїлі: Закон про державну освіту (1953), Закон про державні школи (1969), Закон про культуру і мистецтво (2002), Закон про освіту дітей з особливими потребами (2008), Національна програма з мистецтва та музики (2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження українських науковців (Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Олексюк та ін.) розвивають методологічні, теоретичні питання музичної освіти, відзначають велику роль мистецтва та музичної освіти в розвитку особистості та формуванні її духовно-творчого потенціалу.

Проблеми музичної освіти стали предметом дослідницької уваги закордонних дослідників, зокрема ізраїльських. Так, А. Портовіц, П. А. Гонсалес-Морено, К. С. Хендрікс (Adena Portowitz, Patricia A. González-Moreno, Karin S. Hendricks, 2010) висвітлюють питання мотивації учнів до навчання музики; Д. Хедден (D. Hedden, 2012) розглядає навчання співу дітей у методичному та історичному контексті; Р. П. Кахна, А. С. Русуб (Rona P. Cahna, Alina S. Rusub, 2016) характеризують ставлення релігійних спільнот до музики та музичної освіти в Ізраїлі; В. Коен, Л. Ліа (V. Cohen, L. Lia, 1997) аналізують питання бікультуралізму та культурного плюралізму в ізраїльській музичній освіті; Т. Лев (T. Lev, 2018) досліджує мультикультурність ізраїльського суспільства XXI ст. та її вплив на музичну освіту; К. Глушанков (S. Gluschankof, 2022) висвітлює специфіку музичного виховання дітей та підготовки педагогічних кадрів в Ізраїлі.

Важливими в контексті нашого дослідження є праці українських науковців з проблем вокальної педагогіки, розвитку співацької майстерності В. Антонюк, В. Бриліна, Б. Гнидь, А. Менабені, І. Колодуб, Н. Овчаренко, О. Стахевича, Ю. Юцевича та ін. Питанням методики вокалу та розвитку голосу присвячені праці ізраїльських педагогів-науковців Й. Блумберга, І. Горен, М. Левітас, Г. Рафаелі, Л. Шанцер, Р. Шулової та ін.

Аналіз джерел засвідчує, що дослідження переважно зосереджені на культурологічних, теоретичних, методичних питаннях у сфері музичної освіти. Тому є необхідність узагальнення особливостей музичної освіти в навчальних закладах Ізраїля

в контексті ретроспективного вивчення та визначення її специфіки у вимірі компаративістського аналізу.

Метою статті є виявлення особливостей музичної освіти Ізраїля з урахуванням полікультурного розмаїття ізраїльського суспільства, векторності на збереження культурних та освітніх традицій; з'ясування подібності та відмінності в музичній освіті Ізраїля й України.

Для досягнення мети дослідження були використані такі **методи**: *історико-діахронічний і синхронічний аналіз* – для виокремлення традицій ізраїльської музичної освіти та характеристики сучасної системи музичної освіти; *системний аналіз* – узагальнення специфічних характеристик музичної освіти Ізраїля, окреслення особливостей музичного виховання, навчання у закладах освіти різних типів; *компаративістський аналіз* – зіставлення подібних і відмінних аспектів музичної освіти України й Ізраїля.

Виклад основного матеріалу. Музика та спів відіграють важливу роль в ізраїльській культурі з часу заснування Ізраїля у 1948 р. Питанню музичної освіти з того часу приділяється значна увага, створено систему, яка поєднує в собі елементи західної та східної музичних традицій. Ізраїльська система музичної освіти має ряд унікальних особливостей, що відрізняють її від систем інших країн. Ці особливості зумовлені історичним контекстом, культурним різноманіттям і традиціями музичного виховання, навчання у закладах освіти.

Мультикультурне ізраїльське суспільство синтезує багато різних традицій. Уряд підтримує співіснування уродженців країни та репатріантів, які прибувають до Ізраїля з різних куточків світу, країн Сходу й Заходу, та допомагає своїм громадянам зберегти їхні оригінальні звичаї й традиції, закладаючи основи для більш однорідного суспільства. Необхідність досягнення цих цілей стає особливо очевидною, якщо звернути увагу на калейдоскоп стилів ізраїльської музики. Традиційна єврейська музика – ашкеназька, сефардська, хасидська; етнічна музика – арабська, бедуїнська, єменська; ізраїльський фолк – поєднання традиційних єврейських і арабських мелодій; світська музика – ізраїльський поп- і рок-музика, електронна музика тощо.

Музична атмосфера ізраїльського суспільства складається з різнобарвної естрадної, фолк і класичної музики. Естрадна музика

в Ізраїлі відрізняється великим розмаїттям стилів: від поп-музики та року до хіп-хопу та електронної музики. На її розвиток впливає європейська, американська та арабська музика. Зауважимо, що Ізраїль був однією з перших країн, яка брала участь у конкурсі Євробачення та виграла його чотири рази.

Фольклорна музика містить у собі пісні та танці з різних єврейських етнічних груп, а також арабську та бедуїнську музику. Відомі популярні жанри ізраїльської фолкмузики – це клезмер, йеменська музика та пісні ладіно. Окрім цього, ізраїльська музична сцена репрезентує джаз, блюз, реггі та інші жанри.

Класична музика має давню й багату традицію, яка є невід'ємною частиною культурної спадщини та джерелом гордості Ізраїля. Ізраїльські композитори роблять значний внесок у розвиток класичної музики. В країні є багато оркестрів, камерних ансамблів, хорів світового рівня та оперний театр.

Музика є потужним інструментом для формування та зміцнення національної самоідентифікації, а музична діяльність відіграє важливу роль у формуванні національної самосвідомості та розвитку культури. В Ізраїлі проводяться численні національні й міжнародні музичні конкурси та фестивалі, які відображають різноманітні аспекти культурного та мистецького життя країни. Ці заходи не лише сприяють розвитку музичних талантів і просуванню мистецтва, але й мають велике значення для культурного обміну з іншими країнами, що сприяє розширенню культурного діалогу та взаєморозумінню (Israel Festival, Jerusalem International Chamber Music Festival, Abu Gosh Vocal Music Festival, Israel's Rubinstein Piano Competition, Red Sea Jazz Festival та ін.).

В Ізраїлі існує розгалужена система музичної освіти, яка включає: *дошкільну освіту* – музичні заняття у дошкільних закладах; *шкільну освіту* – музика є обов'язковим предметом у державних школах; *заклади мистецької освіти* – у країні існує безліч приватних і державних консерваторій, музичних центрів і студій, де діти та дорослі можуть навчатися гри на різних інструментах, вокалу, теорії музики тощо; *заклади вищої освіти* – в Ізраїлі існують коледжі, університети та академія музики, які пропонують програми бакалаврату, магістратури та аспірантури у сфері музики.

У 2017 р. Міністерством освіти було складено нову програму музичної освіти з метою її неперервної послідовної реалізації – від дитячого садка до випускного (дванадцятого) класу загально-

освітньої школи. У програмі представлена її основна концепція: «Мультикультурна реальність в Ізраїлі ХХІ ст. характеризується багатим спектром унікальних музичних традицій. Цей широкий спектр є справжнім викликом для суб'єктів музичної освіти та ставить питання про саму роль музичної освіти загалом і концепцію національної навчальної програми музики зокрема» (*Israeli Ministry of Education. Musica: Tochnit Limudim, 2017*).

У програмі звертається увага на важливість навчання музики як однієї з найприродніших, найбагатших і найскладніших форм людського вираження: «Це невіддільна частина нашого життя, і через звуки вона виражає як переживання навколишнього світу, так і особистий внутрішній світ переживань. Музика є основною людською потребою, яка має важливе і глибоке вираження в житті окремої людини, а також у житті суспільства» (*Israeli Ministry of Education. Musica: Tochnit Limudim, 2017*).

Важливою особливістю музичної освіти в Ізраїлі є мультикультуралізм. Національна навчальна програма з музики враховує культурну різноманітність суспільства, є модульною за змістом і зважає на всі сторони й суперечності ізраїльського соціуму, а також особливості західної й східної культур. У програмі обґрунтовується ідея, що урок музики є формою мультикультурного плюралізму й утвердження цінностей толерантності, сприяє відкритості й повазі до інших культур.

Професор Тель-Авівського університету Т. Лев висловлює думку, що «постмодерністське мислення призвело до помітно гнучкого розуміння поняття культурна ідентичність: від одновимірних, «закритих» визначень до набагато більш відкритих понять, що дозволяє кожному індивіду водночас належати до кількох культур. Дотримуючись цієї філософії, здається, що кожен учень ізраїльської системи освіти зможе знайти своє особисте місце в констеляції різних кіл ідентичності» (Т. Lev, 2018).

У змісті поняття «ідентичність» з позиції ізраїльської специфіки Т. Лев виокремлює певні «кола» її формування: «громадське коло», що представляє спільну ідентичність громадян держави Ізраїль; «коло спільноти» – відбиває більш специфічні аспекти ідентичності – єврей, араб, релігійний, світський, ашкеназі (європейські євреї), мізрахі (східні євреї), іммігрант у першому чи другому поколінні з пострадянського простору чи Ефіопії тощо; «універсальне коло» – представляє ідентичність як членів

глобальної світової спільноти та необхідність «занурення» в різноманітний світ музичної культури та її скарбів.

Відповідно зміст навчальної програми музичної освіти включає репертуар, що представляє музику, створену в державі Ізраїль; традиційну музичну спадщину єврейської та арабської громад і їх підгруп; репертуар із різних музичних культур світу. При цьому означені напрями належним чином відображають жанри класичної, популярної та традиційної (народної/етнічної) музики та забезпечують їх поєднання на уроці (*Israeli Ministry of Education. Musica: Tochnit Limudim*, 2017).

Питання репертуару в програмі музичної освіти має рекомендаційний характер і містить загальні вказівки з конкретними прикладами, які вибірково можуть бути замінені еквівалентними альтернативними варіантами. Окрім того, надаються педагогічні рекомендації для вчителів, щоб допомогти їм підібрати відповідний музичний репертуар для вихованців. Програма містить такі важливі напрямки, як: складність – репертуар включає аспекти, які розширюють музичні знання учнів і розвивають їх здібності; витонченість – репертуар включає елементи, що розвивають в учнів здатність відчувати емоційні нюанси; діалог з позамузичними сферами – репертуар слугує підґрунтям для інших контекстів, таких як естетичний, філософський, історичний, соціологічний або політичний (*Israel Ministry of Education. Musica*, 2011/2020).

Вагомою особливістю музичної освіти в Ізраїлі є диверсифікація музичних програм з урахуванням релігійної та етнічної специфіки. Міністерство освіти Ізраїля визначає необхідні галузі та зміст навчання і рекомендує основну навчальну програму, за якою викладають педагоги кожної школи. Але допускаються й інші факультативні заняття, які в закладі середньої освіти визначаються самостійно.

Зауважимо, що викладачі мають право розробляти авторські програми та курси до програм, рекомендованих Міністерством освіти, зважаючи на етнічну приналежність учнів, інтелектуальний рівень і обдарованість, особливості міста чи регіону, в якому функціонує заклад освіти.

Музичне навчання в Ізраїлі визнається важливою складовою загальної освіти, але музика не завжди входить до основного навчального плану. Специфічною рисою навчання музики в

ізраїльських загальноосвітніх школах є релігійна приналежність дитини, що впливає на доступність і можливості навчання музики.

Основними релігіями в Ізраїлі є юдаїзм, християнство та іслам. Ці релігії по-різному ставляться до музики й відповідно до музичної освіти. В юдаїзмі та християнстві музичні звичаї походять зі Святих Писань і тому визнаються частиною релігійної та світської діяльності. Проте ісламські ортодоксальні авторитети тлумачать ставлення Корану щодо музики по-іншому та встановлюють заборони на багато видів музичної діяльності, які тривають уже понад тисячу років (Rona P. Sahna, Alina S. Rusub, 2016).

Поточна ситуація така, що у більшості ізраїльських початкових шкіл в єврейській громаді проводять уроки музики та співу. Однак в ізраїльських початкових школах у межах арабської громади, де мусульмани становлять більшість поряд із християнською меншістю, уроки музики менш поширені.

Попри розбіжності у ставленні до музики в різних спільнотах ізраїльського суспільства, в національній програмі Міністерства освіти підкреслюються важливі цілі навчання співу: «ознайомитися з вибраним й різноманітним співочим репертуаром з різних культур і музичних жанрів; створити міжпоколінний континуум для спадщини пісень у колі родини, спільноти та задля розвитку ізраїльської культури» (*Israel Ministry of Education. Musica: Tochnit Limudim*. 2011/2020, с. 24).

Перші кроки в навчанні музики та співу в Ізраїлі розпочинаються в дитячому садку. Дошкільний відділ Міністерства освіти розробив програму, яка спрямована на збереження традицій Ізраїля і поглиблення національних цінностей та ізраїльської ідентичності. Репертуар для дітей дошкільного віку викладено у зібранні з п'яти томів «Zemer Lach Lagil HaRach» («Пісні для дітей ніжного віку»), що розташовані на сайті Міністерства освіти (*Israel Ministry of Education, Division for Pre-Elementary Education*, 2008).

Навчання музики та співу продовжується в початковій школі. Для молодших школярів розроблена програма «Пісня дня», що укладається у ході співпраці Департаменту культури та мистецтва (Department of Culture and Arts), директора та педагогічного колективу школи. За програмою пропонується розпочати шкільний день співом, що об'єднує учнів, сприяє приємній атмосфері та змістовному початку дня всіх учнів школи.

До програми Міністерства освіти Ізраїля додається співочий репертуар, що містить перелік запропонованих пісень, також зазначаються мета та етапи навчання. У рамках цих цілей описуються характеристики пісень. Зміст програми навчання співу в загальноосвітній школі передбачає формування цінностей – поваги до сім'ї, батьків, дружби та толерантності (*Israeli Ministry of Education - Music Curriculum for the Elementary School System, 2012*).

Урок музики в ізраїльській школі має важливе значення для вивчення національної культурної спадщини та опанування музичної культури інших народів. Урок має сприяти утвердженню культурної спадкоємності та духовного зв'язку між поколіннями, забезпечувати ознайомлення школярів із широким спектром художніх способів мислення та емоційних засобів вираження, що не обмежено музичними трендами чи комерційними інтересами (*Israeli Ministry of Education - Music Curriculum for the Secondary School System, 2011*).

Вебсайт Міністерства освіти пропонує покликання на дидактичні матеріали та ресурси. Репертуар різноманітний за жанрами (класика, фолк, поп, рок), стилі (Ерец-Ізраель, середземноморський). До кожної пісні додаються ноти, слова, інформація про історію створення та авторів. Посилання мають аудіо- та відеозаписи на You Tube, рекомендації щодо виховання моральних цінностей, почуттів, мовної та музичної грамотності (наприклад, сольфеджіо, спів і гра, музична грамотність) (*Israeli Ministry of Education – Music Curriculum for the Elementary School System, 2012*).

В Ізраїлі існують державні (бейт а-сефер мамлахті – *tamlachti*), державні релігійні (бейт а-сефер мамлахті даті – *tamlachti dati*) та незалежні (хінух ацмаі – *chinuch atzma'i*) школи. З ініціативи музичної інспекції Міністерством освіти запропонована програма навчання співу в єврейських релігійних школах, зміст якої ґрунтується на компіляції піют (Pyiut) – єврейської літургійної поезії і пісні. Основний підхід програми розглядає піют як важливу складову єврейської культури. Програма відображає сутність єврейського мультикультурного суспільства в Ізраїлі, його акцент робиться на музичному аспекті піют у рамках етномузикологічного та мультидисциплінарного підходу (*Israel Ministry of Education Al hatochnit Shirim veShorashim, 2019*).

В ізраїльській системі освіти значна увага приділяється професійній орієнтації учнів старших класів загальноосвітньої

школи (тіхон). У галузі мистецтва існують різні професійні відділення (магамот), що функціонують у таких напрямках: музика, кіно, театр, танець тощо. Музичне відділення (магамат музика) сприяє поглибленому вивченню музики, підвищенню культурного рівня та збагаченню духовного світу молоді, навчанню співу або гри на музичному інструменті та ознайомленню з різноманітними музичними стилями.

Навчання на музичному відділенні обирають учні, які вважають музику основною сферою своїх інтересів, бажають отримати теоретичні знання та практичні навички, а також досягти певних результатів у цій сфері мистецтва. Вони вивчають музику або спів з метою поглибити, збагатити й розвивати свій талант. Музична спеціалізація базується на концепції, що музика формує наш світ і впливає на людину. Поглиблене вивчення музики збагачує учнів у сфері музичної культури та передбачає вивчення різноманітних музичних стилів та періодів.

Профільне навчання старшокласників на музичному відділенні розвиває у творчої молоді навички слухачів, виконавців і творців через контакт із різноманітним спектром культур і жанрів. Музична освіта у школі має свої переваги: розширює світогляд і знання про музику, розвиває музичні здібності та творчий потенціал, вчить дисципліни та самостійності, підвищує самооцінку та впевненість у собі, розвиває емоційний інтелект, дає можливість продовжити освіту в музичному закладі.

Навчальний план з музичної спеціалізації включає теоретичні й практичні заняття та дозволяє випускникам скласти іспити на атестат зрілості (багрут) в обсязі 10 кредитів. Основні дисципліни: музична культура (історія музики та музична література); теорія музики (теорія, гармонія, розвиток слуху та сольфеджіо); спеціальність – гра на музичному інструменті чи спів (класична, джазова, поп, рок та арабська музика); додаткові дисципліни за вибором – виконавство (інструментальні та вокальні ансамблі), композиція, оркестровка та оркестрове диригування, аранжування, комп'ютерна музика тощо. Іспити складають учні, які протягом багатьох років безперервно й методично вивчають музику та спів або композицію, оркестровку та диригування тощо (*Israel Ministry of Education. Student and graduate portal, 2008*).

Міністерством освіти Ізраїля розроблено сайт для викладачів (портал викладачів), на якому розміщено ресурси для навчання музики в початковій, середній, старшій школі та консерваторіях. На вебресурсі викладено навчальні матеріали, розділи, плани уроків, відео уроки, навчальні програми, вимоги до випускних іспитів, а також статті щодо досліджень у сфері музичної освіти тощо. Можна знайти ноти, композиції та аранжування для оркестрів, інформацію про національну вікторину з теорії музики, підготовку до випускного виконавського екзамену (ресіталю), а також посилання на музичні сайти та політику нагляду за музичною освітою (*Israel Ministry of Education. Teaching staff portal, 2008*).

У процесі навчання музики в Ізраїлі використовуються сучасні засоби, такі як: інтерактивні дошки, комп'ютерні програми тощо. Викладачі активно застосовують інноваційні методи навчання: мультимедіа, інтерактивні ігри та проєктно-орієнтоване навчання. Значна увага в закладах освіти акцентується на розвитку творчих здібностей учнів та практичному застосуванні знань. Уроки музики та співу часто поєднують гру на інструментах, спів, танці та інші види музичної діяльності. Учнів заохочують до імпровізації та створення власних музичних творів.

Важливим аспектом викладання музики є виховання музичного смаку учнів. У навчальних програмах представлені твори з різних музичних культур як західних, так і східних, що спрямовано на ознайомлення з різними музичними жанрами, стилями, а також із шедеврами світової музичної культури.

В Ізраїлі існує велика кількість позакласних музичних видів діяльності, які дають учням можливість поглибити свої знання та навички в галузі музики. До них належать навчання музики у консерваторіях, музичних центрах і студіях, співтворчість у хорових колективах, оркестрах, ансамблях, залучення до участі у майстер-класах, фестивалях, конкурсах тощо.

Основними проблемами у сфері музичної освіти Ізраїля є: недостатнє державне фінансування, нестача кваліфікованих кадрів, необхідність модернізації матеріально-технічної бази, розширення доступу до музичної освіти всіх категорій населення.

У контексті нашого дослідження важливим є компаративістський аналіз особливостей музичної освіти України та Ізраїля, що може стати орієнтиром у вдосконаленні освітніх практик музичного навчання та виховання.

Україна – європейська країна, що має етнічну унікальність і шанує європейські культурні цінності. Музична освіта ґрунтується на досягненнях національної, європейської та світової музичної культури й освітніх традицій.

Ізраїль – східна країна зі своєю власною національною етнічною музикою, а також це сучасна країна з високим рівнем класичної музичної культури, що є складовою світової культури. Ізраїльська музична палітра поєднує в собі елементи різних культур, принесених хвилями іммігрантів із багатьох країн світу. Музичне виховання сполучає різноманітні культури: східну і західну, класичну й естрадну, джазову та фолк.

Полікультурне ізраїльське суспільство має різнобарвні музичні смаки та впливає на напрямки музичної освіти дітей. В Ізраїлі суспільні та освітні процеси відбуваються з урахуванням релігійної приналежності та відповідним ставленням до мистецтва, зокрема до музики. Так, позитивні досягнення, пов'язані з музичною освітою, можуть суперечити релігійним канонам й визначати зміст музичного виховання в дитячих садках та школах.

В Україні існує єдина освітня система. Проте в Ізраїлі є кілька освітніх систем, структурованих відповідно до мови та релігійної приналежності. Навчання музики відбувається в закладах освіти: загальноосвітніх школах і консерваторіях під опікою Міністерства освіти. Загалом школи поділяються залежно від мови (іврит або арабська) та релігійної приналежності учнів. Більшість учнів, які розмовляють на івриті, відвідують школи та відзначають свята за єврейським календарем.

Поряд з розбіжностями виявляється певна спорідненість музичного навчання та виховання. Музична освіта в Ізраїлі та Україні пов'язана з ретроспективним розвитком відповідної держави, його традиціями, цінностями, історичним минулим та має свої національні особливості. Важливим аспектом ізраїльської музичної освіти в умовах багатомовної, поліетнічної культури є виховання толерантності, поваги й розуміння расових, етнічних,

національних відмінностей та вміння жити з людьми інших культур, мов і релігій.

Спорідненим для системи освіти України та Ізраїля є формування цілісної особистості та виховання морально-етичних цінностей шляхом опанування музичного мистецтва. Позитивним є те, що в обох країнах прагнуть до збереження родинних, релігійних цінностей та національної традиційності засобами музичного мистецтва. Зміст програм навчання музики і співу в закладах освіти структуровано з урахуванням таких цінностей: батьківщина, національна ідентичність, сім'я та повага до батьків, дружба, толерантність, а також виховання культурних і моральних цінностей, музичної грамотності.

Висновки. Викладання музики та співу в Ізраїлі має особливості, серед яких полікультурність змісту, що поєднує в собі елементи європейської класичної музики, єврейської музичної традиції та музики різних етнічних груп, що мешкають в країні. На організацію музичної освіти в дитячих садках та школах впливають релігійні канони. Музична освіта в Ізраїлі розглядається як важливий фактор розвитку особистості та суспільства в цілому, що сприяє розвитку творчого мислення, емоційного інтелекту, комунікативних навичок і почуття єднання з різними культурами учнів і студентів. Система викладання музики та співу в Ізраїлі будується на принципі інклюзивності: вона адаптована до потреб і здібностей усіх учнів, включаючи дітей з особливими потребами.

Зміст музичної освіти в закладах освіти різного рівня в Ізраїлі врегульовується програмами, укладеними Міністерством освіти країни, на рівні держави запропоновані ресурси для вивчення музичних дисциплін і музичного виховання. Державне регулювання музичної освіти в Ізраїлі гарантує, що всі діти мають можливість отримати якісну музичну освіту, яка допоможе їм розвинути свої музичні здібності та творчий потенціал.

Здійснений порівняльний аналіз особливостей музичної освіти України та Ізраїля дав змогу дійти висновку про певні відмінності. Україна – європейська країна, де музична освіта ґрунтується на досягненнях національної, європейської та світової музичної культури й освітніх традицій. Ізраїль – східна країна зі своєю власною національною етнічною музикою, водночас –

сучасна країна з високим рівнем класичної музичної культури. В Україні існує єдина освітня система музичної освіти, у протилежність до цього в Ізраїлі функціонує кілька освітніх систем, структурованих відповідно до мови та релігійної приналежності. В Україні релігія відіграє певну роль у суспільних та освітніх процесах, але її вплив на мистецтво та музику не такий прямий, як в Ізраїлі. Громадські та навчальні ініціативи в Ізраїлі відбуваються з урахуванням релігійної приналежності й відповідним ставленням до мистецтва, зокрема до музики.

Серед споріднених ознак музичної освіти в Україні та Ізраїлі вирізняються: опора на традиції музичної культури, цінності, спрямованість на виховання толерантності, поваги й розуміння расових, етнічних, національних відмінностей та вміння жити з людьми інших культур, мов і релігій, прагнення до збереження національної традиційності засобами музичного мистецтва.

Перспективою подальших досліджень може стати ґрунтовний компаративістський аналіз особливостей музичної освіти України та Ізраїля з метою виокремлення цінних освітніх практик для подальшої імплементації у відповідні сфери мистецької освіти.

References

- Al hatochnit Shirim ve Shorashim* (2019). Israel Ministry of Education. About the program “Songs and Roots” in Hebrew.
- Cahn, R. P., & Rusu, A. S. (2016). *Diverse Attitudes of Religious Cultures in Israel towards Music and Music Education. The European Proceedings of Social & Behavioral Sciences*. Retrieved from *Diverse Attitudes of Religious Cultures in Israel towards Music and Music Education | European Proceedings*
- Cohen, V., & Laor, L. (1997). Struggling with Pluralism in Music Education: The Israeli Experience. *Arts Education Policy Review*, 98, 3, 10-15.
- Division for Pre-Elementary Education*. Israel Ministry of Education. Retrieved from <https://edu.gov.il/minhalpedagogy/preschool/subject/music/Pages/zemer-lach-lgil-harach.aspx>
- Gluschkof, C. (2022). Music Education in Israel: Has the Essence Changed Since 1936? *Min-Ad: Israel Studies in Musicology Online*, 20. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/367350096_Claudia_Gluschkof_-_Music_Education_in_Israel_Has_the_Essence_Changed_Since
- Lev, T. (2018). Music and Music Education in Israel in an Era of Social and Cultural Schism. In *Min-Ad: Israel Studies in Musicology Online: materials of the First International Conference on Music Education in the Community “Traditions, Challenges and Innovations”* (Vol. 15, p. 2). Tel-Aviv: Jerusalem.
- Music Curriculum for the Elementary School System*. Israeli Ministry of Education. Retrieved from http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/F1F8E310-F2E8-41F8-B458-50273335C250/145789/Misradhinuch_mozika412012.pdf

- Music Curriculum for the Secondary School System*. Israeli Ministry of Education. Retrieved from http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/51B73E05-D451-48A7-A241-650F7E6CE42E/129932/Misradhinuch_mozika562011.pdf
- Musica: Tochnit Limudim*. Israel Ministry of Education. Retrieved from <https://meyda.education.gov.il/files/Curriculum/music1-6.pdf>
- Portowitz, A., González-Moreno, P. A., & Hendricks, K. S. (2010). Students' motivation to study music: Israel. *Research Studies in Music Education*, 32 (2), 169. Retrieved from <http://rsm.sagepub.com/content/32/2/169>
- Student and graduate portal*. Israel Ministry of Education. Retrieved from <https://students.education.gov.il/studies-general-info/educational-frameworks/art-programs/music-class>
- Teaching staff portal*. Israel Ministry of Education. Retrieved from https://pop.education.gov.il/tchumey_daar/music/

Svitlana Bendikova

PECULIARITIES OF MUSIC EDUCATION IN ISRAEL: TRADITIONS AND NATIONAL PRIORITIES

The review article presents the peculiarities of musical education in Israel, taking into account the multicultural diversity of Israeli society, and vectoriality for the preservation of cultural and educational traditions; similarities and differences in musical education in Israel and Ukraine were revealed. It is proved that the teaching of music and singing in Israel has features, among which the multicultural content, which combines elements of European classical music, Jewish musical tradition, and music of various ethnic groups living in the country; the organization of musical education in kindergartens and schools is influenced by religious canons. It has been found that musical education in Israel is considered an essential factor in the development of the individual and society as a whole, which contributes to the development of creative thinking, emotional intelligence, communication skills, and a sense of unity with different cultures of pupils and students; the system of teaching music and singing in Israel is characterized by inclusiveness - it takes into account the needs and abilities of students, including children with special needs. It was found that the content of music education in educational institutions of various levels in Israel is regulated by programs concluded by the Ministry of Education of the country, as well as resources for studying musical disciplines and musical education are offered at the state level.

A comparative analysis of the peculiarities of musical education in Ukraine and Israel made it possible to conclude specific differences: Ukrainian musical education is based on the achievements of national, European, and world musical culture and educational traditions; Israel is an eastern country with its national ethnic music, and it is also a modern country with a high level of classical music and musical culture, which is a component of world culture. In Israel, social and educational processes take place taking into account religious affiliation and a corresponding attitude to art, in particular to music. Among the related features, there is a reliance on the traditions of musical culture and values, a focus on fostering tolerance, respect, and understanding of racial, ethnic, and national differences, and the ability to live with people of other cultures, languages, religions and the desire to preserve national traditionalism using musical art.

Keywords: *music education; Israel; musical culture; multiculturalism; religious canons; music education program.*

Одержано 08.03.2024 р. Рекомендовано до друку 17.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 37.018.43:004]:7.071.5

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306164>

Наталія Сулаєва, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5066-8605>

Валентина Березан, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4999-7898>

ДИСТАНЦІЙНІ ФОРМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ, ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюється актуальність дистанційної музичної освіти в сучасних дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних закладах. Виділено різні формати дистанційного навчання, включаючи чат- та вебзаняття, а також гібридні комбінації. Їх проведення спирається на різноманітні платформи та сервіси (Zoom, Google Meet, месенджери та ін.), а онлайн-інструменти (Melody-Marker, Chrome Music Lab тощо) дозволяють створювати проекти та завдання, що збагачують навчальний процес. Підкреслюється, що використання дистанційних методик сприяє збереженню системності й неперервності музичної освіти. Виокремлюються аспекти, які потребують уваги: неприпустимість навчання дітей співові в режимі онлайн, зокрема формування здатності чисто інтонувати; використання відео- та аудіозаписів занять з методичними помилками; застосування низькопробних записів пісень для прослуховування та відтворення дітьми; відсутність контролю за якістю надання освітніх послуг тощо.

Ключові слова: дистанційні форми освіти; дистанційні форми музично-освітньої діяльності; заклади загальної середньої освіти; заклади дошкільної освіти, заклади позашкільної освіти; інструменти дистанційної музично-освітньої діяльності.

Постановка проблеми. Стресові умови, у яких опинилися діти України в період пандемії та війни, спричинили суттєве зниження якості освіти. Особливо гостро постало питання освітніх втрат, що були зумовлені вимушеними перервами в навчанні, відсутністю чи недостатністю очної взаємодії педагогів і здобувачів освіти, певними обмеженнями щодо реалізації дистанційних форм організації освітнього процесу. З-поміж останніх – не лише перебої з електроенергією чи інтернетом,

© Н. Сулаєва, В. Березан, 2024

часткова чи повна відсутність технічного забезпечення, але й не завжди відповідне вимогам часу володіння вихователями закладів дошкільної освіти, учителями закладів загальної середньої чи позашкільної освіти технологіями дистанційного навчання, зокрема в царині загальної мистецької освіти. Водночас у сучасних реаліях української держави дистанційна організація музично-освітньої діяльності є важливим чинником, що дає змогу забезпечувати її неперервність.

Безсумнівно, український народ вірить у світле майбутнє своєї країни та має сподівання, що діти вже найближчим часом матимуть можливість отримувати повноцінну освіту в безпечних умовах. Разом із тим здобутий досвід використання дистанційних форм освітньої, зокрема музично-освітньої діяльності, стане важливим доважком до традиційної, вивіреної часом системи цілісного розвитку особистості «в процесі освоєння мистецьких надбань людства; усвідомлення власної національної ідентичності в міжкультурній комунікації; формування компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження; розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні» (*Державний стандарт базової середньої освіти*, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дистанційного навчання присвячені наукові праці багатьох науковців, серед них – І. Адамова Т. Головачук (2012), Л. Васильченко, Н. Шацька (2022), Р. Деллінг (Delling, 1978), Д. Кіган (Keegan, 2003), П. Стефаненко (Стефаненко, 2002) та ін. розглядають дистанційне навчання як форму віртуального навчального процесу, де відсутній прямий контакт між педагогом і учнем/студентом, а інструментом спілкування й обміну інформацією є новітні телекомунікаційні системи; П. Дітюк, М. Назар, Х. Перратон, М. Смульсон (2021) та ін. вважають дистанційне навчання одним із дидактичних методів; В. Биков, О. Дубасенюк, Д. Ієн, К. Харпер, К. Чен (Черкашина, 2022) та ін. досліджують дистанційне навчання як форму освіти, де очні та синхронні заняття з педагогом зведені до мінімуму або відсутні взагалі. Наукові публікації з проблеми дистанційної мистецької освіти є нечисленними і присвячені переважно вищій школі.

Мета статті – висвітлити особливості реалізації музично-освітньої діяльності в закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти в дистанційному форматі.

Методи дослідження. Для розв’язання завдань дослідження використано комплекс методів: *теоретичні* (порівняльний аналіз; контент-аналіз наукових праць і вебсайтів та інтернет-джерел; кількісний і якісний аналіз, синтез результатів напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників; індукція та дедукція для виявлення особливостей використання дистанційних форм та інструментів музично-освітньої діяльності в різних закладах освіти; моделювання – для уточнення базових понять; пошуковий уможливив студіювання науково-педагогічної літератури, інтернет-джерел з досліджуваної проблеми; зіставлення, порівняння, узагальнення та класифікація сучасних універсальних та спеціальних дистанційних інструментів навчання; систематизація та узагальнення – з метою формування суджень і висновків); *емпіричні* (реальне спостереження, емпіричний опис тощо).

Виклад основного матеріалу. Кардинальні зміни в українському суспільстві, які відбулися в реаліях пандемії та війни, суттєво вплинули на систему освіти. Вона була повністю переформатована та за надзвичайно короткий термін пройшла шлях еволюції упровадження найновіших освітніх технологій. Найпотужніші зміни відбулися в системі використання дистанційних форм та інструментів в освітньому процесі. На запити суспільства відреагували й центральні органи виконавчої влади. Так, Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України) у 2020 карантинному році затвердило нове «Положення про дистанційне навчання», у якому вказано, що дистанційне навчання є організацією освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) «в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» (*Наказ МОН України..*, 2020) та ряд інших документів, що регламентують дистанційне навчання в закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти (*Дистанційна освіта*

для дошкільнят, 2023; Топузов, 2021). У період повномасштабного вторгнення МОН України підготувало інформацію щодо особливостей організації нового 2022-2023 навчального року та рекомендації найперших кроків із підготовки до нього, з-поміж яких: провадження дистанційного (коли робота може виконуватися поза робочим приміщенням і з використанням інформаційно-комунікаційних технологій) або змішаного навчання (поєднання очного й дистанційного режимів); під час дистанційного навчання пропонується використовувати контент Всеукраїнської школи онлайн (Березан, Буклів, Буклів, 2022), яка містить матеріали для повноцінної реалізації освітніх завдань.

Інтенсивне впровадження дистанційної освіти впродовж двох років пандемії склало важливе підґрунтя для організації освітнього процесу з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли тривоги, бомбардування, блекаути, здавалося б, мали повністю зупинити освітнє життя в державі. Та все ж усвідомлення педагогічною спільнотою необхідності залучення молодого покоління до освітньої діяльності за будь-яких умов спонукало заклади освіти віднаходити шляхи взаємодії та працювати дистанційно. В період активної реалізації дистанційної освіти педагогічні колективи не випускали з уваги жодного з напрямів розвитку дітей, зокрема й загальної музичної освіти. Суттєвою підтримкою для вихователів, учителів, керівників мистецьких колективів стало створення різноманітних платформ, додатків, сервісів та інструментів дистанційного навчання.

Поряд із успіхами, великими й маленькими перемогами дистанційної музично-освітньої діяльності з дошкільниками, учнями шкіл і вихованцями позашкільних закладів педагоги мали труднощі з технічним забезпеченням, обмеженням часу, організацією зворотного зв'язку тощо (Топузов, 2021). Попри все, найчастіше виникали (й донині є актуальними) питання недостатньої готовності вчителів мистецтва, керівників інструментальних і вокальних гуртків або студій до використання освітніх онлайн-ресурсів для проведення занять. Почасти дошкільники та учні, які змалку користуються різноманітними девайсами (комп'ютерами, планшетами, цифровими медіаплеєрами тощо) й гаджетами (флешками, навушниками, окулярами

віртуальної реальності та ін.), почуваються більш комфортно й природно під час дистанційної взаємодії, ніж педагоги. Водночас вікові особливості учнів або вихованців – учасників освітнього процесу – щодо сприйняття та оволодіння навчальною інформацією, рівень розвитку їхньої уваги та саморегуляції також можуть стати на заваді повноцінної музично-освітньої діяльності.

З огляду на це, важливим фактором підвищення якості надання музичної освіти в дошкільних, початкових і позашкільних закладах є вільне володіння педагогами освітніми ресурсами і програмами, доступними в мережі інтернет, а також усвідомлене й доречне їх використання в освіті дітей різного віку. Саме такий підхід дозволить у складних умовах зберегти системність і неперервність освітнього процесу, сприятиме самовдосконаленню та самоорганізації учнів і вихованців.

Для результативної мистецько-просвітницької діяльності з допомогою цифрових технологій у закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти активними учасниками дистанційного навчання мають бути не лише вчителі, керівники гуртків або студій, діти, але й батьки, особливо коли йдеться про освітній процес із дошкільниками та учнями початкової школи. Саме батьки є першими помічниками вихователя, вчителя, керівника гуртка в умовах дистанційної освіти. Зокрема, у наказі МОН України щодо батьків учнів початкових класів вказано, що вони «сприяють виконанню дитиною освітньої програми, навчальних програм з окремих предметів (інтегрованих курсів) і досягненню передбачених ними результатів навчання, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, дбають про фізичне та психічне здоров'я дітей, формують у них навички здорового способу життя, а також сприяють дотриманню учнями академічної доброчесності в освітньому процесі» (*Наказ МОН України..*, 2020). Водночас у цьому ж наказі зауважено, що в разі, якщо під час дистанційного навчання батьки не виконують своїх обов'язків щодо забезпечення здобуття дитиною освіти, зокрема не забезпечують участі дитини в освітньому процесі протягом 10 робочих днів підряд з невідомих причин, заклад освіти інформує про це відповідну службу у справах дітей (*Наказ МОН України..*, 2020). Відповідальне ж ставлення

всіх учасників освітнього процесу до його організації та реалізації є запорукою надання якісної загальної мистецької освіти дітей.

Укотре наголосимо, що практично за 3-4 роки кількість форм та інструментів дистанційної освіти збільшилася в рази. Нині виокремилися різні форми дистанційного навчання. Передусім для надання загальної мистецької освіти використовуються чат-заняття, які проводяться синхронно – коли учасники дистанційного навчання одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відеоконференції) (Калашникова, 2020). Зауважимо, що подекуди відеоконференції вирізняють в окрему форму дистанційного навчання і наголошують, що вони передбачають можливість здобувачів отримувати освітні послуги у провідних учителів мистецтва, вокалістів, інструменталістів чи керівників мистецьких колективів, які визнані в усьому світі та пропонують свої відеозаняття в записі.

Для надання загальної мистецької освіти використовуються також вебзаняття, які відбуваються асинхронно – коли учасники дистанційного навчання взаємодіють між собою із затримкою в часі, застосовуючи при цьому різноманітні інтерактивні інструменти (Калашникова, 2020). Сьогодні також популярним є гібридне або змішане навчання (коли учасники освітнього процесу мають бути доступними у визначений час онлайн чи наживо, але виконувати завдання дозволяється у власному темпі й подавати онлайн).

Мистецько-просвітницька діяльність не може здійснюватися поза використанням різноманітних інструментів. З-поміж них, як правило, у системі надання загальної мистецької освіти в закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти послуговуються освітніми платформами, електронною поштою, чатами, форумами, блогами, соціальними мережами тощо.

За останні роки в Україні активізовано значну кількість освітніх платформ, які були й залишаються суттєвою підтримкою для музичних керівників, учителів мистецтва та керівників музичних колективів закладів освіти. Найпопулярнішою платформою з перших днів карантину та війни став Zoom (Zoom, 2024), який дозволяє проводити індивідуальні та групові заняття, уроки,

зустрічі. Так, за допомогою використання цієї платформи педагог у режимі онлайн має змогу розповісти про твір, композитора, епоху, музичний інструмент, продемонструвати аудіо- чи відеозапис виконання музичних зразків, почути думки дітей про матеріал, що виноситься на розсуд. Важливим є те, що платформа дозволяє ділити учасників на групи або взаємодіяти з окремим учнем чи вихованцем. Разом із тим, слід зауважити, що педагогові необхідно під час роботи на платформі Zoom урахувувати, яким саме девайсом користується він сам або дитина, адже від цього залежить якість звуку чи зображення. До прикладу, в навчанні дітей співові якість звуку є надзвичайно важливою ознакою. Подекуди керівники вокальних колективів чи солістів намагаються в Zoom продемонструвати манеру співу, чистоту інтонування, не враховуючи, що учень чує спотворений звук і намагається його відтворити. В результаті можна порушити в дитини координацію між слухом і голосом, та, як наслідок, гальмування розвитку в неї вміння чисто відтворювати мелодію твору. Неприпустимим, на нашу думку, є й групове виконання пісень під час онлайн-заняття в Zoom. Причина та ж сама – нерівномірність звуку, неодночасність звучання, порушення темпу і ритмічного малюнка твору. З огляду на це, педагогам слід уважно ставитися до визначення методів і прийомів музичної роботи на основі використання цієї платформи.

Для надання загальної мистецької освіти музиканти-педагоги можуть застосовувати платформи Google Meet (Google Meet, 2024). Її перевагою над Zoom є те, що педагог має 15 ГБ простору на диску для завантаження значної кількості музичних зразків (за умови придбання платного пакету – від 30 ГБ до 5 ТБ), у порівнянні з відсутністю безоплатного місця в хмарному середовищі для користувачів Zoom, чи 5-10 ГБ за умови оплати. Звичайно, коли йдеться про якість звуку чи зображення, то знову ж таки все залежить від швидкості інтернету чи пристрою, на якому працюють учасники освітнього процесу. Тому, вважаємо за недоцільне використовувати й цю платформу для синхронного відтворення мелодії. Натомість педагог має змогу під час заняття на платформі Google Meet пояснити всі нюанси виконання твору і

запропонувати дитині прослухати якісні записи «вирізаного» конкретного фрагменту чи й усього твору. Шліфування ж чистоти інтонування має відбуватися під час живого спілкування усіх учасників освітнього процесу. Так само музичні зразки для слухання та відтворення педагога можуть завантажувати на електронну пошту чи у спеціально створені для цього чати в месенджерах Viber, Telegram, WhatsApp, Facebook Messenger та Instagram.

Доцільним у процесі підготовки педагога до надання загальної музичної освіти є користування безкоштовними онлайн-інструментами, які є суттєвим доважком до употужнення та урізноманітнення підходів до навчання музичному мистецтву. Ці інструменти на основі штучного інтелекту дають змогу створювати різноманітні проекти, аудіо- та відеопрезентації, флешкартки за обраними темами, професійні добірки, виконувати індивідуальні та групові завдання тощо. Досить актуальним сьогодні є використання цифрових інструментів учнями безпосередньо на уроках «Мистецтво» чи на заняттях у музичних гуртках, або ж батьками під час занять із дошкільниками. До прикладу, для того, аби діти могли почути якісне звучання дитячого твору, призначеного для вивчення, або взяти участь у музичній грі, пропонуються QR-коди – найшвидші додатки для сканування. Багато підручників і посібників з мистецтва вже мають на своїх сторінках ці коди.

Цікавими та доречними на заняттях з музичного мистецтва є віртуальні екскурсії (Віденська державна опера ще у 2020-му році розпочала безкоштовні трансляції записів минулих вистав опер і балетів) (Wiener Staatsoper, 2024), віртуальні концерти (virtual live), зокрема на онлайн-сервісі Google Cultural Institute у розділі Performing Arts, що останнім часом поповнився функцією з 360-градусного огляду (Performing Arts, 2024). Учитель має змогу запросити учнів на виступи найвідоміших оркестрів та співаків світу, в найпопулярніші зали світу (Паризька національна опера, Нью-Йоркський концертний зал, Карнегі-хол, Берлінська філармонія тощо).

Навчання музичного мистецтва стає доступнішим і з використанням вебсайту Chrome Music Lab (Chrome Music Lab,

2024), який дає змогу вчителю й учням створювати мелодії (Melody Maker, 2024), писати пісні (Song Maker, 2024), здійснювати аранжування власної ритмічної музики за допомогою введення різних інструментів (Rhythm, 2024) тощо. Йдеться про такі музичні ігри, як «Shared Piano» («Спільне піаніно»), «Song Maker» («Творець пісень»), «Rhythm» («Ритм»), «Spectrogram» («Спектрограма»), «Sound waves» («Звукові хвилі»), «Arpeggios» («Арпеджіо»), «Piano roll» («Фортепіано»), «Melody Maker» («Творець мелодій»), «Chords» («Акорди») тощо. Цінним є те, що виконувати творчі завдання можна на будь-яких девайсах: телефонах, планшетах, ноутбуках.

Насиченим є інтернет-простір і щодо навчання музичного мистецтва дітей дошкільного віку. До прикладу, окремі заклади дошкільної освіти використовують безоплатний вебресурс Padlet (Padlet, 2024), у якому необмежена кількість створених сторінок та є можливість додавати відео-, аудіозаписи, зображення, файли у форматі Word, PDF, Image, покликання на різні ресурси тощо. Сервіс є простим і доступним для батьків, які переходять за покликанням, що надсилає музичний керівник, та знаходять необхідний контент, зокрема, дистанційні музичні заняття, музично-ритмічні вправи, музично-дидактичні та музично-рухливі ігри, музичні пазли, танці з рухами, музичні казки тощо.

Значна частина вітчизняних закладів дошкільної освіти створила власні сторінки на Facebook чи Instagram, де надаються поради батькам щодо того, як грати з дитиною в музично-дидактичні ігри, як виконувати музично-ритмічні рухи до пісень, які коліскові слід виконувати чи ставити в записі, як починати слухати музику з дитиною тощо. При цьому пропонуються записи дитячих пісень, музичних ігор, руханок, фізкультхвилинок, відеозанять, анімацій тощо.

Подекуди батьки самостійно залучають дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до мистецької освіти онлайн. Добирають відео- та аудіоматеріали, пропонують своїм малюкам заняття та уроки з розвитку різних музичних здібностей, вивчають зі своїми дітьми пісні, які представлені в соціальних мережах тощо. Надзвичайно цінними є допомога та підтримка батьками

своїх дітей. Водночас, незважаючи на позитив роботи з інтернет-контентом, акцентуємо увагу на якості пропонованого матеріалу. Інколи на сторінки батьків чи в соціальні мережі потрапляють відео, які не відповідають вимогам музичної освіти: з грубими методичними помилками; низьким рівнем виконання пісень (чистота інтонування, дикція, темп, ритм); невідповідним віковій дітей змістом заняття чи музичних творів; матеріали, які не враховують певних норм (без руханок чи фізичних вправ, перенасичення негативною чи недостовірною інформацією) тощо. Неприпустимим є використання такого контенту в музичному розвитку дітей. Тому важливим завданням музичного керівника закладу дошкільної освіти, учителя музичного мистецтва закладу загальної середньої чи позашкільної освіти є своєчасне, послідовне та виважене наповнення якісним контентом створених сторінок, проведення роз'яснювальної роботи з батьками та учнями (учасниками вокальних та інструментальних колективів), контроль якості отриманих знань, сформованих умінь і навичок.

Висновки. В умовах сьогодення питання дистанційної музичної освіти в закладах дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти набуває все більшої актуальності. Її ефективність і результативність залежить від багатьох чинників, з-поміж яких вирізняється відповідна вимогам часу здатність вихователів, музичних керівників чи вчителів музичного мистецтва упроваджувати форми та інструменти дистанційної освіти.

Усталеними нині є різні форми дистанційної музичної освіти: чат-заняття як такі, що відбуваються синхронно; вебзаняття, що проводяться асинхронно; а також гібридні (змішані) заняття навчання музичного мистецтва. Їхнє проведення забезпечується потужною підтримкою – наявністю в інформаційному просторі різноманітних платформ, додатків, сервісів для надання загальної музичної освіти. Найпопулярнішими в педагогів-митців є платформи Zoom та Google Meet, месенджери Viber, Telegram, WhatsApp, Facebook Messenger та Instagram. У ході музично-освітньої діяльності сьогодні використовуються й онлайн-інструменти, які дозволяють швидко й просто прослуховувати кращі музичні зразки, створювати проекти, індивідуальні та

групові завдання, аудіо- та відеопрезентації, флешкартки, професійні добірки, писати музику, здійснювати аранжування тощо. Такими є: віртуальні екскурсії та концерти, що розміщені на онлайн-сервісі Google Cultural Institute у розділі Performing Arts; інструменти Melody-Marker, Song Maker та Rhythm, представлені на вебсайті Chrome Music Lab; сторінки вебресурсу Padlet тощо. Використання усіх можливостей дистанційного навчання має свої переваги, оскільки дозволяє у складних умовах зберегти системність і неперервність загальної музичної освіти. Водночас є певні вимоги до навчання музиці онлайн, найактуальнішими є неприпустимість: навчання дітей співові в режимі онлайн (зокрема, формування здатності чисто інтонувати); використання відео- та аудіозаписів занять із методичними помилками; застосування низькопробних записів пісень для прослуховування та відтворення дітьми; відсутності контролю за якістю надання освітніх послуг тощо.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові розвідки можуть бути присвячені дослідженню впливу дистанційної музичної освіти на розвиток музичних здібностей учнів різного віку та рівень їхньої підготовки, вивченню оптимальних стратегій навчання музики в онлайн-форматі, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей, аналізу можливостей використання віртуальної реальності та інтерактивних технологій для покращення дистанційної мистецько-освітньої діяльності та її впливу на розвиток креативності й самовираження особистості в контексті сучасного цифрового середовища.

Список використаної літератури

- Адамова, І., Головачук, Т. (2012). Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*, 10, 3-6.
- Березан, В. І., Буклів, Р. Л., Буклів, С. В. (2022). Цифрові можливості освітньої платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (ВШО). *Інноваційна педагогіка*, 54 (1), 91-95. Взято з http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/54/part_1/19.pdf
- Васильченко, Л., Шацька, Н. (2022). Дистанційне (онлайн) навчання у закладах ЗСО: проблеми, виклики, рішення. *Освіта. Інноватика. Практика*, 10 (7), 19-24.
- Державний стандарт базової середньої освіти*. (2020). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

- Дистанційна освіта для дошкільнят*. (2023). Взято з http://salt-ruo.edu.kh.ua/doshkiljna_osvita/rekomendacii_pedagogam/distancijna_osvita_dlya_doshkiljnyat/
- Калашникова, Я. В. (2020). *Особливості дистанційної роботи керівника гуртка закладу позашкільної освіти під час карантинного періоду*. Взято з <https://yunist.org.ua/news/osoblivosti-distantsiynoi-roboti-kerivnika-gurtka-zakladu-pozashkilnoi-osviti-pid-chas-karantinnogo-/>
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання організації дистанційного навчання» № 1115. (2020). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>
- Смульсон, М. Л., Дітюк, П. П., Коваленко-Кобилянська, І. Г., Мещеряков, Д. С., Назар, М. М. (2021). *Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі*. Київ; Львів: Вид-ць Вікторія Кундельська.
- Стефаненко, П. В. (2002). *Дистанційне навчання у вищій школі*. Донецьк: ДонНТУ.
- Топузов, О. М. (Ред.). (2021). *Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи: аналітико-метод. матеріали*. Київ: Педагогічна думка.
- Черкашина, Т. С. (2022). Узагальнення наукових підходів до визначення сутності поняття «дистанційне навчання». В кн. Савченко, І. М., Ємець, В. В. (Ред.), *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської відкритого науково-практичного онлайн-форуму, Київ, 27 жовтня (с. 425-428). Київ: Національний центр «Мала академія наук України».
- Chrome Music Lab. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Experiments>
- Delling, R. M. (1978). *Briefwechsel als Bestandteil und Vorlauffer des Fernstudiums* (Ziff papiere 19). Hagen: Fernuniversitat (ZIFF).
- Google Meet – Online Videos Calls, Meetings and Conferencing. (2024). Retrieved from <https://meet.google.com/>
- Keegan, D. (2003). *Foundations of distance education*. New-York: Routledge.
- Melody Maker. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Melody-Maker/>
- Padlet. (2024). Retrieved from <https://padlet.com/>
- Performing Arts. (2024). Retrieved from <https://artsandculture.google.com/project/performing-arts>
- Rhythm. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Rhythm/>
- Song Maker. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Song-Maker/>
- Wiener Staatsoper. (2024). Retrieved from <https://play.wiener-staatsoper.at/?from=www.staatsoperlive.com>
- Zoom meetings for education. (2024). Retrieved from <https://mooc4ua.online/products/1>

Nataliia Sulaieva, Valentyna Berezan

DISTANCE FORMS AND TOOLS OF ARTISTIC AND EDUCATIONAL ACTIVITIES IN PRESCHOOL, SECONDARY AND EXTRACURRICULAR EDUCATION INSTITUTIONS

The article highlights the relevance of distance music education in modern preschool, general education, and extracurricular institutions. Its effectiveness and efficiency depend on various factors: among which there is the ability of educators, music directors, or music teachers to implement the forms and tools of distance education according to the requirements of the time.

The authors emphasize that various forms of distance music education are currently established. They are the following: chat classes, which take place synchronously; asynchronous web classes; as well as, hybrid (mixed) music education classes. Their implementation is provided by powerful support and the presence in the information space of

various platforms, applications, and services for giving general musical education. The platforms Zoom and Google Meet, messengers Viber, Telegram, WhatsApp, Facebook Messenger, and Instagram are the most popular among music teachers. In the course of musical and educational activities today, online tools are also used, which allow you to quickly and easily listen to the best musical samples, create projects, individual and group tasks, audio and video presentations, flashcards, professional selections, write music, make arrangements, etc. They are the following: virtual tours and concerts posted on the Google Cultural Institute online service in the Performing Arts section; the Melody-Marker, Song Maker, and Rhythm tools featured on the Chrome Music Lab website; Padlet web resource pages, etc. The usage of all the possibilities of distance learning has its advantages, as it allows for maintaining the system and continuity of general music education in difficult conditions. At the same time, there are certain requirements for teaching music online. The most relevant are the inadmissibility following: teaching children to sing online (in particular, the formation of the ability to intonate cleanly); use of video and audio recordings of classes with methodical errors; the use of low-quality recordings of songs for listening and playback by children; lack of control over the quality of provision of educational services, etc.

Further research can be devoted to further research on the influence of distance music education on the development of musical abilities of students of different ages and levels of training, to the study of optimal strategies for learning music in the online format, taking into account the age and individual characteristics of students, to the study of the possibilities of using virtual reality and interactive technologies to improve distance learning, artistic and educational activities, analysis of the impact of such activities on the development of creativity and self-expression of students in the context of the modern digital environment, etc.

Keywords: distance forms of education; distance forms of musical and educational activity; institutions of general secondary education; preschool education institutions, extracurricular education institutions; tools of remote musical and educational activity.

References

- Adamova, I., & Holovachuk, T. (2012). Dystantsiine navchannia: suchasnyi pohliad na perevahy ta problem [Distance learning: A contemporary perspective on benefits and challenges]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 10, 3-6 [in Ukrainian].
- Berezan, V. I., Bukliv, R. L., & Bukliv, S. V. (2022). Tsyfrovi mozhlyvosti osvitnoi platformy «Vseukrainska shkola onlain» (VShO) [Digital capabilities of the educational platform “All-Ukrainian Online School” (AUOS)]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 54 (1), 91-95. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/54/part_1/19.pdf [in Ukrainian].
- Cherkashyna, T. S. (2022). Uzahalnennia naukovykh pidkhodiv do vyznachennia sutnosti poniattia «dystantsiine navchannia» [Generalization of scientific approaches to defining the essence of the concept of “distance learning”]. In Savchenko, I. M., & Yemets, V. V. (Eds.), *Innovatsiini transformatsii v suchasni osviti: vyklyky, realii, stratehii [Innovative transformations in modern education: challenges, realities, strategies]*: zbirnyk materialiv IV Vseukrainskoi vidkrytoho naukovopraktychnoho onlain-forumu (pp. 425-428). Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy» [in Ukrainian].
- Chrome Music Lab. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Experiments>

- Delling, R. M. (1978). *Briefwechsel als Bestandteil und Vorlaufer des Fernstudiums* (Ziff papiere 19). Hagen: Fernuniversitat (ZIFF).
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Dystantsiina osvita dlia doshkilniat [Distance education for preschoolers]*. (2023). Retrieved from http://salt-ruo.edu.kh.ua/doshkiljna_osvita/rekomendacii_pedagogam/distancijna_osvita_dlya_doshkiljnyat/ [in Ukrainian].
- Google Meet – Online Videos Calls, Meetings and Conferencing. (2024). Retrieved from <https://meet.google.com/>
- Kalashnykova, Ya. V. (2020). *Osoblyvosti dystantsiinoi roboty kerivnyka hurtka zakladu pozashkilnoi osvity pid chas karantynnoho period [Peculiarities of the remote work of the head of a group of an after-school education institution during the quarantine period]*. Retrieved from <https://yunist.org.ua/news/osoblivosti-distsantsiynoi-roboti-kerivnika-gurtka-zakladu-pozashkilnoi-osviti-pid-chas-karantinnogo-/> [in Ukrainian].
- Keegan, D. (2003). *Foundations of distance education*. New-York: Routledge.
- Melody Maker. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Melody-Maker/>
- Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Deiaki pytannia orhanizatsii dystantsiinoho navchannia» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “Some issues of distance learning organization”]* № 1115. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> [in Ukrainian].
- Padlet. (2024). Retrieved from <https://padlet.com/>
- Performing Arts. (2024). Retrieved from <https://artsandculture.google.com/project/performing-arts>
- Rhythm. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Rhythm/>
- Smulson, M. L., Ditiuk, P. P., Kovalenko-Kobylianska, I. H., Meshcheriakov, D. S., & Nazar, M. M. (2021). *Psykhologichni mekhanizmy stanovlennia subiektnosti doroslykh u virtualnomu prostori [Psychological mechanisms of the formation of subjectivity of adults in virtual space]*. Kyiv; Lviv: Vydavets Viktoriia Kundelska [in Ukrainian].
- Song Maker. (2024). Retrieved from <https://musiclab.chromeexperiments.com/Song-Maker/>
- Stefanenko, P. V. (2002). *Dystantsiine navchannia u vyshchii shkoli [Distance learning in higher education]*. Donetsk: DonNTU [in Ukrainian].
- Topuzov, O. M. (Ed.). (2021). *Dystantsiine navchannia v umovakh karantynu: dosvid ta perspektyvy [Distance learning in quarantine conditions: experience and prospects]: analityko-metod. materialy*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Vasylchenko, L., & Shatska, N. (2022). Dystantsiine (onlain) navchannia u zakladakh ZSO: problemy, vyklyky, rishennia [Distance (online) education in educational institutions: problems, challenges, solutions]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka [Education. Innovation. Practice]*, 10 (7), 19-24 [in Ukrainian].
- Wiener Staatsoper. (2024). Retrieved from <https://play.wiener-staatsoper.at/?from=www.staatsoperlive.com>
- Zoom meetings for education. (2024). Retrieved from <https://mooc4ua.online/products/1>

Одержано 05.04.2024 р. Рекомендовано до друку 10.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 78:[378.091.31-059.2:001]

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306166>

Вікторія Прокопчук, м. Рівне, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7593-6837>

Микола Корейчук, м. Рівне, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1570-5655>

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ПРОБЛЕМНІ ГРУПИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

В оглядовій статті окреслено значення студентської наукової проблемної групи як форми професійної підготовки здобувачів вищої освіти музичних спеціальностей. Визначено функції та завдання наукової і пошуково-дослідницької роботи здобувачів освіти загалом та студентської наукової проблемної групи зокрема. Розкрито особливості функціонування студентської наукової проблемної групи Мистецького кіноклубу «Видатні музиканти світу», що діє на кафедрі гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету. Діяльність Мистецького кіноклубу сприяє самостійній творчо-пошуковій роботі, ознайомлення з найкращими зразками виконавської майстерності у світовому музичному мистецтві, підвищення рівня виконавської майстерності, розвитку умінь публічного представлення результатів виконавської та творчо-пошукової роботи тощо.

Ключові слова: студентські наукові проблемні групи; професійна підготовка здобувачів вищої освіти; заклад вищої освіти; Мистецький кіноклуб «Видатні музиканти світу»; музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Нині в Україні на тлі економіко-політичного та соціально-культурного напруження у час боротьби з РФ за незалежність гостро постають освітні завдання виховання молодшої генерації, спрямованої на повоєнну розбудову держави, забезпечення її конкурентоспроможності в міжнародній спільноті, що висуває нові вимоги до якісної підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до успішної самореалізації.

Одним із найважливіших чинників якісної підготовки конкурентоспроможних фахівців у закладах вищої освіти, зокрема з музичних / музично-педагогічних спеціальностей, спроможних

творчо виконувати професійні завдання в майбутній практичній діяльності з використанням інноваційних підходів, методів і технологій, є наукова робота. Тому цілком закономірно ґрунтовно проаналізувати студентські наукові проблемні групи як ефективну форму пошуково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти у контексті професійної підготовки студентів музичних / музично-педагогічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж кількох останніх десятиліть з'явилася низка праць із проблем розвитку наукової роботи в закладах вищої освіти, особливостей організації наукової і пошуково-дослідницької роботи, розвитку культури наукової діяльності педагога, впливу наукової діяльності викладача вищої школи на якість підготовки фахівців, формування особистості студента в процесі наукової роботи (О. Антонова, Г. Артемчук, В. Білецький, А. Болгарський, О. Крушельницька, Н. Кушнарєнко, О. Листопад, О. Микитюк, Н. Мирончук, В. Нес-терєнко, Н. Пузирьова, О. Рудницька, О. Северин, Н. Сидорчук, Є. Спіцин, Г. Цехмістрова, В. Шейко та ін.). Аналіз останніх досліджень дозволяє схарактеризувати специфіку науково-дослідницької роботи здобувачів освіти, що пов'язано з інтенсивним науковим поступом закладів вищої освіти, з удосконаленням освітнього процесу, враховуючи інновації в закладах освіти початкової і середньої ланки та необхідністю підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Мета статті полягає в розкритті особливостей роботи студентської наукової проблемної групи як однієї з ефективних форм наукової та пошуково-дослідницької роботи здобувачів освіти у вищій школі у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти музичних / музично-педагогічних спеціальностей.

Досягнення мети передбачало застосування спектру **методів дослідження**: *аналізу* наукової, науково-методичної, методичної літератури з метою вивчення стану дослідження порушеної наукової проблеми; *синтезу і систематизації джерел* – для визначення ключових понять окресленої тематики та вирізнення її окремих аспектів; *узагальнення власного педагогічного досвіду* організації та залучення до участі в студентській науковій проблемній групі майбутніх музикантів-педагогів як важливого чинника їх професійно-особистісного становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова діяльність у закладах вищої освіти є обов'язковою складовою професійної діяльності і здійснюється з метою інтеграції наукової, освітньої і практичної діяльності в системі вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), Закон України «Про освіту» (2017)). Наукова та пошуково-дослідницька робота здобувачів освіти, зокрема музичних / музично-педагогічних спеціальностей, є одним з найважливіших чинників якісної підготовки висококваліфікованих фахівців у вищій школі, здатних застосовувати інноваційні форми, методи і технології з урахуванням наукових досягнень у певній галузі для успішної самореалізації.

Науково-дослідницька робота як комплекс форм та методів наукового, методичного, творчого і організаційного характеру спрямована на залучення студентів до виконання наукових досліджень / проблем відповідно до обраної спеціальності в рамках освітнього процесу та / або поза ним. Пошукова діяльність – це невід'ємна складова професійної підготовки здобувачів освіти, що орієнтує їх насамперед на самостійне творче дослідження і професійно-творчу самореалізацію, забезпечує глибоке розуміння сутності педагогічних явищ та передбачає пояснення, аналіз та узагальнення явищ і процесів, установлення їх зв'язків і відношень, теоретичне та експериментальне обґрунтування фактів і положень, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання тощо.

Однією з ефективних форм наукової та пошуково-дослідницької роботи здобувачів освіти у закладах вищої освіти є *студентські наукові проблемні групи*, наукові товариства, науково-творчі об'єднання, гуртки, секції тощо.

До роботи в студентській науковій проблемній групі можуть залучатися студенти будь-якого року навчання, які виявили схильність до самостійної науково-дослідної роботи, а також здобувачі освіти, зацікавлені відповідною дослідницькою тематикою, мають бажання зробити власний внесок у дослідження визначеної наукової проблеми.

Студентські наукові проблемні групи створюються на базі кафедр університету з метою набуття здобувачами освіти умінь науково-дослідницької роботи для застосування отриманих знань

на практиці як в освітньому середовищі, так і в майбутній професійній діяльності; формування інтересу і потреби у науковій роботі; опанування наукової методології; для підвищення самоорганізації і свідомого ставлення до навчання; активізації самостійної пізнавальної діяльності, набуття і поглиблення знань; розвитку критичного, аналітичного, синтетичного і креативного мислення, творчої самореалізації й самовираження тощо. Водночас робота у студентській групі спрямована на залучення здобувачів освіти до участі у науковій роботі кафедри, а також для розширення наукового потенціалу шляхом виявлення талановитої молоді для подальшого формування майбутнього потенційного резерву наукових і науково-педагогічних кадрів освітнього середовища.

Зазначимо, що діяльність студентської наукової проблемної групи визначається такими *принципами*, як: добровільність, науковість, системність, послідовність, демократичність, академічна доброчесність, відкритість і прозорість у роботі, персональна і колективна відповідальність, рівноправність усіх її членів, органічний зв'язок науково-дослідницької роботи з освітнім процесом кафедри / закладу, стимулювання розвитку творчого самовираження тощо. Відтак діяльність студентської групи повинна бути дотична та / або пов'язана з науковим напрямом кафедри, при якій вона створена, та з науковими дослідженнями, відповідати завданням і змісту навчальних дисциплін, враховувати практичні потреби фаху та відображати сучасні проблеми освітньої дійсності. Разом з тим, діяльність студентської наукової проблемної групи, здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про інноваційну діяльність» (2002), нормативно-правової бази профільного міністерства, а також низки внутрішніх документів та положень закладу освіти (Статут Університету, Положення про студентські групи, накази, розпорядження тощо)

Основними *завданнями* студентської наукової проблемної групи є:

- розвиток інтересу і потреби у науковій та пошуково-дослідницькій діяльності;
- поглиблене пізнання сучасного наукового потенціалу певної галузі знань, його застосування в практичній площині, зокрема й у майбутній професійній діяльності;

- сприяння активізації освітнього процесу, поглибленого вивчення начального матеріалу, застосування сучасних прийомів, методів пізнання і навчання фундаментальних та спеціальних дисциплін;
- пізнання, узагальнення та впровадження перспективного вітчизняного і зарубіжного досвіду в освітній та майбутній професійній діяльності;
- навчання методиці і способам самостійного вирішення наукових і творчих завдань, оволодіння методами розв'язання наукових, творчих та інших завдань у команді й науковому колективі;
- підвищення рівня фахової майстерності здобувачів освіти;
- розширення наукової ерудиції, досвіду проведення наукових досліджень, оволодіння і самостійне застосування сучасної науково-пошукової методології;
- формування творчого ставлення до наукового пошуку, потягу до самоосвіти й саморозвитку, підвищення власної наукової активності;
- сприяння творчому самовираженню та самореалізації, самовихованню;
- формування креативності, соціальної активності та колективізму, виховання відповідальності, самостійності і толерантності;
- творчий, інтелектуальний та морально-духовний розвиток особистості.

Пошуково-дослідницькі результати роботи відповідної групи можуть бути продемонстровані на конференціях, семінарах, круглих столах, форумах, засіданнях, дискусійних клубах, конкурсах, лекціях-диспутах, мистецьких імпрезах, концертних програмах, науково-мистецьких проєктах, лекціях-концертах, тематичних і творчих вечорах, виставках, літературно-мистецьких зустрічах тощо.

Представимо досвід діяльності студентської наукової проблемної групи «Мистецький кіноклуб "Видатні музиканти світу"», що діє на кафедрі гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету з 2012 р. (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент В. Прокопчук). Така форма роботи є потужним інструментом професійної підготовки конкурентоспроможних учителів музичного мистецтва

та музикантів-інструменталістів, здатних виконувати професійні завдання в освітніх закладах із використанням інноваційних підходів, методів і технологій, а також розв'язувати складні професійні завдання й практичні проблеми у сфері музичного мистецтва із застосуванням сучасних методів педагогічної і концертно-виконавської діяльності (*Студентська наукова проблемна група...*, 2024).

Зауважимо, що професійність сучасного вчителя музичного мистецтва та музиканта-інструменталіста великою мірою визначається рівнем сформованості його естетичних уподобань, художньо-естетичного, мистецького світогляду та умінням орієнтуватися у світі класичного і сучасного музичного мистецтва й виконавства. Важливим аспектом фахового розвитку в інструментальному класі також є формування власного виконавського стилю студента-музиканта, якість і спрямованість якого залежать від змістового наповнення музично-виконавського досвіду здобувача освіти зокрема.

Важливо, що форма студентської наукової проблемної групи (Мистецький кіноклуб «Видатні музиканти світу») дає широкі можливості для організації перегляду та активного обговорення науково-популярних і документальних фільмів, якісного високохудожнього повнометражного кіно про композиторів, музикантів, видатних особистостей світу мистецтва, відеозаписів конкурсів, фестивалів та концертів музично-виконавського спрямування, семінарів, майстер-класів відомих педагогів, музикантів і виконавців тощо, що поглиблює формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей здобувачів вищої освіти, значно збагачує освітній процес, дозволяє послідовно і цілісно формувати їхній художньо-естетичний та науковий світогляд, розширює освітньо-професійний простір, якісно формує художньо-естетичний, зокрема музичний досвід, виховує у студентів культуру слухання музики та культуру міжособистісного спілкування, формує уміння діалогу, зокрема і професійного тощо. Крім того, занурюючись в різні стилі музичного мистецтва й виконавства, студенти в дискусіях усвідомлюють власні естетичні та професійні уподобання, шукають індивідуальні шляхи фахового розвитку, професійної саморефлексії та самовдосконалення, творчого самовираження і реалізації тощо.

Водночас учасники студентської наукової проблемної групи Мистецького кіноклубу «Видатні музиканти світу» мають можливість представити результати своїх науково-творчих пошуків у тезах, наукових доповідях, рефератах, наукових повідомленнях тощо (наприклад, щодо життєтворчості видатного діяча культури, мистецтва та освіти, особливостей написання і побудови музичного твору, характерних рис стилю музики / мистецтва тощо), опановуючи наукову методологію, розширюючи науковий досвід, формуючи культуру спілкування, зокрема професійного тощо.

Широкий спектр завдань, які дає можливість вирішити студентська наукова проблемна група Мистецький кіноклуб «Видатні музиканти світу», поєднуючи суто педагогічні та мистецтвознавчі аспекти, дозволяє розглядати таку форму позааудиторної роботи не лише з позиції виховного впливу, але і як важливу складову навчально-виконавської практики студента-музиканта в закладі вищої освіти. Така діяльність сприяє формуванню наукових інтересів через можливість їх залучення до різноманітних форм наукової та пошуково-дослідницької роботи (підготовка рефератів, наукових доповідей, статей, відеопрезентацій, виставок, створення власної аудіо- та фільмотеки, мультимедійної презентації, розробка сценарію до мистецького заходу, музичної імпрези, тематичного вечора, лекції-концерту, музичної подорожі, літературно-музичної зустрічі, мистецької майстерні, підбір музичного оформлення до заходу та інтер'єру тощо).

Закцентуємо увагу на тому, що студентська наукова проблемна група «Мистецький кіноклуб “Видатні музиканти світу”» допомагає здобувачам освіти у підготовці до теоретичного колоквиуму з навчальної дисципліни «Основний музичний інструмент». Так, наприклад, студенти набувають умінь написання анотації на музичні твори, що є одним із обов'язкових завдань теоретичного колоквиуму та через пошук необхідних прийомів і методів навчання й пізнання для розв'язання навчальних, пошуково-дослідницьких завдань поглиблюють вивчення навчального матеріалу, що водночас активізує їхню наукову активність, формує науковий світогляд тощо (Прокопчук, Яковенко, 2023).

Окрім того, змістова та жанрова різноманітність фільмів і матеріалів для перегляду дозволяє залучати до опрацювання та пізнавати теми з образотворчого мистецтва, хореографії, балету,

літератури, історії мистецтва, краєзнавства тощо, тим самим поглиблюючи та розширюючи міжпредметні зв'язки (об'єднуючи зміст і опанування знань різних дисциплін), створюючи підґрунтя для цілісного художнього мислення, що у свою чергу дозволяє реалізувати поліхудожній зміст мистецької освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Окрім того, студенти навчаються розумінню, що будь-яка пошуково-дослідницька робота є кропіткою працею, що вимагає допитливості, терпіння, творчості, а також професійної та особистісної культури від виконавця, важливим чинником якої є обов'язковість дотримання принципів академічної доброчесності та уникнення академічного плагіату у науковій (творчій, навчальній) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання, наукових (творчих) досягнень (Прокопчук, Яковенко, 2023).

Організація роботи студентської наукової проблемної групи «Мистецький кіноклуб “Видатні музиканти світу”» має свої *особливості*, поєднує науково-дослідницькі, педагогічні та мистецтвознавчі змістові аспекти, а саме:

- знайомить здобувачів освіти з найкращими зразками виконавської майстерності у світовому музичному мистецтві для вирішення на практиці актуальних навчально-виконавських і освітніх завдань;

- поглиблює спеціальні (фахові) компетентності, розширює знання щодо класичного та сучасного музичного мистецтва, історії музики, музично-інструментального виконавства тощо;

- формує у студентів практичний слуховий досвід та культуру класичного виконавства у сучасному музичному мистецтві; разом з тим

- оптимізує розвиток навичок самостійної творчої пошукової роботи, опанування наукової методології і технологій дослідницьких умінь, накопичення досвіду проведення науково-дослідницької діяльності;

- формує культурно-естетичні та виконавсько-професійні уподобання, розвиває культуру міжособистісного, зокрема професійного спілкування;

- підвищує рівень фахової, зокрема виконавської, майстерності;

- розвиває навички публічного представлення власних результатів творчої виконавської та наукової роботи;

- розвиває мотивацію до творчого самовираження, виховує самостійність та відповідальність тощо.

Наведемо приклад одного із засідань. Здобувачі освіти спільно з викладачами обирають тематику / проблематику заходу (визначна подія, знаменна дата, ювілей композитора, виконавця, педагога тощо), визначають форми презентації результатів (написання сценарію для заходу, підготовка доповідей і рефератів, вибір фільму для перегляду з наступним обговоренням, вибір творів для виконання тощо). Так, студентською науковою проблемною групою «Мистецький кіноклуб “Видатні музиканти світу”» було проведено зустріч на тему «Епоха бароко у мистецтві. Музичне бароко», що розпочалася виступами студентів, які підготували музичні твори для виконання та реферати («Бароко у європейському мистецтві XVII–XVIII ст.», «Музичне бароко: композитори, жанри, стильові особливості» та ін.). У другій частині засідання присутні мали змогу переглянути художній фільм французького режисера Ж. Корбьо «Король танцює» (історична драма, яка визнана кращим історичним і біографічним фільмом 2000 р. у Франції та отримала три премії «Сезар» у 2001 р.), створений за мотивами біографії композитора, диригента, скрипаля, танцівника, педагога, одного з найяскравіших представників музичного бароко Франції Ж. Люллі. Після перегляду фільму робота продовжилася у рамках круглого столу. Яскрава ілюстрація історично достовірних прикладів мистецтва французького бароко в архітектурі, живописі, скульптурі, одязі, театрі, танці і музиці, дозволила студентам зануритися в епоху, почути барокову музику у виконанні високопрофесійних музикантів, дослідити стильові особливості виконання інструментальної, вокальної, танцювальної, оркестрової музики бароко (*Студентська наукова проблемна група..., 2024*).

Висновки. Отже, студентська наукова проблемна група є однією з ефективних форм наукової та пошуково-дослідницької роботи здобувачів освіти у закладах вищої освіти. Для здобувачів вищої освіти музичних / музично-педагогічних спеціальностей така форма навчання є вагомим чинником професійної зростання. Досвід діяльності студентської наукової проблемної групи «Мистецький кіноклуб “Видатні музиканти світу”» засвідчив, що застосування спектру дослідницьких, пошукових, творчих методів (підготовка рефератів, наукових доповідей, статей, відеопрезен-

тацій, виставок, створення власної аудіо- та фільмотеки, мультимедійної презентації, розробка сценарію до мистецького заходу, музичної імпрези, тематичного вечора, лекції-концерту, музичної подорожі, літературно-музичної зустрічі, мистецької майстерні, підбір музичного оформлення до заходу та інтер'єру тощо) поглиблює спеціальні (фахові) компетентності, розширює знання щодо класичного та сучасного музичного мистецтва, історії музики, музично-інструментального виконавства тощо; підвищує рівень фахової, зокрема виконавської майстерності; розвиває навички публічного представлення власних результатів творчої виконавської та наукової роботи тощо.

Перспективи подальших досліджень у контексті окресленої проблеми вбачаємо у представленні цінного досвіду студентських наукових проблемних груп у процесі підготовки здобувачів вищої освіти музичних / музично-педагогічних спеціальностей з урахуванням кращих європейських практик.

Список використаної літератури

- Антонова, О. Є., Єремєєва, В. М., Мирончук, Н. М. (2018). *Методика організації науково-педагогічних досліджень: метод. посібник*. Житомир: Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка.
- Закон України «Про вищу освіту». Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- Закон України «Про освіту». Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Микитюк, О. М. (2003). *Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект): монографія*. 2-ге вид., випр. і допов. Харків: ОВС.
- Прокопчук, В. І., Яковенко, Л. П. (2023). *Самостійна робота у фортепіанному класі. Робочий зошит IV з курсу «Основний музичний інструмент»: навчально-методичний посібник*. 2-ге вид., перероб. і доп. Рівне: О. Зень.
- Пузирьова, Н. В. (2002). *Теорія і практика науково-дослідної роботи студентів (на матеріалі університетів України XIX ст.)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харків. *Студентська наукова проблемна група «Мистецький кіноклуб "Видатні музиканти світу"»*. Рівненський державний гуманітарний університет. Взято з <http://surl.li/qscqj>

Viktoriia Prokopchuk, Mykola Koreychuk

STUDENT SCIENTIFIC PROBLEM GROUPS IN THE PROFESSIONAL TRAINING FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS MAJORING IN MUSICAL SPECIALTIES

The article addresses the issue of professional training for higher education students majoring in music pedagogical / arts specialties, particularly, focusing on student scientific problem groups and their significance in the professional development of musician students. It also elucidates the peculiarities of research work by higher education students, which is an essential integral component of the educational process.

The article highlights the student scientific problem group as a potent tool for professional training of higher education students in arts specialties. It identifies the functions

and tasks of scientific and research work by students in general and the student scientific problem group in particular.

The functioning and work specifics of the student scientific problem group of the Art Film Club «World's Outstanding Musicians», operating at the Department of Musical Instrument Performance of the Institute of Arts at Rivne State University of Humanities since 2012 are revealed. Particularly, the activities of the Art Film Club encompass purely scientific research, pedagogical, and broadly understood art-historical lines. It optimizes the development of students' skills in independent creative research work, mastery of research methodology and technology of research skills, and accumulation of experience in research activity. Art Film Club acquaints students with the best examples of performance mastery in world musical art to solve practical educational-performing and educational objectives. It deepens the professional competencies of students, expands knowledge of classical and contemporary musical art, music history, instrumental performance, and more. It forms auditory experience, cultural-aesthetic and performing preferences, develops interpersonal communication culture, particularly, professional, and enhances the level of professional (performing) mastery, and innovative activity in art. It develops skills in public presentation of results of performing and creative research work.

Keywords: student scientific problem groups; professional training for higher education students; higher education institution; «Art Film Club “World's Outstanding Musicians”»; musical art.

References

- Antonova, O. Ye., Yermieieva, V. M., & Myronchuk, N. M. (2018). *Metodyka orhanizatsii naukovo-pedahohichnykh doslidzhen [Methods of organization of scientific and pedagogical research]: metod. posibnyk*. Zhytomyr: Zhytomyrskiy derzh. un-t im. I. Franka [in Ukrainian].
- Mykytiuk, O. M. (2003). *Stanovlennia ta rozvytok naukovo-doslidnoi roboty u vyshchyykh pedahohichnykh zakladakh Ukrainy (istoryko-pedahohichni aspekt) [Formation and development of research work in higher educational institutions of Ukraine (historical and pedagogical aspect)]: monohrafiia*. Xarkiv: OVS [in Ukrainian].
- Prokopchuk, V. I., & Yakovenko, L. P. (2023). *Samostiina robota u fortepiannomu klasi. Robochyi zoshyt IV z kursu «Osnovnyi muzychnyi instrument» [Independent work in the piano class. Workbook IV from the course «Basic musical instrument»]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Rivne: O. Zen [in Ukrainian].
- Puzyrova, N. V. (2002). *Teoriia i praktyka naukovo-doslidnoi roboty studentiv (na materialy universytetiv Ukrainy XIX st.) [Theory and practice of students' scientific research work (on the material of the universities of Ukraine in the 19th century)]*. (Extended abstract of PhD). Kharkiv [in Ukrainian].
- Studentska naukova problemna hrupa «Mystetskyi kinoklub “Vydatni muzykanty svitu”» [Student scientific problem group «Art film club “Outstanding musicians of the world”»]*. Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet. Retrieved from <http://surl.li/qscqj> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro naukovu i nauково-tekhnichnu diialnist» [Law of Ukraine «On scientific and scientific and technical activity»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].

Одержано 27.02.2024 р. Рекомендовано до друку 01.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 378.011.3-051:78]:[37.091.33-027.22:001

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306167>

Наталія Дем'янюк, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8292-6461>

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто питання організації науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва; схарактеризовано основні напрями і форми роботи; визначено змістовий складник курсу «Методологія та організація наукових досліджень» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, загальні та фахові компетентності, що формуються в процесі його вивчення. Проаналізовано результати організації науково-дослідницької діяльності студентів і магістрантів на кафедрі музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність; організація; дослідження; учитель музичного мистецтва; магістранти; компетентності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування національної системи освіти, інтеграції в європейський освітній простір, реалізації основних настанов Закону України «Про вищу освіту», «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті», Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років, Концепції розвитку педагогічної освіти тощо залишаються актуальними проблеми підвищення якості підготовки вчителя нового покоління. У 65 статті XI розділу Закону України «Про вищу освіту» (№ 2145-VIII від 05.09.2017 р.) наголошується на тому, що наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти провадиться відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Проведення наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим. Її основною метою встановлено здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок (Закон України «Про вищу освіту», 2017).

Серед суб'єктів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності поряд із науковими, науково-педагогічними працівниками, працівниками підприємств, які провадять її спільно із закладами вищої освіти, визначаються здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів. Їх залучення до цієї діяльності сприятиме вирішенню її основних завдань: 1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів; 2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців із вищою освітою; 3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок (*Закон України «Про вищу освіту»*, 2017).

Науково-дослідна діяльність є одним із важливих складників професійної підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво), що дозволить їм у майбутньому на високому професійному рівні здійснювати освітню діяльність, науково-дослідницьку роботу, орієнтуватися в науково-інформаційному просторі, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам організації науково-дослідної роботи студентів закладів вищої освіти присвячені дослідження Г. Артемчук (2000), П. Кочерган (2000), В. Курило (2000), Н. Кушнарєнко (2003), О. Семенов (2002), В. Шейка (2003), В. Черкасова (2017). Теоретичні основи та наукові підходи до визначення сутності науково-дослідницької діяльності розглянуто у працях Н. Дем'янка (2023), О. Повідайчик (2017), М. Повідайчика (2017), Г. Пономарьова (2010), Є. Райхмана (2015), О. Ребрової (2011). Методику підготовки, організації, виконання, оформлення та захисту результатів науково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти висвітлено в публікаціях О. Безлюдного (2000), М. Демчинської (2011), Л. Ковальова (2000), Ю. Краснобокого (2000), І. Литвиненко (2017), В. Мірутенка (2011), Л. Мороз (2017), І. Мороз (2006), К. Потапенко (2004), Д. Прасола (2017), Л. Симочко (2011), М. Соловей (2004), Є. Спіцина (2004), І. Чугуєвої (2017), З. Шалік (2004).

Мета статті – розкрити особливості організації науково-дослідницької діяльності здобувачів першого (бакалаврського) та

другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво).

Методи дослідження. З метою визначення теоретичних основ і методичних підходів до організації науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти застосовувались загальнонаукові методи (системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз, класифікація, систематизація); вивчення практичного педагогічного досвіду роботи кафедри музики як структурного підрозділу ЗВО задля його узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Організація науково-дослідницької діяльності здобувачів першого та другого рівнів вищої освіти зі спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) є невід'ємним складником професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва на кафедрі музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Вона підпорядковується загальній науковій темі кафедри – «Конвергентність формальної та неформальної освіти вчителів музичного мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах» (державний реєстраційний № 0117U003232, керівник – професор Н. В. Сулаєва). Науково-дослідницька діяльність студентів і магістрантів здійснюється в декількох напрямках:

- науково-дослідницька робота, яка безпосередньо пов'язана з освітнім процесом і передбачена освітньо-професійними програмами, навчальними планами як обов'язковий компонент;
- науково-дослідницька діяльність, яка здійснюється поза освітнім процесом у роботі студентських проблемних груп, наукових гуртків, лабораторій, під час навчальної та виробничої практик, фольклорно-етнографічних пошуків тощо;
- участь у науково-організаційних заходах, конференціях, семінарах, круглих столах, конкурсах тощо.

В освітньому процесі науково-дослідна діяльність здобувачів реалізується в різних формах навчальної роботи. До неї належать: підготовка повідомлень, рефератів із конкретних тем при вивченні обов'язкових і вибіркового дисциплін освітньої програми; виконання практичних, лабораторних і самостійних завдань проблемно-пошукового характеру; проведення науково-педагогічних досліджень під час практичної підготовки; виконання і захист курсових робіт та кваліфікаційних магістерських досліджень тощо.

Підготовці до успішного здійснення науково-дослідницької роботи сприяє вивчення програмних освітніх компонентів: вибіркового «Основи наукових досліджень у мистецькій педагогіці» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та обов'язкового «Методологія та організація наукових досліджень» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Приміром, метою курсу «Методологія та організація наукових досліджень» є надання магістрантам необхідного обсягу знань у галузі наукових досліджень, підготовка їх до самостійного виконання наукової роботи, ознайомлення з методикою підготовки повідомлень, доповідей, наукових статей, кваліфікаційних робіт. Його змістовими компонентами є: організація науково-дослідної роботи в Україні, правові механізми регулювання наукової діяльності, наукова діяльність вищих навчальних закладів, науково-організаційні заходи; сутність, соціальні функції та методологія науки, класифікація наук, ключові поняття науки; методологія наукового дослідження, мета і функції, головні методологічні категорії, загальнонаукова й філософська методологія; методи та техніка наукових досліджень; класифікація методів наукового пізнання; інформаційне забезпечення наукової роботи, джерела наукової інформації, їх класифікація та використання в науково-дослідній роботі, методика та напрями пошуку інформаційних джерел, оформлення бібліографічного опису; основні вимоги до змісту та структури наукової роботи; організація та проведення наукового дослідження, вибір теми, актуальність проблеми, мета, гіпотеза, об'єкт, предмет, мета дослідження, завдання, визначення методології та вибір методів наукового дослідження; оформлення результатів наукових досліджень, робота над написанням наукових статей, доповідей і повідомлень; методика підготовки і виконання кваліфікаційних робіт, загальні вимоги до їх змісту, структури, обсягу та оформлення тощо.

У результаті вивчення курсу «Методологія та організація наукових досліджень» у магістрантів формуються загальні компетентності: здатність володіти практичними способами пошуку, аналізу й обробки наукової та професійної інформації, формувати ресурсно-інформаційні бази для здійснення практичної роботи в різних сферах професійної діяльності; здатність до гнучкого способу мислення, який дає можливість зрозуміти й

розв'язати проблеми та завдання професійної діяльності; здатність здійснювати освітню й науково-дослідницьку діяльність на основі гуманістичного світогляду та розуміння суті педагогічних явищ і процесів, критично аналізувати й оцінювати сучасні педагогічні та мистецькі явища, генерувати нові ідеї під час вирішення практичних завдань, комплексних та інноваційних проблем. З-поміж фахових компетентностей варто назвати такі: здатність володіти системою педагогічних категорій з метою вирішення дослідницьких і практичних завдань, вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом педагогіки та психології загальної середньої та позашкільної освіти, методами педагогічних досліджень, здійснювати актуальне наукове дослідження з проблем загальної музичної (мистецької) освіти; здатність до реалізації провідних положень теорії та методики мистецької освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти; спроможність здійснювати методичний супровід освітньої діяльності в організаціях, які опікуються проблемами загальної музичної (мистецької) освіти; здатність втілювати науково-теоретичні основи організації, реалізації та контролю загальної музичної (мистецької) освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Основними формами навчальної роботи з курсів «Основи наукових досліджень у мистецькій педагогіці» та «Методологія та організація наукових досліджень» є лекційні та практичні заняття, під час яких застосовуються різноманітні методи навчання (словесні, наочні, практичні, особистісно-орієнтовані, інтеграційні, інформаційно-комунікаційні, дистанційні, креативні тощо). Засобами діагностики результатів навчання є усне опитування, експрес-опитування, перевірка виконання практичних завдань і самостійної роботи, тестування тощо. Засвоєння навчального матеріалу сприяє успішній підготовці здобувачів вищої освіти до науково-дослідницької діяльності, виконання та захисту передбачених нормативними документами курсових і кваліфікаційних робіт.

Тематика курсових і магістерських досліджень підпорядкована загальнокафедральній науковій темі, вільно обирається здобувачем відповідно до навчальної дисципліни та його наукових інтересів. Приміром, курсові роботи з дисципліни «Методика викладання музичного мистецтва та інтегрованого курсу “Мистецтво”» виконуються, зокрема, з таких тем: «Формування ключових

компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво»», «Використання прийомів музикотерапії на уроках музичного мистецтва в закладі загальної середньої освіти», «Навчання гри на сучасних дитячих музичних інструментах на уроках мистецтва в початковій школі», «Неформальна музична освіта учнів закладу загальної середньої освіти у вокальній студії».

Тематика магістерських кваліфікаційних досліджень охоплює більш широке коло педагогічних, мистецтвознавчих, культурологічних проблем, приміром: «Розвиток музичних здібностей учнів ЗЗСО в процесі неформальної освіти в мистецьких колективах», «Інноваційні технології на уроках мистецтва в Новій українській школі», «Організація та діяльність дитячого хорового колективу в ЗЗСО в умовах воєнного часу», «Інструментально-виконавська підготовка учнів мистецьких шкіл у класі фортепіано», «Естетичне виховання учнів у процесі вивчення хорової спадщини українських композиторів».

Тематика багатьох кваліфікаційних досліджень охоплює регіональний аспект, з-поміж останніх можна назвати роботи на теми: «Формування родинної ідентичності учнів ЗЗСО засобами народного мистецтва (на матеріалі Полтавського регіону)», «Використання творчої спадщини композиторів Полтавщини в початковій мистецькій освіті», «Упровадження творчої спадщини В. М. Верховинця в неформальну мистецьку освіту», «Психологічна адаптація внутрішньо переміщених дітей дошкільного віку до Полтавського регіону засобами музичної ритміки», «Використання сучасних методик викладання музичного мистецтва в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (на матеріалі роботи благодійної організації «Зернятко» м. Полтави)», «Екологокультурологічні засади творчої спадщини В. О. Щепотьєва», «Вокально-хорова підготовка школярів у позакласній музично-виховній роботі на матеріалі пісенного фольклору Полтавщини».

Науково-дослідницька робота студентів і магістрантів у проблемних групах здійснюється під керівництвом досвідчених викладачів кафедри, зокрема з таких напрямів: неформальна мистецька освіта; конвергентність формальної та неформальної освіти вчителів музичного мистецтва; формування професійних компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва; естетичний розвиток особистості засобами української національної

культури; формування національної культури майбутнього вчителя засобами народного мистецтва; виховання музичної культури майбутнього вчителя засобами хорового співу тощо.

Основними формами науково-дослідницької роботи майбутніх учителів музичного мистецтва у проблемних групах є: визначення кола наукових інтересів і вибір теми наукового дослідження студентів; засвоєння правил роботи з інформаційними джерелами; пошук, опрацювання та презентація літератури з обраної теми; підготовка рефератів, статей, матеріалів, тез, доповідей; фольклорно-етнографічна пошукова діяльність тощо.

Результатами роботи студентів і магістрантів у проблемних групах є:

1) опублікування статей у збірниках студентських наукових праць факультету педагогічної і мистецької освіти «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика» та збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій (35-50 публікацій за один навчальний рік), приміром: А. Пиляй «Упровадження інформаційних технологій у роботу вчителя музичного мистецтва» (Полтава, 2023); С. Козін «Національно-патріотичне виховання дітей і молоді засобами українського музичного фольклору» (Полтава, 2023); Г. Клімова «Використання інструментальних творів українських композиторів у процесі викладання уроку мистецтва в новій українській школі» (Умань, 2023).

2) підготовка презентацій, повідомлень, доповідей на конференції різного рівня і тематики тощо. Впродовж навчального року відбувається в середньому 60-80 виступів студентів на пленарних і секційних засіданнях численних всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій, приміром: VI Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Мистецький освітній простір у контексті реалізації сучасної парадигми освіти» (29 квітня 2024 р., м. Кропивницький); X Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Мистецька освіта в контексті євроінтеграційних процесів» (16 березня, 2023 р., м. Умань), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка» (28-29 вересня, 2023 р., м. Полтава). Доповіді відрізняються різноманітною тематикою, ґрунтовним науковим підходом і прикладним характером, як-от: «Формування національно-

культурної ідентичності школярів – основа освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти України», «Музикотерапія як засіб корекції дітей з особливими освітніми потребами», «Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до звукорежисерської роботи», «Використання вокальних творів на вірші Тараса Шевченка в неформальній мистецькій освіті майбутніх учителів», «Українська естрадна музика у виховній роботі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку» тощо.

3) участь у конкурсах студентських наукових робіт (кафедральних, факультетських, обласних і всеукраїнських). Так, переможцями Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт були І. Рера «Історія становлення православної духовної музики в Україні» (2009), Є. Газданова «Використання методів музикотерапії у навчально-виховному процесі початкової школи» (2011), В. Корень «Шляхи актуалізації педагогічного потенціалу колискової пісні в умовах відділення інтенсивної терапії недоношених немовлят» (2013), Я. Вишегородська, К. Ткаченко «Творча спадщина С. А. Шевченка у фортепіанній підготовці учнів мистецьких шкіл» (2021).

Корисний науково-дослідницький досвід студенти здобувають у тісній співпраці з науковими керівниками, у результаті якої публікуються спільні праці: навчальні посібники – Сулаєва Н. В., Супрунова Л. А. «Аксіологічні орієнтири мистецько-педагогічної діяльності Григорія Левченка»; Дем'янюк Н. Ю., Гончаренко А. Ю. «Періоди становлення вітчизняного хорового мистецтва (IX-XVII ст.)»; Ірклієнко В. С., Северин С. М. «Становлення спеціальної музичної освіти в Полтаві»; матеріали конференцій – Ірклієнко В. С., Март'янюк М. О. «Особливості застосування мультимедійних технологій у процесі музичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти» (Анкара, Туреччина); Ремезова Н. М., Бондаренко М. В. «Інноваційні технології навчання на уроках музичного мистецтва» (Афіни, Греція); Ремезова Н. М., Яковлев В. П., Дорошенко В. М. «Ігрові технології музичного розвитку дітей дошкільного віку» (Чехія).

Висновки. Отже, організація науково-дослідницької діяльності є важливою складовою професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво). Підготовка до неї є результативною та здійснюється в

декількох напрямках: в освітньому процесі через вивчення дисциплін, передбачених освітніми програмами та навчальними планами («Основи наукових досліджень у мистецькій педагогіці», «Методологія та організація наукових досліджень»), метою яких є надання здобувачам вищої освіти необхідного обсягу знань у галузі наукових досліджень і підготовка до самостійного їх виконання), а також захист передбачених нормативними документами курсових і кваліфікаційних робіт; у діяльності проблемних груп і наукових гуртків, де студенти отримують цінний досвід і здобувають практичні науково-дослідницькі навички, результатом чого є виконання конкурсних наукових робіт, опублікування статей, тез, матеріалів, підготовка доповідей, повідомлень, рефератів тощо; під час участі в різноманітних науково-організаційних заходах, науково-практичних конференціях, семінарах, де відбувається апробація результатів досліджень.

Перспективними напрямками вивчення порушеної наукової проблеми є експериментальна розробка шляхів підвищення ефективності науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво).

Список використаної літератури

- Артемчук, Г. І., Курило, В. М., Кочерган, П. М. (2000). *Методика організації науково-дослідної роботи*: навч. посіб. Київ: Форум.
- Безлюдний, О. І., Ковальов, Л. Є. Краснобокий, Ю. М. (2000). *Магістерська робота у педагогічному вузі*: посіб. для студентів-магістрантів. Київ: Науковий світ.
- Дем'янюк, Н. (2023). Підготовка магістрантів до науково-дослідницької діяльності. В кн. *Progressive research in the modern world: proceedings of the 5th International scientific and practical conference* (pp. 21-27). Boston, USA: BoScience Publisher.
- Мірутенко, В. В., Демчинська, М. І., Симочко Л. Ю. (2011). *Науково-дослідна робота студентів*: методичний посібник до виконання практичних робіт з курсу. Ужгород.
- Мороз, І. В. (2006). *Магістерська робота у педагогічному вузі. Методика написання, правила оформлення і порядок захисту*. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ.
- Мороз, Л. І., Мороз, І. В., Литвиненко, І. С., Прасол, Д. В., Чугуєва, І. Є. (2017). *Науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах*: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Арнекс.
- Повідайчик, О. С., Повідайчик, М. М. (2017). Основні підходи до науково-дослідницької роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 1 (40), 216-218.
- Пономарьова, Г. Ф. (2010). Науково-дослідна робота студентів у ВНЗ як складова їх професійної підготовки. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 24, 138-144.
- Про вищу освіту*: закон України від 05.09.2017 р. Взято з https://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/normatyvni_dokumenty/zakon-ukraini-pro-vischu-osvitu.pdf
- Райхман, Є. (2015). Науково-дослідна робота майбутніх магістрів педагогічної освіти як педагогічний феномен. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 1 (9), 164-170.

- Реброва, О. Є. (2011). *Методологія і методи досліджень педагогіки мистецтва*: навч.-метод. посібник. ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса.
- Семенов, О. М. (2002). *Організація науково-дослідної роботи студентів філологічних факультетів педагогічних університетів*. Київ; Глухів: РВВ ГДПУ.
- Соловей, М. І., Спіцин, Є. С., Потапенко, К. К., Шалік, З. М. (2004). *Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень студентами вищих навчальних закладів*. Київ: Ленвіт.
- Черкасов, В. Ф. (2017). *Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі*: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка; Харків: ФОП Озеров.
- Шейко, В. М., Кушнарченко, Н. М. (2003). *Організація та методика науково-дослідницької діяльності*: підручник. 3-тє вид., стер. Київ: Знання-Прес.

Nataliia Demianko

ORGANIZATION OF THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article deals with the issue of the organization of scientific research activities of future music teachers – graduates of the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education majoring in the specialty 014.13 Secondary education (Musical art). Regulatory industry documents, in particular, the Law of Ukraine "On Higher Education," which regulates the scientific and research activities of higher education institutions and the organization of student scientific research, have been identified. The main directions of scientific and research work of higher education applicants are characterized. They are the following: study of mandatory components of the educational program preparing for scientific and research work, scientific research in problem groups and scientific circles, and participation in scientific and organizational events, conferences, seminars, round tables, and competitions. Forms of educational work are disclosed (preparation of reports, and essays on specific topics when studying mandatory and optional disciplines of the educational program; performance of practical, laboratory, and independent tasks of a problem-research nature; conducting scientific and pedagogical research during practical training; performance and defense of coursework and qualifying master's studies). The content component of the course "Methodology and Organization of scientific research" for applicants of the second (master's) level of higher education, general and professional competencies formed in the process of its study have been determined. The results of the organization of research activities of students and master's students at the Hryhoriy Levchenko Department of Music of PNPU have been analyzed. The topic of course and master's studies is subordinate to the general departmental scientific topic, includes a regional aspect, and is freely chosen by the applicant in accordance with the academic discipline and the scope of their scientific interests. The scientific and research work of students and master's students in problem groups is carried out under the guidance of experienced teachers, and it is aimed at preparing scientific publications, reports, and reports for participation in scientific events and approbation of research results. Prospective directions for further research are the study of ways to increase the effectiveness of the scientific research work of the future music teacher.

Keywords: *research activity; organization; research; students; master's students; competencies.*

References

- Artemchuk, H. I., Kurylo, V. M., & Kocherhan, P. M. (2000). *Metodyka orhanizatsii naukovodoslidnoi roboty [Methods of organization of research work]*: navch. posib. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
- Bezliudnyi, O. I., Kovalov, L. Ye., & Krasnobokyi, Yu. M. (2000). *Mahisterska robota u pedahohichnomu vuzi [Master's thesis in a pedagogical university]*: posib. dlia studentiv-mahistrantiv. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].
- Cherkasov, V. F. (2017). *Osnovy naukovykh doslidzhen u muzychno-osvitnii haluzi [Basics of*

- scientific research in the musical and educational field*]: pidruchnyk. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka; Kharkiv: FOP Ozerov [in Ukrainian].
- Demianko, N. (2023). Pidhotovka mahistrantiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Preparation of master's students for scientific and research activities]. In *Progressive research in the modern world: proceedings of the 5th International scientific and practical conference* (pp. 21-27). Boston, USA: BoScience Publisher [in Ukrainian].
- Mirutenko, V. V., Demchynska, M. I., & Symochko, L. Yu. (2011). *Naukovo-doslidna robota studentiv [Research work of students]: metodychnyi posibnyk do vykonannya praktychnykh robot z kursu*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Moroz, I. V. (2006). *Mahisterska robota u pedahohichnomu vuzi. Metodyka napysannia, pravyla oformlennia i poriadok zakhystu [Master's thesis in a pedagogical university. Writing method, registration rules and protection procedure]*. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv [in Ukrainian].
- Moroz, L. I., Moroz, I. V., Lytvynenko, I. S., Prasol, D. V., & Chuhuieva, I. Ye. (2017). *Naukovo-doslidna robota studentiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Research work of students in higher educational institutions]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Mykolaiv: Arneks [in Ukrainian].
- Ponomarova, H. F. (2010). Naukovo-doslidna robota studentiv u VNZ yak skladova yikh profesiinoi pidhotovky [Research work of students at universities as a component of their professional training]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky [Scientific notes of the department of pedagogy]*, 24, 138-144 [in Ukrainian].
- Povidaichyk, O. S., & Povidaichyk, M. M. (2017). Osnovni pidkhody do naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv [Basic approaches to scientific research work of students]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 1 (40), 216-218 [in Ukrainian].
- Pro vyshchu osvitu [About higher education]: zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r.* Retrieved from https://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/normatyvni_dokumenty/zakon-ukraini-pro-vischu-osvitu.pdf [in Ukrainian].
- Raikhman, Ye. (2015). Naukovo-doslidna robota maibutnykh mahistriv pedahohichnoi osvity yak pedahohichnyi fenomen [Research work of future masters of pedagogical education as a pedagogical phenomenon]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. A. Nobelia. Pedahohika i psykhohiia. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Dnipropetrovsk University named after A. Nobel. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, 1 (9), 164-170 [in Ukrainian].
- Rebrova, O. Ye. (2011). *Metodolohiia i metody doslidzhen pedahohiky mystetstva [Methodology and research methods of art pedagogy]: navch.-metod. posibnyk*. PNPu im. K. D. Ushynskoho. Odesa [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M. (2002). *Orhanizatsiia naukovo-doslidnoi roboty studentiv filolohichnykh fakul'tetiv pedahohichnykh universytetiv [Organization of research work of students of philological faculties of pedagogical universities]*. Kyiv: Hlukhiv: RVV HDPU [in Ukrainian].
- Sheiko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2003). *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Organization and methodology of scientific research activity]: pidruchnyk. 3-tie vyd., ster.* Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
- Solovei, M. I., Spitsyn, Ye. S., Potapenko, K. K., & Shalik, Z. M. (2004). *Orhanizatsiia ta metodyka provedennia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen studentamy vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Organization and methodology of conducting scientific and pedagogical research by students of higher educational institutions]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Одержано 22.03.2024 р. Рекомендовано до друку 24.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

УДК 378.011.3-051:8(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306168>

Myroslava Vovk, m. Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9109-9194>

DEVELOPMENT TENDENCIES OF PHILOLOGICAL PEDAGOGICAL EDUCATION IN UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS

The review article outlines the problems of training a modern teacher-philologist, teacher-researcher in the field of philology. The trends in the development of philological pedagogical education in Ukraine have been outlined: the implementation of a competency-based approach in the training of philologists, the activation of scientific research activities of future philologists, the structuring of the content of disciplines on an interdisciplinary basis, the discreteness of the structuring of the content taking into account the Concept of the New School, state standards of basic secondary education, specialised schools; innovativeness and pragmatism of practical training of philological specialists. It has been found that the identified trends indicate the orientation of managers of higher pedagogical education institutions, teachers to improve the quality of training of philological teachers, taking into account innovative changes in the system of basic secondary education, specialised schools. The prospects for improving philological pedagogical education at the legislative-normative and organisational-pedagogical levels have been substantiated.

Keywords: *tendencies; development of philology pedagogical education; training of future philology teachers; innovations; quality standards; mission of a philology teacher.*

Formulation of the problem. In the context of modern reform movements in the field of higher pedagogical education, the problem of training a modern teacher-philologist, teacher-researcher in the field of philology, bilingualist, who must have a high level of professional competence, be directed to research activities, become a carrier of the

linguistic culture of society, must determine the vectors axio-cultural development of the citizen in particular and the state in general. It is about the need to change current events in the training of philological teachers, which involves the adoption of the principles of cultural relevance, multiculturalism, innovation, interdisciplinary in the content of education, the implementation of the strategy of an individual educational trajectory in their professional development, ensuring motivation for professional and personal growth throughout life in the conditions of formal, non-formal, and informal education. Accordingly, trends in the development of philological pedagogical education have been outlined in the modern Ukrainian educational space, produced by the European integration aspirations of our state, aimed at the implementation of quality criteria recorded in the Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education (2015), as well as due to the need to introduce innovations in education (implementation of the Concept of the New School (2018), the State Standard of Basic Secondary Education (2020), the State Standard of Specialised Secondary Education (2023, project), increased requirements for the professionalism of philology teachers in the labor market.

The legislative and regulatory regulation of the development of philological pedagogical education is carried out in state documents: Laws of Ukraine "On Education" (2017), "On Higher Education" (2014), "On Comprehensive General Secondary Education" (2020), Concepts of Development of Pedagogical Education in Ukraine (2018), "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language" (2019), Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma) (2020) and others.

Analysis of the latest research. The research works of Ukrainian scientists (O. Vernyhora, V. Gordienko, O. Khodatska, etc.) are devoted to the problems of philological education, which reveal the theoretical aspects, methodological guidelines, and competence bases of the training of a philology teacher. Many scientific studies present modern vectors of reforming the training of philological teachers in institutions of higher pedagogical education (M. Vovk, O. Semenoh, I. Kharchenko, etc.). Taking into account the fragmentation of the generalisation of modern trends in the development of philological

pedagogical education in Ukraine based on the analysis of the theory of pedagogical science and educational practice, the purpose of the article is to outline them and determine the prospects for further improvement of the training of philology teachers, taking into account reformation changes at the legislative-normative and organisational-pedagogical levels.

In order to realise the goal of the research, the following methods were used: *content analysis* – the study of the legislative and regulatory framework regarding the study of the specifics of the competency paradigm for the training of future teachers of the philological specialty; *systematisation* – to determine the main trends in the development of philological pedagogical education; *scientific extrapolation* – in order to determine the prospects for improving philological pedagogical education at the legislative-normative and organisational-pedagogical levels.

Presentation of the main material. The legislative and regulatory framework of philological pedagogical education in Ukraine is carried out as a result of the implementation of the main provisions of documents approved at the level of the state and the European Union (Laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State", Concept of Development of pedagogical education in Ukraine, Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education, Pan-European recommendations for language education: study, teaching, evaluation, etc.). Since 2023, the Ministry of Education and Culture of Ukraine has developed a project of the standard of higher education in the specialty 014 Secondary education (by specialisation) in the field 01 Educational/pedagogical sciences, which serves as a reference point in determining the competence bases for the training of future teachers of the Ukrainian language and literature in institutions of higher pedagogical education (*Standard of higher of Education...*, 2023).

The key trend in the development of philological pedagogical education is the *adoption of the competence approach*. The documents define a competency paradigm for the training of future teachers, in particular philological teachers, in institutions of higher pedagogical education, taking into account traditions and innovations. In addition, the vectors of legislative regulation of the process of continuous professional development of teachers based on national values, interdisciplinary knowledge, a multiculturally tolerant outlook, and a

focus on the development of professionalism in the conditions of formal and informal education are projected. A teacher, first of all a philologist, has his own professional life, a model example of respect for language, culture, history, art, to form the values of a modern student who is endowed with a spectrum of opportunities and talents and at the same time is under the influence of "clip" culture, excessive digitalisation of everyday activities – cognitive, game, extracurricular, etc. That is why a philologist teacher should use the resources of the "living" word as much as possible through the mediation of innovative forms, methods, and means in order to influence the spiritual, ethical and aesthetic development of students.

The competent approach in the training of a philologist teacher has been officially approved in educational practice in connection with the implementation of educational and professional programs in the specialty 014 Secondary Education since 2016. In the scientific discourse of the last two decades, scientists have paid considerable attention to the theoretical and practical aspects of the formation of a spectrum of important competencies a philologist teacher, among whom the theory and practice of the formation of competencies of an integrative nature are substantiated in the research, which indicates an understanding of the multifaceted professional skills, qualities, and knowledge of a philological specialist. It is primarily about linguistic, literary, ethnocultural, folkloristic, research, linguistic and other competences. The main results of scientists and practicing teachers became the basis for identifying the most important general and professional competencies, outlining the subject results that should be formed in the process of implementing educational and professional programs within a certain regional institution of higher pedagogical education.

The tendency to intensify the research activity of future philologists is connected with the awareness of the teachers of institutions of higher pedagogical education of the importance of research training of future philology teachers, which in the future is realised in the active professional position of the future specialist and manifests itself in constant self-development based on research, "immersion" in innovations in teaching language and literature, encouraging students to do scientific work.

In this context, the work of researchers who prove that the mentoring position of a teacher of a higher pedagogical education

institution should encourage a future philology teacher to research, which results in the realisation of a similar professional position in the innovative space of a secondary education institution, are crucial within this frame of understanding.

O. Semenoh, O. Zemka (2014), who believe that "a comprehensive school today needs lexicographers who skillfully design and conduct lessons and educational activities, creating an atmosphere of research and cognitive cooperation, stimulating pupils to aesthetic self-development, self-actualisation and self-improvement. While performing such tasks, a lexicographer must be able to think logically, plan, organise and conduct research and innovation activities, through educational dialogue, cultural interpretation of texts, to form in students the skills and abilities of independent literary and artistic, research and investigation activities, to contribute to the formation of general and philological the culture of the student's personality, his conscious professional choice". It is positive that most teachers of philology faculties are aware of the mission of future philology teachers in influencing the development of the research potential of students, which stimulates them to select appropriate forms and methods of a research nature: conducting research seminars, organising problem groups, involvement in scientific projects, development of tasks research type, etc.

In addition, in many institutions of higher pedagogical education, there are research centres, created at the initiative of teachers, within the scope of which students and master's students have the opportunity to more thoroughly research linguistic phenomena and processes, interact with scientists, carry out qualitative research in the process of writing qualification papers, prepare reports and presentation materials within the organisation of conferences, seminars, webinars, etc. Such centres function, in particular, in institutions of higher education in the regions: in Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko – the resource centre for the professional development of a teacher of the Ukrainian language and literature, research laboratories "Academic culture of a researcher in the educational space" and "Media culture of a lexicographer", at Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna – East Podolsk Linguistic and Regional Studies Scientific Coordination Center, Linguistic and Regional Studies Student Center the Agathangel Krymsky Scientific Society, at the Ivan Franko Lviv National University – the Laboratory of Folkloristic

Research, the Cabinet of Literature of the Ukrainian Diaspora named after Petro Goy, etc.

An important trend in the development of philological pedagogical education is the *structuring of the content of education on an interdisciplinary basis*. Among the methodological guidelines for the development of the language personality of a philologist teacher endowed with a high level of professional qualities and professional competences, an integrative approach that ensures the interaction of a set of strategic methodological approaches (cultural, axiological, competence, hermeneutic, etc.) deserves special attention. Thus, T. Kostolovych (2016) emphasizes the fact that "the integrative approach constitutes a systematic organisation of the didactic process, which determines the cultural, communicative and professional development of future lexicographers... The integrative approach to teaching is considered as a strategy and a set of tactics in the language educational space or as implementation of the idea of integration in the educational process. The means of implementing this approach should be the creation and holding of special courses and special seminars of integrative content, which combine the educational material of linguistic, literary, cultural, pedagogical, methodical, social components of educational plans, improving the content of pedagogical and production practices".

It is primarily about the need to structure the content of disciplines on an interdisciplinary basis, which is actually a trend in higher education institutions of foreign countries. It is worth noting the trend of structuring the content of disciplines taking into account interdisciplinary content in institutions of higher pedagogical education of Ukraine, which is due to the transformational processes associated with the implementation of Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education and the implementation of educational and professional training programs for philologists in regional scientific and educational space.

Teachers of philological faculties initiate and introduce courses and special courses of an integrative type, using the potential of various philological (folklore, literary studies, dialectology, stylistics, comparative linguistics, sociolinguistics, psycholinguistics, etc.), as well as other humanities – Ukrainian studies, ethnology, linguistic and cultural studies, history, source studies and others. Thus, at Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna, future philologists

master such disciplines of an integrative type, the content of which is structured on the basis of interdisciplinary knowledge, such as: "Folklore and folk choreography", "Linguistic analysis of an artistic text", "Textual studies", "Philosophy and methodology literary studies" etc.; students and master's students of Ivan Franko Lviv National University – disciplines "Language of Folklore", "Interpretation of Folklore Text", "Theory of Modern Space-Time and Rhythm-Text", "Sociolinguistics", "Textology", "Computer Linguistics", etc.

Among the negative trends in the development of philological pedagogical education, it is worth noting *the discreteness of the structuring of the content, taking into account the Concept of the New School, state standards of basic secondary education, specialised school*. Based on the analysis of educational programs for the training of future teachers of the Ukrainian language and literature (014 Secondary education. Ukrainian language and literature) at the bachelor's and master's educational levels, the discreteness of the educational components regarding mastering the specifics of teaching the Ukrainian language and literature in the basic secondary and specialised schools, taking into account the reformation changes, was ascertained in accordance with the Concept of the New Ukrainian School. The practical component of training has a significant potential for studying content, methodological techniques, methods of teaching Ukrainian language and literature. At the same time, the realities of war (constant alarms, rocket attacks, dominance of mixed and remote forms of education, etc.) reduce the quality of industrial and pedagogical practices. There is also a tendency to decrease credits for industrial practice in general education institutions, which makes it impossible to systematically form subject-methodical, innovative competences through a thorough mastery of content, forms, methods of teaching Ukrainian language and literature in basic secondary and specialized schools, taking into account changes in language literary field in accordance with the Concept of the New School, state standards. Among the important recommendations, it is worth focusing attention on such as: the need to enrich content modules, topics within the main disciplines of pedagogical, methodical direction with content related to the peculiarities of teaching Ukrainian language and literature according to new state standards; expansion of the range of variable disciplines from the problems of implementing model educational programs in the linguistic and literary field, the use of appropriate

educational and methodological support, implementation of calendar and thematic planning.

The innovativeness and pragmatism of the practical training of philological teachers is a trend in the development of philological pedagogical education. According to the curricula for the training of philology teachers in institutions of higher pedagogical education, future specialists must undergo mainly such types of practices as: folklore (folkloristic), dialectological, pedagogical, practice in teaching methods, traineeship (assistantship), etc. In connection with the lack of adequate funding for the organisation of various types of practice, teachers often do not use the available resources within the educational institution or in institution organisations (museums of cultural studies, art, local studies, linguistic centres, laboratories, libraries, etc.), within which it is possible to significantly increase the level of organisation of practices. At the same time, it is worth pointing out positive trends in the direction of updating the content, forms, methods, and resources of future philology teachers. The innovativeness of the practical training of future teachers consists in the use of remote forms of practice organisation, which is especially relevant in the conditions of the pandemic.

Yes, modern information technologies allow you to use Moodle, Google, Microsoft Classroom, Teams, Zoom, Hangouts, Skype communication platforms to interact with students. Among the innovative forms, methods and means of organising practices are processing folklore, literary, dialectological sources using virtual resources, conducting online counseling, online classes of the binary type, studying virtual resources of the National Reference Database "Ukrainika Naukova", digitised materials of the Information Registration Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library, etc.).

The pragmatism of the organisation of various types of practices is manifested, firstly, in the focus on the collection and systematization of empirical material for writing qualification papers, and secondly, on mastering a real "toolkit" for future professional activity – the development of interactive "scenarios" for conducting lessons on the Ukrainian language and of literature, organisation of informal training of students to master linguistic and regional studies, Ukrainian studies material.

Conclusions. In order to develop philological pedagogical education in Ukraine, it is expedient to carry out measures regarding its reformation changes taking into account isolated trends at certain levels.

At the *legislative-normative level*, in order to consistently extrapolate the main provisions of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language" and to overcome contradictions related to the ratification of the European Charter of Regional Languages or Minority Languages, it is important to guide philology teachers as bearers of native language culture in society to fulfill the socio-cultural mission of establishing native language priorities in the educational space – at the level of an educational institution, community, city, state.

It is important to make changes to the professional requirements of specialists in philology, in particular to outline in normative documents (educational programs, programs of disciplines, etc.) the spectrum of professional opportunities that determine the employment prospects of philologists according to the model of individual universities (for example, in the educational program of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna the National Classifier of Professions of Ukraine defines such as: folkloristics specialist, leisure organisation specialist, editor, referent, etc.). In addition, it is important to determine those possible professions by specialty that are in great demand in modern society: journalist, marketer, content manager, copywriter, SEO-copywriter, PR-manager, etc.

At the level of interaction between state institutions and institutions of higher pedagogical education in philological education, it is important to provide opportunities for teachers and future philologists – students and master's students – for project activities that contribute to the activation of the research potential of future specialists, stimulate teachers to professional self-development, create constructive conditions for the introduction of scientific achievements in educational practice, increasing the quality of training in institutions of higher pedagogical education (for example, in Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University, the project "Europeanisation of doctoral programs in the field of education on the basis of interdisciplinary and inclusive approaches" has been being implemented).

At the *organisational and pedagogical level*, the development of philological pedagogical education should take place taking into account the need for the formation of a wide range of competencies, which should be ensured by structuring the content of disciplines on an interdisciplinary basis, involving scientific achievements produced in Ukrainian and foreign scientific discourse.

From among the important competences, the appropriate selection of forms and methods of education, organisations of non-formal education, such as: sociolinguistic, linguistic, discursive, pragmatic, etc., are needed. In connection with the strengthening of autonomy, institutions of higher pedagogical education should direct their efforts to the creation of educational resource content in the form of websites, electronic libraries, digitised editions of various years, portals, electronic laboratories based on the results of scientific research activities and conducting various types of practice in real and remote formats etc.

It is worth creating opportunities for international communication of future specialists with the involvement of consulting companies in the field of language content creation, internships in the positions of marketers, copywriters, etc. A promising direction for improving the quality of training of philologists and creating conditions for professional formation and self-development is involvement in the implementation of projects that ensure the connection between scientific theory and educational practice, help to strengthen mentoring in the educational environment, etc.

The trends in the development of philological pedagogical education in Ukraine have been outlined (implementation of the competence approach in the training of philologists, activation of research activities of future philologists, structuring of the content of disciplines on an interdisciplinary basis, discrete structuring of the content taking into account the Concept of the New School, state standards of basic secondary education, specialised schools; innovativeness and pragmatism of practical training of philology specialists) testify to the focus of managers of higher pedagogical education institutions, teachers on improving the quality of training of modern philology teachers, taking into account modern innovative

changes in the system of basic secondary education, the introduction of specialised schools.

The prospects for further research should be the substantiation of the content of the psychological-pedagogical, professional training of a philology teacher, taking into account innovations in the basic secondary, specialised school.

Список використаної літератури

- Вернигора, О. Л. (2020). *Формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.
- Вовк, М. П. (2019). Мовнокомунікативна компетентність вчителя-філолога у контексті української і зарубіжної теорії. В кн. *Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика*: монографія (с. 336-362). Київ. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>
- Вовк, М. П., Грищенко, Ю. В., Соломаха, С. О., Філіпчук, Н. О., Ходаківська, С. В. (2021). *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/728146/>
- Гордієнко, В. (2020). Комунікативний компонент професіоналізму вчителя-філолога. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 4, 68-74. Взято з <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/download/44/41>
- Державний стандарт базової середньої освіти*. (2020). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- Концепція Нової української школи*. (2020). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
- Костолович, Т. (2016). *Інтегративний зміст комунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-філологів*. Взято з www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2...
- Про затвердження Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»*. (2020). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
- Семенов, О. (2020). *Інтегративні основи розвитку педагогічної майстерності вчителя-словесника*: навчальний посібник. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Взято з <http://surl.li/njdwe>
- Семенов, О. М., Земка, О. І. (2014). *Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників: теорія і практика*: монографія. Суми: Ніко.
- Стандарт вищої освіти. Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)* (проект, 2023). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/03/14/НО-projekt.stand.VO.014-Serednya.osvita-bakalavr.14.03.2023.docx>
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти*. (2015). Взято з https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf
- Ходацька, О. (2020). Проблема розвитку професіоналізму вчителів української мови та літератури в теорії педагогічної науки. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: збірник наукових праць (Вип. 22, с. 32-42). Київ; Полтава.

Мирослава Вовк

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

В оглядовій статті актуалізується проблема підготовки сучасного вчителя-філолога, викладача-дослідника у філологічній галузі, білінгвіста, який повинен мати високий рівень фахових компетентностей, бути спрямованим на дослідницьку діяльність, стати носієм мовної культури суспільства, визначати вектори аксіокультурного розвитку громадянина зокрема і держави загалом. Окреслено тенденції розвитку філологічної педагогічної освіти в Україні: реалізація компетентнісного підходу в підготовці філологів, активізація науково-дослідницької діяльності майбутніх філологів, структурування змісту дисциплін на міждисциплінарних засадах, дискретність структурування змісту з урахуванням Концепції Нової школи, державних стандартів базової середньої освіти, профільної школи; інноваційність та прагматичність практичної підготовки фахівців філологічного фаху. З'ясовано, що визначені тенденції свідчать про спрямованість менеджерів і викладачів закладів вищої педагогічної освіти на підвищення якості підготовки сучасного вчителя філологічного фаху з урахуванням сучасних інноваційних змін у системі базової середньої освіти, профільної школи.

Обґрунтовано перспективи вдосконалення філологічної педагогічної освіти на законодавчо-нормативному й організаційно-педагогічному рівнях. Доведено, що розвиток філологічної педагогічної освіти має відбуватися з урахуванням необхідності формування широкого спектру компетентностей, що повинно забезпечуватися шляхом структурування змісту дисциплін на міждисциплінарній основі, залучення наукових досягнень, спродукованих в українському і зарубіжному науковому дискурсі; створення ресурсного контенту навчання у формі вебсайтів, електронних бібліотек, оцифрованих видань різних років, порталів, електронних лабораторій за результатами науково-дослідницької діяльності та проведення різних видів практики в реальному та дистанційному форматі; забезпечення можливостей для міжнародної комунікації майбутніх фахівців із залученням до роботи консалтингових компаній у сфері мовного контенту, стажування на посадах маркетологів, копірайтерів; залучення до реалізації проєктів, що забезпечує зв'язок наукової теорії та освітньої практики, сприяє зміцненню наставництва в освітньому середовищі тощо.

Ключові слова: тенденції; розвиток філологічної педагогічної освіти; підготовка майбутніх учителів-філологів; інновації; стандарти якості; місія вчителя-філолога.

References

- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education]. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Hordiienko, V. (2020). Komunikatyvnyi komponent profesionalizmu vchytelia-filoloha [Communicative component of the professionalism of a philologist-teacher]. *Visnyk kafedry YuNESKO «Nepervna profesiina osvita XXI stolittia» [Bulletin of the UNESCO Department "Continuous Professional Education of the 21st Century"]*, 4, 68-74. Retrieved from <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/download/44/41> [in Ukrainian].
- Khodatska, O. (2020). Problema rozvytku profesionalizmu vchyteliv ukrainskoi movy ta literatury v teorii pedahohichnoi nauky [The problem of development of professionalism of teachers of Ukrainian language and literature in the theory of pedagogical science]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*: zb. nauk. pr. (Is. 22, pp. 32-42). Kyiv: Poltava [in Ukrainian].

- Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Kostolovych, T. (2016). *Intehratyvnyi zmist komunikatyvnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv-filolohiv [Integrative content of communicative professional competence of future philologist-teachers]*. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2... [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Profesiinoho standartu za profesiinamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [On approval of the Professional Standard for professions "Primary school teacher of general secondary education institution", "Teacher of general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)"]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Semenoh, O. (2020). *Intehratyvni osnovy rozvytku pedahohichnoi maisternosti vchytelia-slovesnyka [Integrative foundations of the development of pedagogical mastery of a language teacher]: navchalnyi posibnyk*. Sumy: A. S. Makarenko Publishing House of Sumy State University of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/njdwe> [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M., & Zemka, O. I. (2014). *Formuvannia doslidnytskykh umin u maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv: teoriia i praktyka [Formation of research skills in future language teachers: theory and practice]: monohrafiia*. Sumy: Niko [in Ukrainian].
- Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity [Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area]*. (2015). Retrieved from https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf [in Ukrainian].
- Standart vyshchoi osvity. Spetsialnist 014 Serednia osvita (za predmetnymy spetsializatsiiamy) (proiekt, 2023) [Higher Education Standard. Specialty 014 Secondary education (by subject specialisations) (project, 2023)]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennia/2023/03/14/HO-projekt.stand.VO.014-Serednya.osvita-bakalavr.14.03.2023.docx> [in Ukrainian].
- Vernyhora, O. L. (2020). *Formuvannia linhvokrainoznavchoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Formation of linguo-cognitive competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of studying specialised disciplines]*. (PhD diss.). Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
- Vovk, M. P. (2019). *Movnokomunikatyvna kompetentnist vchytelia-filoloha u konteksti ukrainskoi i zarubizhnoi teorii [Language communicative competence of a philologist-teacher in the context of Ukrainian and foreign theory]*. In *Navchannia doroslykh v umovakh formalnoi i neformalnoi osvity: teoriia i praktyka [Adult education in conditions of formal and non-formal education: theory and practice]: monohrafiia* (pp. 336-362). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/718748/> [in Ukrainian].
- Vovk, M. P., Hryshchenko, Yu. V., Solomakha, S. O., Filipchuk, N. O., & Khodakivska, S. V. (2021). *Pedahohichna osvita v Ukraini: teoriia i praktyka [Pedagogical education in Ukraine: theory and practice]: slovnyk*. Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/728146/> [in Ukrainian].

Одержано 05.02.2024 р. Рекомендовано до друку 12.03.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 373.3.016:81(438)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306170>

Teresa Janicka-Panek, Skierniewice, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7526-9002>

Katarzyna Jadczak, Skierniewice, Polska

EDUKACJA JĘZYKOWA W KSZTAŁCENIU POCZĄTKOWYM UCZNIÓW W POLSCE – WYMIAR EUROPEJSKI I NARODOWY

Kształcenie literackie, kulturalne i językowe należy do kluczowych zagadnień edukacyjnych w polskim systemie oświaty, co ma niewątpliwie głębokie uwarunkowania historyczne i narodowościowe. Jednak kształcenie przede wszystkim techniki czytania i pisania nie wystarcza obecnie do rozwinięcia indywidualnej, bogatej pod względem słownictwa i kreatywnej mowy oraz twórczości pisarskiej. Rozwijanie języka to wyraz troski o rozwój osobowości jednostki, wywoływanie zmian we wszystkich sferach rozwoju dziecka czy młodszego ucznia. Żywy kontakt z literaturą i dziełami kultury ma wpływ na rozwój społeczny, obywatelski i patriotyczny. Współcześnie kontakt dzieci z kulturą; w tym z literaturą, został mocno zmodyfikowany, ponieważ treści dominujące dotąd w książkach i czasopiśmie, zostały zawłaszczone przez media. Wielokulturowa Europa inspirowa dzieci i ich rodziców oraz nauczycieli do nauki języków obcych. Edukacja językowa XXI w. zyskała nowe konteksty i odczytania.

Słowa kluczowe: język; tożsamość narodowa; kształcenie językowe; kompetencje komunikacyjne; kulturalne.

Wstęp. Współczesny polski system edukacji, oparty na wychowaniu przedszkolnym, obejmuje:

- roczne przygotowanie przedszkolne (dla dzieci w wieku 5 lub 6 lat),
- edukację szkolną, która rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat oraz trwa do ukończenia szkoły podstawowej; podzielona jest ona na dwa zasadnicze etapy: wczesnoszkolny (klasy I-III) i naukę w klasach IV-VIII,
- naukę do 18. roku życia – konieczne jest spełnienie obowiązku szkolnego do chwili uzyskania pełnoletności, przy czym odbywa się to głównie poprzez uczęszczanie do ponadpodstawowej (liceum, technikum, szkoła branżowa I i II stopnia).
- Samokształcenie.

© Teresa Janicka-Panek, Katarzyna Jadczak, 2024

Wszystkie wyżej wymienione etapy opierają się między innymi na solidnych podstawach kształcenia językowego, zarówno na gruncie języka ojczystego, jak i języków obcych. Uprzywilejowane podejście do języka ojczystego w Polsce z pewnością wynika z tradycji historycznej, ponad stuletnich doświadczeń porozbiorowych: rusyfikacji i germanizacji, rozumienia, że język ojczysty jest nieodzownym elementem tożsamości narodowej.

Założenia edukacji polonistycznej w kształceniu początkowym uczniów-wymiar europejski i narodowy

Wiek XXI dodał kolejne konteksty, modelujące kształcenie lingwistyczne polskich uczniów a mianowicie należy do nich przynależność naszego kraju do Unii Europejskiej (od 2004r.), możliwość odbywania podróży międzynarodowych i brak ograniczeń w tym zakresie, wyjazdy „za chlebem” oraz inne uwarunkowania. Nasz udział w projektach międzynarodowych oraz wyjazdach studyjnych a także wyjazdy prywatne (Niemcy, Francja, Włochy, Norwegia, Finlandia, Luksemburg, Lichtenstein, Watykan, Wielka Brytania) uświadomiły nam i innym uczestniczącym w projektach nauczycielom, jak istotna jest umiejętność posługiwania się językami obcymi. Z radością przyjęto więc wprowadzenie w edukacji wczesnoszkolnej obowiązek uczenia się języka obcego (2010 r.), w wymiarze 2 godzin w tygodniu obok około 5 godzin języka polskiego (współcześnie - edukacji polonistycznej). Była to konsekwencja między innymi obowiązujących w krajach Unii Europejskiej ośmiu kompetencji kluczowych, a wśród nich: 1) porozumiewanie się w języku ojczystym, 2) porozumiewanie się w językach obcych, 3) kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne, 4) kompetencje informatyczne, 5) umiejętność uczenia się, 6) kompetencje społeczne i obywatelskie, 7) inicjatywność i przedsiębiorczość, 8) świadomość i ekspresja kulturalna (Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, 2006). Z kolei Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie uwzględniają : kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, kompetencje w zakresie wielojęzyczności, kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, kompetencje cyfrowe, kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się, kompetencje obywatelskie, kompetencje w zakresie przedsię-

biorczości, kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej (Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2018). Dostrzegalna jest różnica w podejściu do kompetencji w 2006 i 2018 r.; zrezygnowano z podkreślenia znaczenia komunikowania się w języku ojczystym.

Kompetencje - te pojęcie opisujące efekty kształcenia, odnoszące się do zasobów człowieka takich, jak wiedza, umiejętności i postawy społeczne. Parlament Europejski w 2006 r. określił osiem kompetencji kluczowych, które są połączeniem wiedzy, umiejętności oraz postaw uważanych za niezbędne dla potrzeb samorealizacji i rozwoju osobistego, aktywnego obywatelstwa, integracji społecznej oraz zatrudnienia. W ramach tego strategicznego dokumentu wskazano na kompetencje, wśród których uwagę należy zwrócić na porozumiewanie się w języku ojczystym. Wskazany dokument określa „Wsparcie kadry jednostek samorządu terytorialnego w zarządzaniu oświatą ukierunkowanym na rozwój szkół i kompetencji kluczowych uczniów” i stanowi podstawę projektu współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Zgodnie z tym dokumentem porozumiewanie się w ojczystym języku oznacza zdolność wyrażania oraz interpretowania pojęć, jak też uczuć, myśli, faktów, opinii w mowie oraz piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych – w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym. Porozumiewanie się w języku ojczystym wymaga od osoby znajomości słownictwa, gramatyki funkcjonalnej i funkcji języka. Obejmuje ona świadomość głównych typów interakcji słownej, znajomość pewnego zakresu tekstów literackich i innych, głównych cech rozmaitych stylów i rejestrów języka oraz świadomość zmienności języka i sposobów porozumiewania się w różnych kontekstach. Kompetencja ta obejmuje również umiejętności rozróżniania i wykorzystywania różnych typów tekstów, poszukiwania, gromadzenia i przetwarzania informacji, wykorzystywania pomocy oraz formułowania i wyrażania własnych argumentów w mowie i w piśmie w przekonujący sposób, odpowiednio do kontekstu (Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 2006). Nawet zmieniane kilkakrotnie zestawy kompetencji kluczowych, zachowują prawo a tym samym poszanowanie dla języka ojczystego każdego z członków UE. Ta wykładnia stanowi wskazania dla twórców

podstaw programowych oraz dokumentów pochodnych czyli programów wychowania i nauczania na danym etapie edukacyjnym (Janicka-Panek, 2017).

Realizowany obecnie w Polsce system edukacji wczesnoszkolnej opiera się na połączeniu treści z konkretnych obszarów tematycznych, w tym polonistycznych – język ojczysty, w jeden blok, co określa się mianem edukacji zintegrowanej (Janicka-Panek, 2016).

Edukacja wczesnoszkolna obejmuje etap nauczania dzieci w klasach I – III i jest określana m.in. jako nauczanie zintegrowane. Zakłada się, że ten pierwszy etap kształcenia w szkole to okres, gdy konieczne jest łagodne przeprowadzenie dzieci od przedszkolnego wychowania do nauki szkolnej (Janicka-Panek, 2016). W przedszkolu ten rodzaj zajęć nazywany jest zajęciami z mowy ojczystej-nazwa ma znaczenie i odzwierciedla kierunek kształcenia i jego rangę.

Wielu badaczy i autorów opisywało oraz wskazywało na pewne, słuszne w ich ocenie, koncepcje oraz podejścia do nauczania i wychowania. Za jedną spójną oraz wszechstronną koncepcję integracji nauczania i wychowania w klasach I – III przyjąć należy koncepcję opracowaną przez Teresę Janicką-Panek. Koncepcje nauczania zintegrowanego kierują uwagę nauczyciela na zadania z zakresu wychowania, a nie tylko nauczania i uczenia się dzieci. Praca musi odbywać się w różnych formach; w tym grupowo. Podczas realizacji projektów cało- i kilkudniowych konieczne staje się współdziałanie z otoczeniem społeczno-gospodarczym.

Ze względu na obserwowane w ostatnich latach przyspieszenie rozwoju psychofizycznego dzieci, narodziła się konieczność wprowadzania zmian, zgodnych z założeniami psychologicznego rozwoju dziecka oraz potrzebami. To doprowadziło do rezygnacji z przedmiotowego nauczania, a zastąpienie tego systemu kształceniem zintegrowanym. Przez wielu praktyków i teoretyków pedagogiki nauka integralna została uznana za właściwy, optymalny model kształcenia a w grupie zalet można dostrzec, że takie kształcenie:

- daje możliwość oddziaływania na wszystkie sfery osobowości, co oznacza integrację psychiczną;
- opiera edukację na zróżnicowanych formach aktywności uczniów - czyli jest to tzw. czynnościowa integracja;
- zastępuje zdobywanie izolowanych fragmentów wiedzy – to zadanie realizowane w ramach tzw. integracji treściowej;

- zakłada połączenie różnych strategii nauczania-uczenia się, a zatem ma postać integracji metodycznej (Jabłoński, 2006, s. 77).

Współczesna szkoła poprzez swoich nauczycieli realizuje zadania dydaktyczno-wychowawcze, profilaktyczne, jak też opiekuńcze, przy czym należy je dostosować odpowiednio do zdiagnozowanych potrzeb.

Główne cele realizowania edukacji, w tym polonistycznej, na danym etapie kształcenia wskazuje podstawa programowa, dopuszczona do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej w formie rozporządzenia (po raz pierwszy w 1999 r.). Podstawa programowa wychowania przedszkolnego, jak też I etapu edukacyjnego (edukacji wczesnoszkolnej, w tym w obszarze polonistycznym) zawiera:

- obowiązkowe cele kształcenia i treści nauczania w tym umiejętności opisane w formie ogólnych i szczegółowych wymagań dotyczących wiedzy i umiejętności, które powinien opanować uczeń po zakończeniu danego etapu edukacyjnego;

- zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły: uwzględniane w programach wychowania przedszkolnego, programach nauczania i podczas zajęć z wychowawcą;

- kryteria ocen szkolnych;

- wymagania egzaminacyjne;

- warunki i zalecane sposoby realizacji podstaw programowych (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017).

W rozporządzeniu, określającym podstawę programową dla szkoły podstawowej, wskazano, że kształcenie na tym etapie należy traktować jako fundamentalne. Za główne zadanie szkoły uznano, obok łagodnego wprowadzenia dziecka w świat wiedzy, jak też przygotowania do wykonywania obowiązków ucznia, również wdrażanie ucznia do samorozwoju, a zatem przygotowanie młodego człowieka do samodzielnego kierowania swoim kształceniem i doskonaleniem w kolejnych etapach edukacji oraz życia.

Edukacja wczesnoszkolna, w tym odnosząca się do realizacji treści polonistycznych, zgodnie z obowiązującą podstawą programową – powinna charakteryzować się pewnymi następującymi cechami, takimi jak:

- spokój oraz systematyczność procesu nauki - co należy odczytywać jako nieprzerwany ciąg działań oraz zadań nabywania wiedzy i umiejętności w możliwie najdogodniejszych dla ucznia warunkach;

- wielokierunkowość – wspomaganie rozwoju dziecka w wielu kierunkach oraz obszarach (poznawczy, emocjonalny, fizyczny, a zatem kształcenie w wielu obszarach: polonistycznym, matematycznym, przyrodniczym, kulturowym, itp.);
- dostosowanie tempa pracy do możliwości psychoruchowych każdego ucznia – uwzględnienie potencjału, możliwości i umiejętności każdego ucznia, realizowanie celów kształcenia na tym etapie w sposób zindywidualizowany;
- dostosowanie poznawanych zagadnień do możliwości percepcyjnych ucznia – nauczanie i kształcenie, które jest możliwe na danym etapie rozwoju dziecka, jego umiejętności (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017, 2017).

Uwzględniając, że edukacja wczesnoszkolna jest realizowana w myśl zasady integracji całego procesu dydaktycznego i wychowawczego, należy podkreślić za D. Klus-Stańską, że „...edukacja polonistyczna zdaje się być obszarem szczególnie podatnym na zabiegi integracyjne ze względu chociażby na związek zachodzący między używaniem języka, a kształceniem w każdej dziedzinie” (Klus-Stańska, 1999). Czynny i bierny słownik dziecka stawia granice bądź poszerza możliwości odniesienia sukcesu we wszystkich innych obszarach edukacyjnych (Jędrychowska, 2010, s. 812). Uznaje się w kierunkach kształcenia w Polsce języki regionalne - język kaszubski; trwają prace nad wpisaniem do podstaw kształcenia języka śląskiego.

Język ojczysty jako kategoria analityczna i cel edukacji. Uznać należy, że istota, treści, zakres, edukacji polonistycznej w pierwszym okresie nauki szkolnej, a zatem podczas edukacji wczesnoszkolnej, zalicza się do kategorii ogólnej, tzw. wiedzy podstawowej, realizowanej łącznie z innymi treściami oraz obszarami kształcenia. W początkowym okresie nauczania edukacja polonistyczna sprowadza się do poznawania znaków języka pisanego oraz mówionego poprzez kontakt ze światem zewnętrznym, jak również z otoczeniem społeczno-przyrodniczym. Zatem zachowana jest integracja różnych treści, obszarów wiedzy, funkcjonowania dziecka oraz poznawania świata zewnętrznego (Czelakowska, 2016, s. 10).

Zadanie polegające na zapoznaniu dziecka językiem – znakami pisanymi i mówionymi pozwala mu funkcjonować w świecie znaków językowych, na początku poprzez czytanie oraz pisanie, a następnie daje możliwość na osiągnięcie coraz wyższej sprawności mówienia w języku ojczystym oraz redagowanie wypowiedzi pisemnych.

Podkreśla się jednocześnie duże znaczenie w realizacji tego procesu kontaktu z tekstami literackimi: czytankami, lekturami, poezją, jak też z czasopismami dedykowanymi dzieciom. (Czelakowska, 2016, s. 10).

W kategorii najważniejszych kwestii edukacji wczesnoszkolnej w kontekście edukacji polonistycznej, należy wskazać konieczność poznawania, nauki, doskonalenia mowy (wypowiedzi werbalnych), pisania i czytania. Warto podkreślić funkcje mowy w rozwoju osobowości dziecka. Są to:

- komunikacyjna,
- kulturowa,
- poznawcza,
- wychowawcza,
- patriotyczna (Czelakowska, 2016, s. 10).

Ogólnie ujmując edukacja, która jest prowadzona jako wczesnoszkolna, wymaga szczegółowej uwagi oraz wyjątkowej staranności w takich kwestiach, jak: dobór treści, literatury, zadań i ćwiczeń oraz środków dydaktycznych, strategii i metod kształcenia; w tym metody projektów. Ma to na celu ukazanie uczniom scalonego obrazu świata oraz ułatwienie jego rozumienie przez dziecko. Podkreślić trzeba, że kształcenie na pierwszym etapie edukacyjnym kontynuuje rozpoczęty już w przedszkolu proces rozwoju językowego, zainteresowań czytelniczych oraz adaptacji do współpracy w grupie. Ma być swoistym procesem indywidualnej oraz grupowej aktywności poznawczej młodszego ucznia. Ma ponadto umożliwiać dzieciom stopniowe rozpoznawanie różnych stylów uczenia się, umożliwiać pełne oraz coraz bardziej świadome uczestnictwo w edukacyjnym procesie, dobór tekstów edukacyjnych oraz literatury dla dzieci.

Cele edukacji w obszarze języka ojczystego. Jak zauważa Danuta Dobrowolska, nowe podejście do zagadnień poznawania i wychowania nawiązuje do konstruktywizmu jako nurtu socjologicznego, propagującego teorię poznawania, uczenia się, która kładzie nacisk na dyskursywność (...) a nie na pojęcia (Dobrowolska, 2015, s. 19).

Z punktu widzenia naukowego oraz tożsamościowego celem kształcenia w ramach edukacji w szkole podstawowej jest dbałość o integralny rozwój biologiczny, emocjonalny, poznawczy, społeczny oraz moralny ucznia; w tym rozwój języka ojczystego. Jeśli chodzi o pierwszy etap edukacji w szkole podstawowej, to za główne zadanie przyjęto całościowe wspieranie rozwoju uczniów klas I – III. Cele kształcenia w przedszkolu a następnie w edukacji wczesnoszkolnej,

obejmują obszar fizyczny, emocjonalny, społeczny oraz poznawczy (tab. 1). Zadania związane z edukacją polonistyczną dotyczą między innymi:

- komunikowania (we wszystkich obszarach, w tym fizycznym, społecznym),
- wyrażania uczuć i emocji,
- budowania więzi z rodziną, rówieśnikami, nauczycielami, społeczeństwem,
- nazywania różnych wartości,
- tworzenia relacji, współpracy, czy współdziałania,
- ukazywania szacunku innym.

Wiodącym celem kształcenia jest nauka właściwego posługiwania się językiem polskim (w mowie i piśmie), czytania, komunikowania się, w tym rozumienia (odbierania) komunikatów, stawiania pytań, zbierania informacji, rozwiązywania problemów, rozumienia legend, faktów historycznych i narodowej tradycji, a ponadto uczestnictwo w kulturze, wyrażanie własnych spostrzeżeń i przeżyć za pomocą różnych (w tym twórczych) środków wyrazu: werbalnych lub/i niewerbalnych.

Podczas edukacji wczesnoszkolnej kontynuowane są zadania wychowania przedszkolnego (zajęcia z mowy ojczystej) i realizowane takie funkcje języka, jak:

- semantyczna (reprezentowanie rzeczywistości, komunikowanie tego, co reprezentuje),
- niesemantyczna (ekspresywna - wyrażanie uczuć, impresywna - wywoływanie uczuć) (Czelakowska, 2016, s. 12).

Tabela 1.

Cele kształcenia językowego a obowiązująca podstawa programowa

Obszary	W wyniku udziału w zajęciach dziecko opanuje następujące umiejętności:
Fizyczny	<ul style="list-style-type: none">• skutecznego działania i komunikacji (motoryczne i sensoryczne)• w sferze świadomości zdrowia (higiena, pielęgnacja, tryb życia, odżywianie)• wykorzystania własnej aktywności ruchowej w różnych sferach (zdrowotnej, obronnej, sportowej, rekreacyjnej, artystycznej)• respektowania przepisów gier, zabaw zespołowych i przepisów poruszania się w miejscach publicznych; rozumienie instrukcji i komunikatów• bezpiecznej organizacji zabaw i gier ruchowych

Emocjonalny	<ul style="list-style-type: none">• rozpoznawania, rozumienia emocji i uczuć swoich i innych osób• przedstawiania swych emocji i uczuć w prostej wypowiedzi ustnej, czy pisemnej, formach artystycznego wyrazu• umiejętność panowania nad emocjami i wyrażania ich w sposób umożliwiający współdziałanie w grupie• odczuwania więzi uczuciowej, budowania m.in. więzi z rodziną, społecznością szkoły i wspólnotą narodową• uświadamiania uczuć innych osób• rozumienia odczuć zwierząt i ich wyrażania
Społeczny	<ul style="list-style-type: none">• odczuwania i nazywania różnych wartości, w tym uznanych przez środowisko domowe, szkolne, lokalne i narodowe• identyfikowania się z właściwymi sobie grupami społecznymi• przyjmowania konsekwencji swojego postępowania• tworzenia relacji, współdziałania, współpracy oraz samodzielnej organizacji pracy w małych grupach• samodzielnego wyrażania oczekiwań i potrzeb społecznych• obdarzania szacunkiem innych (koleżanek, kolegów, osoby dorosłe)• samodzielnej organizacji czasu wolnego• dbania o bezpieczeństwo własne i innych
Poznawczy	<ul style="list-style-type: none">• samodzielnego, refleksyjnego, logicznego, krytycznego i twórczego myślenia• właściwego posługiwania się językiem polskim (mowa i pisanie)• czytania (na poziomie wystarczającym do dalszej edukacji)• rozumienia, używania prostych komunikatów w obcym języku• rozumienia podstawowych pojęć i działań matematycznych (korzystanie z tej wiedzy w życiu codziennym)• stawiania pytań, dostrzegania problemów, zbierania informacji potrzebnych do ich rozwiązania, planowania i organizacji działania i rozwiązywania problemów• czytania prostych tekstów matematycznych• obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych, itp.• rozumienia relacji między składnikami środowiska przyrodniczego• rozumienia legend, faktów historycznych, tradycji, itp.• uczestnictwa w kulturze oraz wyrażania swych spostrzeżeń i przeżyć za pomocą plastycznych, muzycznych i technicznych środków wyrazu, a także przy użyciu nowoczesnych technologii• samodzielnego eksplorowania świata.

Źródło: rozporządzenie MEN z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. z 2017 r., poz. 356.

Za główny cel nauczania języka polskiego uznać trzeba wdrażanie dzieci do posługiwania się językiem ogólnopolskim oraz kształtowanie sprawności w obszarze słuchania, mówienia, wypowiedzania się, czytania, pisania, korzystania z tekstu, a ponadto budzenie miłości do języka ojczystego, uwrażliwianie uczniów na jego piękno oraz kształtowanie tożsamości narodowej, jednocześnie wychowując do wielokulturowości, poszanowania uczniów posługujących się innymi językami, na przykład językiem ukraińskim (Janicka-Panek, 2022, s. 94-102).

Wskazane cele mogą być skutecznie realizowane, jeśli zaistnieją następujące czynniki: zainteresowanie dzieci oraz ich rodziców poezją i literaturą, aktywna postawa uczniów w projektach badawczych nad językiem, rzetelna praca nauczyciela, różnorodne formy na przykład spotkanie z ekspertem – twórcą, metody i środki kształcenia wykorzystywane podczas projektowania poszczególnych kręgów lub bloków tematycznych.

Stwierdzam, że podstawa programowa edukacji wczesnoszkolnej zawiera treści dotyczące kształcenia językowego, co z kolei staje się ważne dla twórców programów nauczania i uczenia się a następnie pozwala nauczycielom edukacji początkowej na interesujące projekty: Jakie emocje wywołuje u czytelnika poezja Juliana Tuwima/Jana Brzechwy? Jak poezja pomaga nam uczyć się geometrii? (Wawiłow, 2024). Utwór Marii Konopnickiej – Stefek Burczymucha-drogą do poznania języka staropolskiego, Dawne i współczesne znaczenie wyrazów i związków frazeologicznych, Język ojczysty a języki obce-doświadczenia i poszukiwania, Jak pomóc rówieśnikom z innych krajów uczyć się nowego języka? Czytamy w języku ojczystym i języku obcym. Istotne jest przygotowanie kandydatów do zawodu

nauczyciela klas początkowych, czemu w uczelniach poświęcamy znaczącą liczbę godzin.

Sylwetka absolwenta edukacji wczesnoszkolnej - młodszego ucznia. Na etapie edukacji wczesnoszkolnej wprowadza się elementy wiedzy o języku. Ważnym zadaniem dydaktyczno-wychowawczym staje się „uświadomienie uczniom roli języka, jako narzędzia przekazywania myśli” (Mnich, 2002, s. 38).

W kategorii kompetencji językowych ucznia na etapie nauczania początkowego uznać należy między innymi umiejętność czytania i pisanie (odtwórczego i twórczego).

Kompetencje, charakteryzujące absolwenta klas I-III, wskazane zostały jako efekty/zachowania dzieci, które powinny być osiągnięte na zakończenie wczesnoszkolnej. Podkreślono przy tym, że proces kształcenia na tym etapie ma charakter zintegrowany, a nie przedmiotowy, co oznacza, że nie realizuje się, jako odrębnego przedmiotu języka polskiego, ale integruje się ćwiczenia językowe z pozostałymi edukacjami: społeczną, zdrowotną, matematyczną, przyrodniczą, techniczną, plastyczną, muzyczną, informatyczną, etyczną oraz aktywnością ruchową. Zakres edukacji polonistycznej na tym etapie kształcenia opisują efekty zestawione w tabeli 2.

Tabela 2.

**System kompetencji językowych w edukacji wczesnoszkolnej –
ponadprzedmiotowy (zintegrowany)**

Umiejętność	Kompetencje młodszego ucznia
Słuchanie	<ul style="list-style-type: none">▪ słuchanie z uwagą wypowiedzi innych osób z otoczenia, w różnych sytuacjach życiowych, wymagających komunikacji i wzajemnego zrozumienia;▪ okazywanie szacunku wypowiadającej się osobie;▪ wykonanie zadania zgodnie z usłyszaną instrukcją;▪ zadawanie pytań w sytuacji braku rozumienia lub braku pewności zrozumienia słuchanej wypowiedzi;▪ słuchanie z uwagą lektur i innych tekstów czytanych przez inne osoby;▪ uważne słuchanie wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, przedstawień, itp.;▪ słuchanie tekstów interpretowanych artystycznie;▪ słuchanie i czekanie na swoją kolej, panowanie nad chęcią nagłego wypowiedziania się

Mówienie	<ul style="list-style-type: none">▪ wypowiedzanie się płynnie, wyraziście, stosując adekwatne do sytuacji techniki języka mówionego;▪ formułowanie pytania dotyczącego sytuacji zadaniowych;▪ wypowiedzanie się w formie uporządkowanej i rozwiniętej;▪ porządkowanie swojej wypowiedzi;▪ układanie w formie ustnej opowiadania, sprawozdania;▪ recytacja wierszy, wygłaszanie z pamięci krótkich tekstów;▪ dobieranie stosownej formy komunikacji werbalnej i własnego zachowania, wyrażającą empatię i szacunek do rozmówcy;• wykonywanie eksperymentów językowych
Czytanie	<ul style="list-style-type: none">▪ płynne czytanie na głos;▪ czytanie w skupieniu po cichu;▪ wyodrębnianie postaci i zdarzeń w utworach literackich, ustalanie kolejności zdarzeń, ich wzajemnej zależności;▪ wskazywanie cech i ocenianie bohaterów;▪ odróżnianie elementów świata fikcji od realnej rzeczywistości;▪ wyszukiwanie w tekstach danych fragmentów;▪ eksperymentowanie, przekształcanie tekstu, układanie opowiadania twórczego;▪ identyfikacja utworów literackich z dialogiem, opowiadań, opisów
Pisanie	<ul style="list-style-type: none">▪ pisanie odręczne, czytelne, płynne;▪ rozmieszczanie właściwie tekstu na stronie zeszytu;▪ układanie i zapisywanie opowiadania złożonego z 6–10 poprawnych wypowiedzi na dany temat;▪ pisanie notatki, życzeń, ogłoszeń, zaproszenia, podziękowania, listu;▪ pisanie krótkich tekstów, wykorzystując aplikacje komputerowe;▪ pisanie z pamięci i ze słuchu;▪ przestrzeganie poprawności ortograficznej;▪ poprawne stosowanie znaków interpunkcyjnych;▪ porządkowanie wyrazów w kolejności alfabetycznej;▪ poprawne zapisywanie liczebników;▪ stosowanie poprawnej wielkości liter;▪ układanie i zapisywanie zdarzeń we właściwej kolejności, układanie i zapisywanie planu wypowiedzi
Kształcenie językowe	<ul style="list-style-type: none">▪ wyróżnianie w wypowiedziach zdania, w zdaniach wyrazów, w wyrazach samogłosek i spółgłosek;▪ rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących;

	<ul style="list-style-type: none">▪ przekształcanie zdań: oznajmujące – pytające, pojedyncze – złożone;▪ rozróżnianie rzeczowników, czasowników, przymiotników i stosowanie w poprawnej formie;▪ rozpoznawanie wyrazów o znaczeniu przeciwnym, wyrazów pokrewnych, bliskoznacznych;▪ łączenie wyrazów w wypowiedzenia i poprawne formułowanie zdań pojedynczych i złożonych;▪ odróżnianie i nazywanie utworów wierszowanych od pisanych prozą;▪ rozpoznawanie notatki, zagadki, listu, życzeń, podziękowań, ogłoszeń, opowiadań, opisów
Samokształcenie	<ul style="list-style-type: none">▪ podejmowanie prób zapisu nowych, samodzielnie poznanych wyrazów i sprawdzanie poprawności ich zapisu, korzystając ze słownika ortograficznego;▪ korzystanie z różnych źródeł informacji, np. atlasów, czasopism dla dzieci, słowników i encyklopedii czy zasobów Internetu i rozwijanie swoich zainteresowań;▪ wykorzystywanie nabytych umiejętności do rozwiązywania problemów i eksploracji świata, dbanie o własny rozwój i tworzenie indywidualnej strategii uczenia się.

Źródło: rozporządzenia MEN z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej (...), op. cit.

Kompetencje językowe składają się na kompetencje komunikacyjne, takie jak: umiejętność językowa, kulturowa, społeczna, ogólna wiedza o świecie? (Jurek, 2012, s. 465).

Nauka ojczystego języka jest zadaniem narodowym i przejawem patriotyzmu, co wypada podkreślić na tle wielokulturowej Europy, dążenia ludzi do migracji i przekraczania granic. Warto wychowywać dzieci do posługiwania się mową ojczystą oraz do wielojęzyczności, wykorzystując naturalne predyspozycje dzieci i młodszych uczniów. Dostęp do informacji, do nowoczesnych technologii przeciwdziała marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. Obserwuje się niknące zainteresowanie uczniów czytaniem jako takim, na co mają wpływ media cyfrowe. Na podstawie części znaczącej literatury są przygotowywane interesujące adaptacje filmowe, aby w ten sposób przybliżyć treści dzieciom i młodszym uczniom. Nadal pozostaje atrakcyjna forma czytania dzieciom przez dorosłych; żywe słowo rodziców lub nauczycieli.

Literatura

- Czelakowska, D. (2016). *Metodyka edukacji polonistycznej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Impuls. Kraków.
- Dobrowolska, D. (2015). *Metodyka edukacji polonistycznej w okresie wczesnoszkolnym. Podręcznik dla studentów i początkujących nauczycieli*, Impuls. Kraków.
- Jabłoński, M. (2006). *Edukacja wczesnoszkolna (klasy I-III)*. In T. Szlendak (Ed.), *Małe dziecko w Polsce: raport o sytuacji edukacji elementarnej*. Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego. Warszawa.
- Janicka-Panek, T. (2022). *Ukraińska rodzina rozłączona – panorama sytuacji spowodowanej wojną*, Instytut Pedagogicznej Oświaty i Oświaty Dorosłych NAPN Ukrainy, UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century» (2022), Issue 5 (special issue): Scientific Journal [Chief ed. H.Sotska]. Kyiv: TALCOM [in Ukrainian].
- Janicka-Panek, T. (2017). *Program nauczania dla klas I-III << Elementarz Odkrywców >>*, Wydawnictwo Nowa Era. Warszawa.
- Janicka-Panek, T. (2016). *Teoria i praktyka przygotowania nauczycieli do kształcenia zintegrowanego w klasach I-III edukacji początkowej w Polsce*. Narodowo Pedagogiczny Uniwersytet im. M. P. Dragomanowa. Kyiw [in Ukrainian].
- Jurek, A. (2012). *Rozwój dziecka a metody nauczania czytania i pisanie*. Wydawnictwo Harmonia. Gdańsk.
- Jędrychowska, M. (2010). *Jak ratować słowo, czyli o możliwościach budowania dziecięcej wrażliwości semantyczno-aksjologicznej*. In B. Niesporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek (Eds.), *Dziecko-język-tekst*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice.
- Klus-Stańska, D. (1999). *Powtórka z oczywistości, czyli integracja to nie wszystko*. In D. Klus-Stańska, M. Dągiel (Eds.), *Edukacja polonistyczna na rozdrożach. Spotkania z językiem polskim w klasach I - III*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn.
- Mnich, M. (2002). *Sprawność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków.
- Rozporządzenie MEN z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. z 2017 r., poz. 356, (2017).
- Wawilow, D. *Trójkątna bajka*. Retrieved from <https://www.anikino.pl/czytanki/277-danuta-wawilow-trojkatna-bajka>
- Więckowski, R. (1995). *Kontrowersje wokół integracji edukacji wczesnoszkolnej*. „ŻYCIE SZKOŁY”, 4.
- Więckowski, R. (1993). *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP. Warszawa.
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (2006/962/WE), (2006).
- Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (2018/C 189/01), (2018).

Tereza Yanytska-Panek, Katarzyna Jadczyk

LANGUAGE EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION OF PUPILS IN POLAND – THE EUROPEAN AND NATIONAL DIMENSION

Literary, cultural, and linguistic education is one of the key educational issues in the Polish education system, which undoubtedly has deep historical and national determinants. However, education in literacy techniques is not currently sufficient to develop individual, vocabulary-rich, and creative speech and writing. Language development is an expression of concern for an individual's personality development, causing changes in all spheres of development of a child or a younger student. Live contact with literature and works of culture has an impact on social, civic, and patriotic development. Nowadays, children contact with culture, including literature. It has been heavily modified. The content that used to dominate books and magazines has been appropriated by the media. A multicultural Europe inspires children, their parents, and teachers to learn foreign languages. Language education in the 21st century has gained new contexts and interpretations. Language competencies include communicative competencies: linguistic, cultural, and social skills and general knowledge about the world. Learning one's native language is a nationwide task and a manifestation of patriotism, which should be developed in multicultural Europe. It is necessary to form children's motivation to communicate in their native language and to be multilingual, accordingly to use the natural inclinations of children and younger schoolchildren. Access to information and modern technologies prevents marginalization and social isolation. It has been found that the interest in reading among students is decreasing, which is influenced by digital media. To make the content more accessible to children and younger schoolchildren, interesting screen adaptations based on examples of well-known literature have been prepared. The forms of reading to children by adults are interesting.

Keywords: *language, national identity, language education, communicative and cultural competences.*

Тереза Яницка-Панек, Катажина Ядчак

МОВНА ПІДГОТОВКА У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ УЧНІВ У ПОЛЬЩІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Літературна, культурна та мовна освіта є важливою складовою системи польської освіти, що має історичні традиції та характеризується національними особливостями. Констатовано, що мовна освіта не повинна обмежуватися навчанням техніки читання та письма, наразі є необхідність розвитку індивідуального, багатого словникового запасу та творчого мовлення і письма. Збагачення мовлення має відбуватися суголосно розвитку особистості, впливати на інтелектуальний, емоційний розвиток молодшого школяра. Безпосередній діалог з літературою, мистецькими творами є вагомим чинником впливу на формування соціальних, громадянсько-патріотичних цінностей особистості. Нині діалог дітей з культурою, зокрема з літературою, відбувається насамперед через засоби масової інформації, а також меншою мірою – через книги, періодичні видання. Важливо зазначити, що тенденція мультикультурності у європейських країнах загалом і в Польщі зокрема, визначає вмотивованість учнів, їхніх батьків вивчати іноземні мови, цікавитися культурою інших держав. Відповідно мовна освіта в XXI ст. набула нового полікультурного контексту.

Ключові слова: *мова, національна ідентичність, мовна освіта, комунікативна компетентність, культурна компетентність.*

Одержано 16.03.2024 р. Рекомендовано до друку 20.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 371.315: 81

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306172>

Юлія Сtirкіна, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9818-6653>

ЗАГАЛЬНА СТРАТЕГІЯ РОЗРОБКИ МОВНИХ КУРСІВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Статтю присвячено методиці розробки загальної стратегії мовних курсів за професійним спрямуванням для студентів різних спеціальностей. Авторка розкриває спільні та відмінні компоненти мовних програм професійного спрямування (на прикладі англійської та української мов); констатує відсутність системного підходу до розробки мовних курсів та робить спробу уніфікувати принципи їх побудови шляхом поєднання спільних мовних базових тем та тем, в яких використовується фахова спеціалізована лексика. Чітка та логічна структура побудови курсу дасть змогу оптимізувати роботу викладача та вивільнити час для розробки творчих завдань.

Ключові слова: мовні курси за професійним спрямуванням для студентів різних спеціальностей; загальномовний і професійний компоненти програми; офіційно-діловий та науковий стилі мовлення; академічна лексика.

Постановка проблеми. Навіть поверхневий огляд величезної кількості наявних іншомовних курсів за професійним спрямуванням демонструє абсолютно різні підходи кожного автора до тематичного блоку та загальномовного матеріалу, що не сприяє системному засвоєнню матеріалу й вимагає від викладача англійської мови, по-перше, ретельного знання кожної з дисциплін; по-друге, активної взаємодії з учителями-предметниками, котрі викладають професійний спектр дисциплін. Побудова запропонованого нами курсу основана на більш уніфікованому підході до навчання фахової спеціалізованої лексики та базових мовних тем, тому він може бути корисним як розробникам іншомовних курсів для студентів різних спеціальностей, так і викладачам дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

© Ю. Сtirкіна, 2024

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі створення мовних курсів за професійним спрямуванням присвячено багато праць педагогів, мовознавців, викладачів вишів. Основні питання організації викладання іноземної мови за професійним спрямуванням та визначення основного змісту навчання студентів відображено у працях таких дослідників, як Т. О. Вдовіна, Н. Д. Гальський, Г. В. Барабанова, Н. І. Газ, Г. А. Гринюк, Л. Ю. Купіш, Б. А. Лапідус, Ю. О. Жлуктенко, М. В. Ляховицький, О. С. Можаяєва, Л. П. Смелякова, С. К. Фоломкіна, Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич та багатьох інших, що становить теоретичне підґрунтя для вирішення поставленого завдання.

Мета статті – розробити загальну стратегію побудови мовних курсів за професійним спрямуванням для студентів різних спеціальностей шляхом поєднання спільних мовних базових тем і тем, у яких використовується фахова спеціалізована лексика.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети та реалізації завдань статті нами було використано комплекс взаємопов'язаних теоретико-емпіричних методів наукового дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, порівняння та узагальнення теоретичних даних); емпіричні (анкетування, тестування, опитування, бесіда, спостереження) тощо.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, курс «Англійська мова за професійним спрямуванням» доцільно будувати за принципом логічного поєднання суто мовної теми з темою, яка представляє професійну лексику та тематику, а також допомагає її засвоєнню та використанню.

Перша тема курсу, що ми пропонуємо, пов'язана з терміном «іноземна професійна мова», розглядає складники цього поняття, а саме: офіційно-діловий та науковий стилі мовлення, академічна англійська лексика, яка використовується студентами та викладачами у вищих навчальних закладах англomовних країн. Зміст першого заняття також фокусується на сфері та прикладах використання вищеозначених стилів, а також на засобах засвоєння академічної лексики, яка необхідна студенту будь-якої спеціальності для того, щоби він міг самостійно прочитати та проаналізувати англomовну статтю, користуватися англomовними джерелами, активно комунікувати із закордонними колегами.

Самостійно студенти мають знайти англomовну інформацію щодо сучасних стилів мовлення та академічної англійської, прочитати, переказати. Інформація може бути представлена у вигляді доповіді та презентації. Основною граматичною темою для повторення ми запропонували *теперішні часи англійського дієслова (Simple (+ the verb to be), Continuouse, Perfect)*, а для засвоєння та активізації професійної лексики в контексті офіційно-ділового та наукового стилю мовлення необхідно підготувати коротку розповідь про себе та майбутню професію англійською мовою, а також включити до неї відповіді на такі запитання: коли ви вперше почули про цю професію; що зумовило ваш вибір; яких людських якостей, на вашу думку, вимагає ваша майбутня професія; які саме її аспекти вас найбільше цікавлять. Студентам пропонується дібрати цікавий автентичний англomовний текст на професійну тематику, перекласти і переказати його, виписати та вивчити нові слова. Подальші заняття складаються в першу чергу з повторення граматичної теми (і протягом курсу ми повторюємо всі основні граматичні теми англійської мови) та завдання на використання професійної лексики, яке мусить виконати сам студент відповідно до кола своїх професійних інтересів, прагнень і бажань.

Практика доводить, що на виконання завдань кожної практичної роботи зазвичай відводиться дві академічні години.

Друге заняття пропонує в якості мовної теми повторення вживання *минулих часів англійського дієслова*, а з метою введення в теоретичний матеріал та ознайомлення з формальними стилями англійської мови – прочитати та перекласти текст «The Complete Guide to English Style for EFL Learners» («Вступ до вивчення функціональних стилів англійської мови»), виписати та вивчити нові слова, готуватись до усного переказу, переглянути відео про формальну та неформальну англійську на YouTube, після чого написати письмовий переказ і готуватись до усного переказу. Третє завдання другої практичної роботи – дібрати невеличкий текст нейтрального стилю (стаття, доповідь) за спеціальністю, прочитати, перекласти, переказати, написати до нього план.

Темою **третьої** практичної обираємо знайомство з поняттям «академічна англійська лексика», без знання якої не можна на належному рівні ані читати і розуміти, ані спілкуватись

професійною англійською з будь-якого фаху. Вона вбирає лексику науки, професійних статей, університетської освіти. Граматична лінія попередніх занять логічно переходить до повторення *майбутніх часів англійського дієслова* (Simple (+ the verb to be), Continuous, Perfect). Теоретичним завданням практичної буде ознайомлення із сайтом <https://academic-englishuk.com> та короткий переказ англійською мовою його змісту, пояснення, що таке «академічна англійська», студенти також мають виписати та навести кілька прикладів академічної англійської. Крім того, гарним практичним завданням на аудіювання вважаємо перегляд відео на YouTube, його письмовий та усний переказ, робота з незнайомими словами.

Четверта практична цілком і повністю пов'язана з конкретною професійною лексикою, його тема «How to make a good presentation» (Як зробити вдалу презентацію на професійну тему). До її змісту входить обов'язкова мовна тема «*Вживання артиклю*», а потім студенти читають і перекладають текст «How to give a good presentation that captivates any audience» («Як зробити гарну презентацію, що зацікавить аудиторію»), виписують і вчать нові слова, готуються до усного переказу, після чого переглядають і переказують відео про презентацію на відеохостингу YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=grJ0FbpfvOw>). Більш складне завдання – знайти гарну презентацію на професійну тему, а також створити власну презентацію на професійну тему, яка захоплює глядачів і викликає в них особливу цікавість. Зауважимо, що студенти мають обрати одну тему як для презентації, так і для подальших наукових і практичних робіт (статті, доповіді, дискусії тощо) з метою поступового заглиблення в уподобану тему та її розкриття на різних рівнях за допомогою англійської лексики. Певною мірою цей вид роботи близький до створення проєкту і може бути ефективним у навчанні професійної англійської студентів будь-якої спеціальності. Окрім того, здобувачі мають обміркувати та запропонувати групі проблему для дискусії, пов'язану з темою, яка їх цікавить, оскільки одне з наступних занять буде присвячено культурі диспуту та дискусії.

П'ята практична пов'язана з повторенням граматичної теми «*Modal Verbs*» (модальні дієслова). Після роботи з правилами

та тренувальними вправами студенти ознайомлюються з текстом «How to Write a Report» («Як написати доповідь») та опрацьовують його за узвичаєним алгоритмом (прочитати, перекласти, виписати та вивчити нові слова, переказати). Їм пропонується переглянути на вибір одне з двох відео про доповідь на YouTube, а потім знайти відеозапис вдалої доповіді англійською мовою та продемонстрував його групі. Творче завдання передбачає розкриття вже обраної професійної теми на іншому, більш високому рівні мовної компетентності, а саме – написати власну доповідь. Представлення доповіді відбувається на наступному занятті, котре пов'язане з культурою та технікою публічного виступу.

Таким чином, тема *шостої* роботи «How to make a speech to an audience» («Як підготуватись до публічної доповіді»). Її граматична тема на повторення «*Non-finite forms of the verb*» – безособові форми дієслова: інфінітив (визначення, форми, функції в реченні, вживання інфінітива, інфінітив без частки to, інфінітивні конструкції); герундій (його характеристики, форми, функції в реченні, вживання); дієприкметник (Participle I та його функції в реченні, Participle II та його функції в реченні, конструкції з Participle – об'єктна та суб'єктна, абсолютна). Оскільки тема доволі складна, на неї, як правило, припадає один академічний час, а на другому – студенти читають і перекладають текст «10 tips for speaking to an audience» («Десять порад до усної промови») або «How to write a speech that your audience remembers» («Як написати доповідь, що справить враження на аудиторію») про культуру усної доповіді та чинники її успіху, працюють із новими словами, готуються до власного виступу на професійну тематику. Ми заохочуємо майбутніх фахівців спиратися на доповідь, яку було підготовлено на попередньому занятті, але враховувати особливості публіцистичного стилю і специфіку публічної промови.

Тема *сьомої* роботи – «Group Discussion Etiquettes» («Поведінковий етикет у дискусіях»), де граматична тема для повторення – «*Sequence of Tenses*» (узгодження часів). Студенти читають текст «Group Discussion Etiquettes» («Етикет групової дискусії»), переказують його, звертаючи увагу на характерні мовні структури, переглядають зразки дискусій на YouTube. Ми

пропонуємо їм знайти в обраній темі протиріччя, яке б вартувало дискусії, диспуту або обговорення, і запропонувати професійну тему для дискусії, яка починалася б зі слів «Pros and cons of...» («За та проти...»), дібрати власні аргументи «За» і «Проти», подумати про те, як обґрунтувати свою позицію. Кульмінацією заняття є диспут або дискусія на запропоновані студентами професійні теми.

Одна з найскладніших і водночас найцікавіших тем для здобувачів вищої освіти – спроба і досвід написання статті на професійну тему, яка їх цікавить (восьме заняття). Це знов-таки може бути раніше вибрана ними тема. Граматика заняття включає повторення вживання *пасивного стану для всіх часів Simple, Continuous, Perfect*. Після повторення та закріплення граматичного матеріалу студентам пропонується прочитати та перекласти текст «How to Write an Article: A Six-Step Guide» («Як написати статтю: шість кроків»), виписати та вивчити нові слова, підготуватись до усного переказу, переглянути відеопрезентацію про написання статті на YouTube. Наступне завдання – знайти в інтернеті та прочитати оригінальну статтю закордонного автора на уподобану професійну тему, перекласти та готуватись до переказу. Академічна група обговорює особливості та правила написання статей у вітчизняній науці та за кордоном, дискутує щодо їх переваг і недоліків. Після представлення обраної статті в аудиторії студенти переходять до написання власного наукового твору. Безумовно, це письмове завдання, яке здається на перевірку викладачеві та є одним із видів залікових робіт (окрім доповіді, презентації, біографії та резюме).

Дев'яте заняття пов'язано з написанням резюме та власної біографії англійською мовою: «How to create a CV and bio» («Як створити резюме та біографію»). Граматична тема стосується повторення таких тем, як «Іменник», «Числівник», «Займенник», «Прикметник», їх типів та особливостей, родів, відмінків. Студенти читають тексти «How to write a short bio» («Як написати коротку біографію»), «How to write a professional bio» («Як написати професійну біографію»), опрацьовують відповідну лексику та за зразком пишуть власні біографії і резюме.

Для виставлення заліку з курсу викладач оцінює як активну теоретичну і практичну роботу студентів на парах, так і вчасно здані письмові види робіт: статтю, доповідь, презентацію,

біографію та резюме, в кожному з яких враховується активне вживання професійної, наукової, академічної лексики, розуміння стилістичних особливостей науково-професійних і формально-ділових паперів.

Після закінчення курсу студенти повинні **знати**: особливості діалогу професійно-орієнтованого характеру; професійно-орієнтований лексико-граматичний мінімум; граматичні форми й конструкції, характерні для усних повідомлень за власною спеціальністю; абрєвіатури фахових термінів у певній професійно-орієнтованій галузі; основи перекладу професійно-орієнтованих іншомовних джерел; лексичний мінімум основ міжкультурної комунікації з визначенням взаємостосунків і взаємовідносин; мовні, ментальні та соціальні відмінності між Україною та країною, мова якої вивчається.

Вміти: досліджувати іншомовну оригінальну літературу та розширювати лексико-граматичні навички, навички студіювання та говоріння; робити монологічне повідомлення професійного характеру; орієнтуватися в основних поняттях професії англійською мовою (понятійний апарат); орієнтуватися у закордонних джерелах інформації; вести професійне спілкування; володіти методами анотування та реферування іншомовних джерел; зробити комп'ютерний переклад іншомовної інформації; володіти прийомами ознайомчого читання без словника, пошукового читання з визначеною швидкістю без словника, читання з визначеною кількістю невідомих слів (з використанням словника); працювати з іншомовними науковими джерелами.

Логічною, на нашу думку, буде аналогічна побудова навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», тематика занять якої є спорідненою до окресленого вище курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням»: «Професійна українська мова як дисципліна», «Стилі української мови», «Академічне мовлення», «Написання доповіді», «Робота над презентацією», «Етикет усної доповіді», «Етикет дискусії та диспуту», «Написання статті», «Написання резюме та біографії». На кожен з цих тем виділено по дві академічні години, загалом – 19 годин. Іншими будуть граматичні теми: «Мовна політика в Україні та сучасний правопис», «Форми вітання та прощання», «Відмінювання прізвищ», «Дієслівне керування», «Правильна

вимова», «Фемінітиви», «Узгодження числівників», «Пароніми», «Правила наголошення».

Висновки. Отже, окреслена вище стратегія побудови мовного курсу не вимагає від викладача-філолога глибоких знань дисциплін майбутньої професії студентів, а надає перевагу ретельному опрацюванню академічної та наукової лексики, діловому етикету, при цьому важлива роль належить автономній роботі студента над професійною лексикою, можливості працювати самостійно саме над тією темою, яка його цікавить, читати праці відповідного змісту, аналізувати Інтернет-джерела, готувати англomовні презентації, доповіді, писати статті. Необхідними вміннями для майбутнього претендента на роботу, безумовно, написання біографії та резюме, зокрема для тих студентів, які планують працевлаштовуватись або навчатись за кордоном, що робить мовні курси професійного спрямування надзвичайно актуальними.

Перспективи подальших досліджень. Укладач мовного курсу за професійним спрямуванням, котрий скористується викладеною у статті стратегією, зможе самостійно працювати над індивідуальним наповненням практичних занять різноманітними творчими завданнями на вживання фахово-професійної лексики, що, безумовно, вартуватиме подальшого наукового аналізу та досліджень. До креативної роботи можливо і потрібно заохочувати і студентів, враховуючи їх професійні та індивідуальні вподобання, прагнення та зацікавленості.

Список використаної літератури

- Азарова, Н. В. (2011). Інтерактивні технології навчання майбутніх правників. В кн. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* (Вип. 39, ч. 2, с. 7-13). Умань.
- Бесараб, Т. П., Павлюк, М. М. (2009). Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії. В кн. Л. Л. Тovaжнянський, О. Г. Романовський (Ред.). *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наук. праць* (Вип. 23/24, с. 421-437). Харків: НТУ ХП.
- Лебедева, М. О. (2013). Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам юридичного факультету. В кн. *Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі: матеріали конференції* (с. 204-213). Київ: НТУУ "КПІ".
- Яковлева, М. (2014). Упровадження інтерактивних методів навчання при вивченні іноземної мови у вищому юридичному навчальному закладі. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 132, 231-234.

Yuliia Styrykina

GENERAL STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL LANGUAGE COURSES FOR STUDENTS OF DIFFERENT SPECIALTIES

The article is devoted to the strategy of developing language courses in a professional direction. Using the example of a professional English language course, the author substantiates the possibility of a generally unified approach to the construction of such courses, the content of which logically combines purely linguistic topics that allow students to focus on practicing the phenomena of English grammar, and material devoted to the stylistic aspects of vocabulary and grammar formally business, scientific and academic style. Students are invited to choose an interesting professional topic and focus on gathering English-language information about it, preparing an English-language presentation, report, oral presentation, article, preparing for a debate or discussion on this topic. The author proposes the application in the course of elements of the project method and the method and the CLIL method, namely, language immersion, when students work on the same professional topic, but in different directions and aspects, while at the same time learning English-language professional vocabulary. At the same time, there is an acquisition of an active speech reserve and an actualization of a passive one, since students perform both oral and written types of work, both reproductive exercises and creative works. In the opinion of the author, this approach can help the teacher independently develop a language course for a professional direction on the basis of any language (including Ukrainian) and for students who receive different specialties, while simultaneously adding certain own exercises, exercises and creative inventions.

Keywords: *professional English for students of various specialties; general language and professional components of the program; official; business and scientific speech styles; academic English vocabulary.*

References

- Azarova, N. V. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia maibutnikh pravnykiv [Interactive technologies for training future lawyers]. In *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly [Psychological and pedagogical problems of the village school]: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny (Is. 39, p. 2, pp. 7-13). Uman [in Ukrainian].*
- Besarab, T. P., & Pavliuk, M. M. (2009). Osoblyvosti perekladu yurydychnoi terminolohii SShA ta Velykobrytanii [Peculiarities of the translation of the legal terminology of the United States and Great Britain]. In L. L. Tovazhnianskyi, O. H. Romanovskiy (Eds.), *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity [Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite]: zbirnyk nauk. prats (Is. 23-24, pp. 421-437). Kharkiv: NTU KhPI [in Ukrainian].*
- Liebidieva, M. O. (2013). Osoblyvosti vykladannia anhliiskoi movy profesiinoho spriamuvannia studentam yurydychnoho fakultetu. [Peculiarities of teaching professional English to law students]. In *Suchasni metody vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u vyshchii shkoli [Modern methods of teaching a foreign language of professional direction in higher education]: materialy konferentsii (pp. 204-213). Kyiv: NTUU "KPI" [in Ukrainian].*
- Yakovlieva, M. (2014). Uprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia pry vyvchenni inozemnoi movy u vyshchomu yurydychnomu navchalnomu zakladi [Implementation of interactive teaching methods when learning a foreign language in a higher legal educational institution]. *Naukovi zapysky. Seriya: pedahohichni nauky [Proceedings. Pedagogical sciences], 132, 231-234 [in Ukrainian].*

Одержано 06.04.2024 р. Рекомендовано до друку 18.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 784.4.071.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306175>

Руслана Лоцман, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8500-1402>

СПІВОЧІ КУРСИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ РОДИН ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВІДРОДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНОСПІВУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті висвітлено практичний досвід автора з організації та проведення співочих курсів для українських родин у різних закладах освіти – дошкільної, позашкільної, шкільної, а також у закладах культури та центрах української громади в інших країнах. Розглянуто різні форми занять з україноспіву із застосуванням відеоблогу «Пісенний щоденник», інноваційної технології «Пісенний кошик», онлайн-школи для матерів тощо. Автор досліджує проблему збереження та відродження традицій україноспіву в повсякденному житті та аналізує їхню роль у формуванні духовних, естетичних цінностей молодого покоління. Співочі курси, які тривають п'ятий рік поспіль та охоплюють різновікову аудиторію, спрямовані на музичний і всебічний розвиток носіїв україноспіву – дорослих і маленьких.

Ключові слова: співочі курси; україноспів; родинна педагогіка; пісенний щоденник; пісенний кошик.

Постановка проблеми. На жаль, зникла з побуту тисячолітня традиція україноспіву і щороку зменшується кількість її носіїв-старожилів, від яких ми ще можемо встигнути перейняти естафету. До проблем збереження фольклору як важливого виховного засобу сучасної молоді зверталися в різні часи видатні науковці, дослідники, мистецтвознавці та педагоги. Про роль української пісні в морально-естетичному та духовному розвитку особистості написано безліч наукових праць. Багато вчених, митців і педагогів минулої та сучасної епох зосереджували свою увагу на потребі національного стержня освіти України, де українська традиція, звичаї, обряди, пісенна культура стають основою та перспективою подальшого розвитку свідомого і вільного суспільства.

У час війни особливо гостро постає питання ідентичності не лише творчих особистостей, які обрали мистецтво своїм фахом. Сьогодні хочеться говорити по загальну значущість україноспіву в житті кожного представника української нації. Наші спостереження за аудиторією здобувачів освіти (під час проведення майстер-класів, концертів-лекцій, практичних занять), споживачів культурних послуг та окремих груп населення (військові, пенсіонери та ін.) дають змогу зробити висновок про недостатній рівень знань власної культури. Усвідомлюючи цю проблему та актуальність відродження традицій україноспіву в сучасних умовах, нами було організовано цикл мистецьких, просвітницьких, арт-волонтерських заходів з метою практичного втілення співочих курсів для українських родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості збереження україноспіву неодноразово акцентували науковці та педагоги, мислителі та мистецтвознавці минулих і теперішніх часів. Зокрема, пісенну спадщину у своїй педагогічній і творчій діяльності використовували В. Верховинець, М. Леонтович, Леся Українка, М. Лисенко, С. Людкевич, С. Русова, Я. Степовий, К. Стеценко, Т. Шевченко та багато інших діячів. Відомі факти про те, що більшість із них зростала в середовищі любові та шани до народних традицій, переймаючи пісні з уст батьків. На це вказують зошити фольклорних наспівів з голосу Лесі Українки, записані К. Квіткою, збірник пісень «Наспівала мати» О. Довженка, щоденники П. Куліша та збиральницька добірка І. Франка, щоденники співаків Р. Кириченко, Н. Матвієнко, Д. Петриненко та ін.

Сучасні дослідження історії та практики україноспіву розглядаються науковцями в різних площинах: теоретичного обґрунтування різних співочих стилів України (С. Грица, С. Єфремов, А. Іваницький, Г. Коропніченко, В. Осадча та ін.); вокальної педагогіки та методичної підготовки викладачів мистецтва (В. Антонюк, Н. Дрожжина, О. Єрошенко, Н. Овчаренко, О. Отич, Т. Пляченко, Є. Проворова, Т. Ткаченко, та ін.); музичного виховання дітей засобами фольклору (В. Ковальська, В. Ковальчук, Г. Падалка, М. Пилипчак, О. Ростовський, С. Садо-

венко, Н. Сулаєва та ін.) (більш детальний аналіз див. в автора статті (Лоцман, 2020)).

У час зростання впливу інформаційних технологій та у зв'язку із запровадженням карантину і воєнного стану в Україні інтенсивно розвивається інноваційна проєктна діяльність із навчання україноспіву не тільки здобувачів мистецької освіти, а й його любителів різного віку. Особливо активно співочі курси для молоді чи людей старшого віку проводять так звані «вокальні тренери», арт-блогери, коучі зі співу з просвітницькою та рекламно-комерційною метою. Водночас продовжують свою роботу центри художньої творчості, при яких існують вокальні аматорські колективи та студії. Проте проблема відродження україноспіву в родинному середовищі потребує як наукової, так і методичної розробки. Використання різних форм роботи з аудиторією українських сімей, практичний виконавсько-педагогічний досвід та розроблені авторські матеріали (наочності, відеоролики, аудіоуроки, книги тощо) дозволяють розкрити особливості організації співочих родинних курсів, що є важливою складовою національно-патріотичного виховання молодого покоління українців та засобом арт-терапії суспільства загалом.

Мета статті полягає в описі практичного досвіду автора з проблеми формування культури україноспіву в сім'ї та осмислення ролі пісенної спадщини нашого народу в національно-патріотичному вихованні дітей і молоді.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано різні методи: теоретичні (аналіз, систематизація та узагальнення науково-педагогічного досвіду, моделювання ситуації тощо); емпіричні (анкетування, опитування, бесіда, педагогічне спостереження, організація заходів, виявлення педагогічних умов та перевірка на практиці різних форм роботи з формування культури україноспіву в слухачів курсу, методичного забезпечення та онлайн-навчання).

Виклад основного матеріалу. «Щоби виховати національних поетів, митців, техніків – потрібний первісний виховуючий ґрунт, глибокий, цілком національний», – підкреслювала свого часу видатна педагогиня С. Русова (Пилипчак, 2017, с. 74). А леген-

дарна солістка тріо «Золоті ключі» (у складі якого також незабутні виконавиці Н. Матвієнко та М. Миколайчук), співачка-науковець В. Ковальська переконує: «Одна з найважливіших закономірностей виховання культурної особистості полягає в тому, що в процесі її формування найефективнішим є шлях пізнання з раннього дитинства – сім'я – родина – рід – село – місто – край – нація – планета» (Коротя-Ковальська, 2011, с. 7). На правду, основи духовного виховання особистості закладаються насамперед у родині. Власний досвід переконує, що зростання в мистецькому середовищі, де щоденно лунає українська пісня з уст старших та передається дітям, має велике значення у формуванні національної свідомості та подальшій діяльності в напрямку збереження духовної культури нашого народу.

Перша думка про важливість організації співочих курсів для українських родин виникла під час перебування автора в новому життєвому статусі в пологовому будинку. Тоді, восени 2015 року, для майбутніх матусь проводили курси з психології про емоційний стан мами та дитини, про налагодження контакту, про роль спілкування з новонародженим. І з лікарем-гінекологом ми спланували програму з вивчення десяти колискових для майбутніх мам, що мало стати доповненням до *психологічних курсів при пологовому будинку*. Втім, реалізація цього проєкту відбулась раніше природнім способом, під час спілкування з майбутніми мамами – сусідами по палаті. Досі ми підтримуємо зв'язки з деякими з них, а вони сповіщають, що наші колискові дуже допомагають їм і зараз, коли діти значно підросли. Пізніше, перебуваючи в декреті, виникла думка записати колискові на аудіо та відео та викласти їх для вільного доступу в Інтернеті. В такий спосіб почалася робота щодо вибору методичних матеріалів для співочих курсів. Перевірити вплив колискової на емоційний стан дитини вдалося під час власної домашньої практики україноспіву. Ці прості інтонації «а-а-а-а» діти й тепер наспівують, пригадуючи себе зовсім маленькими та зберігаючи тепло родинних відносин, яке заховане в спільному виконанні пісень із мамою.

Наступним кроком стало проведення цілорічного марафону – *відеоблогу «Пісенний щоденник»*, основна мета якого полягала у

відродженні побутової традиції україноспіву в родин-ному середовищі. Щодня від 2 лютого 2020 року до 2 лютого 2021 року в нашій родині звучали різноманітні українські пісні, які допомагали розповідати дітям про народні звичаї, навколишній світ і цікаві історії життя. Цей відеоблог підтримали в соціальних мережах як приклад для наслідування іншими родинами. Ми закликали сім'ї пригадати улюблені пісні свого роду та заспівати їх у відповідь нам, надіславши власні відео під хештегом «Пісенний щоденник» (*Україноспів. Пісенний Щоденник*). За рік нашої праці ми мали широку аудиторію, про що свідчить кількість переглядів, поширень, відгуків тощо. Однойменна група у Facebook налічує близько 13 тисяч активних слухачів. Утішав той факт, що нам надсилали відео з різних куточків світу, а це свідчило про необхідність продовження розпочатої справи.

На прохання наших слухачів у період карантину було організовано цикл занять «*Україноспів для мамусь*», під час яких ті, хто бажав навчитися співати, приєднувались до онлайн-заняття і по черзі розкривалися своїм голосами та серцями до української пісні. Далі для окремої групи зацікавлених культурою україноспіву осіб була організована в режимі онлайн-трансляції не одна «*Пісенна вечірка*». Її особливістю був вибір на замовлення улюблених пісень, які ми співали разом. Деякі підписники блогу «Пісенний щоденник» отримали індивідуальні заняття з україноспіву, які сприяли швидшому опануванню мови та розкриттю віри в себе, у свій голос та дали можливість виражати почуття й емоції через виконання пісні. Кілька майстер-класів було проведено в онлайн-режимі для учасників Першого волонтерського хору з м. Дніпро, для українських родин м. Росток (Німеччина), для викладацько-учнівського й батьків-ського колективу міжнародного фестивалю «Золоте зерно» в Києві. З наших занять ми зробили висновок про необхідність створення мобільного додатку «*Україноспів – онлайн*», який би дозволив прослуховувати аудіоуроки та вивчати за відеозаписами нові й давно знайомі українські пісні. Не лише вивчати, а й удосконалювати свої вміння з україноспіву, знімати напруження

та розвіювати страх, виливати емоції та знаходити щирих друзів у колі однодумців.

У межах реалізації співочих курсів було презентовано також авторську працю з проблеми збереження та відродження традиції україноспіву в сучасних умовах – *«Таємниці україноспіву»*. Видання розповідає про історію культури україноспіву, її становлення в професійному вимірі та сучасні напрями розвитку. Книгу доповнено нотними прикладами, світлинами та QR-кодами на відео з авторськими проєктами, що стосуються теми популяризації української пісенної культури та методики навчання народного вокалу молоді (Лощман, 2020). Слухачам співочих курсів було запропоновано для домашнього перегляду 10 відеороликів, створених у межах проєкту *«Таємниці україноспіву»*, які доступні для вільного перегляду в Інтернеті, зокрема *«Дитячі співанки»*, *«Колядки та щедрівки»*, *«Співаймо щодня»*, *«Берегині пісень»*, *«Пісенна мандрівка Україною»* тощо.

Арт-терапевтична роль україноспіву полягає в знятті психологічного навантаження особистості, що зумовлене постійними стресами, повітряними тривогами, емоційними перепадами та іншими впливами війни. Ми переконані, що україноспів – це не лише унікальний феномен традиційної культури, а своєрідний засіб *арт-терапії*, комунікації зі світом природи та людьми, це для людини розрада та духовне очищення в непрості часи. З 2014 року, маючи досвід презентації україноспіву перед військовою аудиторією, вдалося зафіксувати багато моментів катарсису, емоційного виплеску, духовного піднесення слухачів, котрі після виконання бойових завдань знімали стрес за допомогою українських пісень. І повертались разом із ними до дитячих спогадів, до рідного дому, утверджуючи велике бажання жити далі, боротися і перемагати. На кожній такій зустрічі-концерті звучали спільні україноспіви з військовими. Ми спонукали їх до відродження традицій побутового співу навіть у фронтних умовах. Вони слухають наші пісні та співають їх сьогодні, а в особливо складні моменти рідні пісні додають їм віри й упевненості, сил і надії. Досвід співочих курсів для військової аудиторії описано в авторській праці *«Переможемо з піснею:*

щоденник *арт-волонтера*». Це науково-популярне видання, синтез наукових тез, статей, поетичних і пісенних творів, філософських роздумів та спогадів арт-волонтерського закулісся співачки, керівниці волонтерського руху «Народна філармонія», яка за перший рік війни (з 5 квітня 2014 до весни 2015 року) організувала й провела понад 500 благо-дійних концертів на фронті та в різних областях на підтримку Збройних Сил України. На сторінках видання описано життя української родини з піснею на устах, наведено приклади власних виступів перед військовими, акцентовано на арт-терапевтичному та виховному аспекті україноспіву (Лощман, 2022).

Повертаючись до «Пісенного щоденника», варто відзначити практичний результат, який послуговується справі широкої популяризації традицій україноспіву. Це інноваційний проєкт «Світлиця україноспіву», що був реалізований у закладах початкової освіти м. Києва і засвідчив важливість залучення батьківського колективу навчальних закладів до спільних тематичних зустрічей, календарних свят упродовж року та відродження культури родинного виконавства (Lotsman, (2023). Окрім того, документальний фільм-мюзикл «Пісенна світлиця» режисера Д. Глухенького, знятий за підтримки Українського культурного фонду наприкінці 2020 року. У 50-хвилинному фільмі звучить понад 70 українських пісень, які супроводжують працю, оспівують природні явища та красу рідної землі, розповідають про давні українські обряди Зелених свят, купальських, обжинкових тощо. Фільм презентує живий, «хатній» україноспів на міжнародних кінофестивалях, мистецьких подіях України та світу. Його розміщено на YouTube у вільному доступі (*Пісенна світлиця*). У ньому можна побачити інтерактивну гру, яка по своїй суті є технологією навчання культури україноспіву, – «Пісенний кошик».

«Пісенний кошик» створено для того, щоб перевірити, скільки ми знаємо напам'ять українських пісень. У кошику зашифровано понад 500 пісень – це мінімум, який ми обов'язково маємо знати. На кожне зі 130 слів, які можна знайти по горизонталі або вертикалі, є від одного до десяти пісень. Наша мета – відшукати хоча б 50 і знати їх, а краще 500, бо на правду

українських народних пісень понад 200 тисяч. Таким чином, «Пісенний кошик» є частиною наших співочих курсів і змушує замислитися над необхідністю збереження духовної спадщини наших предків. Ми перевіряли технологію «Пісенного кошика» під час занять в університетах, школах, садочках, центрах українських громад в інших країнах Європи під час туру 2023 року «Українське світло». Як це відбувалось на практиці, можна переглянути у відеороликах «*Всесвіт україноспіву*» на YouTube-каналі автора статті (*Всесвіт україноспіву*).

Цикл заходів – співочих курсів для українських родин було проведено в громадах міст Франції (Ліон, Париж), Іспанії (Барселона, де щорічно відбувається міжнародний конкурс україноспіву «Диво-вишиванка» для дітей української діаспори), Італії (Рим, Венето, Генуя), Німеччини (Бад-Кройцнах, Зінген, Карлсруе, Шверін), Польщі (Кельце, Краків, Варшава), Чехії (Градште), Данії (Орс), Великобританії (Лондон) тощо. Тільки 2023 року відбулись десятки зустрічей з батьками, вихователями та дітьми закладів дошкільної і шкільної освіти в Києві, на Черкащині, у Варшаві (українська школа «Материнка»), Чорткові («Університет срібного віку») та інших містах і селах в Україні та за її межами. Додатком до таких зустрічей стала презентація авторської книги аудіоказок «*Писульки від мамульки*», у якій акумульовано досвід родинної педагогіки з використанням українських пісень і новаторської творчості (Лоцман, 2023). «Пісенні казки», яких у книзі представлено близько тридцяти, наповнені українознавчим змістом і спрямовані на патріотичне виховання маленьких українців. 55 QR-кодів, що доповнюють збірку казок, сприяють формуванню навичок українського співу та відновленню традиції читання казок у родинному колі. Книга була презентована на Всеукраїнському фестивалі «Книжкова країна» в Києві у квітні 2024 року та адресована українським родинам, учителям, вихователям і методистам. Електронна версія книги та аудіоказки, викладені для завантажування в Інтернеті за таким QR-кодом:

Важливо підкреслити, що співочі курси для українських родин є не тільки проектом відродження традицій україноспіву в сучасних умовах, але й моделлю формування національної свідомості в сім'ї. Від мами й тата дитина вбирає все найкраще, тому так важливо працювати із сучасними батьками, які щодня покращують знання з рідної мови та культури. Фіналом кожної творчої зустрічі з родинами є домовленість про те, що вдома в кожного звучатиме українська пісня з живих уст, а не просто в записах з інтернету чи телевізора. Люди співатимуть у колі своєї родини, розвиваючи свої голоси, серця, знання рідних звичаїв, утверджуючи незламний дух нашого вільного народу, який здобуває свою дороговартісну перемогу.

Висновки. Отже, співочі курси для українських родин є технологією відродження традицій україноспіву в сучасних умовах і має важливе значення для національної ідентифікації нації, патріотичного виховання молодого покоління. Арт-терапевтична дія україноспіву полягає в гармонізації атмосфери та відносин у сімейному чи товариському колі, зокрема, сприяє моральному відновленню військовослужбовців та їх рідних. Зважаючи на обставини суспільно-політичного життя, набутий упродовж попередніх п'яти років практичний досвід автора дозволив поєднати у співочих курсах багатовекторність реалізованих мистецько-просвітницьких проєктів, таких як: «Пісенний щоденник», «Таємниці україноспіву», «Україноспів-онлайн», «Україноспів для матерів», «Пісенна вечірка», «Переможемо з піснею!», «Пісенна світлиця», «Пісенний кошик», «Всесвіт україноспіву», «Писульки від мамульки» тощо.

Перспективи подальшого дослідження. У перспективі готується презентація мобільного додатку, орієнтованого на вивчення першої пів сотні українських пісень, а також сайт із аудіоуроками, посібниками, репертуаром і корисними посиланнями.

Список використаної літератури

- Всесвіт україноспіву.* Благодійний тур Європою. Взято з https://youtu.be/_hf7uP_dARM?si=3mFES_srNhXkstgG
- Коротя-Ковальська, В. П. (Упор.). (2011). *Пісенний світ українознавства: збірник народних, календарно-обрядових та авторських пісень для дітей та дорослих.* Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006».

- Лоцман, Р. О. (2020). *Таємниці Україноспіву*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А.
- Лоцман, Р. О. (2022). *Переможемо з піснею: щоденник арт-волонтера*. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майданченко І. С.
- Лоцман, Р. О. (2023). *Писульки від мамульки: казки, пісні, вірші, смішнюльки*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький.
- Пилипчак, М. (2017). *Колядки і щедрівки*. Експедиційні записи Марії Пилипчак. Київ. *Пісенна світлиця*: документальний фільм-мюзикл. Взято з https://youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vU3EFiM_73aWW7ajUIdxXwT&si=99vcmXTiVpHmF74N
- Русова, С. (1927). *Нові методи дошкільного виховання*. Прага: Сіяч.
- Садовенко, С. М. (2007). *Світ фольклору: Український музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку: науково-методичний посібник*. Київ : КТ «Київська нотна фабрика».
- Україноспів. Пісенний Щоденник*. Взято з Youtube: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vUMWXF3xNSI3YnnHdaNMhdR>
- Lotsman, R. O. (2023). Innovative project «The room of Ukrainian Singing Culture» in the modern study space. In Androsova, N. M., Atamanchuk, N. M., Babenko, T. V., Bakunchyk, L. M., Bartkiv, O. S., & O. H. Butenko. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: scientific monograph* (pp. 426-442). Riga, Latvia: Baltija Publishing.

Ruslana Lotsman

SINGING COURSES FOR UKRAINIAN FAMILIES AS A TECHNOLOGY TO REVIVE THE TRADITIONS OF UKRAINIAN SINGING NOWADAYS

The article highlights the author's practical experience in organizing and conducting singing courses for Ukrainian families in various educational institutions – preschool, after-school, and school, as well as, in cultural institutions, and centers of the Ukrainian community in other countries. Different forms of Ukrainian singing classes using the “song diary” video blog, the innovative “song basket” technology, online schools for mothers, etc. have been considered. The author investigates the issue of preserving and reviving the traditions of Ukrainian singing in everyday life and analyzes their role in the formation of spiritual and aesthetic values of the younger generation. The singing courses, which have been running for five years and for an audience of all ages, are aimed at the musical and comprehensive development of Ukrainian adults and children.

Singing courses for Ukrainian families are a technology for reviving the traditions of Ukrainian singing in modern conditions. They are essential for national identification of the nation, and patriotic upbringing of the younger generation. The art-therapeutic effect of Ukrainian singing consists in harmonizing the atmosphere and relations in a family or social circle; in particular, it contributes to the moral recovery of military personnel and their relatives.

During the research, various methods have been used. They are the following: theoretical (analysis, systematization, and generalization of scientific and pedagogical experience, situation modeling, etc.); empirical (questionnaires, surveys, conversation, pedagogical observation, organization of events, identification of pedagogical conditions and verification in practice of various forms of work on the formation of the culture of Ukrainian singing in course participants, methodical support and online training).

Singing courses made it possible to reveal the multi-vector nature of implemented artistic and educational projects, such as “Song Diary,” “Secrets of Ukrainian Singing,” “Ukrainian Singing Online,” “Ukrainian Singing for Mothers,” “Song Party,” “Let’s Win with a Song!,” “Song Svetlytsia,” “Song Basket,” “Universe of Ukrainian Singing,” “Pysulky vid Mamulka” etc. In the future, a presentation of a mobile application for studying the first fifty Ukrainian songs and a website with content (audio lessons, manuals, a repertoire list, and useful links) will be prepared.

Keywords: *singing courses; Ukrainian singing; family pedagogy; song diary; song basket.*

References

- Korotya-Kovalska, V. P. (Comp.). (2011). *Pisennyi svit ukrainoznavstva: zbirnyk narodnykh, kalendarno-obriadovykh ta avtorskykh pisen dlia ditei ta doroslykh [Song world of Ukrainian studies: a collection of folk, calendar-ritual and author's songs for children and adults]*. Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006» [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2020). *Taiemnytsi Ukrainospivu [Secrets of Ukrainian singing]*. Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi O. A. [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2022). *Peremozhemo z pisneyu! [We’ll win with a song!]*. Korsun-Shevchenkivskyi: FOP Maidanchenko I. S. [in Ukrainian].
- Lotsman, R. O. (2023). Innovative project «The room of Ukrainian Singing Culture» in the modern study space. In Androsova, N. M., Atamanchuk, N. M., Babenko, T. V., Bakunchyk, L. M., Bartkiv, O. S., & O. H. Butenko. *Innovative projects and programs in psychology, pedagogy and education: scientific monograph* (pp. 426-442). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
- Lotsman, R. O. (2023). *Pysulky vid mamulky [Mother’s fairy tails]*. Kamianets-Podilskyi: FOP Buinytskyi O. A. [in Ukrainian].
- Pisenna svitytsia [Ukrainian Singing Room]: dokumentalni film-miuzykl*. Retrieved from https://youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vU3EFiM_73aWW7ajUIdxXwT&si=99vcmXTiVpHmF74N [in Ukrainian].
- Pylypchak, M. (2017). *Koliadky i shchedrivky. [Christmas carols and gifts]*. Ekspedytsiini zapysy Marii Pylypchak. Kyiv [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1927). *Novi metody doshkilnoho vyhovannia [New methods of preschool education]*. Praga: Siiach [in Ukrainian].
- Sadovenko, S. M. (2007). *Svit folkloru: Ukrainskyi muzychnyi folklor yak zasib formuvannia muzychnykh zdibnostei ditei doshkilnoho viku [The world of folklore: Ukrainian musical folklore as a means of forming the musical abilities of preschool children]*. Kyiv: KT «Kyivska notna fabryka» [in Ukrainian].
- Ukrainospiv. Pisennyi Shchodennyk [Ukrainian Singing. Songs Dairy]*. Retrieved from <https://www.youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vUMWXF3xNSI3YnnHdaNMhdR> [in Ukrainian].
- Vsesvit Ukrainospivu. [World of Ukrainian singing]*. Retrieved from https://youtu.be/_hf7uP_dARM?si=3mFES_srNhXkstgG [in Ukrainian].

Одержано 23.03.2024 р. Рекомендовано до друку 24.04.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

УДК 378.011.3-051:373.3(73)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306176>

Ірина Василенко, м. Буча

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8327-5613>

ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У США

У статті проводиться комплексний аналіз сучасних підходів, програм і тенденцій у сфері професійної підготовки вчителів початкових класів у Сполучених Штатах Америки. Висвітлюється вплив ключових освітніх законів та реформ останніх двох десятиліть на модернізацію початкової освіти США. Розглядаються традиційні програми підготовки майбутніх учителів початкових класів, що пропонуються на рівнях бакалаврату та магістратури в університетах і коледжах. Аналізуються варіанти спеціалізації, зокрема двомовна освіта, навчання обдарованих дітей, підготовка для молодшої чи старшої початкової школи, STEM-освіта тощо. Висвітлюються особливості навчання за різними формами (денна, заочна, дистанційна, змішана), обов'язкові компоненти (педагогічна практика, складання ліцензійних іспитів), вимоги до вступників. Розкрито альтернативні шляхи здобуття педагогічної освіти та сертифікації вчителів, які не потребують навчання в університетах. Досвід США у цій сфері визнано надзвичайно цінним для вивчення з метою запозичення кращих практик та вдосконалення системи підготовки вчителів в Україні відповідно до сучасних викликів.

Ключові слова: професійна підготовка вчителів; початкова освіта; США; традиційні та альтернативні програми підготовки вчителів; сертифікація вчителів.

Постановка проблеми. Якісна підготовка висококваліфікованих учителів початкових класів є невід'ємною складовою успішної системи шкільної освіти. Саме на початкових етапах навчання закладаються фундаментальні знання, навички та ставлення до процесу здобуття освіти, що значною мірою визначає подальший розвиток та успішність учнів. Учителі початкових класів відіграють ключову роль у формуванні міцного підґрунтя для майбутнього навчання, розвиваючи в дітей базові навички читання, письма, лічби, а також сприяючи їхньому емоційному, соціальному та когнітивному зростанню.

Сполучені Штати Америки є однією з провідних країн світу в галузі початкової освіти та професійної підготовки вчителів. Ця країна має тривалу історію реформування і вдосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, що відображає розуміння важливості якісної освіти для забезпечення економічного й соціального розвитку суспільства.

На основі аналізу державних вебресурсів наводимо декілька фактів щодо сучасного стану педагогічної освіти США:

- працює приблизно 1,5 мільйони вчителів початкових класів;
- середня річна заробітна плата становить 61 620 доларів;
- існує 1,221 коледжів та університетів із програмами початкової освіти;
- 53 заклади пропонують сертифікат із початкової освіти;
- 195 закладів пропонують ступінь молодшого спеціаліста в галузі початкової освіти;
- 942 заклади пропонують ступінь бакалавра в галузі початкової освіти;
- 483 заклади пропонують ступінь магістра або вищий ступінь у галузі початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки вчителів початкових класів у США привертало увагу багатьох українських і зарубіжних науковців. Українські вчені досліджували проблеми підготовки вчителів початкових класів у США в історичному та порівняльному контексті. Так, Т. Кошманова (2002) дослідила розвиток педагогічної освіти США у другій половині IX ст. К. Рибачук (2008) здійснив аналіз процесу становлення та розвитку підготовки майбутніх педагогів на рівні бакалавра та магістра в США другої половини XX ст. А. Чичук (2020) вивчала теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи у США. Н. Бахмат (2015), Н. Нікольська (2019) досліджували особливості і модернізацію підготовки вчителів у США. Серед зарубіжних учених, які приділяли увагу різним аспектам професійної підготовки вчителів, відзначаємо Л. Далінг-Хамонд, М. Тато (L. Darling-Hammond, M. Tatto, 2021), П. Янгс, Е. Гроган (P. Youngs, E. Grogan, 2013). У деяких із цих робіт визначено

загальні тенденції та особливості системи підготовки вчителів початкових класів у США; в інших – зосереджена увага на специфічних питаннях такої підготовки. Названі вище наукові праці є цінним джерелом інформації для комплексного аналізу професійної підготовки вчителів початкових класів у США.

Досвід США у цій сфері доцільно вивчати, оскільки він демонструє різноманітні підходи, виклики та досягнення у підготовці педагогічних кадрів для початкової школи. Тому **метою статті** є аналіз тенденцій професійної підготовки вчителів початкових класів у США. Досягнення поставленої мети дозволить накреслити шляхи підвищення якості вітчизняної педагогічної освіти та визначити кращі практики її вдосконалення.

Задля розв'язання мети статті було використано такі **методи дослідження**: *теоретичний аналіз* уможливив визначення особливостей професійної підготовки вчителів початкових класів у США; *системний аналіз* – описання різних програм підготовки майбутніх учителів початкових класів, вивчення специфіки сертифікації вчителів і характеристику альтернативних програм.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж здійснити аналіз сучасного стану професійної підготовки вчителів початкових класів у США, розглянемо деякі освітні закони, що мали вплив на підготовку вчителів.

Протягом останніх 15 років було реалізовано кілька ключових офіційних ініціатив, які змінили підходи до педагогічної освіти в США. Одна з них – створення Єдиних основних державних стандартів (Common Core State Standards, CCSS). Ця ініціатива, започаткована у 2009 році лідерами 48 з 50 штатів за керівництва Ради керівників шкіл штатів і губернаторів, сприяла ефективній централізації системи оцінювання та реалізації навчальних програм у школах. Мета стандартів полягала в тому, щоб забезпечити чіткі та послідовні цілі навчання, щоб допомогти підготувати учнів до коледжу, кар'єри та життя.

Стандарти були прийняті в більшості штатів країни і вплинули не лише на шкільну програму, а й на підготовку вчителів. Відповідно до стандарту було сформульовано п'ять положень:

1. Учителі віддані учням та їхньому навчанню.

2. Учителі знають предмети, які вони викладають, і як викладати ці предмети учням.

3. Учителі відповідають за організацію та контроль навчання учнів.

4. Учителі систематично аналізують свою практику та вчаться на власному досвіді.

5. Учителі є членами освітньої спільноти.

Професорка Арізонського університету М. Тато (M. Tatto), досліджуючи специфіку педагогічної освіти в США, зазначає, що кілька штатів намагалися переглянути стандарти, проте складно стверджувати, що відбувся значний відхід від CCSS. Запровадженню CCSS сприяло попереднє законодавство – насамперед Закон «Жодної дитини поза увагою» (No Child Left Behind Act, NCLB) (2002-2015), що посилив федеральний контроль над усіма аспектами освіти. NCLB, прийнятий Конгресом у 2001 р. та підписаний президентом Джорджем Бушем у 2002 р., був оновленням Закону про початкову і середню освіту 1965 р. Цей закон виник через занепокоєння низькою конкурентоспроможністю американської системи освіти на міжнародному рівні. Нормативний документ значно посилив роль федерального уряду в забезпеченні відповідальності шкіл за академічний прогрес усіх учнів (Tatto, 2021).

Продовжуючи аналіз педагогічної освіти США, М. Тато (M. Tatto) доповнює, що закон також вимагав від штатів забезпечити «високу кваліфікацію» вчителів, що, як правило, означає наявність у них ступеня бакалавра з предмета, який вони викладають, та державної сертифікації. Починаючи з 2002-2003 навчального року, всі нові вчителі, найняті за рахунок федеральних коштів, повинні були мати високу кваліфікацію. До кінця 2005-2006 навчального року всі допоміжні працівники шкіл повинні були закінчити щонайменше два роки коледжу, отримати ступінь молодшого спеціаліста або вище, або пройти оцінювання, щоб продемонструвати свої знання і здатність до викладання. Штати також мали забезпечити рівномірний розподіл «висококваліфікованих» учителів між школами з високою концентрацією бідності та заможними школами (Tatto, 2021).

У грудні 2015 р. Конгрес прийняв Закон «Кожен учень досягає успіху» (Every Student Succeeds Act, ESSA) на заміну Закону «Жодної дитини поза увагою». Останній закон мав на меті зменшити федеральну роль в освіті К-12 (від дитячого садка до 12 класу) (Klein, 2024). На відміну від централізованої тенденції Закону «Жодної дитини поза увагою», новий Закон делегував штатам визначення критеріїв ефективного вчителя. Відтак, деякі штати припинили використовувати результати стандартизованих тестів для оцінювання педагогів і шкіл.

Таким чином, професійна підготовка вчителів загалом і вчителів початкових класів зокрема у США зазнала істотних змін під впливом освітніх реформ та законодавчих ініціатив останніх років, які визначали вимоги до кваліфікації педагогів і регулювали розподіл повноважень між федеральним і штатним рівнями. Відповідно нині система педагогічної освіти в галузі початкової освіти США характеризується різноманіттям програм підготовки майбутніх учителів.

Професійна підготовка вчителів у США відбувається за так званими традиційними та альтернативними програмами на базі навчальних закладів, або альтернативними програмами, що реалізуються поза закладами освіти. Програми готують учителів у різних предметних галузях, зокрема й у галузі початкової освіти (*U.S. Department of Education, 2016*).

Окрім обов'язкового закінчення повної середньої школи, здобувачі педагогічної освіти в США повинні відповідати додатковим і різноманітним вимогам, встановленим як закладами підготовки вчителів, так і штатами. До них належать, наприклад, мінімальний середній бал атестата, вимоги до попередніх дисциплін, результати вступних іспитів до університету (SAT/ACT), а в деяких випадках – результати ліцензійних тестів штату. У результаті підготовки вчителі отримують свідоцтво про початкову педагогічну освіту відповідно до стандартів, встановлених штатами, з урахуванням знань і вмінь, необхідних для ефективного викладання. У більшості штатів діють багатоступеневі системи ліцензування, які встановлюють вимоги, що мають бути виконані після отримання початкової кваліфікації та початку викладацької діяльності, включаючи проходження

державного оцінювання, виконання мінімальної кількості семестрових годин курсової роботи або здобуття ступеня магістра (Youngs, & Grogan, 2013, с. 269). У США дотримуються ринкового підходу до набору та оплати праці, і хоча округи по всій країні можуть боротися за вчителів, деякі штати вимагають сертифікації вчителів на рівні штату.

Загалом система професійної підготовки вчителів у США є багаторівневою та передбачає навчання за схемою «бакалавр-магістр». Вища освіта в США має багатоступеневу структуру. Після завершення дворічної програми в коледжі випускники отримують ступінь молодшого спеціаліста (Associate Degree), що є нижчим рівнем у системі вищої освіти країни. У чотирирічному коледжі студенти здобувають повну вищу освіту першого рівня – на бакалавраті (Undergraduate Study) із присвоєнням ступеня бакалавра. Університети США надають можливість продовжити навчання на другому рівні та отримати ступінь магістра.

Окрім того, що майбутні педагоги можуть здобувати освіту як на бакалаврському, так і на магістерському рівнях, вони мають можливість обирати між денною та дистанційною формами навчання відповідно до своїх потреб і можливостей. Також є заклади, що пропонують змішану, або гібридну форму навчання.

Найпоширеніший ступінь бакалавра в галузі початкової освіти доступний для осіб, які тільки починають викладати. Схарактеризуємо основні етапи цього шляху на основі офіційних вебресурсів:

- ступінь бакалавра гуманітарних наук (BA) або бакалавра природничих наук (BS) – освітні програми зазвичай складають 120 кредитних годин, які можна отримати за чотири роки денної форми навчання;
- педагогічна практика (застосування теорії в класі на практиці) в аудиторії;
- сертифікація після закінчення навчання;
- складання державного тестування, наприклад, іспиту Praxis в початковій освіті залежно від штату;
- державна сертифікація необхідна для викладання в державних школах.

Для тих, хто планує викладати в старших класах початкової школи, деякі школи пропонують міждисциплінарну академічну спеціалізацію додаткову до основної, зосереджуючись на таких предметах, як: література/читання англійською мовою, мистецтво, фізичне виховання, математика чи природничі науки. Можна набути додаткової спеціалізації за такими освітніми програмами:

- ESL / двомовна освіта – готує випускників до викладання англійської як другої мови учням молодшого віку;
- освіта для обдарованих і талановитих дітей – готує випускників до викладання учням молодшого віку, які були визнані обдарованими;
- молодша початкова школа (К-3) – готує випускників до викладання молодшим учням початкової школи у перших 3-х класах;
- спеціальна освіта – готує вчителів до роботи з учнями, які мають ряд порушень у навчанні та емоційних розладів;
- STEM – готує вчителів предметів STEM (науки, технології, інженерія та математика);
- інша предметна область – готує педагогів до викладання певної предметної галузі, наприклад, суспільствознавства, фізичного виховання, мистецтва, мови, музики чи математики;
- старша початкова школа – готує вчителів старших класів початкової школи з акцентом на 3 – 6 класах.

За окремими освітніми програмами відбувається підготовка вчителів до роботи з дітьми з дитячого садка до п'ятого (К-5) або іноді до шостого (К-6) класу. Хоча американські школи поділяються на початкову (включаючи дитячий садок), середню та старшу школи, вчителі початкової школи можуть викладати і в середній школі.

Загальною вимогою для освітніх спеціальностей є проходження педагогічної практики з певною кількістю годин у класі, які включають коротку і тривалу педагогічні практики (зазвичай 100 годин педагогічної практики під керівництвом викладача перед тим, як розпочати приблизно 600 годин викладання для учнів або стажування). Деякі з цих практик можуть відбуватися на ранніх етапах підготовки до роботи вчителем або впродовж останнього року навчання на програмі. Фактична тривалість і якість цього

практичного стажування дуже різняться, оскільки в США немає національних вимог щодо практики і стажування для вчителів (Tatto, 2021).

Магістерська програма з початкової освіти доступна для вчителів, які бажають спеціалізуватися на початковій освіті, а також для тих, хто хоче змінити професію і вже має ступінь бакалавра, але не пов'язаний із педагогічним фахом. Ті особи, хто змінює професію, повинні пройти державну сертифікацію (або ліцензування) альтернативним шляхом. Ступінь магістра, як правило, можна здобути за освітніми програмами, що охоплюють 30 кредитів або більше, і може бути отриманий за один або два роки денної форми навчання залежно від програми.

Окрім магістерських програм, багато штатів пропонують альтернативні сертифікаційні програми з метою подальшої сертифікації вчителів. Ці програми є більш доступними, ніж магістерські ступені. Вимогою до проходження альтернативних програм сертифікації є наявність ступеня бакалавра. Вони часто приваблюють студентів, які прагнуть змінити кар'єру і вже мають ступінь бакалавра з певної предметної галузі. Хоча такі студенти можуть бути старшими за тих, хто навчається на альтернативних програмах у закладах, вимоги щодо практичного досвіду є однаковими. Особи, які навчаються на альтернативних програмах поза закладами освіти, як правило, працюють педагогами, одночасно продовжуючи навчання на програмі.

У результаті підтримки адміністрацією Джорджа Буша-молодшого ідеї про те, що висококваліфіковані вчителі повинні лише продемонструвати глибокі знання свого предмета та отримати прохідний бал на ліцензійному іспиті, було створено у 2001 р. Американську раду із сертифікації педагогічної майстерності (American Board for Certification of Teacher Excellence, ABCTE). ABCTE була заснована для того, щоб дозволити кандидатам оминати програми підготовки вчителів у ЗВО. Згідно з інформацією вебсайту ABCTE, щоб «отримати сертифікат Американської Ради з початкової освіти, потрібно відповідати таким вимогам:

1. Мати ступінь бакалавра або вищий ступінь.
2. Надати до Американської ради офіційну виписку з диплома коледжу або університету.

3. Пройти стандартизовану попередню перевірку.
4. Скласти іспит на професійні педагогічні знання (Professional Teaching Knowledge, РТК).
5. Скласти іспит АВСТЕ з початкової освіти» (*Become an elementary teacher...*, 2023).

У деяких штатах висуваються додаткові вимоги для отримання сертифікації АВСТЕ.

Також діють ще такі альтернативні програми, як Проєкт нового вчителя (The New Teacher Project, TNTP) і Національний центр педагогічних стажувань (The National Center for Teacher Residencies, NCTR), які покликані залучити вчителів до шкіл з недостатніми ресурсами або з високими потребами та підготувати їх без відриву від роботи.

TNTP допомагає округам створити або вдосконалити свій місцевий, альтернативний процес сертифікації вчителів. Під їх керівництвом і за підтримки округів розробляють програми підготовки вчителів, що відповідають їхнім конкретним потребам. Цей проєкт спрощує шлях до вчительської сертифікації для випускників коледжів і тих, хто змінює кар'єру, завдяки літнім курсам, навчанню на робочому місці та індивідуальному коучингу.

NCTR – єдина організація в країні, що займається розробкою, запуском, підтримкою та прискоренням впливу програм педагогічних стажувань. Модель стажування NCTR поєднує ретельне річне стажування в класі для майбутніх учителів з написанням академічної курсової роботи, що тісно пов'язана з практикою викладання в класі. Стажери вчать викладати, працюючи цілий рік разом із висококваліфікованим учителем-наставником у шкільному окрузі, де згодом працюватиме сам стажер. Згідно з програмами педагогічного стажування передбачено, щоб кандидати викладали в школі щонайменше три роки. З 2007 р. NCTR сприяв ініціюванню понад 70 програм педагогічного стажування, за якими навчаються успішні, інноваційні педагоги. З'ясовано, що модель NCTR має унікальний вплив на ефективність викладання наставників. У дослідженні, проведеному компанією Glass Frog Solutions, «перебування стажерів у програмах стажування NCTR показало, що вони підвищують ефективність викладання протягом усього року стажування» (*Річний звіт NCTR за 2019-2020 рр.*)

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професійна підготовка вчителів початкових класів у США відзначається законодавчо-нормативним врегулюванням і широкими можливостями для здобуття педагогічного фаху. Існують традиційні й альтернативні програми на базі навчальних закладів, а також інші шляхи здобуття педагогічної освіти, насамперед реалізація програм Американської ради з сертифікації педагогічної майстерності (ABCTE), Проєкту нового вчителя (TNTP) та Національного центру педагогічних стажувань (NCTR). Загалом майбутні педагоги можуть обирати не тільки між здобуттям ступеня бакалавра чи магістра в галузі початкової освіти, а й форму навчання: очну, дистанційну чи змішану. Підготовка передбачає насамперед проходження педагогічної практики та успішне складання державних тестів і сертифікації. З'ясовано, що система підготовки вчителів початкових класів у США зазнала суттєвих змін під впливом освітніх реформ і законодавчих ініціатив, зокрема Закону «Жодної дитини поза увагою» та «Кожен учень досягає успіху». Ці закони визначали вимоги до кваліфікації педагогів і розподіл повноважень на федеральному рівні і рівні штату у сфері управління освітою. Досвід США у сфері професійної підготовки вчителів початкових класів є цінним для вивчення та аналізу з метою підвищення якості підготовки педагогічних кадрів та реформування системи педагогічної освіти в Україні, що має стати предметом подальшої дослідницької уваги.

Список використаної літератури

- Бахмат, Н. В. (2015). Особливості професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи у США. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 9(40), 15-20.
- Кошманова, Т. С. (2002). *Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.)*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.
- Рибачук, К. В. (2008). *Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в університетах США* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Кіровоград.
- Чичук, А. П. (2020). *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи у США і Великій Британії* (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Хмельницький.
- Become an elementary teacher: Elementary teacher certification. Online Teacher Certification. *AmericanBoard. Your Community. Your teachers* (2023, November 9). Retrieved from <https://www.americanboard.org/elementary-education/>
- Elementary education degree programs. *Teacher Certification Degrees*. Retrieved from <https://www.teachercertificationdegrees.com/degrees/elementary-education-degree/>
- Five core propositions. *National Board for Professional Teaching Standards* (2023, October 11). Retrieved from <https://www.nbpts.org/certification/five-core-propostions/>

- Klein, A. (2024, March 13). No child left behind: An overview. *EducationWeek*. Retrieved from <https://www.edweek.org/policy-politics/no-child-left-behind-an-overview/2015/04>
- National Center for teacher residencies. (2023, June 15). Retrieved from <https://nctresidencies.org/>
- Nikolska, N. (2019). Teacher training modernization as innovative tendency of education development in the USA. *Український педагогічний журнал. Ukrainian Educational Journal*, 4, 19–24. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-4-19-24>.
- Tatto, M. T. (2021). Teacher education in the United States of America: An overview of the policies, pathways, issues and relevant research. In Maye, D. (Ed.). *Teacher Education Policy and Research. Global Perspectives* (pp. 177-194). DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-3775-9_13.
- Leadership development and talent services. (2024, March 8). *TNTP*. Retrieved from <https://tntp.org/what-we-do/leadership-development-talent-services/>
- Preparing and Credentialing the Nation's Teachers: The Secretary's 10th Report on Teacher Quality, Washington, D. C. (2016). *U. S. Department of Education, Office of Postsecondary Education*. Retrieved from <http://www2.ed.gov/about/reports/annual/teachprep/index.html> or at <https://title2.ed.gov>.
- Youngs, P. & Grogan, E. (2013). The United States of America. In Schwille, J., Ingvarson, L. & Holdgreve-Resendez, R. (Eds.). *TEDS-M Encyclopedia: A guide to teacher education context, structure and quality assurance in 17 countries* (pp. 255-272). International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Iryna Vasylenko

TRENDS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE USA

The article provides a comprehensive analysis of current approaches, programs, and trends in the field of primary teacher education in the United States. The author highlights the impact of key educational laws and reforms of the last two decades, in particular the No Child Left Behind Act (2002) and the Every Student Succeeds Act (2015), on the transformation and modernization of the US primary teacher education system.

A wide range of traditional programs for the preparation of future primary school teachers offered at the bachelor's and master's levels in universities and colleges is considered in detail. Specialization options are analyzed, including bilingual education, teaching gifted children, preparation for junior or older primary school, STEM education, etc. The features of studying in various forms (full-time, part-time, distance, blended), mandatory components (pedagogical practice, licensing exams) and requirements for applicants are highlighted.

Alternative ways of obtaining teacher education and certification that do not require university studies are considered separately. The procedure of certification through the American Board for Certification of Teacher Excellence (ABCTE) for individuals with a non-teaching bachelor's degree is described. The activities of such organizations as the New Teacher Project (TNP) and the National Center for Teacher Training (NCTR), and their programs for training and engaging teachers in schools with limited resources are analyzed.

The author emphasizes the scale and diversity of approaches in the US system of professional training of primary school teachers, focused on the formation of highly qualified teaching staff to ensure quality elementary education. The experience of the United States in this area is recognized as extremely valuable for exploring to adopt best practices and improve the teacher training system in Ukraine in accordance with modern challenges.

Keywords: *professional teacher training, primary education, the USA, traditional and alternative teacher training programmes, certification of teachers.*

References

- Bakhmat, N. V. (2015). Osoblyvosti profesiino-pedahohichnoi pidhotovky vchyteliv pochatkovoї shkoly u SShA [Peculiarities of professional and pedagogical training of primary school teachers in the USA]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti [Education and development of a gifted personality]*, 9(40), 15-20 [in Ukrainian].
- Chychuk, A. P. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u SShA i Velykii Brytanii [Theoretical and methodological principles of training future primary school teachers in the USA and Great Britain]*. (Extended abstract of HD diss.). Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
- Koshmanova, T. S. (2002). *Rozvytok pedahohichnoi osvity u SShA (1960–2000 rr.) [Development of teacher education in the USA (1960–2000)]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Rybachuk, K. V. (2008). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do profesiinoї diialnosti v universytetakh SshA [Preparation of future teachers for professional activities in US universities]. (Extended abstract of PhD diss.). Kirovohrad [in Ukrainian].
- Become an elementary teacher: Elementary teacher certification. Online Teacher Certification. *AmericanBoard. Your Community. Your teachers* (2023, November 9). Retrieved from <https://www.americanboard.org/elementary-education/>
- Elementary education degree programs. *Teacher Certification Degrees*. Retrieved from <https://www.teachercertificationdegrees.com/degrees/elementary-education-degree/>
- Five core propositions. *National Board for Professional Teaching Standards* (2023, October 11). Retrieved from <https://www.nbpts.org/certification/five-core-propositions/>
- Klein, A. (2024, March 13). No child left behind: An overview. *EducationWeek*. Retrieved from <https://www.edweek.org/policy-politics/no-child-left-behind-an-overview/2015/04>
- National Center for teacher residencies*. (2023, June 15). Retrieved from <https://nctresidencies.org/>
- Nikolska, N. (2019). Teacher training modernization as innovative tendency of education development in the USA. *Український педагогічний журнал. Ukrainian Educational Journal*, 4, 19–24. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-4-19-24>.
- Tatto, M. T. (2021). Teacher education in the United States of America: An overview of the policies, pathways, issues and relevant research. In Maye, D. (Ed.). *Teacher Education Policy and Research. Global Perspectives* (pp. 177-194). DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-3775-9_13.
- Leadership development and talent services. (2024, March 8). *TNTP*. Retrieved from <https://tntp.org/what-we-do/leadership-development-talent-services/>
- Preparing and Credentialing the Nation's Teachers: The Secretary's 10th Report on Teacher Quality, Washington, D. C. (2016). *U. S. Department of Education, Office of Postsecondary Education*. Retrieved from <http://www2.ed.gov/about/reports/annual/teachprep/index.html> or at <https://title2.ed.gov>.
- Youngs, P. & Grogan, E. (2013). The United States of America. In Schwille, J., Ingvarson, L. & Holdgreve-Resendez, R. (Eds.). *TEDS-M Encyclopedia: A guide to teacher education context, structure and quality assurance in 17 countries* (pp. 255-272). International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Одержано 01.04.2024 р. Рекомендовано до друку 11.05.2024 р. Оприлюднено 14.06.2024 р.

РЕЦЕНЗІЇ

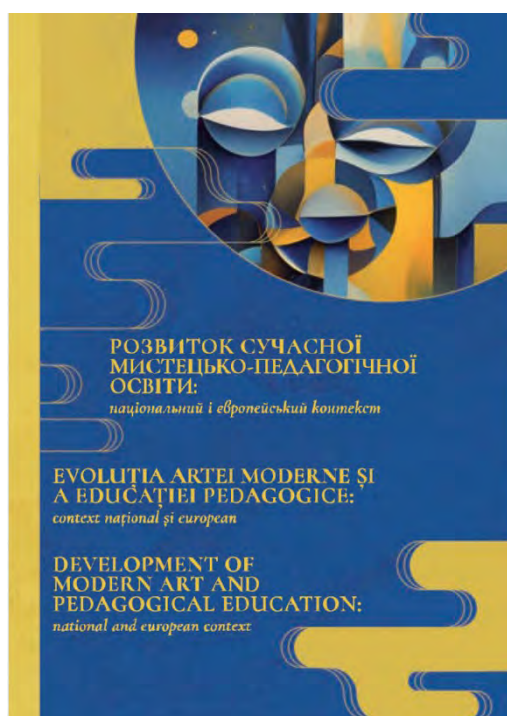
EVOLUȚIA ARTEI MODERNE ȘI A EDUCAȚIEI PEDAGOGICE: CONTEXT NAȚIONAL ȘI EUROPEAN

(рецензія на колективну монографію

«Розвиток сучасної мистецько-педагогічної освіти:

національний і європейський контекст» /

Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Г.Філіпчук, О. Комаровська та ін.;
передм. С. Пуріча; за наук. ред. М. Вовк. Сучава, 2023. 517 с.)

Volumul colectiv „Evoluția artei moderne și a educației pedagogice: context național și european”, elaborat sub coordonarea doamnei Myroslava Vovk, propune un cadru profund de dezbatere teoretică și practică asupra problematicii educației artistice, în general, cu sublinierea elementelor de specificitate pentru educația muzicală, în spațiul est – european, cu precădere în aria de expresie ucraineană.

Volumul are o structură logică, coerentă, care propune în prima parte o abordare predominant teoretică din perspectivă istorică și fenomenologică a dezvoltării educației artistice și a formării specialiștilor în domeniu, iar în partea a doua identifică abordări practice, inovatoare, la nivelul intervenției educaționale atât din domeniul artistic, cât și din domenii conexe.

Discursul teoretic și istoric privitor la educația artistică în Ucraina integrează și dezvoltă idei valoroase care aduc în atenție, spre conștientizare și reflecție, aspecte relevante pentru politicile educaționale. Astfel, autorii contribuie cu analize și recomandări privind rolul profesorului în contextual societății actuale,

fundamentându-le pe experiențele propuse de către istorici, filosofi, poeți ucraineni, care propun, prin operele lor, idei și principii actuale, ce pot fi aplicate în activitatea profesorilor moderni.

Educația artistică este văzută ca prioritate în spațiul educațional ucrainean, autorii subliniind tendințele actuale care includ accentul pe dezvoltarea creativității și originalității, utilizarea de metode și tehnici moderne de predare, colaborarea strânsă dintre școli și instituții de cultură și artă. Autorii evidențiază provocările la nivelul educației artistice din Ucraina în contextual procesului de aderare la Uniunea Europeană, în principal cele derivate din nevoia de adaptare la standardele europene. Un subiect proeminent dezbătut în cadrul volumului este formarea profesorilor și rolul acestora în promovarea competențelor inter- și multi- culturale prin facilitarea adecvării culturale.

Secțiunea a doua a volumului integrează o varietate de abordări centrate pe dimensiunea inovatoare, practică a educației artistice în spațiile est-europene, predominant în spațiul cultural ucrainean. Regăsim aspecte specifice legate de managementul educației artistice și non-formale, de implementarea programelor de educație muzicală în toate ciclurile de învățământ, de educația și formarea adulților.

Concluzia care derivă din paginile volumului indică nevoia de implicare a întregii comunități, printr-un efort comun, coerent, constant, în vederea optimizării calității educației artistice în spațiul educațional ucrainean.

*Conferențiar, Doctor în Științe ale Educației,
Aurora Adina Colomeischi,
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ Й МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ

ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

(інформація про міжнародні та всеукраїнські наукові заходи
в закладах вищої освіти за квітень – травень 2024 року)

У сучасному мистецько-педагогічному просторі упродовж квітня – травня 2024 року відбулися важливі події, спрямовані на створення дискусійних платформ для обміну інноваційними ідеями щодо трансформаційних змін у підготовці сучасного вчителя, зокрема вчителя мистецьких дисциплін, утвердження кращих традицій мистецької освіти, імплементації європейського досвіду з урахуванням воєнних викликів. Заклади освіти різних регіонів провели низку конференцій, загальною місією яких є розвиток педагогічного партнерства у сфері мистецько-педагогічної освіти.

Так, 18 квітня 2024 року з ініціативи кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка відбулася знакова для мистецького, освітянського товариства подія – VI Міжнародна науково-практична онлайн-конференція **«Мистецький освітній простір у контексті реалізації сучасної парадигми освіти»**, яка стала інноваційною діалоговою платформою з обміну досвідом українських і зарубіжних учених.

Співorganізаторами заходу були Український державний університет ім. М. Драгоманова (далі – УДУ ім. М. Драгоманова), Київський університет імені Бориса Грінченка, Единбурзький університет (Шотландія), Лондонський університет мистецтв,

Лондонський королівський коледж і Департамент військових досліджень (KCL) (Англія), Університет Гданська та Університет Адама Міцкевича у Познані (Польща), Вільнюський університет прикладних наук (Литва), Європейський віртуальний університет (Австрія), Аріельський університет (Ізраїль) та ін.

Натхненницею і модераторкою заходу стала Алла Растригіна, професор кафедри мистецької освіти ЦДУ ім. В. Винниченка, доктор педагогічних наук, професор. Українські й зарубіжні вчені представили у своїх виступах актуалітети мистецької, педагогічної освіти, інноваційні мистецько-педагогічні практики, успішні проєкти в напрямі створення правдивого інформаційного простору про війну в Україні, про мистецтво у воєнний і повоєнний часи: Марина Гриньова, ректор Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (далі – ПНПУ ім. В. Г. Короленка), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України («Пріоритетність педагогічної освіти для сучасного розвитку українського суспільства»); Юлія Ніколаєвська, проректор з науково-педагогічної, творчої роботи та інноваційного розвитку, програмна директорка «Kharkiv Music Fest – 2024» Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, доктор мистецтвознавства, професор («Слухати. Чути. Відчувати: світоглядна концепція воєнного часу»); Найджел Осборн, професор Единбурзького університету, доктор гуманітарних наук, доктор медицини, композитор, Кавалер ордена Британської імперії (Шотландія) («Музика, творче мистецтво та психотерапія в освіті»); Анжела Кеннеді (Angela Kennedy), доктор наук, клінічний психолог-консультант, провідний фахівець Британської Спілки дій після травми (Великобританія) («Розвиток травмоінформованих практик»); Мирослава Вовк, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (далі – ШООД ім. Івана Зязюна НАПН України), доктор педагогічних наук, професор («Партнерство у педагогічній освіті в умовах цифровізації (досвід ШООД ім. Івана Зязюна НАПН України)»); Оксана Комаровська, завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор («Дискусійні

питання мистецької освіти крізь призму бачення сучасного педагога»); Олена Реброва, завідувач кафедри музичного мистецтва і хореографії ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор («Культуротворчий контент підготовки майбутніх учителів мистецького профілю в локаціях Стандартів початкової і базової середньої освіти»); Вікторія Тушева, доктор педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди («Професійно-світоглядні пріоритети майбутнього педагога-музиканта») та ін. Переконані, що лише через спільний професійний діалог мають реалізовуватися інновації в мистецькій освіті, у професійній підготовці майбутніх учителів мистецького фаху, здійснюватися імплементація кращого зарубіжного досвіду, розвиватися традиції мистецьких осередків у закладах вищої освіти (<http://ipood.com.ua/novini/misteckiy-osvtny-prostr-u-kontekst-realzac-suchasno-paradigmi-osvti/>).

18–19 квітня 2024 року в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка відбувся Міжнародний кросмистецький конгрес **«Полікультурна багатовимірність – шлях до діалогу та розвитку»**. Щорічний науковий захід, організований факультетом педагогічної і мистецької освіти університету, об'єднав науковців і практиків Іспанії, Італії, Польщі, США, Угорщини та України (див. матеріали Конгресу 2022 року в збірнику наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії» (випуск 25) за адресою: <https://aesthetichpedaction.pnpu.edu.ua/issue/view/15395>).

Наукові напрями конференції охоплювали широкий спектр мистецько-педагогічних проблем: мистецтво педагогічної дії вчителя початкової школи в полікультурному освітньому просторі; дошкільна освіта в соціокультурному вимірі України; арттерапевтичні технології, засоби та практики в інклюзивній освіті; мистецтво слова в мультикультурній комунікації; конвергентність формальної та неформальної освіти вчителів музичного мистецтва в закладах вищої педагогічної освіти; образотворче мистецтво в культурно-освітньому просторі України та зарубіжжя; теорія та практика хореографічної освіти в умовах кроскультурної взаємодії.

Учасників Конгресу вітали: ректор ПНПУ ім. В. Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Марина Гриньова; проректор з наукової роботи, доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор Василь Фазан; декан факультету педагогічної і мистецької освіти, доктор педагогічних наук, професор Наталія Сулаєва; проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, доктор соціологічних наук, професор Наталія Гордієнко; доктор хабілітований, професор Вищої школи бізнесу – Національний Луїс-університет (Wyższa Szkoła Biznesu – National Louis-University (WSB-NLU)) в Новому Сончі, MBA Валерій Окуліч-Козарин (Польща).

Пленарне засідання конгресу було насичене актуальними доповідями, обміном практичним досвідом та ідеями на такі теми: «Exploring the intricacies of narrative structure in Sandra Cisneros “Americans”: a comprehensive analysis» («Дослідження тонкощів наративної структури в “Мериканцях” Сандри Сінерос: комплексний аналіз»), Мірея Каналс-Ботінес (Mireia Canals-Botines), професорка Університету Вік (Universitat de Vic) – Центрального університету Каталонії (Іспанія); «How does Erasmus+mobility strengthen to polyculturalism» («Як Erasmus+мобільність зміцнюють полікультурність»), Валерія Арва (Valéria Árgva), доктор філософії, кафедра іноземних мов і літератури факультету початкової та дошкільної освіти Будапештського університету ім. Лоранда

Етваса (Угорщина); «The added value of immersive music labs in school design» («Цінність імерсивних музичних лабораторій у дизайні школи»), Естер Джамберіні (Ester Giamberini), Крістіан Дістефано (Christian Distefano), здобувачі докторської програми з освітніх наук і психології Флорентійського університету (Італія); «Співочі курси для українських родин як проєкт відродження традицій україноспіву в сучасних умовах», Руслана Лоцман, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокального виконавства факультету мистецтв ім. Анатолія Авдієвського УДУ ім. М. П. Драгоманова (м. Київ).

Продовжили виступи своїх колег науковці ПНПУ ім. В.Г. Короленка, яскраво репрезентуючи результати своїх досліджень і практичного досвіду: Лілія Зімакова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти («Професійна підготовка майбутніх педагогів до соціальної адаптації дітей 5 – 7 років засобами сучасного мистецтва: практичний аспект»); Юлія Мохірева, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва, член Національної спілки художників України («Традиційний полтавський розпис у сучасному мистецько-освітньому просторі»); Лілія Пригода, доцент кафедри хореографії, заслужений працівник культури України («Актуальні аспекти викладання українського народно-сценічного танцю в закладах вищої освіти України»); Марія Полякова-Лагода, доктор філософії, асистент кафедри початкової освіти («Літературне краєзнавство як ціннісно-орієнтований компонент освітнього процесу»); Інна Баранець, доктор філософії, асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти («Використання методів арттерапії у корекції та розвитку дітей із порушеннями мовлення»).

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, редактор іншомовних текстів збірника наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії» Ольга Палеха здійснювала високопрофесійний англomовний супровід, що сприяв створенню комфортної атмосфери заходу.

Конгрес став символом плідної співпраці факультету педагогічної і мистецької освіти ПНПУ ім. В. Г. Короленка з вітчизняними та зарубіжними науково-дослідницькими, культурними, освітніми установами задля вдосконалення професійної

підготовки педагогів, митців і вчених, здатних до розвитку національної та світової культур, продуктивного діалогу й роботи в команді в полікультурному просторі оновленого світу (<http://pnpu.edu.ua/news/mizhnarodnyj-krosmysteczkyj-kongres-polikultura-bagatovymirnist-shlyah-do-dialogu-ta-rozvytku.html>).

19–20 квітня 2024 року проведено важливий для сучасної мистецької освіти захід, спрямований на обмін кращими практиками підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, на утвердження цінностей партнерства, україноцентризму в мистецькому, освітньому, науковому дискурсі, – I Міжнародна конференція **«Мистецтво та мистецька освіта в сучасному європейському соціокультурному просторі»**. Ініціатор заходу – кафедра теорії і методики навчання мистецьких дисциплін факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету.

Напрями роботи конференції: актуальні дискурси методики викладання мистецтв: традиції та європейська інтеграція; міжкультурна комунікація та популяризація національно-патріотичних цінностей в умовах формальної, неформальної та інформальної мистецької освіти; бренд та імідж сучасного викладача / учителя мистецтва: соціокультурні тенденції та виклики сучасності; відновлення творчістю: теорія і практика в умовах невизначеності; штучний інтелект та майбутнє мистецької освіти: теорія і практика.

Модератори заходу – Віра Бурназова, завідувачка кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін, кандидат педагогічних наук, доцент; Анетта Омельченко, кандидат педагогічних наук, доцент.

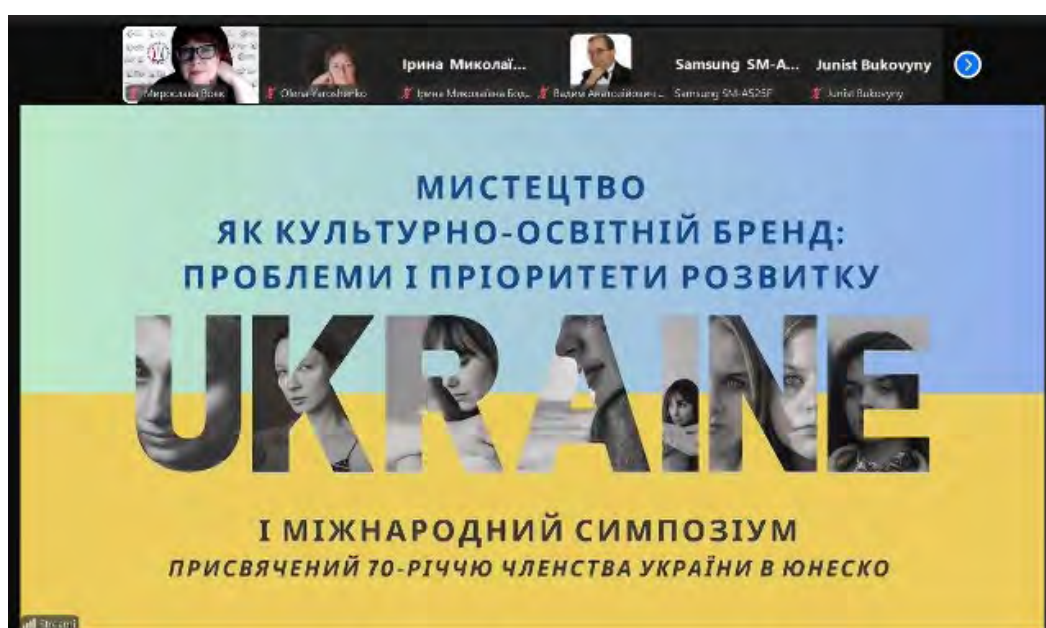
Від ШООД ім. Івана Зязюна НАПН України на пленарному засіданні виступили: Мирослава Вовк, завідувачка відділу змісту і технологій педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор («Фольклоризм літератури як чинник формування культурної компетентності особистості»); Наталія Філіпчук, доктор педагогічних наук, провідний співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти («Актуалітети музейної педагогіки в умовах війни: націєтворчий потенціал»).

Важливо відзначити, що захід згуртував відомих освітян, науковців, практиків із різних регіонів України, серед яких: Оксана Комаровська, завідувачка лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор («Українськість музичного мислення крізь призму історії: формуємо позитивний образ майбутньої України»); Сергій Горбенко, доктор педагогічних наук, професор кафедри хорового диригування та теорії і методики музичної освіти факультету мистецтв ім. Анатолія Авдієвського УДУ ім. М. Драгоманова («Гуманізація процесу навчання як пріоритетний напрям підготовки фахівця мистецької спеціальності»); Інна Терешко, декан факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини (далі – УДПУ ім. П. Тичини), кандидат педагогічних наук, доцент («Популяризація національно-патріотичних цінностей в освітньому процесі факультету мистецтв УДПУ ім. Павла Тичини»); Людмила Андросчук, завідувачка кафедри хореографії Київського столичного університету ім. Б. Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент («Вектори співпраці з Бердянським державним педагогічним університетом»); Віктор Рубан, генеральний директор Ruban Production ІТР, співзасновник і представник БО МБФ «Імпульс. Трансформація. Платформа», аспірант Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України («Огляд провідних програм сучасного танцю Німеччини, Франції та Швеції у контексті парадигми підготовки авторів і

новаторів: ключові акценти») та ін. (<http://ipood.com.ua/novini/mistectvo-ta-mistecka-osvta-v-suchasnomu-vropeyskomu-socokulturnomu-prostor/>).

24–26 квітня 2024 року з ініціативи кафедри музики Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (далі – ЧНУ ім. Ю. Федьковича) відбувався I Міжнародний симпозиум «**Мистецтво як культурно-освітній бренд: проблеми і пріоритети розвитку**», присвячений 70-річчю членства України в ЮНЕСКО. Ця важлива подія зібрала митців, науковців, викладачів, учителів із різних країн світу: Австралії, Ізраїлю, Молдови, Польщі, Румунії, США, України (Івано-Франківська, Києва, Кривого Рогу, Львова, Тернополя, Харкова, Чернівців та ін.).

Автор ідеї та модератор заходу – Ірина Бойчук, кандидат психологічних наук, доцент кафедри музики університету.

Привітали мистецький симпозиум ректор ЧНУ ім. Ю. Федьковича, професор Роман Петришин; начальник відділу ЮНЕСКО Міністерства закордонних справ України, виконавчий секретар Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Артур Оганов; декан факультету педагогіки, психології та соціальної роботи, професор Тетяна Федірчик.

Пленарне засідання розпочалося з доповіді Георгія Філіпчука, доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, почесного доктора ЧНУ ім. Ю. Федьковича («Цінність культури: національний і європейський виміри»). Учасники симпозиуму

мали можливість послухати доповіді Тамари Марусик, проректора з науково-педагогічної роботи з питань навчально-виховного процесу ЧНУ ім. Ю. Федьковича, професора («Присутність ЮНЕСКО в Україні»); Гамми Скупінського, композитора, професора Бостонського університету («Міжкультурні впливи в контексті музичної комунікації»).

На пленарному засіданні виступили професори інститутів НАПН України: Мирослава Вовк, завідувачка відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІПОД ім. Івана Зязюна («Цифровий кластер мистецько-педагогічного досвіду на засадах партнерства»); Оксана Комаровська, завідувачка лабораторії естетичного виховання і мистецької освіти Інституту проблем виховання («Україноцентризм навчання мистецтва як життєва потреба українців»).

Симпозіум тривав упродовж трьох днів, насправді це було свято музики і краси, професіоналізму і незламності духу. Учасники заходу мали можливість долучитися до найпрекраснішого в науці й мистецтві, доповіді доповнили мистецько-творчі проєкти, хорівий спів, показ оригінального дизайнерського одягу тощо. У межах заходу було представлено унікальні проєкти, ініційовані музикантами, виконавцями, викладачами:

Гамма Скупінський «Жовто-Блакитна Рапсодія». Керівник проєкту – Ірина Бойчук, кандидат психологічних наук, доцент кафедри музики факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (<https://www.youtube.com/watch?v=i6tZyY6OwcQ>);

«Колискова Мелодія України» як тренд незламних духом українців. Кіра Лескова, КЗЗСО «Хмельницький ліцей №17», стипендіат 2024 року Хмельницької міської ради, випускниця музичного відділу Хмельницької школи мистецтв, волонтерка (https://youtu.be/XhOnuJ9_ZA0?si=-i4T27GIJkUVuGUz);

«Відеобрендинг у контексті розвитку та популяризації мистецької освіти». Лілія Хмель, методист інформаційно-комунікаційних технологій Комунального закладу «Чернівецький обласний центр естетичного виховання “Юність Буковини”» (https://www.youtube.com/playlist?list=PLhRgfMiMEfR3QRvTs5_TsEIMQRZ4SBWFe);

«Світло перемаже темряву». Олександра Григорець та Аліна Романюк, студентки 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Керівник проекту – Ірина Боднарук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики факультету педагогіки, психології та соціальної роботи університету (<https://www.youtube.com/watch?v=4DBavidhyXg>) та ін. (<http://ipood.com.ua/novini/-mjnarodniy-simpozum-mistectvo-yak-kulturno-osvtny-brend-problemi--proriteti-rozvitku,-prisvyacheniy-70-rchchyu-chlenstva-ukrani-v-yunesko/>).

У День вишиванки, 16 травня 2024 року в УДПУ ім. П. Тичини відбулася VII Міжнародна науково-практична конференція **«Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін»**. Одним із співorganizatorів заходу традиційно був ІПООД ім. Івана Зязюна НАПН України.

Тематика заходу включала такі важливі аспекти: європейська практика формування педагогічної майстерності вчителів мистецьких дисциплін в умовах ступеневої освіти; теоретичні та методичні аспекти підготовки фахівців мистецьких дисциплін у вищій школі; новітні технології навчання дисциплін мистецького спрямування; естетичні засади виховання та розвитку творчо обдарованих дітей у мистецькій освіті; арттерапевтичні практики корекції психоемоційного стану постраждалих від військових дій.

Модератор пленарного засідання – Інна Терешко, декан факультету мистецтв УДПУ ім. П. Тичини, кандидат педагогічних наук, доцент.

Учасники заходу мали можливість ознайомитися з результатами дослідження українських науковців, успішними освітніми практиками підготовки майбутніх учителів: Георгій Філіпчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, перший заступник ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, почесний доктор ІООД ім. Івана Зязюна НАПН України («Державність, ідентичність: культуроосвітній вимір»); Мирослава Вовк, завідувачка відділу змісту і технологій педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор, член кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття» ІООД ім. Івана Зязюна НАПН України («Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя у закладах вищої освіти України: регулятиви і виклики»); Марина Юр, доктор мистецтвознавства, професор кафедри мистецтвознавства, старший науковий співробітник Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука («Візуальне мистецтво як інтегративна складова мистецької освіти»); Людмила Кондрацька, доктор педагогічних наук, професор кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка («Естетична компетентність педагога метамодерністської доби: вихід із ризому»); Наталія Гатеж, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри декоративно-прикладного та образо-

творчого мистецтва ЧНУ ім. Юрія Федьковича, член Спілки дизайнерів України («Особливості підготовки майбутніх фахівців на кафедрі декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва ЧНУ імені Юрія Федьковича»); Оксана Лебедева, завідувачка кафедри образотворчого мистецтва і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений майстер народної творчості України («Особливості практики студентів-магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) у позашкільному навчальному закладі в умовах війни»); Геннадій Гутгарц, керівник благодійної організації «Благодійний фонд “Добре серце Київ”», куратор першого міжнародного мультижанрового фестивалю мистецтв «Свобода вибору» («Проект “Мистецтво після майдану”»).

Відбулася презентація творчого доробку здобувачів і викладачів кафедри образотворчого мистецтва УДПУ ім. П. Тичини в Державному історико-архітектурному заповіднику «Стара Умань». 17 травня проведено майстер-класи: заслуженого працівника культури України, доцента, завідувача кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва Василя Семенчука «Особливості створення фонограми»; доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, викладача кафедри хореографії та художньої культури, танцювально-рухового психотерапевта Анастасії Подгорінової «Підтримка майбутніх учителів мистецьких дисциплін під час війни засобами танцювально-рухових терапевтичних практик»; кандидата педагогічних наук, доцента кафедри образотворчого мистецтва, майстрині Олени Семенової «Створення плетеного браслету-оберегу для воїна ЗСУ».

За результатами проведення наукових заходів оприлюднюються матеріали, що дозволить імплементувати кращі інновації в педагогічній і дослідницькій діяльності вчених, викладачів і студентів закладів передвищої та вищої освіти, учителів мистецьких дисциплін закладів загальної середньої освіти.

Мирослава Вовк, Олена Лобач

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бендікова Світлана Іванівна – викладач Єрусалимської академії музики і танцю, аспірантка Криворізького державного педагогічного університету (м. Єрусалим, Ізраїль; м. Кривий Ріг, Україна). E-mail: sbendikov@gmail.com

Березан Валентина Ігорівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації, професор кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: berezanvi@gsuite.pnpu.edu.ua

Білоус Оксана Іванівна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: vpee2011@ukr.net

Василенко Ірина Ігорівна – викладачка кафедри германської філології ПВНЗ «Український гуманітарний інститут», аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. (м. Київ, Україна). E-mail: irene.vasylenko@gmail.com

Вовк Мирослава Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: miravovk79@gmail.com

Гуржій Інна Анатоліївна – старший викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», член Національної спілки художників України (м. Полтава, Україна). E-mail: artina@ukr.net

Дем'янюк Наталія Юрївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри музики імені Григорія Левченка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Полтава, Україна). E-mail: natadem2205@ukr.net

Железник Ольга Феліксівна – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: vpee2011@ukr.net

Кіпріч Сергій Володимирович – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, професор кафедри теорії й методики фізичного виховання, адаптивної та масової фізичної культури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: kiprych@ukr.net

Коломейські Аврора-Адіна – доктор педагогічних наук, доцент, декан факультету педагогічних наук Сучавського університету «Штефан чел Марє» (м. Сучава, Румунія). E-mail: adina.colomeischi@usm.ro

Комаровська Оксана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України (м. Київ, Україна).
E-mail: oksana.komarovska@gmail.com

Корейчук Микола Павлович – заслужений працівник культури України, професор Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне, Україна). E-mail: mykolakorejchuk1947@gmail.com

Косенчук Ольга Геннадіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна). E-mail: olha.kosenchuk@npp.nau.edu.ua

Кришинець-Андялошій Катерина – заступник начальника відділу освіти, культури, молоді і спорту Мукачівської міської ради (м. Мукачево, Закарпатська область, Україна). E-mail: angyalossykati@gmail.com

Лимаренко Лідія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри культурології Херсонського державного університету, член Національної спілки театральних діячів України, заслужений працівник культури України (м. Херсон, Україна).

Лобач Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, відповідальний секретар збірника наукових праць «Естетика і етика педагогічної дії» (м. Полтава, Україна). E-mail: lobacholena58@gmail.com

Лоцман Руслана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри вокального виконавства факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна). E-mail: rusyalotsman@ukr.net

Манжелій Наталія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).
E-mail: manzheliinata@gmail.com

Мякота Олександр Григорович – викладач кафедри фізичного виховання і спорту Полтавського державного аграрного університету (м. Полтава, Україна).
E-mail: fizvyh@pdaa.edu.ua

Нідзельський Мийхайло Якович – доктор медичних наук, професор, професор кафедри післядипломної освіти лікарів стоматологів-ортопедів, Полтавського державного медичного університету (м. Полтава, Україна).
E-mail: pos_ortop.umsa.edu.ua

Прокопчук Вікторія Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне, Україна).
E-mail: prokopchuk2705vita@gmail.com

Растрюгіна Алла Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. E-mail: rastrygina.alla@gmail.com

Римар Микола Павлович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава, Україна). E-mail: pos_ortop.umsa.edu.ua

Сокіл Людмила Михайлівна – старший викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна). E-mail: irynaz1958@gmail.com

Стиркіна Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Національної спілки письменників України (Полтава, Україна). E-mail: juliastyrkina@gmail.com

Сулаєва Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогічної і мистецької освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України (м. Полтава, Україна). E-mail: pnpri08@gmail.com

Танявська Ярина Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна). E-mail: y.taniavska@chnu.edu.ua

Товканець Ганна Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету (м. Мукачево, Закарпатська область, Україна). E-mail: tovkanez2017@gmail.com

Фазан Василь Васильович – доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: fazanvv@gmail.com

Фазан Тетяна Павлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна). E-mail: fazantp7@gmail.com

Філіпчук Наталія Олександрівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Цебрій Ірина Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава, Україна). E-mail: irynaz1958@gmail.com

Яницька-Панек Тереза – доктор наук в галузі педагогіки, професор, старший викладач Академії прикладних наук імені Стефана Баторія (м. Скерневіци, Польща). E-mail: tejotpe1@tlen.pl

ABOUT THE AUTHORS

Bendikova Svitlana – Teacher at the Jerusalem Academy of Music and Dance, Graduate student at Kryvyi Rih State Pedagogical University (Jerusalem, Israel; Kryvyi Rih, Ukraine). E-mail: sbendikov@gmail.com

Berezan Valentina – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Rehabilitation and Post-War Adaptation, Professor at the Hryhoriy Levchenko Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: berezanvi@gsuite.pnpu.edu.ua

Bilous Oksana – Graduate student at Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: vpee2011@ukr.net

Colomeischi Aurora-Adina – Doctor of Educational Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Educational Sciences, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania). E-mail: adina.colomeischi@usm.ro

Demianko Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Hryhoriy Levchenko Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: natadem2205@ukr.net

Fazan Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Senior Lecturer at the Department of Preschool Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: fazantp7@gmail.com

Fazan Vasyl – Doctor of Pedagogical Sciences, Doctor of Theological Sciences, Full Professor, Vice-Rector for Scientific Work of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: Fazanvv@gmail.com

Filipchuk Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Department of Content and Technologies of Pedagogical Education of the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Gurzhii Inna – Senior Lecturer at the Department of Fine and Decorative Arts of the Educational and Scientific Institute of Arts of the Taras Shevchenko Luhansk National University, Member of the National Union of Artists of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: artina@ukr.net

Kiprych Serhiy – Doctor of Sciences in Physical Education and Sports, Full Professor, Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Education, Adaptive and Mass Physical Culture of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: kiprych@ukr.net

Komarovska Oksana – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Laboratory of Aesthetic Education and Art Education of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

E-mail: oksana.komarovska@gmail.com

Koreychuk Mykola – Honored Worker of Culture of Ukraine, Professor of Institute of Arts, Rivne State University of Humanities (Rivne, Ukraine).

E-mail: mykolakorejchuk1947@gmail.com

Kosenchuk Olga – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Vocational Education of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine).

E-mail: olha.kosenchuk@npp.nau.edu.ua

Kryshinets-Andyaloshiy Kateryna – Deputy Head of the Department of Education, Culture, Youth and Sports of the Mukachevo City Council (Mukachevo, Zakarpattia Oblast, Ukraine). E-mail: angelossykati@gmail.com

Lobach Olena – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Executive Secretary of the Collection of scientific papers “Aesthetics and ethics of pedagogical action” (Poltava, Ukraine). E-mail: lobacholena58@gmail.com

Lotsman Ruslana – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Vocal Performance of the Anatoly Avdiievsky Faculty of Arts of M. P. Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine). E-mail: rusyalotsman@ukr.net

Lymarenko Lydia Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Cultural Studies of Kherson State University, Member of the National Union of Theater Actors of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine (Kherson, Ukraine).

Manzheliy Nataliia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).

E-mail: manzheliinata@gmail.com

Miakota Oleksandr – Lecturer at the Department of Physical Education and Sports of Poltava State Agrarian University (Poltava, Ukraine).

E-mail: fizvyh@pdaa.edu.ua

Nidzelskyi Mykhailo – Doctor of Medical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Postgraduate Education of Dentists-Orthopedics of Poltava State Medical University (Poltava, Ukraine).

E-mail: pos_ortop.umsa.edu.ua

Prokopchuk Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Playing Musical Instruments of Institute of Arts of Rivne State University of Humanities (Rivne, Ukraine). E-mail: prokopchuk2705vita@gmail.com

Rastryhina Alla – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi, Ukraine). E-mail: rastrygina.alla@gmail.com

Rymar Mykola – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Full Professor, Professor at the Department of Physical Culture and Sports of National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic" (Poltava, Ukraine).

E-mail: pos_ortop.umsa.edu.ua

Sokil Lyudmila – Senior Lecturer at the Department of Musical Arts and Choreography of Luhansk Taras Shevchenko National University (Poltava, Ukraine).

E-mail: irynaz1958@gmail.com

Styrkina Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Primary Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Member of the National Union of Writers of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: juliastyrkina@gmail.com

Sulaeiva Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Dean of the Faculty of Pedagogical and Art Education of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Honored Artist of Ukraine (Poltava, Ukraine).

E-mail: pnpu08@gmail.com

Taniavska Yaryna – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Special Education of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine). E-mail: y.taniavska@chnu.edu.ua

Tovkanets Hanna – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Mukachevo State University (Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine).

E-mail: tovkane2017@gmail.com

Tsebriy Iryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Musical Arts and Choreography of Luhansk Taras Shevchenko National University (Poltava, Ukraine). E-mail: irynaz1958@gmail.com

Vasylenko Iryna – Teacher at the Department of Germanic Philology at the Ukrainian Humanitarian Institute, Graduate student at the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: irene.vasylenko@gmail.com

Vovk Myroslava – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full Professor, Head of the Department of Content and Technologies of Pedagogical Education of Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

E-mail: miravovk79@gmail.com

Yanytska-Panek Tereza – Doctor of Pedagogical Sciences (HD), Full Professor, Senior Lecturer at the Stefan Batory Academy of Applied Sciences (Skierniewice, Poland). E-mail: tejotpe1@tlen.pl

Zheleznyk Olga – Graduate student at the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: vpee2011@ukr.net

Наукове видання

ЕСТЕТИКА І ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 29

Головний редактор – *М. П. Вовк*
Науковий і літературний редактор – *Г. І. Сотська*
Літературний редактор іноземних текстів – *О. М. Палеха*
Відповідальний секретар – *О. О. Лобач*
Коректор – *О. О. Лобач*
Художньо-технічний редактор – *Ю. В. Грищенко*
Комп'ютерна верстка – *С. В. Ходаківська*

Адреса редакції:

04060, м. Київ, вул. Максима Берлінського, 9,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України,
відділ змісту і технологій педагогічної освіти

e-mail: vrpe2011@ukr.net

Довідки за телефонами:

(066) 940-93-84 (Лобач Олена Олександрівна)

(067) 258-02-96 (Вовк Мирослава Петрівна)

*Редакційна колегія зберігає за собою право на редагування і скорочення статей.
Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції. Автори несуть
повну відповідальність за опублікований матеріал
(за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв
та інших відомостей).*

Підписано до друку 05.06.2024 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 16,25. Обл.-вид. арк. 16,50.
Наклад 100 прим. Зам. № 2624.

Виготовлювач ТОВ «Талком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013

Scientific edition
**AESTHETICS AND ETHICS
OF PEDAGOGICAL ACTION**

Collection of scientific papers

Issue 29

Editor-in-chief – *M. P. Vovk*
Scientific and Literary editor – *H. I. Sotska*
Literary editor of foreign texts – *O. M. Palekha*
Executive secretary – *O. O. Lobach*
Corrector – *O. O. Lobach*
Artistic and technical editor – *Yu. V. Hryshchenko*
Computer layout – *S. V. Khodakivska*

Editorial office address:

04060, Kyiv city, 9, Maksyma Berlynskogo St.,
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education
of NAPS of Ukraine,
Department of content and technologies of pedagogical education

e-mail: vpee2011@ukr.net

Information by phone:

(066) 940-93-84 (Lobach Olena Oleksandrivna)

(067) 258-02-96 (Vovk Myroslava Petrivna)

Editorial board reserves the right to edit and reduce articles. The views of the authors do not always coincide with the editorial board's ones. Authors are fully responsible for published materials

(for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names and other information).

Підписано до друку 05.06.2024 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 16,25. Обл.-вид. арк. 16,50.
Наклад 100 прим. Зам. № 2624.

Виготовлювач ТОВ «Галком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraine.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013